

BIULETYN BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426–3777

Rok 27 • 2021 • Nr 1 (52)

BIULETYN BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777

Rok 27 • 2021 • Nr 1 (52)

**Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”
Warszawa**

RADA NAUKOWA

ks. dr Anton Babják (Katolicki Uniwersytet w Ružomberku)
dr hab. Henryka Ilgiewicz (Uniwersytet Wileński)
dr hab. Maria Kocójowa, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Swietłana Krawczenko (Narodowy Uniwersytet w Łucku)
prof. dr hab. Maria Pidłypczak-Majerowicz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)
prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (Katolicki Uniwersytet Lubelski)
bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu)
prof. dr hab. Irena Socha (Uniwersytet Śląski)
ks. dr Stanisław Zimniak SDB (Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie)

**Lista recenzentów numeru 1 i 2 z 2021 roku
będzie zamieszczona w nr 2/2021**

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

ks. Bogusław Dygdała, Grzegorz Filipiuk OFMCap,
ks. Tomasz Garwoliński – sekretarz redakcji, ks. Joachim Giela (Münster),
ks. Piotr Tylec, Viktorija Vaitkevičiūtė (Wilno),
Bogumiła Warzachowska – redaktor naczelny, ks. Jerzy Witczak

REDAKCJA JĘZYKOWA

Aleksandra Kowal (język polski), dr Anna Seweryn (język angielski)

Wersją pierwotną czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”
jest wersja papierowa

ADRES REDAKCJI

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
ul. Bankowa 14, 40-007 Katowice
e-mail: bogumila.warzachowska@us.edu.pl

SEKRETARIAT FEDERACJI „FIDES”

Biblioteka PWT i MWSD
plac Katedralny 14, 50-329 Wrocław

DRUK I OPRAWA

Drukarnia J. i J. Maciejewscy, ul. Gdańska 1, 06-300 Przasnysz
Druk 2021 – nakład 150 egz.

S P I S T R E Ś C I

Artykuły

Ks. Tomasz Moskal	
Paleografia w pracy bibliotekarza – wybrane zagadnienia	9
Ks. Wacław Umiński CM	
Wybrane zagadnienia dotyczące rękopisów w bibliotekach kościelnych w Polsce	29
Tomasz Stolarczyk	
Osiemnastowieczne paulińskie inwentarze biblioteczne z Wielunia . .	49
Ks. Piotr Tylec	
Nacjonalizacja zakładów drukarskich na terenie Sandomierza (1946- -1961)	63
Ks. Roman Słupek SDS	
Historia Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Salwatorianów w Bagnie koło Wrocławia (1930-2020)	103
Barbara Kmiecik	
Od pasji książki do biblioteki – Biblioteka im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola w Kamieniu Śląskim	123

Komunikaty

Maciej Matraś	
Wspomnienie o śp. dr. Pawle Skalskim (1965-2020)	141
O. Jan Pach OSPPE	
Wspomnienie o śp. o. Eugeniuszu Pawle Michaliku OSPPE – biblio- tekarzu jasnogórskim (1959-2020)	148

Łukasz Cybulski, Joanna Pietrzak-Thébault, Maciej Matraś, † Paweł Skalski Starodruki na wyciągnięcie ręki – Dni Książki Dawnej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	153
Ryszard Żmuda Zmarli dyrektorzy, wicedyrektorzy i kierownicy bibliotek kościelnych w Polsce (1955-2020)	176
Ryszard Żmuda Emerytowani dyrektorzy, wicedyrektorzy i kierownicy bibliotek kościelnych w Polsce (1990-2020)	215

Recenzje i omówienia

Lucyna Sadzikowska Agnieszka Gołda, Katarzyna Tałuć, <i>Materiały źródłowe do biografii naukowej ks. prof. Wincentego Myszora (katalog z opracowaniem)</i> , Księgarnia św. Jacka, Katowice 2020, 206 s., ISBN 978-83-8099-083-8	251
Ks. Henryk Olszar Adam Dziurok, Jerzy Myszor, <i>Prymas Stefan Wyszyński a Górny Śląsk – kontakty, wizyty, wystąpienia</i> , Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Katowicach, Fundacja Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. prof. Wincentego Myszora, Katowice – Warszawa 2020, 248 s., ISBN 978-83-8098-917-7; ISBN 978-83-955178-0-1	254
Barbara Pytlos Zofia Kossak, <i>Szukajcie przyjaciół. Laska Jakubowa</i> , Fundacja Servire Veritati – Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2020, 225 s., ISBN 978-83-66618-05-3	264

Sprawozdania

Bogumiła Warząchowska Obraz powstań śląskich i plebiscytu w edukacji, historiografii, kulturze i przestrzeni publicznej. Wystawa przygotowana przez Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach	267
---	-----

Z życia Federacji

Ks. Jerzy Witczak

Sprawozdanie z działalności Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”
i Zarządu Federacji za okres od 5 września 2019 do 24 września 2020
roku 276

Ks. Tomasz Garwoliński

Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”
(Zakroczym, 24-25 września 2020 roku) 282

TABLE OF CONTENTS

Articles

Fr. Tomasz Moskal	
Palaeography in the Work of Librarian: Selected Issues	9
Fr. Waław Umiński CM	
Selected Issues Concerning Manuscripts in Church Libraries in Poland	29
Tomasz Stolarczyk	
Eighteenth-Century Library Inventories of Pauline Fathers from Wieluń	49
Fr. Piotr Tylec	
Nationalisation of the Printing Works in Sandomierz (1946-1961) . . .	63
Fr. Roman Słupiek SDS	
History of the Library of the Salvatorian Seminary in Bagno near Wrocław (1930-2020)	103
Barbara Kmiecik	
From Book Passion to Library: The Archbishop Alfons Nossol Library in Kamień Śląski	123

Notes

Maciej Matraś	
Memories of the Late Paweł Skalski, PhD (1965-2020)	141
Fr. Jan Pach OSPPE	
Memories of the Late Fr. Eugeniusz Paweł Michalik, OSPPE, a Librarian of Jasna Góra (1959-2020)	148
Łukasz Cybulski, Joanna Pietrzak-Thébault, Maciej Matraś, † Paweł Skalski	
Old Prints at Your Fingertips: The Days of Early Book at Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw	153

Ryszard Żmuda Deceased Directors, Deputy Directors and Managers of Church Libraries in Poland (1955-2020)	176
Ryszard Żmuda Retired Directors, Deputy Directors and Managers of Church Libraries in Poland (1990-2020)	215

Discussions and Reviews

Lucyna Sadzikowska Agnieszka Gołda, Katarzyna Tałuć, <i>Sources for a Scientific Biography of Rev. Prof. Wincenty Myszor (Catalogue with Elaboration)</i> , Saint Hyacinth Bookshop, Katowice 2020, pp. 206, ISBN 978-83-8099-083-8	251
Fr. Henryk Olszar Adam Dziurok, Jerzy Myszor, <i>Primate Stefan Wyszyński and Upper Silesia: Contacts, Visits, Speeches</i> , Institute of National Remembrance – Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation – Branch in Katowice, Rev. Wincenty Myszor Church History Research Centre Foundation, Katowice – Warsaw 2020, pp. 248, ISBN 978-83-8098-917-7; ISBN 978-83-955178-0-1	254
Barbara Pytlos Zofia Kossak, <i>Look for Friends: Jacob's Staff</i> , Servire Veritati Founda- tion – Institute of National Education, Lublin 2020, pp. 225, ISBN 978-83-66618-05-3	264

Reports

Bogumiła Warząchowska The Silesian Uprisings and Plebiscite as Reflected in Education, Historiography, Culture and Public Space: Exhibition Organised by the Theological Library of the University of Silesia in Katowice	267
--	-----

Chronicle of the Federation „Fides”

Fr. Jerzy Witczak

Report on the Work of the Federation of the Church Libraries „Fides”
and the Board of the Federation for the Period from September 5, 2019
to September 24, 2020 276

Fr. Tomasz Garwoliński

Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries
„Fides” (Zakroczym, September 24-25, 2020) 282

ARTYKUŁY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 27 (2021) nr 1 (52), s. 9-27
ISSN 1426-3777

Ks. TOMASZ MOSKAŁ¹

PALEOGRAFIA W PRACY BIBLIOTEKARZA – WYBRANE ZAGADNIENIA

Wstęp

Nauki pomocnicze historii, zadaniem których jest zbieranie, opracowywanie oraz systematyzowanie źródeł historycznych, można rozpatrywać pod kątem przedmiotu ich zainteresowania. Jeśli jest to człowiek, czas lub miejsce, wówczas zalicza się do nich genealogię, chronologię, metrologię oraz geografę historyczną. W przypadku zagadnień z zakresu języka i pisma należą one do zakresu zainteresowań paleografii, bibliologii, dyplomatyki lub nauki o archiwach. Z kolei nad przedmiotami i wizerunkami podejmuje się badania na polu nauki o znakach władzy i prawa, numizmatyki, sfragistyki i heraldyki. Jako swoiste zamknięcie problematyki pozostaje edytorstwo źródeł historycznych. Ów klasyczny podział został zaproponowany przez Józefa Szymańskiego², który wskazywał także na nowe kierunki badań w obszarze nauk pomocniczych historii³.

¹ Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Teologii, Instytut Nauk Teologicznych, Katedra Historii Kościoła.

² J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 10, 760-762; zob. też W. Semkowicz, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków 1999.

³ Zob. K. Bobowski, K. Burski, B. Turoń, *Encyklopedia nauk pomocniczych historii nożytniej i najnowszej*, Wrocław 1976; Z. Wojtkowiak, *Nauki pomocnicze historii najnowszej. Źródłoznawstwo. Źródła narracyjne*, cz. 1: *Pamiętnik, tekst literacki*, Poznań 2001; I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003; I. Ihnatowicz, *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1990.

Nauki pomocnicze bibliologii

Nie tylko nauka o przeszłości korzysta z osiągnięć poszczególnych nauk. Mając bowiem na uwadze sformułowanie Jerzego Topolskiego, że „cała nauka staje się spletem dyscyplin naukowych wzajemnie wspomagających się, w których każda nauka ze względu na inną jest w jakiś sposób pomocniczą”, E. Sasiadek opublikowała w ostatnim czasie cenne studium ukazujące stan badań nad naukami pomocniczymi bibliologii⁴. Analizując dwadzieścia siedem dziedzin badawczych należących do szeroko pojętej nauki o książce, autorka przygotowała tabelę ukazującą liczbę pozycji z zakresu poszczególnych nauk w czasopiśmie „Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce” oraz w Polskiej Bibliografii Bibliologicznej za lata 1937-2010. Wynika z niej, że najwięcej uwagi w badaniach poświęcono papiernictwu (1 152), następnie kartografii (764), statystyce (684), edytorstwie (538) oraz archiwistyce (251). W rażącej dysproporcji pozostają inne nauki pomocnicze, wśród których z racji ich styku z pismem lub drukiem warto przytoczyć: brachyografię (dwie), dyplomatykę (osiem), epigrafikę (cztery), filigranistykę (dwie), onomastykę (dziewięć), paleografię (piętnaście), papirologię (dwadzieścia osiem pozycji). Na potrzeby niniejszego opracowania zostaną ukazane wybrane punkty stykowe szeroko ujmowanej paleografii z pracą bibliotekarza.

Paleografia

Władysław Semkowicz, autor klasycznego już podręcznika paleografii łacińskiej, dzieli ją na teoretyczną i praktyczną. Paleografia teoretyczna zajmuje się rozwojem pisma, materiałem, na którym pisało, i przyborami, którymi się posługiwano. Bierze też pod uwagę osobę piszącego tekst, jego sylwetkę obyczajową i zajmowane stanowisko społeczne, uwarunkowania życiowe i kulturowe oraz rolę, jaką wówczas odgrywał. Pozostaje tu także przestrzeń na zauważenie wytworów pracy pisarza (czy są to zwoje, czy kodeksy), tak literac-

⁴ E. Sasiadek, *Nauki pomocnicze bibliologii – stan badań*, w: *Kultura książki i informacja. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Gondek*, red. A. Pulikowski, Katowice 2017, s. 169-182.

kich, jak i prawnych (głównie dyplomy). Przedmiotem zainteresowania są również zagadnienia opraw rękopisów, ich zdobienia, ale też sposoby i miejsce przechowywania. W odniesieniu do paleografii teoretycznej dominuje jednak nauka o piśmie: o jego typach i rodzajach, poszczególnych znakach literowych i cyfrowych, brachygrafia, znaki muzyczne. W tym miejscu trzeba także wspomnieć o epigrafice. Natomiast paleografia praktyczna zajmuje się umiejętnością poprawnego czytania dawnego pisma, rozwiązania zastosowanych skrótów, rozpoznania wieku i miejsca jego pochodzenia, określenie typu graficznego⁵.

Przyjęty podział występuje w nowszych podręcznikach paleografii łacińskiej⁶. W ostatnim czasie Marek Stawski, oprócz podziału W. Semkowicza, zaproponował klasyfikację nieco bardziej szczegółową. W paleografii wyróżnił trzy działy:

- badanie natury i rozwoju historycznego pisma,
- badanie kryteriów chronologicznych i geograficznych rozwoju pisma,
- praktyczną naukę odczytywania dawnego pisma⁷.

Paleografia w badaniach nad książką – teoria

Opracowania traktujące o książce, jej dziejach i aspektach współczesnego funkcjonowania umieszczają paleografię bądź w bloku nauk pomocniczych historii, bądź bibliologii⁸. Jako przykład można tu przytoczyć fragment studium Anny Żbikowskiej-Migoń traktującego

⁵ W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 27-28.

⁶ Zob. S.A. Porębski, *Paleografia łacińska. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2007, s. 7; M. Biniś-Szkopek, M. Delimata, Ł. Skrzypczak, *Podstawy paleografii łacińskiej. Skrypt dla studentów archiwistyki*, Poznań 2007, s. 7-8.

⁷ M. Stawski, *Paleografia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, k. 1138-1140.

⁸ Warto sięgnąć do prac M. Judy: *Bibliologia historyczna: między tradycją a nowymi perspektywami*, w: *Bibliologia i informatologia*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2011, s. 23-29; *Bibliologia historyczna w systemie nauk pomocniczych historii*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2013, s. 11-19; K. Bobowski, *Możliwości rozszerzenia zakresu badań paleograficznych*, w: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21-22 października 1933 roku profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków 1995, s. 143-147.

o książce w XVIII wieku: „Obok historii regionalnej terenem spótkania historyka i historyka książki były nauki pomocnicze historii. W XVIII w. występowały one w zestawie zbliżonym do dzisiejszego, obejmując szereg dziedzin w różnym stopniu zaawansowania: paleografię, dyplomatykę, sfragistykę, heraldykę, numizmatykę, chronologię”⁹. Samodzielne hasło *paleografia* występuje w *Encyklopedii wiedzy o książce*. Napisano tam, że paleografia jest to „nauka o dawnym piśmie, jedna z nauk pomocniczych historii i bibliologii. Od czasu wyodrębnienia się neografii p[a]leografia] zajmuje się pismem do przełomu XV i XVI w. Każdy alfabet, każde pismo ma swoją p[a]leografię”. W dalszym ciągu hasła podaje się informacje dotyczące podziału (na praktyczną i teoretyczną), historię oraz informacje biograficzne o ludziach, którzy wnieśli niepodważalny wkład w tę pomocniczą naukę¹⁰. Poza ogólnymi odniesieniami brakuje jednak ściślejszego jej powiązania z bibliologią. Sięgając do hasła Kazimiery Maleczyńskiej w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, można przeczytać: „paleografia, nauka o dawnym piśmie na materiale miękkim (np. papirus, pergamin, papier) [...]. Głównym zadaniem p[a]leografii] jest prawidłowe odczytanie i datowanie pisma, może służyć również badaniom nad środowiskiem, w którym dany tekst powstał. Przedmiotem badań paleograficznych są wszystkie rodzaje pisma, a więc, prócz pisma łacińskiego – pismo greckie, ruskie, arabskie, hebrajskie i in., oraz notacja muzyczna”¹¹. Autorka zestawiała paleografię z innymi naukami pomocniczymi. Warto jednak zauważyć, że zaznaczyła również: „Stanowi również jedną z podstawowych dziedzin rękopisoznawstwa, znajduje też zastosowanie przy opracowywaniu zbiorów starszych druków ze względu na licznie w nich występujące notatki rękopiśmienne”. Odnosząc zaś rękopisoznawstwo do paleografii, Helena Kozerska w tej samej pracy napisała: „Rękopisoznawstwo zajmuje się r[ęko]p[i]sem we wszystkich jego aspektach, bada jego stronę materialną, dzieje, [...] ich zawartość treściową, posługując się przy tym wynikami badań innych nauk, jak paleografia, historia zdobnictwa książkowego, heraldyka, historia poszczególnych

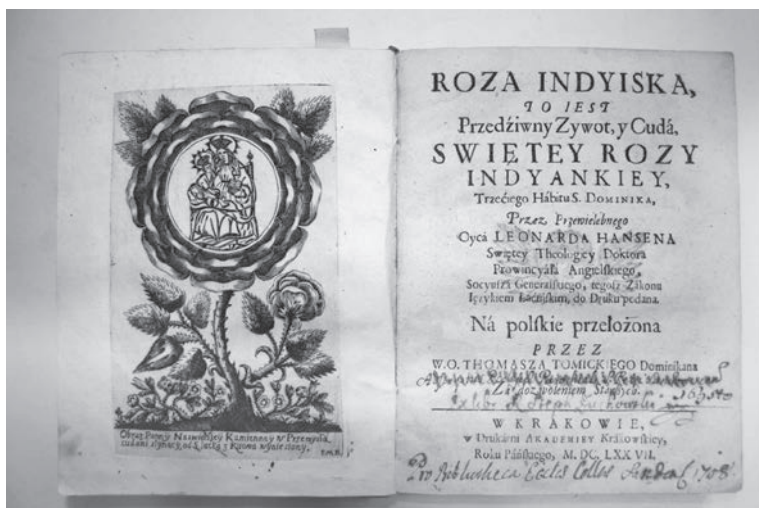
⁹ A. Żbikowska-Migoń, *Historia książki w XVIII w.*, Warszawa 1989, s. 31.

¹⁰ *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer [i in.], Wrocław – Warszawa – Kraków 1971, k. 1759-1760.

¹¹ K. Maleczyńska, *Paleografia*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombowski, B. Świderski, H. Więckowska, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 236.

dyscyplin, historia literatury i kultury itp. Odwrotnie, wyniki badań rękopisoznawczych często wzbogacają te dyscypliny¹².

W *Podręcznym słowniku bibliotekarza* paleografii poświęcono krótkie hasło: „Nauka pomocnicza historii, nieodzowna również dla księgoznawcy oraz bibliotekarza, zajmująca się badaniami rozwoju pisma w starożytności i w czasach nowożytnych do przełomu XV i XVI w., badaniem sposobu pisania rozmaitych dokumentów: dyplomów, kodeksów, materiałami, na których pisano, oraz przyrządami pisarskimi. Także umiejętność odczytywania starych rękopiśmieniowych dokumentów”¹³. W przytoczonym tekście zaznaczono wyraźnie, że „nieodzowna również dla księgoznawcy oraz bibliotekarza”, jednakże w dalszej części hasła trudno oprzeć się wrażeniu, że autor dokonał subiektywnego doboru treści, nie uwzględniając ani wszystkich aspektów paleografii, ani tych, które są ważne właśnie w bibliologii. Czy w końcu: zamiast określenia „czasy nowożytne do przełomu XV i XVI wieku”, nie lepiej było napisać „średniowiecze”?

Fot. 1. Nota proveniencyjna na stronie tytułowej starodruku z księgozbioru archidiakona sandomierskiego Stefana Żuchowskiego, ofiarowanego bibliotece kolegiaty sandomierskiej w 1708 roku (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

¹² H. Kozerska, *Rękopisoznawstwo*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa*, s. 265.

¹³ *Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, wsp. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2011, s. 238.

Paleografia w badaniach nad książką – praktyka

Punktem wyjścia do badań paleograficznych podejmowanych przez bibliotekarzy jest umiejętność odczytania tekstu. Niezwykle ważna w tym zakresie jest znajomość rodzajów pisma.

Chcąc uporządkowując terminologię w aspekcie historycznym, należy w pierwszej kolejności przywołać pojęcie majuskuły i minuskuły oraz typy pisma: kapitałę (kwadratową, rustykę), kursywę, uncjałę, kurrentę, półuncjałę, minuskułę karolińską, pismo gotyckie (kodeksowe z podziałem na teksturę i rotundę, kursywę dyplomatyczną, pismo gotyckie dokumentowe) oraz pismo humanistyczne¹⁴. W przypadku książek drukowanych potrzebna jest umiejętność odczytania pisma drukowanego¹⁵. Znajomość rodzajów pisma, jego cech charakterystycznych, czasu stosowania jest dla bibliotekarza m.in. ważnym kryterium chronologicznym, pozwalającym na właściwe datowanie tekstów (aczkolwiek nie najdokładniejszym, jak to zostanie niżej uzasadnione). Ponadto należy zaznaczyć, że nauka o piśmie może odnosić się do różnych języków. Stąd ważna dla europejskiego kręgu językowego okazuje się paleografia łacińska¹⁶, ale też ruska czy jeszcze inne¹⁷. Każda z nich ma swoją specyfikę. Zwrócił na to uwagę Paul Géhin: „Aby wyjść poza pewne ograniczenia, które mogą się wydawać nieprzekraczalne, jak te związane z językiem lub systemem pi-

¹⁴ M. Stawski, *Paleografia*, k. 1139-1140.

¹⁵ Zob. M. Juda, *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, Lublin 2001; też, *Wzorniki jako źródło do dziejów dawnego pisma drukowanego*, w: *Droga historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 365-373.

¹⁶ Z polskich opracowań warto wymienić następujące: W. Semkowicz, *Paleografia*; A. Gieysztor, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 1973; J. Szymański, *Pismo łacińskie i jego rola w kulturze*, Wrocław 1975; J. Słowiński, *Rozwój pisma łacińskiego w Polsce XVI-XVIII wieku*, Lublin 1992; K. Górski, *Neografia gotycka. Podręcznik pisma neogotyckiego XVI-XX w.*, Warszawa 1978.

¹⁷ B. Horodyski, *Podręcznik paleografii ruskiej*, Kraków 1951; K. Pietkiewicz, *Paleografia ruska*, Warszawa 2015. Dla badań paleograficznych przydatne jest zebranie w jednej publikacji prac paleograficznych z rosyjskiego kręgu językowego (s. 455-462) oraz albumów paleograficznych (s. 462-464). Wybrane publikacje obcojęzyczne: G.N. Ajłatow, *Russkaja paleografia*, Moskwa 2003; G. Battelli, *Lezioni di paleografia*, Città del Vaticano 2002; H. Delbanco, *Schreibschule der deutschen Schrift. Eine Anleitung zum selbständigen Erlernen der deutschen Schreifschrift*, Hannover 2005; K. Dülfer, H.E. Korn, *Schrifttafeln zur deutschen Paläographie des 16.-20. Jahrhunderts*, Marburg 2013; A.I. Grusza, *Biellaruskaja kirilicznaja paleografija*, Mińsk 2006; A.T. Nikołajewa, *Russkaja paleografia*, Moskwa 1981.

sma, staraliśmy się ukazać bogactwo wymiany kulturowej [...]. W dzisiejszych czasach wydawca tekstów greckich nie może już lekceważyć przekładów łacińskich lub wschodnich, jeśli takowe istnieją. Również ci wszyscy, którzy interesują się technikami produkcji książek pod koniec antyku i w średniowieczu, nie powinni stosować podziałów językowych. Historia daje nam wiele przykładów łączenia języków i kultur. Elity i niektóre sfery społeczne miały bowiem rozmaite kompetencje językowe. Wpływało to również na produkcję książek”¹⁸. Tenże autor, z którym współpracowali: Denis Muzerelle, Colette Sirat i Marc Geoffroy, przedstawił w czwartym rozdziale cytowanego podręcznika niuanse paleograficzne pisma łacińskiego, greckiego, hebrajskiego, arabskiego oraz wiele innych zagadnień związanych z pracą nad manuskryptami. Nawiązując do wspomnianej wyżej informacji o przydatności znajomości pisma przy datowaniu książki, warto przytoczyć także jego słowa: „Nie należy jednak się łądzić co do możliwości osiągnąć w tej dziedzinie. Zważywszy wolne tempo, w jakim przebiegała ewolucja oraz utrzymywanie się dawnych zwyczajów, datować można z przybliżeniem do jednego pokolenia (czyli mniej więcej jednego ćwierćwiecza) w przypadku pisma łacińskiego, a w przypadku pisma hebrajskiego, które ewoluowało dużo wolniej, nawet z przybliżeniem do jednego wieku [...]. W każdym razie datacja oparta na obiektywnym kryterium zawsze będzie cenniejsza od oszacowania paleograficznego. Dotyczy to zwłaszcza rękopisów papierowych: badanie filigranu dostarcza dużo bardziej precyzyjnych i solidnych wskazówek niż ocen paleografa”¹⁹.

Fot. 2. Skrót przez suspensję na starodruku zawierający *Listy* św. Hieronima (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

¹⁸ *Jak czytać rękopis średniowieczny*, red. P. Géhin, Warszawa 2008, s. 8.

¹⁹ *Tamże*, s. 76. Dla polskich uwarunkowań piśmienniczych w średniowieczu szczególnie wartościowe są badania E. Potkowskiego (*Książka rękopiśmienna w kulturze Polski*, Warszawa 1984; *Książka i pismo w średniowieczu*, Pułtusk 2006).

Analizie paleograficznej podlegają także manuskrypty i książki drukowane zawierające zapis muzyczny²⁰. Przedmiotem badań stała się np. Biblioteka Diecezjalna w Pelplinie, zawierająca kodeksy pocysterskie²¹. Tematykę analizy paleograficznej ksiąg z różnych archiwów chętnie podejmują studenci w ramach prac dyplomowych²².

W badaniach nad książką równie ważną rolę odgrywają wszelkiego rodzaju ślady pozostałe po właścicielach lub czytelnictwie. Jako kluczowy w tym względzie można przytoczyć wywód Marii Sipayłło: „Szukamy więc na kartach dawnych książek śladów ich przynależności do polskich właścicieli, ale jeszcze pilniejszą uwagę zwracamy na wszystkie dowody lektury oraz recepcji treści przez dane dzieło przekazywanych. Dawni czytelnicy (chciałoby się powiedzieć – na szczęście) byli pod tym względem znacznie mniej powściągliwi niż obecnie, kiedy wychowawcy od lat najmłodszych uczą nas, że dobry

²⁰ M. Kolanek, E. Paszkowska, *Paleografia muzyczna*, Warszawa 1986.

²¹ E. Hinz, *Cechy paleograficzne średniowiecznych gradualów cysterskich z Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Studia Pelplińskie”, 19 (1988), s. 313-329; tenże, *Cechy paleograficzne i zawartość rękopiśmiennego kancjonatu chorałowego dla nowicjuszek zakonnych z 1634 roku*, „Studia Pelplińskie”, 41 (2009), s. 143-150; M. Klimek, *Opis zewnętrzny i analiza paleograficzna antyfonarza cysterskiego ms. L. 36 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, red. D.A. Dekański [i in.], Pelplin 2000, s. 249-262; J.J. Jasiewicz, *Tradycja liturgiczno-muzyczna kościoła Mariackiego w Gdańsku w świetle kodeksu ms. Mar. F 405 z Biblioteki PAN w Gdańsku*, „Studia Gdańskie”, 21 (2007), s. 285-312; warto sięgnąć także do pozycji: *Biblioteki i skrytoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkowski, Pelplin 2010.

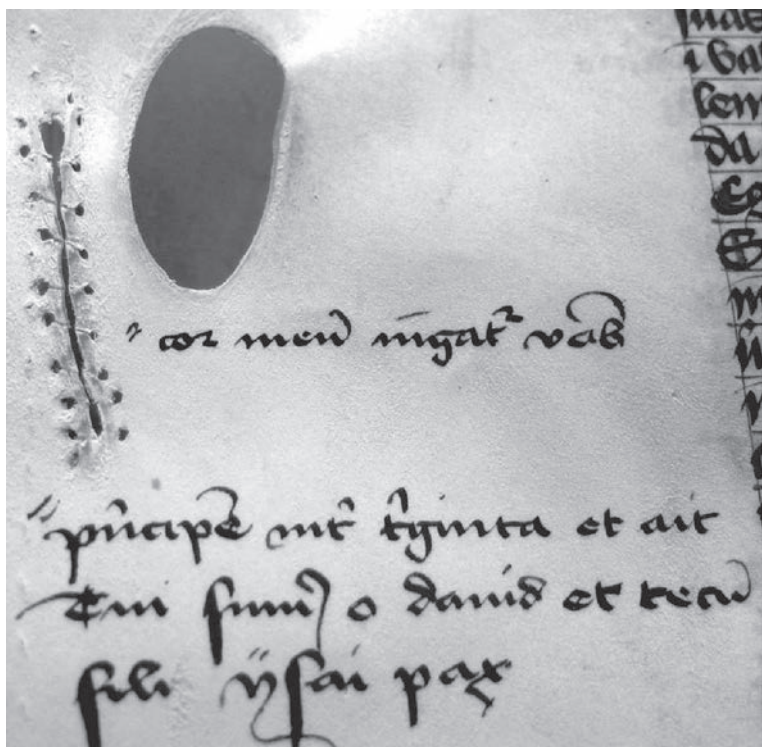
²² H. Różański, *Cechy paleograficzne średniowiecznego antyfonarza cysterskiego L 10 z biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1999, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 200; J. Pająk, *Rękopis liturgiczno-muzyczny Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie sygn. 18/RL. Studium muzykologiczno-paleograficzne* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1977, za: *tamże*, s. 243; H. Racka, *Graduał oo. Bernardynów z roku 1687. Studium paleograficzno-muzykologiczne* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1968, za: *tamże*, s. 243; K. Gierszewski, *Cechy paleograficzne i treść antyfonarza cysterskiego L 25 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 2006, za: *tamże*, s. 249; G. Przeczewski, *Graduał cysterski 121 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Studium paleograficzno-muzyczne* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologiczny, Lublin 1966, za: *tamże*, s. 253; K. Stoltmann, *Cechy paleograficzne i zawartość antyfonarza cysterskiego L 9 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1995, za: *tamże*, s. 254; I. Pawlak, *Analiza paleograficzna muzyczna Graduału klarysek gnieźnieńskich z 1418 roku* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologiczny, Lublin 1964, za: *tamże*, s. 314.

Fot. 3. Fragment strony graduálu (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

stosunek do książki jest równoznaczny z zachowaniem jej niepokalanego wyglądu [...]. Natomiast w dawnych wiekach zapisy na kartach książek były zjawiskiem częstym. Zachęcał zresztą do tego autorytet wielkiego Erazma z Rotterdamu, mistrza i wzoru całych pokoleń gorliwych jego czcicieli. Na ten temat miał się on tak obrazowo wypowiedzieć: «Sądzę, że kochają książki nie ci, którzy trzymają je ukryte w szafach, nietknięte, lecz ci, którzy dniami i nocami z nimi obcując, brudzą je, zaginają ich karty, niszczą, którzy wszędzie różnymi uwagami znaczą marginesy». Nie wiemy, czy owa opinia była powszechnie znana, wyrażała jednak z pewnością ogólną tendencję dawnych czytelników, tak często pozostawiających na kartach książek dowody swego z nimi obcowania. Ślady lektury przybierają bardzo zróżnicowaną postać: od podkreśleń w tekście czy zakreśleń na marginesach aż do obszernych marginaliów i glos²³.

²³ M. Sipaytło, *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1: XV w., opr. T. Komender, Warszawa 1994, s. 37-38.

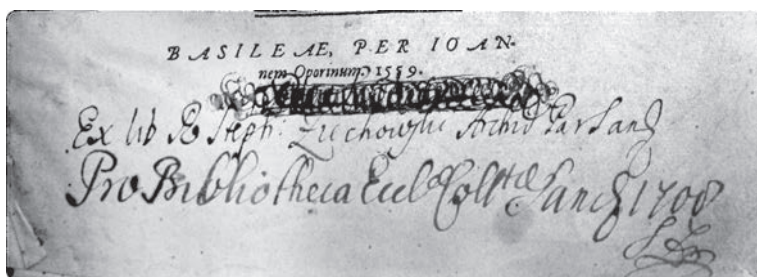
Fot. 4. Marginalia na karcie Biblii (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

Odczytywanie zapisków jest bardzo często utrudnione z powodu złego stanu zachowania dokumentu, manuskryptu lub kodeksu (wyblakły atrament, ubytki), ale też ze względu na niestaranne pismo czy też zastosowane skróty. Stąd też badając dzieje pisma, należy zapoznać się z systemem abrewiatur. Paleografia wyróżnia zasadniczo trzy rodzaje skracania:

- suspensję (*abbreviatio per suspensionem*) – polegającą na zaznaczeniu tylko początku wyrazu z odcięciem reszty; radykalną formą jej zastosowania są tzw. sigła, przy których z danego wyrazu zostaje tylko jego początkowa litera – inicjał;

- kontrakcję (*abbreviatio per contractionem*) – polegającą na skróceniu wyrazu, w którym opuszczono w środku jedną lub więcej liter, wskutek czego wyraz został ściągnięty;

– znaki skróceniowe z określonym znaczeniem (*signum abbreviationis*) – znaki, które zastępowały sylaby wyrazu²⁴.

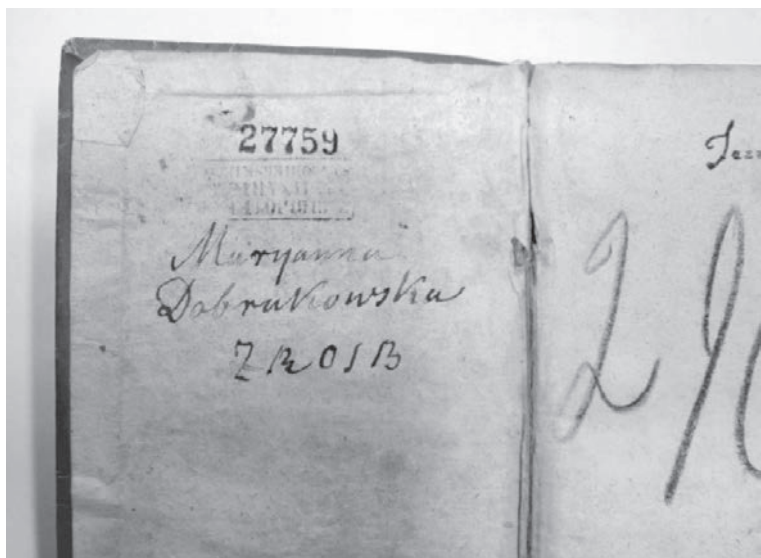
Fot. 5. Nota proveniencyjna na stronie tytułowej starodruku z księgozbioru archidiakona sandomierskiego Stefana Żuchowskiego, ofiarowanego bibliotece kolegiaty sandomierskiej w 1708 roku (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

Znajomość zasad abrewiacji znacznie ułatwia odczytanie proveniencji, not marginalnych, wszelkich zapisków pozostawionych przez właścicieli bądź czytelników²⁵. Cenną pomoc stanowią wszelkiego rodzaju słowniki i opracowania²⁶. Pomagają nie tylko odczytać teksty poddane abrewiacjom, ale też zastosowane sigła odnoszące się do zdobytego wykształcenia (np. IUD – Iuris Utriusque Doctor) czy też godności kościelnych lub przynależności zakonnej (OP – Ordo Praedicatorum).

²⁴ W. Semkowicz, *Paleografia*, s. 406-434.

²⁵ Prowadzi się studia szczegółowe z tego zakresu, np. K. Bobowski, *O metodach identyfikacji rąk pisarskich w rękopisach średniowiecznych*, „Studia Źródłoznawcze”, 29 (1985), s. 1-7; T. Fałęcki, *Tablice do nauki czytania pisma neogotyckiego dla początkujących*, Kraków 2000; U. Szybowska, *Zapiski pozeracza ksiąg. O rodzajach i funkcjach marginaliów na podstawie Jana Bernarda Bonifacia*, Pruszczyk Gdański 2012; O. Ziółkowska, *Marginalia w „Rozmyślnościach dominikańskich”. Prolegomena*, „Ogrody Nauk i Sztuk”, 5 (2015), s. 433-441.

²⁶ A. Cappelli, *Lexicon abbreviatarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano 1899; M. Winiarczyk, *Skróty łacińskie w książkach drukowanych z dodatkiem skrótów greckich*, Wrocław 1977; T. Wierzbowski, *Vademecum. Wykaz skrótów. Słowniczek łacińsko-polski*, Warszawa 1984; tenże, *Vademecum. Podręcznik do studiów archiwalnych dla historyków i prawników polskich*, Warszawa 1908 [reprint 1982]; A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992; J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997; K. Bobowski, *Skróty w piśmie neogotyckim. Na podstawie materiału śląskiego od początku XVI do połowy XX wieku*, Wrocław 1994; M. Daniluk, *Sigla. Zbiór skrótów nazw instytucji życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz innych instytucji z nimi związanych*, Lublin 2002.

Fot. 6. Nota proveniencyjna w książce benedyktynki sandomierskiej Marianny Dobruckowskiej (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu),
 fot. T. Moskal

Fot. 7. Nota proveniencyjna na stronie tytułowej starodruku z księgozbioru archidiakona sandomierskiego Marcina Mozgawy z 1686 roku (ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu), fot. T. Moskal

Umiejętność odczytania skrótów przydaje się również w badaniach nad ekslibrisami oraz superekslibrisami²⁷. Pojawiają się w nich bowiem sigła, których rozwiązanie możliwe jest często w połączeniu z herbem właściciela lub informacjami znajdującymi się we wnętrzu książki²⁸.

Fot. 8. Superekslibris
Achacego Przyłęckiego:
herb Szreniawa w ozdobnym
kartuszu, w otoku dewiza:
FRVSTRA VIVIT QVI
NEMINI PRODEST, całość
w wieńcu laurowym,
wokół tłoczenia: A[chatius]
P[rzyłęcki] D[e] P[rzyłęk]
S[ecretarius] R[egiae]
M[aiestatis] (ze zbiorów
Biblioteki Diecezjalnej
w Sandomierzu),
fot. archiwum

²⁷ W ostatnim czasie ukazały się rzetelne opracowania dotyczące tych zagadnień: *Ekslibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018; A. Wagner, *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016; *Tegumentologia polska dzisiaj. Polish Bookbinding Studies Today*, red. A. Wagner, Toruń 2015.

²⁸ Zob. M. Sipayłło, *Polskie superexlibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku. Centuria druga*, Warszawa 2001; K. Rulka, *Superekslibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, 6 (2003), s. 527-557; T. Moskał, *Książki z superekslibrisami biskupów polskich okresu przedrozbiorowego w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu*, w: *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. W. Bielak, J. Marczewski, T. Moskał, Lublin 2011, s. 193-204; tenże, *Superekslibrisy w zasobie Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, w: *Konservacja, digitalizacja i udostępnianie kolekcji starych druków opatrzonych superekslibrisami ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, Sandomierz 2013, s. 23-35; S. Rybandt, *Superekslibrisy Stanisława Karnkowskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiarami Historycznymi”, 11 (1991), s. 5-26.

Zakończenie

Nawet najlepsza znajomość paleografii może się okazać niewystarczająca w badaniach nad książkami historycznymi. Konieczne jest jej łączenie z innymi naukami pomocniczymi. Egzemplifikacją może być chronologia (kwestia różnych form zapisu dat) lub heraldyka (superekslibrisy) czy też sfragistyka (napisy w otoku pieczętnym). Budując swój warsztat naukowy, badacz dawnej książki bądź bibliotekarz zajmujący się starodrukami winni uwzględnić coraz gruntowniejszą znajomość nauk pomocniczych historii zastosowanych w odniesieniu do bibliologii.

Bibliografia

- Ajplátow G.N., *Russkaja paleografia*, Moskwa 2003.
- Battelli G., *Lezioni di paleografia*, Città del Vaticano 2002.
- Biblioteki i skrytoria cysterskie na Pomorzu. Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkowski, Pelplin 2010.
- Biniaś-Szkopek M., Delimata M., Skrzypczak Ł., *Podstawy paleografii łacińskiej. Skrypt dla studentów archiwistyki*, Poznań 2007.
- Bobowski K., Burski K., Turoń B., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii nowożytnej i najnowszej*, Wrocław 1976.
- Bobowski K., *Możliwości rozszerzenia zakresu badań paleograficznych*, w: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce. Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21-22 października 1933 roku profesorowi Zbigniewowi Perzanowskiemu przypisane*, red. M. Rokosz, Kraków 1995, s. 143-147.
- Bobowski K., *O metodach identyfikacji rąk pisarskich w rękopisach średniowiecznych*, „*Studia Źródłoznawcze*”, 29 (1985), s. 1-7.
- Bobowski K., *Skróty w piśmie neogotyckim. Na podstawie materiału śląskiego od początku XVI do połowy XX wieku*, Wrocław 1994.
- Cappelli A., *Lexicon abbreviaturarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano 1899.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku. Centuria druga*, Warszawa 2001.
- Daniluk M., *Sigla. Zbiór skrótów nazw instytucji życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz innych instytucji z nimi związanych*, Lublin 2002.

- Delbanco H., *Schreibschule der deutschen Schrift. Eine Anleitung zum selbstständigen Erlernen der deutschen Schreibschrift*, Hannover 2005.
- Dülfer K., Korn H.E., *Schrifttafeln zur deutschen Paläographie des 16.-20. Jahrhunderts*, Marburg 2013.
- Eklibris – znak własnościowy, dzieło sztuki. Studia i szkice*, red. A. Fluda-Krokos, Kraków 2018.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer [i in.], Wrocław – Warszawa – Kraków 1971.
- Fałęcki T., *Tablice do nauki czytania pisma neogotyckiego dla początkujących*, Kraków 2000.
- Gierszewski K., *Cechy paleograficzne i treść antyfonarza cysterskiego L 25 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 2006, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 249.
- Gieysztor A., *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa 1973.
- Górski K., *Neografia gotycka. Podręcznik pisma neogotyckiego XVI-XX w.*, Warszawa 1978.
- Grusza A.I., *Bielaruskaja kirilicznaja paleografija*, Mińsk 2006.
- Hinz E., *Cechy paleograficzne i zawartość rękopiśmiennego kancjonau chorałowego dla nowicjuszek zakonnych z 1634 roku*, „Studia Pelplińskie”, 41 (2009), s. 143-150.
- Hinz E., *Cechy paleograficzne średniowiecznych graduatów cysterskich z Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Studia Pelplińskie”, 19 (1988), s. 313-329.
- Horodyski B., *Podręcznik paleografii ruskiej*, Kraków 1951.
- Ihnatowicz I., *Nauki pomocnicze historii XIX i XX wieku*, Warszawa 1990.
- Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.
- Jak czytać rękopis średniowieczny*, red. P. Géhin, Warszawa 2008.
- Jasiewicz J.J., *Tradycja liturgiczno-muzyczna kościoła Mariackiego w Gdańsku w świetle kodeksu ms. Mar. F 405 z Biblioteki PAN w Gdańsku*, „Studia Gdańskie”, 21 (2007), s. 285-312.
- Jougan A., *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992.
- Juda M., *Bibliologia historyczna w systemie nauk pomocniczych historii*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2013, s. 11-19.
- Juda M., *Bibliologia historyczna: między tradycją a nowymi perspektywami*, w: *Bibliologia i informatologia*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2011, s. 23-29.

- Juda M., *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*. Lublin 2001.
- Juda M., *Wzorniki jako źródło do dziejów dawnego pisma drukowanego*, w: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 365-373.
- Klimek M., *Opis zewnętrzny i analiza paleograficzna antyfonarza cysterskiego ms. L. 36 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, red. D.A. Dekański [i in.], Pelplin 2000, s. 249-262.
- Kolanek M., Paszkowska E., *Paleografia muzyczna*, Warszawa 1986.
- Kozerska H., *Rękopisoznawstwo*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Więckowska, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 265.
- Maleczyńska K., *Paleografia*, w: *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Więckowska, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1976, s. 236.
- Moskał T., *Książki z superekslibrisami biskupów polskich okresu przedrozbiorowego w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu*, w: *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. W. Bielak, J. Marczewski, T. Moskał, Lublin 2011, s. 193-204.
- Moskał T., *Superekslibrisy w zasobie Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, w: *Konserwacja, digitalizacja i udostępnianie kolekcji starych druków opatrzonych superekslibrisami ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, Sandomierz 2013, s. 23-35.
- Nikołajewa A.T., *Russkaja paleografia*, Moskwa 1981.
- Pajak J., *Rękopis liturgiczno-muzyczny Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie sygn. 18/RL. Studium muzykologiczno-paleograficzne* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1977, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 243.
- Pawlak I., *Analiza paleograficzna muzyczna Graduatu klarysek gnieźnieńskich z 1418 roku* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologiczny, Lublin 1964, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 314.
- Pietkiewicz K., *Paleografia ruska*, Warszawa 2015.
- Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, wsp. H. Ta-deusiewicz, Warszawa 2011.

- Porębski S.A., *Paleografia łacińska. Podręcznik dla studentów*, Warszawa 2007.
- Potkowski E., *Książka i pismo w średniowieczu*, Pułtusk 2006.
- Potkowski E., *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski*, Warszawa 1984.
- Przeczewski G., *Graduał cysterski 121 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Studium paleograficzno-muzyczne* [praca licencjacka], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologiczny, Lublin 1966, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 253.
- Racka H., *Graduał oo. Bernardynów z roku 1687. Studium paleograficzno-muzykologiczne* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1968, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 243.
- Różański H., *Cechy paleograficzne średniowiecznego antyfonarza cysterskiego L 10 z biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1999, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 200.
- Rulka K., *Superekzlibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie”, 6 (2003), s. 527-557.
- Rybandt S., *Superekzlibrisy Stanisława Karnkowskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”, 11 (1991), s. 5-26.
- Sąsiadek E., *Nauki pomocnicze bibliologii – stan badań*, w: *Kultura książki i informacja. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Gondek*, red. A. Pulikowski, Katowice 2017, s. 169-182.
- Semkowicz W., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, Kraków 1999.
- Semkowicz W., *Paleografia łacińska*, Kraków 2002.
- Sipayłło M., *Polskie superekzlibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988.
- Sipayłło M., *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1: XV w., opr. T. Komender, Warszawa 1994, s. 13-52.
- Słowiński J., *Rozwój pisma łacińskiego w Polsce XVI-XVIII wieku*, Lublin 1992.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.
- Stawski M., *Paleografia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, k. 1138-1140.

- Stoltmann K., *Cechy paleograficzne i zawartość antyfonarza cysterskiego L 9 z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca magisterska], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Lublin 1995, za: R. Żmuda, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017, s. 254.
- Szybowska U., *Zapiski pożeracza ksiąg. O rodzajach i funkcjach marginaliów na podstawie Jana Bernarda Bonifacia*, Pruszcz Gdański 2012.
- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001.
- Szymański J., *Pismo łacińskie i jego rola w kulturze*, Wrocław 1975.
- Tegumentologia polska dzisiaj. *Polish Bookbinding Studies Today*, red. A. Wagner, Toruń 2015.
- Wagner A., *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016.
- Wierzbowski T., *Vademecum. Podręcznik do studiów archiwalnych dla historyków i prawników polskich*, Warszawa 1908 [reprint 1982].
- Wierzbowski T., *Vademecum. Wykaz skrótów. Słowniczek łacińsko-polski*, Warszawa 1984.
- Winiarczyk M., *Skróty łacińskie w książkach drukowanych z dodatkiem skrótów greckich*, Wrocław 1977.
- Wojtkowiak Z., *Nauki pomocnicze historii najnowszej. Źródłoznawstwo. Źródła narracyjne*, cz. 1: *Pamiętnik, tekst literacki*, Poznań 2001.
- Ziółkowska O., *Marginalia w „Rozmyślaniach dominikańskich”. Prolegomena*, „Ogrody Nauk i Sztuk”, 5 (2015), s. 433-441.
- Żbikowska-Migoń A., *Historia książki w XVIII w.*, Warszawa 1989.

Streszczenie

W artykule ukazano rolę paleografii w pracy nad starodrukami. Należy ona do nauk pomocniczych historii. Może być również zastosowana do badań nad dziejami książki. Dzieli się ją na teoretyczną i praktyczną. Znaczącość teorii okazuje się fundamentalna w procesie praktycznego czytania tekstów (drukowanych i rękopiśmiennych). Opanowanie zasad abrewiacji ułatwia rozwiązywanie zastosowanych skrótów. Paleografię stosuje się w łączności z innymi naukami pomocniczymi, np. heraldyką, chronologią, sfragistyką.

Słowa kluczowe

paleografia, abrewiacje, bibliologia

PALAEOGRAPHY IN THE WORK OF LIBRARIAN: SELECTED ISSUES

Summary

The article presents the role of palaeography in work on old prints. Palaeography is one of the auxiliary sciences of history. It can also be applied to research on the history of books. One can divide palaeography into theoretical and practical. The knowledge of theory proves fundamental in the process of practical reading of texts (printed ones and manuscripts). Mastering the principles of abbreviation facilitates the solution of the abbreviations used. Palaeography is employed in conjunction with other auxiliary sciences, e.g., heraldry, chronology, and sphragistics.

Keywords

palaeography, abbreviations, bibliology

Ks. WACŁAW UMIŃSKI CM¹

WYBRANE ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE RĘKOPISÓW W BIBLIOTEKACH KOŚCIELNYCH W POLSCE

W bibliotekach kościelnych praktycznie od zawsze przechowywano książki i czasopisma. W wieku XX stopniowo zaczęły się tam pojawiać także inne formy zbiorów, jak: płyty, kasety, filmy, dyskietki itp. Rękopisy jednak od zawsze stanowiły wartościowe dobro kulturowe, które można spotkać nie tylko w archiwach, ale również w muzeach i w bibliotekach. Celem artykułu jest podkreślenie ważnej roli metodologii w opracowaniu zgromadzonych manuskryptów, jak również krótka prezentacja wybranych najważniejszych zasobów bibliotek kościelnych w Polsce.

Kształtowanie metodologii opracowania katalogów rękopisów

Na początku warto przytoczyć ważny tekst umieszczony w przedwojennej publikacji dotyczącej katalogowania rękopisów bibliotecznych². Można tam przeczytać: „Zbiory rękopiśmienne bibliotek naukowych, tak publicznych, jak prywatnych (duchownych czy

¹ Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.

² *Wskazówki do katalogowania rękopisów w zbiorach bibliotecznych*, opr. Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności przy współudziale Towarzystw Naukowych oraz Zarządów Bibliotek i Archiwów polskich, Kraków 1935.

świeckich), są różnorodne i nie tworzą ze sobą żadnej organicznej całości, gdyż zgromadzenie rękopisów w bibliotekach, a zatem powstanie działu rękopisów w tych instytucjach zależało od różnych okoliczności, np. od zamiłowania właścicieli bibliotek, darowizn, zapisów czy też przekazania do bibliotek jakichś całości lub części zbiorów archiwalnych, lub zbiorów tworzących całość historyczną. Zbiory rękopisów znajdujące się w bibliotekach z zasady swego powstania mają w największej części i różnorodną treść z dziedziny wiedzy, stosunków politycznych, literatury itp., i różnorodną skalę w swej treści, różne pochodzenie terytorialne lub kulturalne, nie mówiąc już, że rozciągłość czasu, do którego rękopisy się odnoszą i w jakim powstały, jest wielka i przeważnie z poważnymi lukami. Pewna przypadkowość i różnorodność składu cechuje nie tylko poszczególne zbiory, ale nawet poszczególne rękopisy, będące często wytworem nieudolnych sekretarzy lub bibliotekarzy, a przez to bezładnym zlepkiem różnych pism, treściowo i chronologicznie zupełnie obcych. Uprzysiężenie więc tych zbiorów rękopisów i ułatwienie naukowego korzystania z nich wymaga odpowiedniego zastosowania w katalogowaniu rękopisów właściwej, specjalnej dlań metody”³.

Przytoczony powyżej tekst odwołuje się bardzo wyraźnie do zwyczaju gromadzenia rękopisów w różnych bibliotekach, także kościelnych. Na powstanie odrębnych kolekcji złożyło się wiele czynników. Można wśród nich wymienić m.in. następujące: różnorodna treść, pochodzenie terytorialne lub kulturowe, a przede wszystkim czas ich powstania. Niewątpliwie jednak ich różnorodność przysparzała najwięcej trudności. Dlatego wspomniane propozycje mogłyby stać się ważną pomocą przy katalogowaniu bezcennych manuskryptów.

Praktycznie zawsze zdawano sobie sprawę z tego, że rękopisy są ważną częścią zbiorów wielu bibliotek. Jednak w pierwszej połowie XX wieku dostrzeżono jednocześnie złożoność całej sytuacji ze względu na specyfikę tych materiałów. Dlatego – aby pomóc bibliotekarzom – opracowano specjalne wskazówki.

We wspomnianym powyżej wydawnictwie na początku zwrócono uwagę na układ katalogu, którego podstawą może być kryterium językowe, charakter formalny rękopisów, ich proveniencja, treść i chro-

³ *Tamże*, s. 1.

nologia⁴. W opisie zewnętrznym rękopisu wyróżniono następujące elementy: numer porządkowy, język rękopisu, czas powstania, materiał, liczba kart, wymiar, oprawa, składki, pismo i zdobienie, teksty na wyklejkach i kartach ochronnych oraz proveniencja⁵. Omawiając kwestię tytułu, pokreślono, że obok tytułu oryginalnego w wielu rękopisach, jeśli go brak, trzeba go nadać zgodnie z obowiązującymi zasadami⁶. W przypadku zawartości rękopisu zaproponowano wymienienie następujących elementów: nazwisko autora, tytuł i treść, datację, notatkę bibliograficzną, pieczęcie, plany i rysunki⁷. Od strony graficznej autorzy wskazówek zalecili, że warto wyróżnić odpowiednią czcionką zarówno numer porządkowy katalogu, opis zewnętrzny oraz tytuł rękopisu, jak i szczegółowe podanie zawartości⁸.

We wstępie do *Wskazówek do katalogowania rękopisów w zbiorach bibliotecznych* wyraźnie podkreślono, że nie mają one charakteru przepisów, a bardziej zaleceń, z których można skorzystać. Przedmiotem tego artykułu nie jest jednak ich szczegółowa charakterystyka⁹. Powołanie się na powyższe wskazówki miało na celu przypomnienie, że kwestia opracowania rękopisów bibliotecznych była przedmiotem zainteresowania nie tylko w okresie międzywojennym, ale i wcześniejszym. Druga wojna światowa, jak wiadomo, przyniosła Polsce niepowetowane straty na niwie kultury. Zniszczeniu uległy nie tylko liczne kościoły i inne obiekty zabytkowe, lecz również archiwalia i księgozbiory¹⁰. Dlatego nieodzowne stało się przeprowadzenie kwerendy w sprawie stanu posiadania rękopisów w różnych instytucjach.

⁴ *Tamże*, s. 6-8.

⁵ *Tamże*, s. 8-11.

⁶ *Tamże*, s. 11.

⁷ *Tamże*, s. 11-13.

⁸ *Tamże*, s. 14-15.

⁹ Zainteresowanych szczegółowymi informacjami zawartymi we wspomnianej publikacji odsyła się do wersji elektronicznej: *Wskazówki do katalogowania rękopisów*, www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/2153/edition/3680?language=pl, 10.03.2020.

¹⁰ Szerzej na temat strat wojennych: *Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej*, oprac. B. Bieńkowska, Warszawa 1994; *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, cz. 1-2, oprac. B. Bieńkowska, red. nauk. A. Mężyński, Warszawa 1994; *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, cz. 3: *Bibliografia*, oprac. U. Paszkiewicz, Warszawa 1994; *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez ziem wschodnich)*, red. B. Bieńkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2000.

Już kilka lat po wojnie ukazał się w „Pamiętniku Literackim” artykuł Ksawerego Świerkowskiego pod jakże znamienitym tytułem *Co wiemy o rękopisach w bibliotekach polskich*. Wymienił on najważniejsze instytucje, które mogły pochwalić się nie tylko licznymi rękopisami, ale także różnego rodzaju opracowaniami w postaci katalogów lub inwentarzy. Oto one: 1) Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (8 650 pozycji), Biblioteka Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie (ok. 8 tys.), Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (7 700), Biblioteka Narodowa w Warszawie (6 300), Biblioteka Miejska w Gdańsku (3 057), Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (2 771), Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (ponad 2 tys.), Biblioteka Kórnicka (2 tys.), Miejska Biblioteka Publiczna im. Łopacińskiego w Poznaniu (1 600). Wspomniał również o innych instytucjach, które nie posiadały wtedy ani drukowanych, ani powielanych opracowań: Bibliotekę Seminarium Duchownego w Sandomierzu (7 452), Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy (2 500), Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu (1 100), Archiwum i Bibliotekę Archidiecezjalną w Poznaniu (917), Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu (338), Bibliotekę Towarzystwa Naukowego w Płocku (150), Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (27). Na końcu przeglądu umieścił biblioteki, od których nie uzyskał informacji na temat posiadanych rękopisów. Były to: Biblioteka Kapitulna w Gnieźnie, Biblioteka Kapituły Krakowskiej oraz Biblioteka Kapitulna w Płocku¹¹.

Wymieniona publikacja stanowiła skromny przyczynek, a może bardziej zachętę, aby kontynuować, a wielu miejscach wręcz rozpocząć fachowe opracowanie posiadanych zbiorów rękopiśmiennych. Aby ułatwić bibliotekarzom przeprowadzenie takiej akcji, z inicjatywy Naczelnej Dyrekcji Bibliotek Ministerstwa Oświaty podjęto się opracowania szczegółowej instrukcji¹², której zredagowaniem zajęli się Bogdan Horodyski i Helena Więckowska we współpracy z gronem specjalistów. Opublikowano ją w 1955 roku pod tytułem *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*. W odróżnieniu od *Wskazówek* odnosiły się one nie tylko do samego tworzenia opisów

¹¹ K. Świerkowski, *Co wiemy o rękopisach w bibliotekach polskich*, „Pamiętnik Literacki”, 41,1 (1950), s. 215-219.

¹² B. Horodyski, H. Więckowska, *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, „Przegląd Biblioteczny”, 19 (1951), s. 156-160.

katalogowych, lecz podawały także różne propozycje dotyczące organizacji działów rękopisów. W *Wytycznych* podkreślono, jak ważnym zadaniem pracowników biblioteki jest porządkowanie rękopisów złożonych z luźnych materiałów. Zwrócono uwagę na konieczność opracowania zasad formowania jednostek rękopiśmiennych i odpowiedniej dokumentacji posiadanych zbiorów¹³.

Jak można się dowiedzieć z artykułu Macieja Matwijowa pt. *Naukowe opracowanie i katalogowanie rękopisów nowożytnych i najnowszych (XVI-XX w.) w polskich bibliotekach w II połowie XX wieku. Metodologia – teoria i praktyka*¹⁴, wspomniane wytyczne niewątpliwie wpłynęły na ujednolicenie opisów katalogowych. Podobnie jak *Wskazówki* z 1935 roku, wytyczne Bogdana Horodyskiego i Heleny Więckowskiej „nie zamykały drogi przed doskonaleniem przez poszczególne biblioteki zasad opisu katalogowego”¹⁵.

Na początku swojego artykułu M. Matwijów dość szczegółowo przedstawił kwestię sformułowania teoretycznych zasad opracowania rękopisów. Następnie omówił, jak przebiegało to w praktyce wybranych instytucji. W uwagach końcowych rzucił światło na bardzo ważną sprawę: „Przyczynę różnic i niekonsekwencji w zakresie opracowania rękopisów i tworzenia opisów katalogowych tylko po części można tłumaczyć specyfiką zbiorów poszczególnych bibliotek i wypracowanymi przez nie własnymi metodami ich opracowania. Z pewnością duży udział miały w tym różnice w predyspozycjach, doświadczeniu i przygotowaniu merytorycznym pracowników bibliotecznych, a także w kontroli i koordynacji prac katalogowych”. I trochę dalej: „Pewien udział w powstawaniu tych niekonsekwencji miały *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, nieformułujące jednoznacznych zasad opracowania, lub odwrotnie – formułujące zasady, które pozostawały w sprzeczności z naukowymi celami opracowania rękopisów i z tego względu nie były akceptowane przez część środowiska bibliotekarskiego”¹⁶.

¹³ *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, przygotował do druku B. Horodyski, Wrocław 1955.

¹⁴ M. Matwijów, *Naukowe opracowanie i katalogowanie rękopisów nowożytnych i najnowszych (XVI-XX w.) w polskich bibliotekach w II połowie XX wieku. Metodologia – teoria i praktyka*, „Roczniki Biblioteczne”, 59 (2015), s. 95.

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ *Tamże*, s. 123-124.

Z cytowanego fragmentu wynika, że do znaczących różnic i pewnych niekonsekwencji w opracowaniu rękopisów przyczyniła się nie tyle specyfika rękopiśmiennych zbiorów bibliotecznych, ile różne predyspozycje, doświadczenie i przygotowanie merytoryczne pracowników. Zapewne zabrakło również kontroli i koordynacji w trakcie opracowywania poszczególnych opisów.

Matwijów zauważył także, że owe *Wytyczne* mogły się przyczynić do znacznych różnic w opracowaniu manuskryptów w polskich bibliotekach.

Zasoby rękopiśmienne bibliotek kościelnych

Po powyższych uwagach warto podać, gdzie można odnaleźć rękopisy interesujące badaczy. Dzięki pracy wielu osób świat naukowy doczekał się dwóch ogólnopolskich opracowań. Pierwsze z nich to *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce* wydane w 1988 roku¹⁷, druga publikacja ukazała się stosunkowo niedawno: w 2014 roku. Nosi ona tytuł *Rękopisy w zbiorach kościelnych* i stanowi tom drugi opracowania *Zbiory rękopisów w Polsce*¹⁸.

Niewątpliwie druga ze wspomnianych publikacji zasługuje na wyjątkowe uznanie. Wiele instytucji kościelnych po raz pierwszy tak szczegółowo podzieliło się z szeroką opinią publiczną informacją na temat posiadanych zbiorów. Z opracowania tego wynika, że rękopisy biblioteczne znajdują się w czterdziestu trzech instytucjach w następujących miastach: w Białymstoku¹⁹, Cieszylinie²⁰, Częstochowie²¹, Ełku²², Gnieźnie²³, Kielcach²⁴, Krakowie²⁵,

¹⁷ *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, opr. D. Kamolowa, wsp. K. Muzyńska, Warszawa 1988.

¹⁸ *Zbiory rękopisów w Polsce*, t. 2: *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, opr. T. Makowski, wsp. P. Sapała, Warszawa 2014.

¹⁹ Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego.

²⁰ Biblioteka Ojców Bonifratrów oraz Biblioteka Parafii Ewangelicko-Augsburskiej.

²¹ Jasnogórska Biblioteka Ojców Paulinów.

²² Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Elckiej.

²³ Biblioteka Prowincjalna Franciszkanów.

²⁴ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

²⁵ W Krakowie manuskrypty przechowuje się w następujących bibliotekach: Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Zgromadzenia Księży Misjonarzy, Centralnej Prowincji Krakowskiej

Lądzie²⁶, Legnicy²⁷, Lublinie²⁸, Niepokalanowie²⁹, Olsztynie³⁰, Opolu³¹, Pelplinie³², Płocku³³, Poznaniu³⁴, Przemyśle³⁵, Sandomierzu³⁶, Tarnowie³⁷, Warszawie³⁸, we Włocławku³⁹, we Wrocławiu⁴⁰, w Zakroczymiu⁴¹ oraz w Zamościu⁴².

Obok wspomnianych powyżej opracowań ogólnopolskich nie brak także publikacji szczegółowo prezentujących poszczególne zbiory. Dotyczą one rękopisów przechowywanych w bibliotekach diecezjalnych, zakonnych i uczelnianych.

W przypadku bibliotek diecezjalnych na uwagę zasługują opracowania bp. Wincentego Urbana, który zajął się manuskryptami Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu⁴³, oraz Walentego Wójcika,

Braci Mniejszych Kapucynów, Głównej Prowincji Franciszkanów-Reformatów, Konwentu Zakonu Bonifratrów, Instytutu Liturgicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kano-ników Regularnych Laterańskich, Naukowej Księży Jezuitów, Karmelitów na Piasku, Opactwa Benedyktynów w Tyńcu, Prowincji Ojców Bernardynów oraz Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.

²⁶ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą.

²⁷ Biblioteka im. Jana Pawła II Wyższego Seminarium Duchownego.

²⁸ W Lublinie rękopisy można spotkać w następujących bibliotekach: Metropolitalnego Seminarium Duchownego, Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Wyższego Seminarium Duchownego Księży Marianów oraz Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

²⁹ Biblioteka Klasztoru Franciszkanów Konwentualnych.

³⁰ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

³¹ Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

³² Biblioteka Diecezjalna im. Jana Bernarda Szłagi.

³³ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

³⁴ Biblioteka Główna Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych.

³⁵ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

³⁶ Biblioteka Diecezjalna.

³⁷ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego.

³⁸ W Warszawie manuskrypty są przechowywane w następujących bibliotekach: Bobola-num, Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Seminarium Metropolitalnego Archidiecezji Warszawskiej oraz Synodu Kościoła Ewangelicko-Reformowanego.

³⁹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego im. Księży Chodźńskich.

⁴⁰ Biblioteka Kapitulna.

⁴¹ Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów.

⁴² Biblioteka Diecezjalna.

⁴³ W. Urban, *Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 6 (1963), s. 155-190; tenże, *Rękopisy skrypturystyczne i egzegetyczne w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, ABMK, 9 (1964), s. 21-36; tenże, *Rękopisy Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 11 (1956), s. 54-55; tenże, *Rękopisy prawnicze Biblioteki Kapitulnej we*

ks. Wendelina Świerczka i Feliksa Kiryka, którzy omówili rękopisy przechowywane w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu⁴⁴. Ks. Kazimierz Rulka przybliżył zbiór rękopisów w Bibliotece Diecezjalnej we Włocławku⁴⁵. Natomiast ks. Roman Nir, ks. Anastazy Nadolny oraz Jan Grzeszewski, Magdalena Nierzwicka i Krzysztof Nierzwicki zaprezentowali w kilku publikacjach manuskrypty Biblioteki Diecezjalnej w Pelplinie⁴⁶.

Zbiory rękopiśmienne zgromadzone w wybranych bibliotekach zakonnych zostały omówione przez kilkunastu badaczy. Ośmiu autorów zainteresowało się bibliotekami wspólnot krakowskich. Emilian Lenart, Mathias Bersohn, Kajetan Grudziński i Władysław Pabin skupili się na rękopisach bernardynów⁴⁷, Włodzimierz Zega zrefero-

Wrocławiu, „Prawo Kanoniczne”, 8 (1965), s. 108-132; tenże, *Rękopisy kaznodziejskie Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 3 (1973), s. 251-272; tenże, *Rękopisy historyczne w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Studia Płockie”, 5 (1977), s. 274-289.

⁴⁴ W. Wójcik, *Rękopisy Biblioteki Kapitulnej w Sandomierzu*, ABMK, 36 (1978) s. 79-103; tenże, *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, ABMK, 4 (1962) s. 259-330; W. Świerczek, *Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, ABMK, 10 (1965), s. 223-278; *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu*, t. 2: XIII-XX wiek, opr. F. Kiryk, Sandomierz 2010.

⁴⁵ K. Rulka, *Zbiór rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1-2 (1996), s. 66-76; tenże, *Średniowieczne księgi rękopiśmienne w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 15-16 (2001), s. 125-149.

⁴⁶ R. Nir, *Średniowieczne rękopisy medyczne w bibliotece pelplińskiej*, „Archiwum Historii Medycyny”, 40,3 (1977), s. 345-348; tenże, *Rękopisy filozoficzne Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Studia Gdańskie”, 3 (1978), s. 185-213; tenże, *Rękopisy prawnicze Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Prawo Kanoniczne”, 21,3-4 (1978), s. 217-246; tenże, *Rękopisy kaznodziejskie w Bibliotece Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Studia z historii kaznodziejstwa i homiletyki*, red. W. Wojdecki, Warszawa 1980, s. 290-322; A. Nadolny, *Najstarsze rękopisy cysterskie w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Biblioteki i skrytoria cysterskie na Pomorzu, Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Walkowski, Pelplin 2010, s. 75-90; J. Grzeszewski, M. Nierzwicka, K. Nierzwicki, *Rękopisy i inkunabuły cystersów peplińskich ze zbiorów biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie. Katalog wystawy poświęconej kulturze cystersów na terenie Diecezji Pelplińskiej, zorganizowanej z okazji 900-lecia założenia zakonu cystersów oraz 70-lecia istnienia Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie*, Pelplin 1998.

⁴⁷ M. Bersohn, *O iluminowanych rękopisach polskich*, Warszawa 1900, s. 115-146; K. Grudziński, *Najstarsze zabytki rękopiśmienne języka polskiego w zbiorach bernardynskich (do połowy XVI w.)*, ABMK, 4 (1962), s. 357-362; W. Pabin, *Książka rękopiśmienna w środowisku bernardynskim do poł. XVI w. Zarys problematyki księgoznawczej*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”, 4 (1980), s. 91-105; K. Grudziński, *Średniowieczne rękopisy archiwalno-biblioteczne w zbiorach Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, cz. 2-3, Kraków 1989, s. 69-71.

wał kwestię rękopisów augustiańskich⁴⁸, Anna Markiewicz zbadała manuskrypty dominikanów⁴⁹, o. Anzelm Janusz Szeinke przestawił rękopisy reformatów⁵⁰, a o. Kornel Gadacz omówił manuskrypty kapucynów⁵¹. Ks. Roman Nir, Wiesław Wydra oraz o. Janusz Zbudnierek obrali sobie za temat rękopisy paulińskie⁵², ks. Roman Nir przedstawił zbiory cystersów ze Szczyrzyca⁵³, Jolanta Jabłonowska omówiła rękopisy siostr benedyktynek z Przemyśla⁵⁴, Jolanta Młynarkiewicz zaprezentowała manuskrypty kapucyńskie⁵⁵.

Osobną grupę rękopisów kościelnych stanowią dzieła znajdujące się w bibliotekach uczelnianych. Opracowania dotyczą zbiorów przechowywanych w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie oraz w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Materiałom lubelskim poświęcono sześć artykułów. Helena Mańkowska, Zofia Goleman oraz Angelika Modlińska-Piekarz poświęciły trzy publikacje na ogólną prezentację bogatych zbiorów⁵⁶. Wspomniana powyżej Helena Mańkowska w oddzielnym artykule

⁴⁸ W. Zega, *Rękopisy średniowieczne z klasztoru augustianów eremitów na krakowskim Kazimierzu*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 161-179.

⁴⁹ *Katalog rękopisów bibliotecznych ze zbiorów Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie*, cz. 1, oprac. A. Markiewicz, Kraków 2013.

⁵⁰ A.J. Szeinke, *Rękopisy doby staropolskiej prowincji małopolskiej reformatów w Bibliotece Głównej Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie*, w: *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, wsp. D. Szymczak, Łódź 2013, s. 15-24.

⁵¹ K. Gadacz, *Katalog rękopisów bibliotecznych prowincji krakowskiej Zakonu oo. Kapucynów 1600-1900*, ABMK, 7 (1963), s. 95-272.

⁵² R. Nir, *Rękopisy z XVI wieku w zbiorach Biblioteki Jasnogórskiej w Częstochowie*, „*Studia Theologica Varsoviensia*”, 14 (1976), s. 289-300; W. Wydra, *Średniowieczne polskie dekalogi i modlitwy codzienne z rękopisów i inkunabułów Jasnogórskiej Biblioteki oo. Paulinów*, „*Slavia Occidentalis*”, 59 (2002), s. 183-198; *Zbiór dokumentów zakonu paulinów w Polsce*, t. 2: 1464-1550, opr. J. Zbudnierek, Warszawa 2004.

⁵³ R. Nir, *Rękopisy muzyczne w Bibliotece oo. Cystersów w Szczyrzycu*, ABMK, 37 (1978) s. 233-248.

⁵⁴ J.B. Jabłonkowska, *Rękopisy biblioteki siostr benedyktynek w Przemyśle*, ABMK, 74 (2000) s. 65-144.

⁵⁵ J. Młynarkiewicz, *Rękopisy biblioteki Braci Mniejszych Kapucynów w Zakrocymiu* [praca magisterska, mps], Akademia Świętokrzyska, Kielce 2004 [egz. w Bibliotece Warszawskiej Prowincji Kapucynów].

⁵⁶ H. Mańkowska, *Biblioteka Uniwersytecka KUL 1918-1970. Sekcja rękopisów*, ABMK, 23 (1971), s. 140-146; Z. Goleman, *Sekcja rękopisów*, w: *Zbiory specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. M. Trojnacka, Lublin 2004, s. 11-15; *Informator o zbiorze rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, opr. A. Modlińska-Piekarz, ABMK, 96 (2011), s. 57-74.

opisała rękopisy z Archiwum Filomatów⁵⁷, natomiast Barbara Zezula omówiła manuskrypty Georga Wilhelma von Raumera⁵⁸. Zbiory wrocławskie doczekały się dwóch publikacji, w których ks. Wacław Schenk przedstawił rękopisy liturgiczne⁵⁹.

Trudno w krótkim artykule szczegółowo scharakteryzować zbiory rękopisów w bibliotekach kościelnych. Niewątpliwie można wymienić kilka wyróżniających się ze względu na liczbę zbiorów albo na wyjątkowo cenne dokumenty, jak: Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, Biblioteka Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Biblioteka Naukowa Księży Jezuitów w Krakowie, Biblioteka Główna Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, Biblioteka Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu, Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Biblioteka Diecezjalna im. Jana Bernarda Szłagi w Pielplinie, Jasnogórska Biblioteka Ojców Paulinów w Częstochowie oraz Biblioteka Krakowskiej Kapi tuły Katedralnej.

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie jest właścicielem około 10 tys. jednostek rękopiśmiennych (w tym dwóch z XIII, trzech z XIV, ok. pięćdziesięciu z XV, ok. 200 z XVI, ok. 400 z XVII, ok. 2 tys. z XVIII, ok. 3 tys. z XIX, ok. 3 tys. z XX wieku). Do charakterystycznych cech rękopisów KUL-owskich należy niejednorodność materiałów. Dotyczą bardzo rozmaitych zagadnień, różni je także pochodzenie, wiek i wartość. Zasób manuskryptów można podzielić na następujące części: większe kolekcje, zbiory miejskie, cechowe i kościelne; zbiory skasowanych klasztorów, fragmenty archiwów rodzinnych, organizacji, towarzystw i czasopism oraz zbiory i spuścizny. Na uwagę zasługują m.in. na-

⁵⁷ H. Mańkowska, *Rękopisy z Archiwum Filomatów. Fragment inwentarza zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, ABMK, 26 (1973), s. 59-89; też, *Rękopisy z Archiwum Filomatów w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Katalog*, ABMK, 47 (1983), s. 107-174.

⁵⁸ B. Zezula, *Rękopisy Georga Wilhelma von Raumera w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL*, ABMK, 88 (2007), s. 355-376.

⁵⁹ W. Schenk, *Rękopisy liturgiczne w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, ABMK, 2 (1961), s. 185-206; tenże, *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. II*, ABMK, 6 (1963), s. 191-209.

stępujące kodeksy: *Kodeks Gracjana* (XIII wiek), kodeks papierowy zawierający komentarz do *Pieśni nad Pieśniami* (1386); *Breviarium Romanum* (1486), kodeks pergaminowy zawierający tekst Pisma Świętego (XV wiek), kodeks pergaminowy *Officia varia* (XV wiek), kodeks papierowy Jana de Platea *Super institutionis* będący komentarzem do *Kodeksu Justyniana* (XV wiek), *Kopiarz ostrogski* zawierający odpisy dokumentów z lat 1753-1758. W dziale większych kolekcji warto wymienić m.in. następujące zbiory: Georga Wilhelma von Raumera (1800-1856), hr. Jerzego Moszyńskiego (1847-1924), abp. Jerzego Szembeka z Poręby (1851-1905), Jana Steckiego (1871-1954), Leona Białkowskiego (1880-1952), Zygmunta Klukowskiego (1885-1959), ks. Bronisława Ussasa (1885-1977), Tadeusza Turkowskiego (1883-1957), Stanisława Kota (1885-1975), ks. Ignacego Wierobieja (1887-1970), Haliny Dorii-Dernałowicz (1896-1980), Stanisława Skibińskiego (1919-1980). Zbiór skasowanych klasztorów zawiera dokumentację następujących wspólnot zakonnych: bazylianów, benedyktynów, bernardynów, cystersów, jezuitów, misjonarzy św. Wincentego à Paulo, norbertanów, pijarów, paulinów, reformatów. Wśród dokumentów warto wyróżnić dotyczące m.in. Armii Krajowej, Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Pracy. Ciekawe materiały pozostały po różnych towarzystwach, jak np. Towarzystwo Filareckie, Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej, Towarzystwo Filomatyczne. Natomiast w dziale spuścizn znajduje się dokumentacja na temat Józefa Czapskiego (1896-1993), Antoniego Gołubiewa (1907-1979), o. Michała Romualda Gustawa OFM (1911-1976), Kazimierzy Iłakowiczówny (1892-1983), Juliusza Kleinera (1896-1957), Adama Mickiewicza (1798-1855), ks. Aleksego Petraniego (1900-1977), Karola Popiela (1887-1977), Ignacego Prądyńskiego (1792-1850), ks. Idziego Radziszewskiego (1871-1922), Konrada Sieniewicza (1912-1996), Stanisława Smolki (1854-1924), bp. Czesława Sokołowskiego (1877-1951), Stefana Świeżawskiego (1907-2004), Władysława Tatarkiewicza (1886-1980), abp. Jana Pawła Woronicza (1757-1829), kard. Stefana Wyszyńskiego (1901-1981) oraz ks. Mieczysława Żywczyńskiego (1901-1978)⁶⁰.

Biblioteka Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie posiada w swoim zasobie około 3 tys. rękopisów (w tym dwadzieścia dwa

⁶⁰ *Zbiory rękopisów w Polsce*, t. 2, s. 221-238.

średniowieczne). Wśród manuskryptów można wyróżnić 105 ksiąg liturgicznych (XV-XVIII wiek), 532 woluminy o treści teologiczno-filozoficznej i religijnej (XV-XVIII wiek) oraz ponad 2 tys. dokumentów (m.in. luźne kazania). Na uwagę zasługuje np. *Hymnarium* z 1483 roku i graduał z XVI wieku z Kalwarii Zebrzydowskiej; zbiór Szymona z Lipnicy z XV wieku; antyfonarz leżajski z 1490 roku; graduał lwowski fundacji Odrowążów z około 1515 roku; *Sermones de tempore et de sanctis* z drugiej połowy XVI wieku; *Sermones de sanctis* Jakuba ze Śremu (1530-1539); *Sermones de passione Domini* Władysława z Gielniowa z XV wieku; zbiory kazań z XVI wieku, w tym Jakuba ze Śremu⁶¹.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu przechowuje około 3 tys. manuskryptów. Kolekcja rękopisów w tej bibliotece składa się z kilku działów: 1) biblioteka seminaryjna, 2) Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej, 3) akta i zbiory klasztorów i zgromadzeń, 4) większe kolekcje, 5) archiwa miejskie, 6) fragmenty archiwów parafialnych, 7) archiwa rodzinne, 8) spuścizny biskupów i księży sandomierskich. W dziale pierwszym zachowały się liczne skrypty szkolne, seminaryjne i uniwersyteckie, jak również księgi liturgiczne. Do szczególnie cennych należy zaliczyć łaciński *Dialog* o Zbigniewie Oleśnickim, *De contemptu mundi* oraz *De vita solitaria* Francesca Petrarci, *Summae, pars I* Tomasza z Akwinu, dzieła Alberta Wielkiego. Drugi dział został utworzony ze zbiorów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu. Do najważniejszych należy zaliczyć trzydzieści osiem kodeksów średniowiecznych (XIII-XV wiek) z biblistyki, homiletyki, liturgiki i prawa kanonicznego. W skład tego działu wchodzi także 328 dokumentów pergaminowych (1227-1921) i dwadzieścia dziewięć papierowych (1366-1829), akta kapituły oraz akta miejskie. W dziale trzecim umieszczono materiały dotyczące następujących zakonów i zgromadzeń: benedyktynów, benedyktynek, cystersów, dominikanów, jezuitów, franciszkanów konwentualnych, misjonarzy św. Wincentego à Paulo, pijarów i reformatów⁶².

Biblioteka Naukowa Księży Jezuitów w Krakowie zgromadziła około 2 100 rękopisów. Stosunkowo niewiele manuskryptów po-

⁶¹ *Tamże*, s. 194-196.

⁶² *Tamże*, s. 309-316.

chodzi z przełomu XVII i XVIII wieku. Większość z nich stanowią utwory ascetyczne i homiletyczne. Można tu znaleźć także wykłady z filozofii, teologii i retoryki wykorzystywane w szkołach jezuickich, jak też rękopisy i maszynopisy dzieł różnych autorów jezuickich. Ważną częścią zbioru są opracowania i odpisy źródeł dotyczące domów zakonnych. Przechowywane są tam również fragmenty archiwów klasztorów (m.in. z Chyrowa, Kłodzka i Krakowa), instytucji (m.in. Apostolstwa Modlitwy, Kapituły Kolegiackiej w Ołyce, Zboru Ewangelickiego w Krakowie) oraz redakcji czasopism („Intencje Apostolstwa Modlitwy”, „Posłaniec Serca Jezusowego”). W zasobie tej biblioteki umieszczono także spuścizny wielu wybitnych jezuitów i innych osób, m.in. ks. Piotra Ignacego Borowskiego (1710-1786), ks. Józefa Kleczkowskiego (1724-1774), ks. Mikołaja Łęczyckiego (1574-1653)⁶³.

W Bibliotece Głównej Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie znajduje się 1 029 jednostek rękopiśmiennych. Jedyny rękopis średniowieczny został spisany około 1424 roku i zawiera modlitwy przed Mszą, teksty brewiarzowe i traktat o spowiedzi. Pozostałe manuskrypty z okresu do XVII do XX wieku pochodzą z następujących prowincji: małopolskiej, wielkopolskiej, pruskiej, galicyjskiej, Matki Bożej Anielskiej oraz Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich. Dotyczą one następujących zagadnień: 1) ascetyka, ustawodawstwo partykularne, historia zakonu, komentarze do reguły franciszkańskiej, nowicjat; 2) studia humanistyczne, filozoficzne i teologiczne; 3) duszpasterstwo, modlitewniki, skrypty szkolne i nie wiadomego pochodzenia; 4) historia powszechna, Polski i Kościoła. Trafiły tam także spuścizny po członkach zakonu. Wśród nich na uwagę zasługują: podręcznik dla wstępujących do zakonu z pierwszej połowy XVII wieku, zawierający m.in. tłumaczenie pism Alfonsa Rodrigueza; polskie tłumaczenie wykładu reguły św. Franciszka z Sięguenzy sporządzone przez o. Franciszka Kwintowicza w 1639 roku; skrypty opracowane na podstawie komentarza Jana Dunsza Szkota do *Sentencji* Piotra Lombarda (najstarszy z 1690 roku), statuty generalne reformatów opracowane w 1639 roku; statuty i zwyczaje ku-

⁶³ *Tamże*, s. 189-191.

stodii małopolskiej z 1638 roku, normy o defnitorach prowincji z lat 1530-1612⁶⁴.

W Bibliotece Warszawskiej Prowincji Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu znajdują się 993 rękopisy. Przeważającą część zbiorów tworzą rękopisy kapucynów z XIX-XX wieku, choć zachowały się także i wcześniejsze (XV-XVIII wiek). Można wśród nich wyróżnić skrypty z filozofii, teologii i retoryki ze szkoły franciszkańskiej oraz kazania. W tej bibliotece zachowało się także wiele odpisów dzieł i utworów różnych autorów, dokumenty oraz listy biskupów i papieży, jak również kopie przepisów zakonnych. Do najcenniejszych zalicza się następujące dzieła: *Summa de casibus conscientiae* Bartłomieja de Sancto Concordio (XV wiek), *Relacja króla Jmci Stanisława o swym wyścicu z Gdańska* z 1735 roku oraz *Manifest panów polskich, którzy z Gdańska do Królewca poszli* z 1734 roku⁶⁵.

Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu przechowuje 870 rękopisów, w tym ponad 200 średniowiecznych. Ważną część zbiorów stanowią księgi liturgiczne. Należą do nich także manuskrypty zawierające teksty Pisma Świętego, teologiczne, z prawa kanonicznego, kazania, modlitewniki. Można tu spotkać również opracowania z historii, sielsiaca (m.in. żywot św. Jadwigi, ok. 1300) i zabytki języka polskiego z XV-XVI wieku (m.in. *Skarga umierającego*). W zasobie tej biblioteki można wyróżnić kolekcje i zbiory parafialne. Do ważniejszych kolekcji można zaliczyć m.in. zbiory Jana Rodziny (zm. 1499), Jana Chryzostoma Prinitza Buchawa (zm. 1653), Ignacego Ferdynanda Richtera von Hartenberga (1628-1667), Sebastiana Ignacego Rostocka (1607-1671), Jana Antoniego von Saurma (XVIII wiek), bp. Karola Melchiora von Diepenbrocka (1798-1853)⁶⁶.

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku posiada około 740 rękopisów (w tym ok. siedemdziesiąt średniowiecznych, ok. 420 z XVI-XVIII wieku, ok. 230 z XIX-XX wieku). Na uwagę zasługuje kolekcja około trzydziestu ksiąg liturgicznych z XIV-XVIII wieku. Ważną część zbioru stanowią rękopisy klasztorne przejęte w wyniku kasat zakonów⁶⁷. Do najcenniejszych manuskryptów litur-

⁶⁴ *Tamże*, s. 173-184.

⁶⁵ *Tamże*, s. 384-386.

⁶⁶ *Tamże*, s. 375-378.

⁶⁷ Były to następujące wspólnoty zakonne: bernardyni, bernardynki, cystersi, dominikanie, jezuici, kapucyni, karmelici trzewickowi, misjonarze św. Wincentego à Paulo, pijarzy, reformaci.

gicznych zalicza się następujące: *Missale Vladislaviense* (koniec XIV wieku), *Breviarium Vladislaviensiae* (koniec XIV wieku), mszał i antyfonarz ze skryptorium krakowskiego (XV/XVI wiek), dwutomowy gradual (1531), *Officium de S. Michaelis Archangelo et B.V. Maria* (1580), *Liber pontificalium Missarium* (1590), gradual i antyfonarz z klasztoru Bernardynów w Kościanie (ok. 1626). Wśród rękopisów średniowiecznych warto wyróżnić Biblię czeską (koniec XIV wieku), *Rationale divinatorum officiorum* Wilhelma Duranda (1446), *Opera* Grzegorza Wielkiego (XIV wiek), *Tractatus de casibus consciencie* (1436), komentarze do perykop biblijnych (XV wiek), Francesca Petrarki *Epistolae familiares* (1464), zbiór traktatów z medycyny (XV wiek)⁶⁸.

Biblioteka Diecezjalna im. Jana Bernarda Szlagi w Pelplinie przechowuje około 720 rękopisów, w tym około 150 średniowiecznych. Jej zasób składa się z trzech części: zbiory klasztorów, biblioteka chełmińskiej kapituły katedralnej oraz spuścizny po zmarłych księżach. Do najcenniejszych zalicza się następujące: *Expositio super Psalterium* św. Hieronima i *Symbolum Athanasiarum* (XII/XIII wiek), kwestie do *Sentencji* Piotra Lombarda (XV wiek), kazania Jana Marienwerdera (XV wiek), *De septem horis canonicis* Henryka Bitterfelda (XV wiek), postyllę Mikołaja z Liry i Mateusza z Krakowa (XV wiek), trzy kodeksy dzieł Jakuba z Paradyża (XV wiek), trzy rękopisy cysterskie z XIII wieku (*Jeremias glossatus*, *Sermones* Piotra Comestora, *Sermones* św. Augustyna); odpisy reguły św. Benedykta, statuty (XIV wiek), kopiariusz (XV wiek), sześciotomową *Tabulaturę pelplińską* z pierwszej połowy XVII wieku⁶⁹.

W bibliotece paulińskiej z okresu średniowiecza pochodzi siedemdziesiąt pięć jednostek zawierających 322 utwory z teologii, ustawodawstwa zakonu, historii i prawa. Z wieku XVI zachowało się piętnaście woluminów. Wiek XVII i XVIII jest reprezentowany przez 447 kodeksów z dziewięćdziesięcioma ośmioma traktatami, różnymi opracowaniami, kazaniami i innymi materiałami dotyczącymi filozofii, teologii, duszpasterstwa oraz ustawodawstwa zakonu. Z wieku XIX pochodzi 119 pozycji z 181 utworami⁷⁰.

W Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej znajdują się 243 rękopisy. Najstarsza część zbiorów jest reprezentowana przede

⁶⁸ *Zbiory rękopisów w Polsce*, t. 2, s. 369-372.

⁶⁹ *Tamże*, s. 272-274.

⁷⁰ *Tamże*, s. 18-28.

wszystkim przez księgi liturgiczne (sześćdziesiąt jeden), Biblie z komentarzami (dwadzieścia dwie), traktaty teologiczne (trzydzieści pięć), homilie wraz z kazaniami (trzydzieści cztery), dzieła z dziedziny prawa kanonicznego (dwadzieścia jeden), dzieła ojców Kościoła (szesnaście) oraz kilka rękopisów dzieł Jana Długosza. Najstarszy rękopis sięga przełomu VIII/IX wieku (*Praedicationes*), kolejne datuje się od XI wieku. W tej bibliotece można spotkać także liczne kodeksy iluminowane (ok. siedemdziesięciu). Wśród nich najwięcej woluminów pochodzi ze szkoły krakowskiej, m.in. mszały z XIV i XV wieku, antyfonarze Zbigniewa Oleśnickiego i Adama z Będkowa z XV wieku, graduał Jana Olbrachta⁷¹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że z dotychczasowej praktyki jednoznacznie wynika, iż rękopisy zawsze były i prawdopodobnie nadal będą ważną częścią zbiorów wielu bibliotek kościelnych. W większości przypadków rękopisy te przechodziły długą drogę, zanim zostały ostatecznie złożone w takiej czy innej bibliotece. Najważniejszych zadaniem będzie na początku rozeznanie posiadanych zbiorów zarówno pod względem liczby, jak i zawartości. Kolejnym etapem będzie ich opracowanie. Przystępując do tego, warto skorzystać z zaprezentowanych w niniejszym artykule wskazówek lub wytycznych. Przydatne okażą się z pewnością wydane drukiem omówienia rękopisów wybranych bibliotek kościelnych lub całościowe katalogi. Należy mieć nadzieję, że w przyszłości powstanie jeszcze wiele prac przybliżających zbiory rękopisów przechowywanych w bibliotekach kościelnych.

Bibliografia

- Bersohn M., *O iluminowanych rękopisach polskich*, Warszawa 1900.
- Gadacz K., *Katalog rękopisów bibliotecznych prowincji krakowskiej Zakonu oo. Kapucynów 1600-1900*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 7 (1963), s. 95-272.
- Goleman Z., *Sekcja rękopisów*, w: *Zbiory specjalne Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. M. Trojnecka, Lublin 2004, s. 11-15.
- Grudziński K., *Najstarsze zabytki rękopiśmienne języka polskiego w zbiorach bernardyńskich (do połowy XVI w.)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 4 (1962), s. 357-362.

⁷¹ *Tamże*, s. 79-80, 82-83.

- Grudziński K., *Średniowieczne rękopisy archiwalno-biblioteczne w zbiorach prowincji oo. Bernardynów w Krakowie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, cz. 2-3, Kraków 1989, s. 69-71.
- Grzeszewski J., Nierzwicka M., Nierzwicki K., *Rękopisy i inkunabuły cystersów pelplińskich ze zbiorów biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie. Katalog wystawy poświęconej kulturze cystersów na terenie Diecezji Pelplińskiej, zorganizowanej z okazji 900-lecia założenia zakonu cystersów oraz 70-lecia istnienia Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie*, Pelplin 1998.
- Horodyski B., Więckowska H., *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, „Przegląd Biblioteczny”, 19 (1951), s. 156-160.
- Iluminowane rękopisy i inkunabuły ze zbiorów Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, Włocławek 1991.
- Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez ziem wschodnich)*, red. B. Bieńkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2000.
- Informator o zbiorze rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, opr. A. Modlińska-Piekarz, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 96 (2011), s. 57-74.
- Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej*, t. 2: XIII-XX w., opr. F. Kiryk, Sandomierz 2010.
- Jabłonkowska J., *Rękopisy biblioteki siostr benedyktynek w Przemyślu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 74 (2000), s. 65-144.
- Katalog rękopisów bibliotecznych ze zbiorów Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie*, cz. 1, oprac. A. Markiewicz, Kraków 2013.
- Lenart E., *Przedtrydenckie rękopisy liturgiczne w Bibliotece Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie. Studium źródłoznawczo-liturgiczne*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 48 (1984), s. 133-179.
- Mańkowska H., *Biblioteka Uniwersytecka KUL 1918-1970. Sekcja rękopisów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 23 (1971), s. 140-146.
- Mańkowska H., *Rękopisy z Archiwum Filomatów. Fragment inwentarza zbiorów rękopiśmiennych Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 26 (1973), s. 59-89.
- Mańkowska H., *Rękopisy z Archiwum Filomatów w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Katalog*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 47 (1983), s. 107-174.
- Matwijów M., *Naukowe opracowanie i katalogowanie rękopisów nowożytnych i najnowszych (XVI-XX w.) w polskich bibliotekach w II połowie XX wieku. Metodologia – teoria i praktyka*, „Roczniki Biblioteczne”, 59 (2015), s. 91-124.
- Młynarkiewicz J., *Rękopisy biblioteki Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu* [praca magisterska, mps], Akademia Świętokrzyska, Kielce 2004 [egz. w Bibliotece Warszawskiej Prowincji Kapucynów].

- Nadolny A., *Najstarsze rękopisy cysterskie w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Biblioteki i skrytoria cysterskie na Pomorzu, Pelplin 23-25 maja 2008*, red. A. Słyszewska, A. Nadolny, A. Wałkowski, Pelplin 2010, s. 75-90.
- Nir R., *Rękopisy filozoficzne Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „*Studia Gdańskie*”, 3 (1978), s. 185-213.
- Nir R., *Rękopisy kaznodziejskie w Bibliotece Seminarium Duchownego w Pelplinie*, w: *Studia z historii kaznodziejstwa i homiletyki*, red. W. Wojdecki, Warszawa 1980, s. 290-322.
- Nir R., *Rękopisy muzyczne w Bibliotece oo. Cystersów w Szczyrzycu*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 37 (1978), s. 233-248.
- Nir R., *Rękopisy prawnicze Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „*Prawo Kanoniczne*”, 21,3-4 (1978), s. 217-246.
- Nir R., *Rękopisy z XVI wieku w zbiorach Biblioteki Jasnogórskiej w Częstochowie*, „*Studia Theologica Varsaviensia*”, 14 (1976), s. 289-300.
- Nir R., *Średniowieczne rękopisy medyczne w bibliotece pelplińskiej*, „*Archivum Historii Medycyny*”, 40,3 (1977), s. 345-348.
- Pabin W., *Książka rękopiśmienna w środowisku bernardyńskim do poł. XVI w. Zarys problematyki księgoznawczej*, „*Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*”, 4 (1980), s. 91-105.
- Rulka K., *Średniowieczne księgi rękopiśmienne w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „*Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*”, 15-16 (2001), s. 125-149.
- Rulka K., *Zbiór rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „*Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*”, 1-2 (1996), s. 66-76.
- Schenk W., *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. II*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 6 (1963), s. 191-209.
- Schenk W., *Rękopisy liturgiczne w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 2 (1961), s. 185-206.
- Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej*, oprac. B. Bieńkowska, Warszawa 1994.
- Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, cz. 1-2, oprac. B. Bieńkowska, Warszawa 1994.
- Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, cz. 3: *Bibliografia*, oprac. U. Paszkiewicz, Warszawa 1994.
- Szteinke A.J., *Rękopisy doby staropolskiej prowincji małopolskiej reformatów w Bibliotece Głównej Prowincji Franciszkanów-Reformatów w Krakowie*,

- w: *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, red. M. Kuran, K. Kaczor-Scheitler, M. Kuran, wsp. D. Szymczak, Łódź 2013, s. 15-24.
- Świerczek W., *Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 10 (1965), s. 223-278.
- Świerkowski K., *Co wiemy o rękopisach w bibliotekach polskich*, „Pamiętnik Literacki”, 41,1 (1950), s. 215-220.
- Urban W., *Rękopisy Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, 11 (1956), s. 54-55.
- Urban W., *Rękopisy historyczne w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Studia Płockie”, 5 (1977), s. 274-289.
- Urban W., *Rękopisy kaznodziejskie Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 3 (1973), s. 251-272.
- Urban W., *Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 6 (1963) s. 155-190.
- Urban W., *Rękopisy prawnicze Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Prawo Kanoniczne”, 8 (1965), s. 108-132.
- Urban W., *Rękopisy skrypturystyczne i egzegetyczne w zbiorach Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 9 (1964) s. 21-36.
- Wójcik W., *Cenniejsze rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 4 (1962) s. 259-330.
- Wójcik W., *Rękopisy Biblioteki Kapitulnej w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 36 (1978), s. 79-103.
- Wskazówki do katalogowania rękopisów w zbiorach bibliotecznych*, opr. Komisja Historyczna Polskiej Akademii Umiejętności przy współudziale Towarzystw Naukowych oraz Zarządów Bibliotek i Archiwów polskich, Kraków 1935.
- Wydra W., *Średniowieczne polskie dekalogi i modlitwy codzienne z rękopisów i inkunabułów Jasnogórskiej Biblioteki oo. Paulinów*, „Slavia Occidentalis”, 59 (2002), s. 183-198.
- Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, przygotował do druku B. Horodyski, Wrocław 1955.
- Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, opr. D. Kamolowa, wsp. K. Muszyńska, Warszawa 1988.
- Zbiory rękopisów w Polsce*, t. 2: *Rękopisy w zbiorach kościelnych*, opr. T. Makowski, wsp. P. Sapała, Warszawa 2014.
- Zbiór dokumentów zakonu paulinów w Polsce*, t. 2: *1464-1550*, opr. J. Zbudniewek, Warszawa 2004.
- Zega W., *Rękopisy średniowieczne z klasztoru augustianów eremitów na krakowskim Kazimierzu*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 161-179.

Zezula B., *Rękopisy Georga Wilhelma von Raumera w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 88 (2007), s. 355-376.

Streszczenie

Prezentowany artykuł ma na celu uświadomienie badaczom, że wiele cennych manuskryptów jest przechowywanych nie tylko w archiwach i muzeach, ale również w bibliotekach świeckich i kościelnych. Były one tam gromadzone praktycznie od początku. W XX wieku ukazały się różnego rodzaju zasady i wytyczne, które miały pomóc w profesjonalnym opracowaniu tych cennych zbiorów. Autor dokonał ich syntetycznego omówienia. Obok inwentarzy i katalogów współcześnie można spotkać opracowania, które szczegółowo omawiają zbiory rękopisów kościelnych. W artykule dokonano krótkiej prezentacji najcenniejszych manuskryptów w wybranych księżnicach kościelnych.

Słowa kluczowe

rękopis biblioteczny, manuskrypt, biblioteki kościelne, opracowanie rękopisów bibliotecznych, inwentaryzowanie zbiorów kościelnych

SELECTED ISSUES CONCERNING MANUSCRIPTS IN CHURCH LIBRARIES IN POLAND

Summary

The paper aims at making researchers aware that many valuable manuscripts are kept not only in archives and museums but also in secular and church libraries. They were collected there practically from the beginning. In the 20th century, various rules and guidelines were published to help in the professional processing of these valuable collections. The author discussed them synthetically. In addition to inventories and catalogues, there are contemporary studies that discuss church manuscript collections in detail. The article contains a short presentation of the most valuable manuscripts in selected church book collections.

Keywords

library manuscript, manuscript, church libraries, description of library manuscripts, cataloguing of church collections

TOMASZ STOLARCZYK¹

OSIEMNASTOWIECZNE PAULIŃSKIE INWENTARZE BIBLIOTECZNE Z WIELUNIA

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest omówienie czternastu osiemnastowiecznych inwentarzy bibliotecznych konwentu Paulinów pw. św. Mikołaja z Wielunia, przechowywanych obecnie w Archiwum Jasnogórskim w Częstochowie. Pochodzą one z roku 1711, 1716, 1717 (4 września), 1721, 1729 (październik), 1739, 1742, 1747 (16 stycznia), 1748, 1749, 1750, 1752, 1770 i 1789 (wrzesień). Inwentarze z 1711 i 1770 roku stanowią samodzielne jednostki archiwalne, natomiast pozostałe wchodzą w skład akt prowincji².

Inwentarzami bibliotek zakonnych zajmowali się dotąd m.in.: Piotr Kochanowicz³, Augustyn Ciesielski⁴, Kazimierz Warda⁵, An-

¹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.

² Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie (dalej: AJG), sygn. 470: *Catalogus librorum bibliothecae conventus Vielunensis Ordinis Sancti Pauli primi Eremitae [...] a 1770 diebus Octobris conscriptus*, s. 1-191; sygn. 710: *Catalogus librorum conuentus Vielunensis conscriptus Anno Domini 1711*, s. 3-11; sygn. 1652: *Akta prowincji 1702-1815*. Wieluń, s. 50-54 (1717), s. 93-98 (1721), s. 139-143 (1729), s. 162-168 (1739), s. 185-190 (1742), s. 214-221 (1747), s. 242-247 (1748), s. 271-275 (1749), s. 292-297 (1750), s. 319-325 (1752), s. 353-361 (1789), s. 401-404 (1716).

³ P. Kochanowicz, *Inwentarze bibliotek jezuickich 1570-1820. Próba rekonstrukcji*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, red. A.P. Bieś, Kraków 2004, s. 163-175.

⁴ A. Ciesielski, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce (biblioteki klasztorne cystersów)*, „Roczniki Biblioteczne”, 8 (1964), s. 457-462.

⁵ K. Warda, *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „Studia o Książce”, 15 (1985), s. 115-124.

drzej Wałkowski⁶, Paweł Błazewicz⁷, Maria Pidłypczak-Majerowicz⁸, Jolanta Marszalska⁹, Tomasz Stolarczyk¹⁰, a przede wszystkim Urszula Paszkiewicz¹¹.

⁶ A. Wałkowski, *Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 83 (2005), s. 105-138; tenże, *Piśmiennictwo sakralne skryptoriów klasztorów cysterskich w Lubiążu i Henrykowie do końca XIII wieku*, w: *Cystrzy w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 378-390; tenże, *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, Zielona Góra – Wrocław 1996; tenże, *Skryptorium dokumentowe klasztoru Cystersów w kamieńcu Ząbkowickim do końca XIII w. Zarys dziejów*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 239-261; tenże, *Skryptorium klasztoru Cystersów w Mogile do końca XIII wieku*, Łódź 2009; tenże, *Wpływ skryptorium klasztoru Cystersów w Pforcie na dokument lubiąski do końca XIII wieku*, „Nasza Przyszłość”, 83 (1994), s. 203-247; tenże, *Z badań nad skryptorium mogińskim do końca XIII wieku*, w: *Ingenio et humanitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich*, red. A.M. Wyrwa, Katowice 2007, s. 267-277.

⁷ P. Błazewicz, *Katalog Biblioteki Kapituły Kolegiackiej pod wezwaniem Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych w Dobrym Mieście jako źródło do badań nad księgozbiorami historycznymi na Warmii*, „Studia Warmińskie”, 43 (2006), s. 275-287.

⁸ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Inwentarze bibliotek zakonnych w białoruskich zbiorach archiwalnych i bibliotecznych w Mińsku*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 1 (2006), s. 9-16.

⁹ J. Marszalska, *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyczycu do końca XIX stulecia. Dzieje dziesięciu wieków*, Tarnów 2007.

¹⁰ T. Stolarczyk, *Biblioteki konwentualne dominikanów, karmelitów, reformatów i bernardynów na terenie obecnej Polski Środkowej w średniowieczu i XVI-XVIII w. – źródła do ich dziejów, zachowane księgozbiory, profile treściowe. Komunikat*, w: *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji setnej rocznicy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. A. Wałkowski, Warszawa 2018, s. 73-87; tenże, *Inwentarze biblioteczne XVII-XX w. środkowopolskich klasztorów dominikańskich i bernardyńskich*, w: *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015*, red. B. Iwańska-Cieślak, E. Pokorzyńska, wsp. Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz 2017, s. 79-94; tenże, *Inwentarze biblioteczne bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów z XVII i XIX wieku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 97-110; tenże, *Siedemnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 106 (2016), s. 219-279.

¹¹ U. Paszkiewicz, *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*, cz. 1: *Księgozbiory instytucjonalne w układzie topograficznym*, Warszawa 1990; też, *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku*, cz. 2, Warszawa 1990; też, *Catalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku: spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1-2, Warszawa 2015; też, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939)*, Warszawa 1998; też, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000; też, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2*, Poznań 2006; *Księgozbiory prywatne w układzie abecedowym nazwisk właścicieli*.

W XVIII wieku pauliński bibliotekarz zakonny sporządzał inwentarze w czasie skontrum, to znaczy spisywał tytuły z grzbietów książek stojących na półkach. Stąd też umieszczał w spisie jedynie nazwisko autora i skrócony tytuł książki oraz ewentualnie liczbę woluminów. Inwentarze biblioteczne pozwalały na kontrolowanie księgozbioru w danym momencie, ułatwiały dotarcie do książek, pomagały przy zakupach nowych pozycji, pozwalały na szybką orientację, czy dana książka znajduje się w zbiorze, stanowiły instrument nadzorowania życia i rozwoju konkretnego domu zakonnego przez zwierzchników¹².

Inwentarze

We wszystkich inwentarzach bibliotecznych paulinów z Wielunia książki ułożono według typowego dla dawnych bibliotek klasztornych układu rzeczowego. W inwentarzu z 1711 roku książki podzielono na kaznodziejów (*Praedicatores*), Pismo Święte (*Libri Sacri*), komentatorów (*Expositores*), teologów moralnych (*Theologi Morales*), książki mistyczne (*Libri Spirituales*), prace historyczne (*Libri Historici*) i książki różne (*Libri Miscelanei*)¹³. Inwentarz ten został sporządzony przez Władysława Mielczarskiego, kaznodzieję wieluńskiego¹⁴.

Z kolei w inwentarzach z roku 1716, 1717, 1721, 1739 i 1742 książki spisano według następującego układu rzeczowego: kazania (*Libri Praedicabiles in Folio*, *Libri Praedicabiles in 4to*, *Libri Praedicabiles in 8vo*), dzieła z kazuistyki (*Libri Casuistici*), prace z mistyki (*Libri Spirituales*), książki historyczne (*Libri Historici*), książki szkolne (*Libri Scholastici*), książki chórowe (*Libri Chorales*)¹⁵. W inwentarzach z roku 1747, 1748, 1749, 1750 i 1752 książki ułożono według takiego samego klucza, tyle że kazania nazwano *Libri Praedicatorii in Fo-*

Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553-1939), Warszawa 1996.

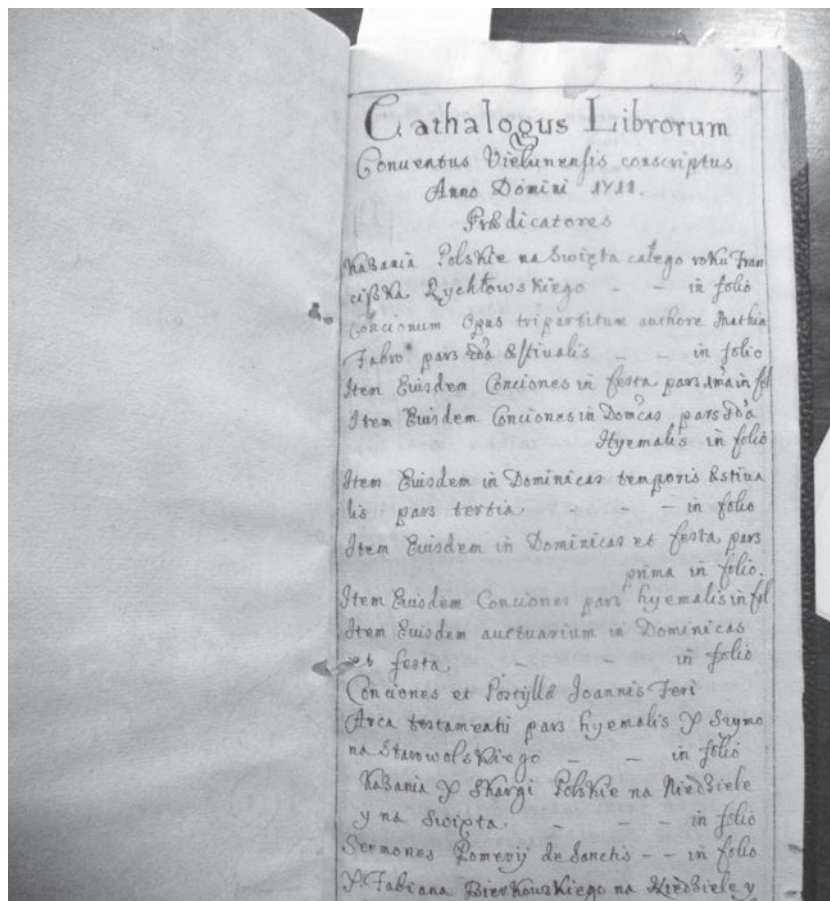
¹² P. Kochanowicz, *Inwentarze bibliotek jezuickich*, s. 164.

¹³ AJG, sygn. 710, s. 3-11; T. Stolarczyk, *Zbiory kazań i dzieła teologiczne w wieluńskiej bibliotece paulinów w świetle najstarszego zachowanego inwentarza bibliotecznego z 1711 r.*, „Rocznik Wieluński”, 19 (2019), s. 69.

¹⁴ AJG, sygn. 710, s. 11.

¹⁵ AJG, sygn. 1652, s. 50-54, 93-98, 162-168, 185-190.

lio, *Libri Praedicatorii in 4to*, *Libri Praedicatorii in 8vo*¹⁶. Natomiast w inwentarzach z roku 1747, 1748, 1750 i 1752 księgi kazuistyczne określono jako *Libri Casuistici et Speculativi*, a w inwentarzach z roku 1747, 1748, 1749, 1750 i 1752 chórowe jako *in Choro*¹⁷.

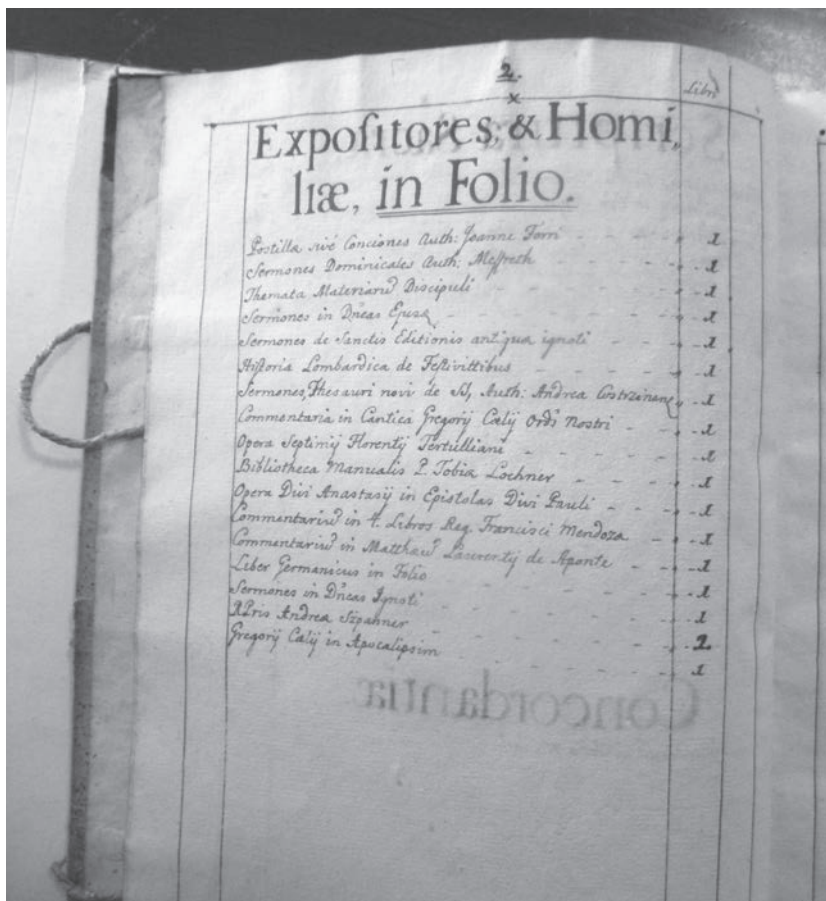
Fot. 1. Inwentarz biblioteczny paulinów z Wielunia z 1711 roku (AJG, sygn. 710)

W inwentarzu z 1729 roku książki podzielono na kazania (*Libri Praedicabiles in Folio*, *Libri Praedicabiles in 4to*), Biblie i komentarze

¹⁶ Tamże, s. 214, 215, 216, 242, 243, 244, 271, 272, 273, 292, 293, 319, 320, 321, 401, 402.

¹⁷ Tamże, s. 217, 221, 245, 247, 275, 294, 297, 322, 325.

do Pisma Świętego (*Sacrae Scripturae*), dzieła teologów moralnych i kanonistów (*Theologi Morales et Canonistae in Folio, Theologi Morales in 4to*), prace z mistyki (*Libri Spirituales*), książki szkolne (*Libri Scholastici*) oraz książki w refektarzu, zakrystii i chórze (*Libri in Refectorio, Libri Sacristiae, Libri Chorales*)¹⁸.

Fot. 2. Inwentarz biblioteczny paulinów z Wielunia z 1770 roku (AJG, sygn. 470)

W inwentarzu z 1770 roku książki ułożono według następującego klucza rzeczowego: Pismo Święte (*Sacra Scriptura*), konkordancje

¹⁸ Tamże, s. 139-143.

(*Concordantiae*), komentatorze do Pisma Świętego i homilie (*Expositores et Homiliae in Folio, Expositores et Homiliae in 4to, Expositores et Homiliae in 8vo, Expositores et Homiliae in 12mo*), kanoniści (*Canonistae in Folio Canonistae in 4to, Canonistae in 8vo, Canonistae in 12mo*), teologowie (*Theologi in Folio, Theologi in 4to, Theologi in 8vo, Theologi in 12mo, Theologi in 16to*), kazania (*Libri Concionatorii in Folio, Libri Concionatorii in 4to, Libri Concionatorii in 8vo*), dzieła ascetyczne i mistyczne (*Ascetae et Spirituales in 4to, Ascetae et Spirituales in 8vo, Ascetae et Spirituales in 12mo, Ascetae et Spirituales in 16to*), książki historyczne (*Historici in Folio, Historici in 4to, Historici in 8vo, Historici in 12mo*), księgi szkolne i różne (*Libri Scholastici, Miscelanei in Folio, Libri Scholastici, Miscelanei in 4to, Libri Scholastici, Miscelanei in 8vo, Libri Scholastici, Miscelanei in 12mo*), książki medyczne (*Libri Medici*), książki chórowe: antyfonarze, psalterze, graduały, brewiarze, diurnały, księgi patronów, martyrologie (*Libri Chori: Antiphonaria, Psalteria, Gradualia, Breviaria, Diurnalina, Patroni, Martyrologia*) oraz księgi z zakrystii i chórowe, które znajdują się w bibliotece (*Libri Sacristiae et Chori in Bibliotheca repositi et alii Mixti*)¹⁹.

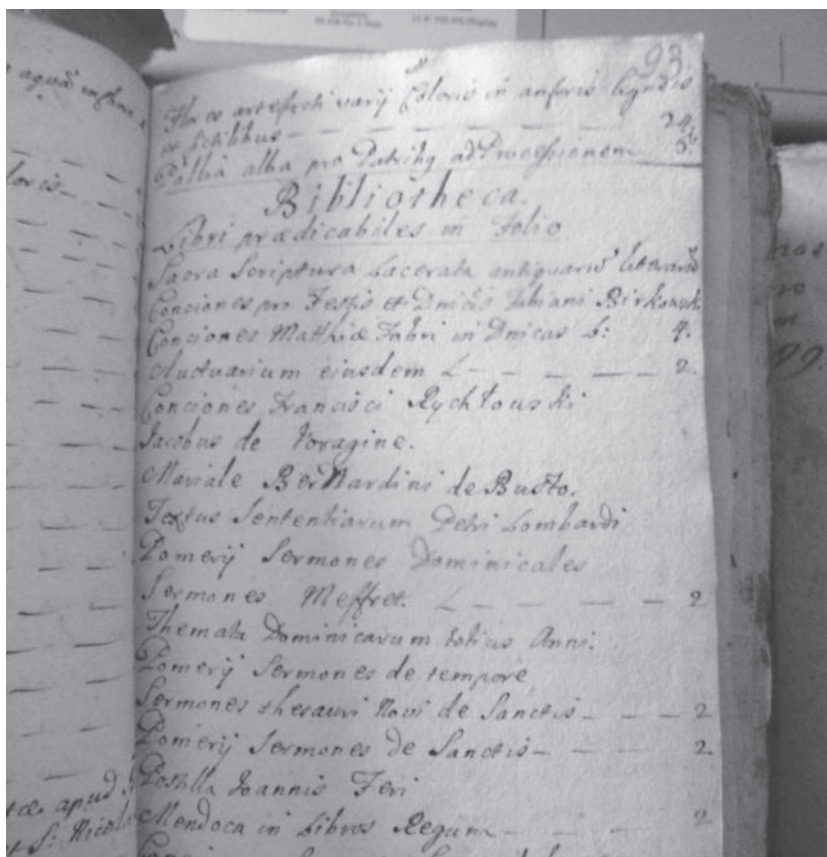
Z kolei w inwentarzu z 1789 roku zastosowano następujący podział rzeczowy spisanych książek: Pismo Święte (*Sacra Scriptura*), komentarze do Pisma Świętego i homilie (*Expositores et Homiliae*), kanoniści (*Canonistae in Folio, in 4to, in 8vo*), dzieła teologiczne (*Theologi in Folio, in 4to, in 8vo, in 12*), kazania (*Libri Concionatorum in Folio, in 4to, in 8vo*), prace z ascetyki i mistyki (*Ascetae et Spirituales in 4to, in 8vo, in 12*), książki historyczne (*Historici in Folio, in 4to, in 8vo, in 12*), książki szkolne (*Libri Scholastici in Folio, in 4to*), książki szkolne i medyczne (*Libri scholastici et medici in 8vo, in 4to, in 12*), książki medyczne (*Libri medici*), książki chórowe, z zakrystii i chóru oraz z innych miejsc, które należały do biblioteki klasztornej (*Libri Chori, Libri Sacristiae et chori in Bibliotheca repositi et alibi*)²⁰.

Ponadto w inwentarzu z 1721 roku zawarto dodatkowo informację o książkach, które trafiły do biblioteki klasztornej po śmierci przeora Dionizego Chełstowskiego oraz o przekazaniu księgi oblat przez administratora laskowskiego Apolinarego Słowiańskiego²¹.

¹⁹ AJG, sygn. 470, s. 1-191.

²⁰ AJG, sygn. 1652, s. 353-361.

²¹ *Tamże*, s. 97-98.

Fot. 3. Inwentarz biblioteczny paulinów z Wielunia z 1721 roku
(AJG, sygn. 1652)

W inwentarzu z 1739 roku znowu osobno wyszczególniono książki, które wpłynęły do biblioteki paulińskiej po śmierci wspomnianego przeora Dionizego Chełstowskiego oraz te, które znalazły się w księgozbiornym w 1721 i 1729 roku. Wymieniono także książki, w których posiadanie klasztor wszedł już po śmierci kolejnego przeora, Brunona Osieckiego, w 1732 i 1736 roku oraz Melchiora Nowackiego w 1737 roku. Wymieniono także książkę oblat otrzymaną od wspomnianego Apolinarego Słowiańskiego²².

²² Tamże, s. 167-168.

Natomiast w inwentarzu z 1742 roku dodatkowo wymieniono również *Libri Accessorii Varii*²³. Osobno wypisano również książki, które otrzymano od Anastazego Kiedrzyńskiego oraz znajdujące się pod pieczę wspomnianego Brunona Osieckiego, a także te, które trafiły do biblioteki konwentualnej po śmierci wspomnianego Melchiora Nowackiego. Wymieniono również książki, które przekazał bibliotece przeor Walerian Iwański²⁴.

W inwentarzach z roku 1749, 1750 i 1752 znalazły się również książki przekazane przez ówczesnego przeora wieluńskiego, Eugeniusza Janickiego²⁵.

W inwentarzu z 1770 roku zapisano także książki, które biblioteka paulińska nabyła w 1779 i 1781 roku. Nie utworzono jednak dla nich osobnego działu jak w innych inwentarzach, lecz przypisywano do istniejącego już konkretnego²⁶.

W inwentarzu z 1711 roku odnotowano 243 tytuły, z 1716 roku – 223, z 1717 roku – 217, z 1721 roku – 254, z 1739 roku – 294, z 1742 roku – 292, z 1747 roku – 286, z 1748 roku – 284, z 1749 roku – niestety niemożliwe jest określenie dokładnej liczby spisanych pozycji wskutek uszkodzenia części tekstu, z 1750 roku – 285, z 1752 roku – 286, z 1770 roku – 520, z 1789 roku – 448²⁷. W inwentarzach z 1742 i 1770 roku (z wyjątkiem działów *Sacra Scriptura*, *Concordantiae*, *Expositores et Homiliae in Folio*) każdą pozycję ponumerowano, ale tylko w obrębie poszczególnych działów²⁸.

Wszystkie omawiane inwentarze biblioteczne paulinów z Wielunia pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków²⁹. Z wyjątkiem inwentarza z 1770 roku podają niekiedy samo nazwisko autora bez jego imienia wraz ze skróconym tytułem jego dzieła (np. *Conciones Rychłowski*, *Postilla Białobrzęski*, *Instructio Sacerdotum Toleti*, *Conciones Sanches*, *Młot na czarownice Ulrici*, *Summula Caietani*), a czasem jego imię i nazwisko bez tytułu książki (np. *Martini Bonacinae*,

²³ *Tamże*, s. 188-189.

²⁴ *Tamże*, s. 189-190.

²⁵ *Tamże*, s. 275, 296-297, 325.

²⁶ AJG, sygn. 470, s. 102, 109.

²⁷ AJG, sygn. 470; sygn. 710; sygn. 1652; T. Stolarczyk, *Zbiory kazań*, s. 69.

²⁸ AJG, sygn. 470, s. 4-191; sygn. 1652, s. 185-190.

²⁹ AJG, sygn. 470, s. 1-191; sygn. 710, s. 3-11; sygn. 1652, s. 50-54, 93-98, 139-143, 162-168, 185-190, 214-221, 242-247, 271-275, 292-297, 319-325, 353-361, 401-404.

Piotr Skarga), a nawet tylko samo nazwisko bez tytułu książki (np. *Basseus, Makowski, Birkowski*). W niektórych przypadkach w inwentarzach zapisano tylko sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora (np. *Lux Animae, Dux peccatorum, Schola Jesu Christi*)³⁰.

We wszystkich niemal inwentarzach, z wyjątkiem 1770 roku, w miejsce imienia podano nieraz tytuł zawodowy danego autora, skracając często (z wyjątkiem inwentarza powstałego w 1711 roku) zresztą tylko do pierwszej litery: *P.*, czyli *Pater* (w *genetivie* albo w *ablative* po słowie *authore*), liczby pojedynczej i nazwisko autora – z wyjątkiem inwentarza (np. *Conciones P[atris] Thomae Bochdanowicz, Manuale parochi P. Herzig, Samaritanus sive iudex severus et benignus P. Gasparo Mellechi* lub *Epithome thesauri Patris Claudii* itp.)³¹. Taki sam zabieg zastosowano również w inwentarzu z 1789 roku odnośnie do tytułu księdza: *X.*, czyli *Xiądz* (ksiądz). Z kolei w inwentarzu z 1770 roku również stosowano skrót *X.* odnośnie do tytułu księdza, ale podano przy tym pełne imię i nazwisko autora danego dzieła (np. *Kazania przygodne X. Grubera, Kazania niedzielne y Świętne X. Fabiana Birkowskiego*)³².

Również w zapisach samych tytułów książek, za wyjątkiem inwentarza z 1711 roku, stosowano liczne skróty (np. *Coones* [bardzo częsty skrót] *Didaci de la Vega, Connes pro Festis et Dnicis Birkowski, Sermones Qles, Antilogiae seu Contradictiones apparentes S. Scrp., Supplementum totius Thliae* [bardzo częsty skrót], *Angelici Doc.*)³³.

Każdy zapis tytułu zaczyna się od nowego wiersza. Przy każdym tytule podana jest liczba woluminów, które posiadała biblioteka³⁴.

Formaty druków w inwentarzu z 1711 roku podano tylko przy drukach *in folio* oraz *in quarto*, natomiast w inwentarzu z 1789 roku w przypadku książek chórowych oraz działów *Sacra Scriptura* oraz *Expositores et Homiliae* zostały zapisane przy danej pozycji³⁵.

³⁰ AJG, sygn. 710, s. 3 i in.; sygn. 1652, s. 50 i nn.; T. Stolarczyk, *Zbiory kazań*, s. 69.

³¹ AJG, sygn. 710, s. 3-11; sygn. 1652, s. 50-54, 93-98, 139-143, 162-168, 185-190, 214-221, 242-247, 271-275, 292-297, 319-325, 353-361, 401-404.

³² AJG, sygn. 470, s. 43 i in.; sygn. 1652, s. 353-361.

³³ AJG, sygn. 470, s. 1 i nn.; sygn. 1652, s. 50 i nn.

³⁴ AJG, sygn. 470, s. 1-191; sygn. 710, s. 3-11; sygn. 1652, s. 50-54, 93-98, 139-143, 162-168, 185-190, 214-221, 242-247, 271-275, 292-297, 319-325, 353-361, 401-404.

³⁵ AJG, sygn. 710; sygn. 1652, s. 361; T. Stolarczyk, *Zbiory kazań*, s. 69.

Zakończenie

W osiemnastowiecznych inwentarzach biblioteki paulińskiej z Wielunia zapisy bibliograficzne są niepełne w porównaniu z zapisami bibliotecznymi stosowanymi w XX i XXI wieku. Nie uwzględniają miejsca i roku wydania, tytuł jest skrócony. Do pełnej identyfikacji konkretnego dzieła potrzebne są zatem różnego rodzaju bibliografie. Jednak w przypadku książek wielokrotnie wznawianych przy takich zapisach nie jest możliwe ściśle ustalenie, które wydanie zostało zapisane w inwentarzu. Nie można zatem dokładnie odtworzyć dawnego księgozbioru, opierając się tylko na takich dokumentach. Niemniej są one punktem wyjścia do próby jego rekonstrukcji. Inwentarze spisywano w czasie kontroli zbiorów bibliecznych, czyli skontrum. W XVIII wieku bibliotekarz zapisywał poszczególne książki, tak jak stały na półkach. Dzięki temu wiadomo, w jaki sposób były ustawiane w bibliotece. Umieszczenie zatem dzieł o tej samej tematyce obok siebie w inwentarzu wcale nie wynikało z próby uporządkowania zapisów bibliograficznych.

Inwentarze biblieczne, mimo swoich ułomności, o których była mowa wyżej, są jednak podstawowym źródłem do odtworzenia dawnych księgozbiorów, w tym księgozbiorów zakonnych, a także poznania historii czytelnictwa³⁶. „Inwentarze bibliotek klasztornych powinno traktować się jako wyraz stosunku poszczególnych zakonów (klasztorów) do książki, ponieważ na ich podstawie można określić kulturę książki w poszczególnych klasztorach, stopień dbałości przeorów o utrzymanie biblioteki, a zatem także poziom umysłowy zakonników”³⁷. Biblioteka klasztorna (kościelna) jest przecież nośnikiem kultury³⁸.

³⁶ T. Stolarczyk, *Inwentarze biblieczne bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów*, s. 106-107; tenże, *Historia w bibliologii. Rola badań historycznych w odtwarzaniu dzieł bibliotek i księgozbiorów*, w: *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź – Warszawa 2014, s. 18.

³⁷ Tenże, *Historia w bibliologii*, s. 18.

³⁸ M.M. Lasota, *Biblioteka klasztorna w kontekście historii biblioteki Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP w Katowicach-Panewnikach*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 178.

Bibliografia

- Akta prowincji 1702-1815*. Wieluń, Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie, sygn. 1652.
- Błażewicz P., *Katalog Biblioteki Kapituły Kolegiackiej pod wezwaniem Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych w Dobrym Mieście jako źródło do badań nad księgozbiorami historycznymi na Warmii*, „Studia Warmińskie”, 43 (2006), s. 275-287.
- Catalogus librorum bibliothecae conventus Vielunensis Ordinis Sancti Pauli primi Eremitae [...] a 1770 diebus Octobris conscriptus*, Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie, sygn. 470.
- Cathalogus librorum conventus Vielunensis conscriptus Anno Domini 1711*, Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie, sygn. 710.
- Ciesielski A., *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce (biblioteki klasztorne cystersów)*, „Roczniki Biblioteczne”, 8 (1964), s. 457-462.
- Kochanowicz P., *Inwentarze bibliotek jezuickich 1570-1820. Próba rekonstrukcji*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, red. A. P. Bieś, Kraków 2004, s. 163-175.
- Lasota M.M., *Biblioteka klasztorna w kontekście historii biblioteki Zakonu Braci Mniejszych Prowincji Wniebowzięcia NMP w Katowicach-Panewnikach*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 177-192.
- Marszalska J., *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzczu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007.
- Paszkiewicz U., *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku, cz. 1: Księgozbiory instytucjonalne w układzie topograficznym*, Warszawa 1990.
- Paszkiewicz U., *Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku, cz. 2*, Warszawa 1990.
- Paszkiewicz U., *Catalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku: spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1-2, Warszawa 2015.
- Paszkiewicz U., *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510-1939)*, Warszawa 1998.
- Paszkiewicz U., *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000.
- Paszkiewicz U., *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku, Suplement 2*, Poznań 2006.

- Paszkiewicz U., *Księgozbiory prywatne w układzie abecadłowym nazwisk właścicieli. Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553-1939)*, Warszawa 1996.
- Pidtupczak-Majerowicz M., *Inwentarze bibliotek zakonnych w białoruskich zbiorach archiwalnych i bibliotecznych w Mińsku*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 1 (2006), s. 9-16.
- Stolarczyk T., *Biblioteki konwentualne dominikanów, karmelitów, reformatorów i bernardynów na terenie obecnej Polski Środkowej w średniowieczu i XVI-XVIII w. – źródła do ich dziejów, zachowane księgozbiory, profile treściowe*. Komunikat, w: *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji setnej rocznicy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. A. Wałkowski, Warszawa 2018, s. 73-87.
- Stolarczyk T., *Historia w bibliologii. Rola badań historycznych w odtwarzaniu dziejów bibliotek i księgozbiorów*, w: *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź – Warszawa 2014, s. 13-27.
- Stolarczyk T., *Inwentarze biblioteczne bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów z XVII i XIX wieku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 97-110.
- Stolarczyk T., *Inwentarze biblioteczne XVII-XX w. środkowopolskich klasztorów dominikańskich i bernardyńskich*, w: *Dzieje książki i prasy. Przegląd badań za lata 2013-2015*, red. B. Iwańska-Cieślak, E. Pokorzyńska, wsp. Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz 2017, s. 79-94.
- Stolarczyk T., *Siedemnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów dominikańskich w Gidlach, Łęczycy, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim i Sieradzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 106 (2016), s. 219-279.
- Stolarczyk T., *Zbiory kazań i dzieła teologiczne w wieluńskiej bibliotece paulinów w świetle najstarszego zachowanego inwentarza bibliotecznego z 1711 r.*, „Rocznik Wieluński”, 19 (2019), s. 69-76.
- Wałkowski A., *Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego. Rozważania na tle badań piśmiennictwa cystersów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 83 (2005), s. 105-138.
- Wałkowski A., *Piśmiennictwo sakralne skrytoriów klasztorów cysterskich w Lubiążu i Henrykowie do końca XIII wieku*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy Środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 378-390.
- Wałkowski A., *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII wieku*, Zielona Góra – Wrocław 1996.
- Wałkowski A., *Skryptorium dokumentowe klasztoru Cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim do końca XIII w. Zarys dziejów*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4-6 XI 1993 przez Instytut*

- Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 239-261.
- Wałkowski A., *Skryptorium klasztoru Cystersów w Mogile do końca XIII wieku*, Łódź 2009.
- Wałkowski A., *Wpływ skryptorium klasztoru Cystersów w Pforcie na dokument lubiński do końca XIII wieku*, „Nasza Przyszłość”, 83 (1994), s. 203-247.
- Wałkowski A., *Z badań nad skryptorium mogińskim do końca XIII wieku*, w: *Ingenio et humanitate. Studia z dziejów zakonu cystersów i Kościoła na ziemiach polskich*, red. A.M. Wyrwa, Katowice 2007, s. 267-277.
- Warda K., *Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej w XIX w.*, „Studia o Książce”, 15 (1985), s. 115-124.

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie i porównanie czternastu inwentarzy bibliotecznych klasztoru Paulinów z Wielunia z XVIII wieku, przechowywanych obecnie w Archiwum Jasnogórskim w Częstochowie. Uwzględniono przy tym układ zapisów bibliograficznych (rzeczowy) w każdym z nich, stopień szczegółowości tychże zapisów, liczbę odnotowanych tytułów i woluminów książek klasztornych. Artykuł ten ukazuje również rolę owych inwentarzy jako podstawowego źródła do odtworzenia dawnych księgozbiorów.

Z najważniejszych osiągnięć polskich uczonych w badaniach nad inwentarzami bibliotek klasztornych należy wymienić próbę rekonstrukcji wybranych inwentarzy jezuickich i dominikańskich, omówienie roli spisów bibliotecznych u cystersów, a także przedstawienie inwentarzy bibliotek w białoruskich zbiorach archiwalnych i bibliotecznych w Mińsku, przede wszystkim zaś sporządzenie bibliografii wszystkich inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku.

Słowa kluczowe

inwentarze biblioteczne, paulini, Wieluń, XVIII wiek

EIGHTEENTH-CENTURY LIBRARY INVENTORIES OF PAULINE FATHERS FROM WIELUŃ

Summary

The article discusses and compares fourteen 18th century library inventories of the Pauline Fathers from Wieluń, currently stored in the Jasna Góra Archives in Częstochowa. The subject arrangement of bibliographic

entries, their level of detail, the number of recorded titles and volumes of monastic books have been taken into account. The paper also shows the role of these inventories as a primary source for the reconstruction of old book collections.

The most significant achievements of Polish scholars in research on the inventories of monastic libraries include an attempt at reconstructing selected Jesuit and Dominican inventories, a discussion of the role of the Cistercian library inventories, a presentation of the inventories of libraries in the Belarusian archival and library collections in Minsk, and, above all, a bibliography of all inventories and catalogues of Polish book collections and those established in Poland until 1939.

Keywords

library inventories, Pauline Fathers, Wieluń, 18th century

Ks. PIOTR TYLEC¹

NACJONALIZACJA ZAKŁADÓW DRUKARSKICH NA TERENIE SANDOMIERZA (1946-1961)

Wstęp

Komuniści, którzy doszli do władzy w Polsce po zakończeniu drugiej wojny światowej, podjęli realizację programu socjalistycznego na wszystkich płaszczyznach życia społecznego. Działania te objęły sferę socjalną, edukacyjną, kulturalną i religijną. Nie ominęły również dziedzin gospodarczych, które dostosowywano do modelu radzieckiego. Polegał on na wprowadzeniu systemu kolektywno-planowanego, tj. ściśle scentralizowanego zarządu nad przedsiębiorstwami państwowymi. W tym celu komuniści planowali przeprowadzenie szybkiej likwidacji rynku i sektora prywatnego, przede wszystkim poprzez upaństwowienie przedsiębiorstw, czyli ich nacjonalizację. Następnym krokiem miało być wprowadzenie bezpośredniego podporządkowania przedsiębiorstw zależnym od czynników partyjnych organom administracji państwowej. Działania nacjonalizacyjne objęły siedemnaście gałęzi gospodarki narodowej, w tym również przemysł poligraficzny i drukarnie².

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie przebiegu nacjonalizacji zakładów drukarskich, które funkcjonowały po zakończeniu drugiej wojny światowej na terenie Sandomierza. Miasto to było niewielkim

¹ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu.

² M. Bałtowski, *Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw państwowych w Polsce*, Warszawa 2002, s. 38-41.

ośrodkiem powiatowym, położonym we wschodniej części województwa kieleckiego. Po 1945 roku działały w nim trzy drukarnie. Przyjęty zakres chronologiczny (1946-1961) wiąże się z dwoma wydarzeniami. Pierwszym z nich jest uchwalenie tzw. ustawy nacjonalizacyjnej (3 stycznia 1946 roku). Natomiast w roku 1961 po raz ostatni wykorzystano komunistyczne przepisy prawne celem upaństwowienia zakładów poligraficznych. W artykule znajdują się jednak odniesienia do wydarzeń spoza przyjętej cezury czasowej, m.in. przy okazji prezentacji krótkiej historii nacjonalizowanych przedsiębiorstw oraz ich późniejszej działalności.

Dotychczas niewielu historyków zajmowało się kwestią nacjonalizacji zakładów drukarskich po drugiej wojnie światowej. Zagadnienie to przebadala m.in. Anna Paciorek, poświęcając temu tematowi fragment swojej monografii o przemyśle Krakowa w latach 1945-1949³. Problematyce tej autor niniejszego artykułu poświęcił również książkę *Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 1919-2019* wydaną w Sandomierzu w 2019 roku. Omówione w niej kwestie działań nacjonalizacyjnych stały się podstawą oraz inspiracją do podjęcia tematu tego artykułu. Więcej uwagi badacze poświęcili kwestiom samej nacjonalizacji przemysłu w Polsce. Na uwagę zasługuje dwutomowa edycja źródeł *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948)* przygotowana przez Hannę Jędruszcak⁴. Natomiast spośród historyków publikujących po 1989 roku wyróżnia się Maciej Bałtowski⁵.

Ukazanie działań nacjonalizacyjnych w placówkach sandomierskiej poligrafii stało się możliwe po przeprowadzeniu kwerendy archiwalnej. Kluczowe materiały źródłowe zachowały się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, gdzie zgromadzono dokumentację Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw. Wszystkie omówione w tym artykule drukarnie miały tam swoją teczkę aktową. Cenną dokumentację udało się odnaleźć również w Archiwum Pań-

³ A. Paciorek, *Uruchomienie i upaństwowienie przemysłu Krakowa oraz jego przeobrażenia w latach 1945-1949*, Kraków 1991, s. 110-112.

⁴ *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948). Materiały źródłowe*, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła H. Jędruszcak, t. 1, Warszawa 1967; *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948). Materiały źródłowe*, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła H. Jędruszcak, t. 2, Warszawa 1969.

⁵ M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce. Geneza, rozwój, upadek*, Warszawa 2009.

stwowym w Kielcach oraz w jego oddziale sandomierskim. W drugiej z tych instytucji jest przechowywany zespół akt Starostwa Powiatowego Sandomierskiego, zawierający dokumentację początkowej fazy nacjonalizacji przedsiębiorstw, w tym również zakładów poligraficznych. Jedna z prezentowanych drukarni była własnością kościelną, dlatego też konieczna okazała się również kwerenda w Archiwum Diecezji Sandomierskiej oraz w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Poszukiwania w Archiwum Państwowym w Lublinie i w Rzeszowie oraz w Archiwum Narodowym w Krakowie Ekspozytura w Spytkowicach miały jedynie charakter pomocniczy. Uzupełnienie zebranej dokumentacji archiwalnej stanowią drukowane materiały źródłowe oraz opracowania.

Ze względu na omówioną problematykę i charakter zebranego materiału artykuł podzielono na sześć części opatrzonych wstępem, zakończeniem i bibliografią. Trzy pierwsze punkty mają charakter wprowadzający. Prezentują one krótką historię zakładów drukarskich z terenu Sandomierza, przepisy państwowe dotyczące nacjonalizacji oraz działania wstępne władz komunistycznych – wspólne dla wszystkich drukarni. Trzy kolejne części odnoszą się do kwestii upaństwowienia poszczególnych przedsiębiorstw sandomierskich.

1. Sandomierskie zakłady drukarskie podane działaniom nacjonalizacyjnym

Osiemnastego sierpnia 1944 roku do Sandomierza wkroczyły wojska radzieckie. Tym samym skończyła się na tym terenie okupacja niemiecka, a jednocześnie rozpoczęto formowanie nowej, tj. komunistycznej władzy pod nadzorem „sojusznika” zza wschodniej granicy⁶. Pierwsza informacja na temat funkcjonujących w tym czasie zakładów graficznych pochodzi z 5 marca 1945 roku. Wtedy to kierownik Powiatowego Oddziału Informacji i Propagandy w Sando-

⁶ S. Meducki, *Życie polityczne i gospodarka*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 4: 1918-1980, cz. 3: *Sandomierz w latach 1945-1980*, Warszawa 1994, s. 203-204; zob. Z. Kalandyk, *Władze miasta Sandomierza w latach 1944-1950*, „*Studia Iuridica Lublinensia*”, 5 (2005), s. 71-91; tenże, *Główne kierunki działalności władz powiatowych i miejskich w Sandomierzu w latach 1944-1950*, „*Studia Iuridica Lublinensia*”, 3 (2016), s. 376-401.

mierz, Jan Sabat, poinformował swoich kieleckich przełożonych, że na podległym mu terenie funkcjonują trzy drukarnie. Wszystkie miały być położone w samym Sandomierzu i posiadać statut przedsiębiorstw czynnych⁷. Niedługo potem urzędnik dostał szczegółowy wykaz wspomnianych zakładów, który zawierał nie tylko ich nazwy, ale również dokładną lokalizację i właściciela. Pierwsza drukarnia nosiła nazwę „Nowoczesna”, znajdowała się przy ulicy Opatowskiej 16, a jej właścicielem był Czesław Cyrkler. Drugie z omawianych przedsiębiorstw to Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski, który pozostawał pod zarządem seminarium duchownego w Sandomierzu. Jego siedziba znajdowała się przy ulicy Żeromskiego 2. Ostatnia to Drukarnia „Grafika” położona przy ulicy Opatowskiej 9, będąca własnością Stanisławy Nowackiej⁸.

Najstarsza spośród powyżej wymienionych przedsiębiorstw była Drukarnia „Grafika”, która powstała na przełomie XIX i XX wieku jako oficyna Szymona Lejby Mintza. W początkach XX wieku jej współwłaścicielem został Samuel Angenicki. Placówka przyjęła wówczas nazwę „Centralna”, Angenicki bowiem posiadał jeszcze drukarnie w Opatowie, Ostrowcu i Końskich⁹. Z czasem wycofał się ze spółki i samodzielny właściciel oficyny został ponownie Lejba Mintz. Jego zakład produkował w głównej mierze druki typu propagandowego, m.in. okólniki, odezwy, legitymacje itp. L. Mintz zmarł w 1922 roku, a jego zakład przejęła żona Frajda. Od 1929 roku drukarnia funkcjonowała pod nazwą „Grafika”. Pod zarządem Frajdy Mintz pozostawała do 23 grudnia 1941 roku, kiedy to właścicielka postanowiła ją sprzedać. Zakład przejęła wówczas Stanisława Nowacka¹⁰. Bezpośrednio po zakończeniu wojny „Grafika” była nazywana potocznie „drukarnią rosyjską”¹¹.

⁷ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach, sygn. 42, k. 9-10.

⁸ APK, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach, sygn. 42, k. 260.

⁹ M. Lech, *Drukarze i drukarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*, red. M. Dąbrowski, Warszawa 1979, s. 213.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie (dalej: GK ds. UP), sygn. 2545, k. 30; Z. Świder, *Sandomierskie drukarnie (II)*, „Tygodnik Nadwiślański”, 4,38 (1984), s. 7.

¹¹ Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu (dalej: APKoS), Sąd Okręgowy w Sandomierzu, sygn. 3721 (Akta) w sprawie kradzieży w drukarni rosyjskiej w Sandomierzu przez nieznaną sprawców).

Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski w Sandomierzu powstał w pierwszej połowie 1919 roku. Początkowo funkcjonował na zasadzie spółdzielni akcyjnej księży diecezji sandomierskiej. Jej opiekunem kościelnym został ks. Stefan Świetlicki, natomiast produkcją zajmowali się: Czesław Cyrkler (1919-1920), Bolesław Polankiewicz (1920) oraz Józef Czech (1920-1922). Od 20 stycznia 1921 roku pracę w tym zakładzie rozpoczęły zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Marii Panny Niepokalanej, które z czasem przejęły nad nią całkowitą opiekę. Zostawszy kierowniczką drukarni pod koniec 1922 roku, s. Bronisława Płasek pełniła tę funkcję do 1985 roku. Pierwszego stycznia 1925 roku zakład przeszedł na własność sandomierskiego seminarium. Ważnym wydarzeniem dla kościelnej oficyny było sprowadzenie maszyny drukarskiej płaskiej¹² o wymiarach 70 cm × 100 cm dzięki staraniom bp. Włodzimierza Jasińskiego oraz bł. ks. Ignacego Kłopotowskiego. Dzięki tej maszynie możliwe było m.in. produkowanie tygodnika „Siewca Prawdy”. W okresie drugiej wojny światowej Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski musiał poważnie ograniczyć produkcję, jednak nie przestał funkcjonować¹³.

Najmłodszą oficyną spośród wyżej wymienionych jest Drukarnia „Nowoczesna”. Powstała 1 sierpnia 1927 roku tuż obok bramy Opatońskiej. Jej właścicielem był Czesław Cyrkler¹⁴. Do września 1930

¹² Płaska maszyna – jej mechanizm składa się z płaskiej formy drukowej, po której przetacza się cylinder dociskający podłoże drukowe do formy; H. Czichon, *Drukujące maszyny*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 7, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 384.

¹³ P. Tylec, *Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 1919-2019*, Sandomierz 2019, s. 15-55.

¹⁴ Czesław Cyrkler urodził się 14 lipca 1894 roku w Gołębicach (obecnie dzielnica Sandomierza). Był synem tkacza Teofila i Karoliny z domu Dziegłewskiej. Po ukończeniu miejscowej Szkoły Elementarnej w 1909 roku wyjechał do Warszawy, gdzie został uczniem zeceremskim w Drukarni Synów Stanisława Niemiry, mieszczącej się przy placu Napoleona 5. Naukę zecerstką ukończył w styczniu 1913 roku, po czym został zatrudniony we wspomnianej drukarni. Nie pracował jednak w niej długo, gdyż w październiku 1914 roku został powołany do wojska. Po ukończeniu służby zatrudnił się w nowo utworzonej drukarni diecezji sandomierskiej. Jednak i w niej nie zabawił zbyt długo ze względu na ponowne powołanie do wojska w czerwcu 1920 roku. Ciekawe są losy Cyrklera po zwolnieniu w październiku z wojska. Nie powrócił bowiem w swoje rodzinne strony, lecz zamieszkał ponownie w Warszawie. Tam rozpoczął pracę w Drukarni Instytutu Meteorologicznego. Początkowo był w niej zecerem, a następnie kierownikiem (od 1925 roku). W 1927 roku postanowił rozwinąć własny biznes i założył w Sandomierzu Drukarnię „Nowoczesną”. Jej prowadzenie powierzył swojemu szwagrowi, Józefowi Czechowi. Po trzech latach, we wrześniu 1930 roku, Czesław Cyrkler powrócił do Sandomierza, gdzie osobiście zajął się założoną przez siebie oficyną; APKoS, Prezydium Po-

roku prowadził ją jego szwagier, Józef Czech. W latach trzydziestych XX wieku placówka rozwijała się bardzo prężnie. Posiadała nieco większą zdolność produkcyjną niż konkurencyjny Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski. Drukowano tam nie tylko pozycje zwarte, ale również czasopisma, m.in. dwumiesięcznik „Sandomierski Ruch Regionalny”, miesięcznik „Ziemia Sandomierska” i tygodnik społeczno-gospodarczy Centralnego Okręgu Przemysłowego pod skróconą nazwą „COP” (od maja 1938 do sierpnia 1939 roku)¹⁵. W okresie okupacji „Nowoczesna” nie przerwała swojej działalności, lecz została poddana restrykcyjnym przepisom władz niemieckich¹⁶. Natomiast od września 1944 roku korzystały z niej władze państwowe zarówno szczebla powiatowego, jak i wojewódzkiego¹⁷. Produkowano w niej m.in. gazetę frontową dla ludności polskiej „Wolna Polska” oraz czasopismo „Ziemia Kielecka”. Po przeniesieniu urzędów państwowych szczebla wojewódzkiego do Kielc w styczniu 1945 roku okres prosperity dla Drukarni „Nowoczesnej” bezpowrotnie się zakończył¹⁸.

2. Ustawa o nacjonalizacji przemysłu w Polsce i jej zastosowanie wobec zakładów poligraficznych

Władze komunistyczne w Polsce, jak już wspomniano we wstępie, dążyły do podporządkowania sobie wszystkich dużych i średnich zakładów przemysłowych. Z tej racji pod koniec 1945 roku rozpoczęły się prace nad ustawą nacjonalizacyjną. Impuls do tej inicjatywy

wiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Sandomierzu (dalej: PPRN i UP), sygn. 2979, k. 4, 50-55.

¹⁵ Z. Świder, *Sandomierskie drukarnie*, s. 7.

¹⁶ Archiwum Narodowe w Krakowie Ekspozycja w Spytkowicach, Powiernik Zakładów Drukarskich dystryktu krakowskiego i radomskiego w Krakowie, sygn. 22, [nlb.], Bericht für den November 1941 Druckerei „Nowoczesna” Cyrkler Czesław in Sandomierz.

¹⁷ Na przełomie września i października 1944 roku siedzibę Wojewódzkiej Rady Narodowej przeniesiono z Rytwian do Sandomierza. Podobny los spotkał WUBP po 20 października; K. Fedorowski, *Represje Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sandomierzu wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944-1956 – problematyka personalno-organizacyjna*, „Studia Sandomierskie”, 19,1 (2012), s. 13; R. Kuśnierz, *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)*, w: *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944-1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 36.

¹⁸ Z. Świder, *Sandomierskie drukarnie*, s. 7.

dał minister przemysłu Hilary Minc podczas I Zjazdu Polskiej Partii Robotniczej (dalej: PPR), który odbył się w dniach od 6 do 13 grudnia 1945 roku. W swoim referacie zapowiedział: „przyszedł czas, aby [...] przejąć aktem uroczystym, aktem prawnym na własność narodu wielki i średni przemysł w Polsce”. Projekt odpowiedniej ustawy, której głównym autorem był sam Minc, poddano wstępnej dyskusji podczas posiedzenia Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów 25 grudnia 1945 roku. Cztery dni później Rząd Jedności Narodowej ostatecznie go zatwierdził. Drugiego stycznia 1946 roku projekt ustawy wniesiono pod obrady IX Sesji Krajowej Rady Narodowej. Za przyjęciem nowej ustawy w pełni opowiadali się członkowie PPR i Polskiej Partii Socjalistycznej. Natomiast politycy Polskiego Stronnictwa Ludowego optowali za tym, aby upaństwowić przedsiębiorstwa zatrudniające ponad 100 osób (w projekcie znalazł się zapis o pięćdziesięciu pracownikach). Ostatecznie poprawki tej ludowcom nie udało się przeforsować. Ustawa o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (popularnie nazywana ustawą nacjonalizacyjną) została jednomyślnie uchwalona przez Krajową Radę Narodową 3 stycznia 1946 roku¹⁹.

Wprowadzeniem w życie powyższej ustawy w obszarze przemysłu poligraficznego i drukarni zajęli się członkowie Wydziału Prac Parlamentarnych Biura Prezydialnego Krajowej Rady Narodowej. Projekt odpowiedniego rozporządzenia przedłożono Radzie Ministrów 17 maja 1946 roku. Dokument ten wprowadzał jedną zasadniczą zmianę w porównaniu z ustawą styczniową, która miała niezwykle ważne znaczenie dla zakładów poligraficznych. Polegała ona na przejęciu na własność państwa wszystkich zakładów litograficznych, offsetowych, wkłęsłodrukowych, cynkograficznych (kliszarni), fotochemigraficznych, stereotypowni, odlewni czcionek drukarskich oraz odlewni walców do maszyn drukarskich. W uzasadnieniu dołączonym do wspomnianego projektu zapisano: „wyłączenie od przejęcia jakichkolwiek drukarni i zakładów jest w przemyśle poligraficznym

¹⁹ Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, Dz.U. 1946, nr 3, poz. 17, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19460030017, 05.03.2021; J.W. Gołębiewski, *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, Lublin 1981, s. 27-29, 32; *Upaństwowienie i odbudowa*, t. 1, s. 17-18; M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, s. 143-144.

niepożądane i wręcz niedopuszczalne”²⁰. Przekonywano, że w drukarstwie nie da się zastosować kryterium liczby pracowników, gdyż poważne drukarnie dysponowały sprawniejszymi maszynami, obsługa których nie wymagała dużej liczby osób. Zakładów poligraficznych zatrudniających powyżej pięćdziesięciu osób było bardzo niewiele. Poza tym przejęcie małych drukarni miało być pożyteczne dla większych zakładów. W okresie tym dał się bowiem odczuć brak polskich czcionek (Niemcy masowo je przetapiali²¹). Tak więc małe przedsiębiorstwa poligraficzne miały się stać dobrym źródłem pozyskania niezbędnego wyposażenia drukarskiego. W projekcie rozporządzenia znalazł się ponadto zapis umożliwiający przekazanie drukarni organizacjom politycznym lub społecznym oraz spółdzielniom²².

Za powyższymi rozwiązaniami optował Zygmunt Kratko, dyrektor Departamentu Ogólnego Ministerstwa Informacji i Propagandy²³. Inne stanowisko w tej kwestii prezentował Jan Topiński, przewodniczący Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw. Proponował on, aby nacjonalizacji podlegały drukarnie mające więcej niż jedną maszynę płaską. W tej sytuacji dyrektor Kratko wystąpił z propozycją, aby kryterium rozstrzygającym ustanowić dwie maszyny pedałow²⁴ lub dwa regały czcionek (w praktyce oznaczałoby to, że w rękach prywatnych pozostałoby zaledwie kilka zakładów). Członkowie Zrzeszenia Przemysłu Graficznego w Polsce 25 kwietnia 1947 roku wystosowali memoriał w sprawie wyłączenia części prywatnych przedsiębiorstw poligraficznych spod przepisów ustawy o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Memoriał zawierał propozycję, aby o nacjonalizacji zakładów graficznych nie przesądzała liczba pracowników, lecz zdolność produkcyjna²⁵. Brak jednomyślności sprawił, że dyskusja w tej kwe-

²⁰ *Upaństwowienie i odbudowa*, t. 2, s. 71.

²¹ Do 1941 roku Niemcy używali wyłącznie liternictwa gotyckiego, dlatego też polskie czcionki nie były przydatne; K. Górski, *Neografia gotycka. Podręcznik pisma neogotyckiego XVI-XX w.*, cz. 1, Toruń 1960, s. 5.

²² *Upaństwowienie i odbudowa*, t. 2, s. 70-73. Można też przypuszczać, że zmniejszenie liczby drukarni było zapewne podyktowane zawężeniem liczby placówek podlegających kontroli cenzorskiej.

²³ *Tamże*, s. 321; zob. A. Krawczyk, *Ministerstwo Informacji i Propagandy 1944-1947*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 25,2 (1986), s. 70.

²⁴ Maszyna drukarska o napędzie nożnym (pedalowym).

²⁵ *Upaństwowienie i odbudowa*, t. 2, s. 316-320.

stii przeniosła się do Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Jednak i tam nie zawiązano nici porozumienia²⁶. Z tego powodu wydanie odpowiedniego rozporządzenia odwlekało się w czasie.

Ostateczne rozstrzygnięcie powyższego sporu nastąpiło dopiero w 1949 roku, gdy 22 kwietnia wydano Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie określenia kategorii przedsiębiorstw przemysłu poligraficznego i drukarni przechodzących na własność państwa oraz trybu postępowania przy przekazywaniu drukarni w użytkowanie. Rozporządzenie to zakładało, że nacjonalizacji podlegają zakłady graficzne, drukarnie oraz litografie, które posiadały maszynę rotacyjną lub maszynę do składania (linotyp, monotyp i intertyp) albo maszynę płaską o formacie 61 cm × 86 cm bądź większą. W przypadku gdyby przedsiębiorstwo nie posiadało maszyny płaskiej o takim formacie, ale dwie mniejsze, wówczas również przechodziło ono na własność państwa²⁷. Opisana różnica zdań urzędników państwowych sprawiła, że wykazy przedsiębiorstw podlegających nacjonalizacji ukazywały się dwukrotnie. Pierwszy został ogłoszony w lutym 1947 roku przez kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy. Natomiast kolejne spisy były wydawane latem 1949 roku przez ministra przemysłu lekkiego.

3. Przygotowania do nacjonalizacji sandomierskich drukarni

Władze komunistyczne obawiały się, że do czasu ukazania się wyroku przedsiębiorstw przemysłu poligraficznego podlegających omawianej ustawie właściciele tego rodzaju zakładów mogą dokonać celowego uszczuplenia ich majątku. Postanowiły więc ustanowić instytucję mężów zaufania. Osoby te miały zapobiec ewentualnym próbom działania na szkodę mienia zakładowego. Stosowne prze-

²⁶ *Tamże*, s. 321.

²⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 kwietnia 1949 r. w sprawie określenia kategorii przedsiębiorstw przemysłu poligraficznego i drukarni, przechodzących na własność Państwa, oraz trybu postępowania przy przekazywaniu drukarni w użytkowanie, Dz.U. 1949, nr 26, poz. 193, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19490260193, 05.03.2021.

pisy w tym względzie przekazał Starostwu Powiatowemu Sandomierskiemu naczelnik Wydziału Przemysłowego Kieleckiego Urzędu Wojewódzkiego, Edward Abramowicz, 22 stycznia 1946 roku²⁸. Kwestią tą starosta powiatowy zajął się dopiero pod koniec marca. Do trzech omówionych wcześniej zakładów drukarskich skierował 26 marca pismo, w którym nakazał kierownikom sporządzenie dokładnych inwentarzy podległych im placówek. Miały się w nich znaleźć nie tylko spisy urządzeń drukarskich, ale też innych maszyn, narzędzi oraz urządzeń biurowych i pomocniczych. Termin wykonania wykazów był bardzo krótki, został bowiem wyznaczony na 30 marca²⁹. Wszystkie sandomierskie zakłady poligraficzne dostosowały się do powyższego zarządzenia. Inwentarze Drukarni „Nowoczesnej” (trzydzieści cztery pozycje) oraz „Grafiki” (dwadzieścia pozycji) wpłynęły do Referatu Przemysłowego Starostwa Powiatowego 1 kwietnia 1946 roku. Dzień później swój spis przekazał również Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski (dwadzieścia trzy pozycje)³⁰.

Po uzyskaniu powyższych wykazów w dniach od 6 do 8 kwietnia starosta wyznaczył mężów zaufania dla poszczególnych przedsiębiorstw: instruktora Stronnictwa Ludowego Czesława Gradzika dla Drukarni „Nowoczesnej”, pracownika Powiatowego Związku Samopomocy Chłopskiej Kazimierza Doleckiego dla Drukarni „Grafika”; a także sekretarza Wydziału Powiatowego Tomasza Kosztowniaka dla Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego. W momencie otrzymania urzędowych decyzji mężowie zaufania zostali poinstruowani, że „dotychczasowe uprawnienia właściciela [drukarni] nie zostają uszczuplone ani ograniczone, o ile nie zaistnieje ewentualność umniejszenia majątku przedsiębiorstwa ze szkodą dla Państwa”³¹. W momencie ustanowienia powyższych przedstawicieli władz państwowych nacjonalizacja sandomierskich zakładów poligraficznych prowadzona była niejednolicie. Należy zatem ukazać owe procesy w poszczególnych przedsiębiorstwach.

²⁸ APKoS, Starostwo Powiatowe Sandomierskie (dalej: SPS), sygn. 361, k. 40; zob. K. Kałuża, *Z dziejów odbudowy przemysłu w Kielcach w latach 1945-1946*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, 6 (1970), s. 422-423.

²⁹ APKoS, SPS, sygn. 361, k. 77.

³⁰ *Tamże*, k. 79-80, 84, 89.

³¹ *Tamże*, k. 74, 81, 85, 90.

4. Drukarnia „Grafika”

Drukarnia „Grafika” jako pierwsza spośród oficyn sandomierskich przeszła pod zarządek instytucji państwowej. Dwudziestego drugiego maja 1946 roku przejął ją Centralny Zarząd Przemysłu Poligraficznego Okręgu Częstochowskiego. Odbył się to w obecności delegata wspomnianej instytucji oraz kierownika Powiatowego Oddziału Urzędu Informacji i Propagandy w Sandomierzu. Zakład ten przyjął wówczas nazwę: Drukarnia nr 1 w Sandomierzu, a jego kierownikiem został mąż poprzedniej właścicielki, Stanisław Nowacki³². Szybko okazało się jednak, że nowemu zwierzchnikowi państwowemu nie zależało na utrzymywaniu działalności zakładu. Z tej racji w początkach lipca 1947 roku Centralny Zarząd przekazał jej maszyny i urządzenia Drukarni Państwowej nr 1 w Częstochowie (protokół przejęcia sporządzono 19 września). Zabrano jednak jedynie te, które nadawały się do dalszej eksploatacji, m.in. dwie maszyny płaskie (firmy Schnellpressenfabrik, format 60 cm × 70 cm, oraz firmy Augsburg), tzw. pedałówkę, perforówkę³³, gilotynę itp. Natomiast pomieszczenie poligrafii, gdzie znajdowały się urządzenia introligatorskie nie nadające się do dalszej pracy, przejęła Księgarnia Spółdzielcza i Skład Potrzeb Szkolnych „Ognisko”³⁴.

Wywiezienie maszyn i urządzeń z Sandomierza do Częstochowy nie zakończyło jednak kwestii nacjonalizacji oficyny „Grafika”. Znalazła się ona bowiem w drugim wykazie przedsiębiorstw przechodzących na własność państwa, który ukazał się jako Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego

³² *Tamże*, k. 87-88.

³³ Urządzenie introligatorskie, które umożliwia łatwe podzielenie papieru na mniejsze części, m.in. poprzez jego perforację.

³⁴ AAN, GK ds. UP, sygn. 2545, k. 16. Księgarnia Spółdzielcza i Skład Potrzeb Szkolnych „Ognisko”, zlokalizowana przy ulicy Opatowskiej 4 w Sandomierzu, już wcześniej interesowała się przejęciem jednego z sandomierskich zakładów poligraficznych. Zarząd spółdzielni 11 marca 1946 roku zwrócił się do starosty sandomierskiego z zapytaniem o możliwość przejęcia na własność Drukarni „Nowoczesnej” albo „Grafiki”. Inicjatywę tę uzasadniano tym, że pozwoliłoby to wspomnianej placówce na zdobycie „pełnych możliwości pracy w zakresie branży księgarsko-papierniczej”. Starosta sandomierski poinformował zarząd spółdzielni, że przejęcie wspomnianych zakładów graficznych przez osoby prawne nie zostało jeszcze unormowane przez specjalne rozporządzenie Rady Ministrów. Jednocześnie wyraził obawy, że przejęcie przez Spółdzielnię „Ognisko” jednej z sandomierskiej drukarni będzie mało prawdopodobne; APKoS, SPS, sygn. 361, k. 82-83.

1947 roku³⁵. Włączono ją również do podobnego spisu, który został załączony do Orzeczenia nr 6 Ministra Przemysłu Lekkiego, wydanego w porozumieniu z przewodniczącym Komisji Planowania Gospodarczego 5 sierpnia 1949 roku³⁶. W konsekwencji tych zarządzeń Centralny Zarząd Przemysłu Graficznego 25 stycznia 1950 roku postanowił przekazać sandomierską „Grafikę” Państwowym Lubelskim Zakładom Graficznym³⁷. Pracownicy lubelskiego przedsiębiorstwa udali się do Sandomierza 27 lutego. Na miejscu okazało się jednak, że przewidziany do przejścia zakład drukarski od ponad dwóch lat nie istnieje. Wspomnianym wysłannikom udało się jednak spotkać z miejscowym burmistrzem i starostą, dzięki czemu ustalono, że wyposażenie „Grafiki” zostało wywiezione do Częstochowy³⁸.

Skomplikowana sytuacja, która powstała w związku z Drukarnią „Grafika”, zaniepokoiła dyrekcję Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie. Urzędnicy postanowili ustalić, gdzie trafiło wyposażenie sandomierskiej oficyny. Dlatego też delegowano Stanisława Janurę z Kieleckich Zakładów Graficznych w Radomiu do przeprowadzenia komisijnego spotkania w Sandomierzu, którego celem było rozwiązanie kłopotliwej sytuacji. Posiedzenie powołanej komisji odbyło się 17 marca 1951 roku w lokalu Powiatowej Rady Związków Zawodowych. Oprócz wspomnianego S. Janury wzięli w nim udział: Czesław Klimont – były delegat Drukarni „Grafika”, Edmund Bieniek – sekretarz Komitetu Miejskiego PZPR, a także Wincenty Gajewski – sekretarz Powiatowej Rady Związków Zawodowych w Sandomierzu. Podczas tego spotkania

³⁵ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, „Monitor Polski” (1947), nr 39, poz. 304, infor.pl/akt-prawny/MPO.1947.039.0000304,metryka,zarzadzenie-kierownika-ministerstwa-informacji-i-propagandy-o-ogloszeniu-drugiego-wykazu-przedsiębiorstw-przechodzących-na-własność-panstwa.html, 05.03.2021.

³⁶ Orzeczenie nr 6 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 5 sierpnia 1949 r. wydane w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego o przejściu przedsiębiorstw na własność Państwa, „Monitor Polski” (1949), nr A-50, poz. 802, infor.pl/akt-prawny/MPO.1949.059.0000802,metryka,orzeczenie-nr-6-ministra-przemyslu-lekkiego-wydane-w-porozumieniu-z-przewodniczącym-panstwowej-komisji-planowania-gospodarczego-o-przejściu-przedsiębiorstw-na-własność-panstwa.html, 05.03.2021.

³⁷ AAN, GK ds. UP, sygn. 2545, k. 1.

³⁸ *Tamże*, k. 2.

zebrany udało się ustalić, że sprawne maszyny Drukarni „Grafika” wywieziono do Częstochowy. Natomiast jej kierownik, S. Nowacki, otrzymał równorzędne stanowisko w Drukarni Państwowej w Bystrzycy³⁹. Nieco ponad dwa tygodnie później (3 kwietniu 1951 roku) Częstochowskie Zakłady Graficzne poinformowały swoich warszawskich przełożonych, że część wyposażenia trafiła 13 października 1948 roku do drukarni w Kluczborku (maszyna płaska firmy Augsburg, maszyna do szycia drutem firmy Meik, krajarka oraz maszyna dociskowa)⁴⁰. Dyrekcję Centralnego Zarządu zainteresował jednak brak informacji na temat maszyny płaskiej firmy Schnellpressenfabrik. Z tej racji 30 sierpnia 1951 roku wystosowały do częstochowskiego przedsiębiorstwa graficznego zapytanie w tej sprawie⁴¹. Ustalenie tej kwestii nie zajęło wiele czasu, gdyż już 5 września poinformowano dyrekcję, że maszyna ta znajduje się w zakładzie „Kreisdruckerei” w Wieluniu, gdzie trafiła 22 października 1948 roku⁴².

Po przekazaniu powyższych informacji Ministerstwu Przemysłu Lekkiego sprawę przydzielono Wydziałowi Prawnemu. Naczelnik wydziału poinformował 19 września 1951 roku Centralny Zarząd Przemysłu Graficznego w Warszawie, że upaństwowienie Drukarni „Grafika” nie zostało należycie przeprowadzone. Sporządzone protokoły zdawczo-odbiorcze można było przyjąć jedynie w charakterze informacyjnym. Natomiast przewiezione maszyny i urządzenia do Kluczborka i Wielunia nie stały się własnością zlokalizowanych tam przedsiębiorstw⁴³. Z tego względu Ministerstwo Przemysłu Lekkiego 1 października 1951 roku zaleciło Kieleckim Zakładom Graficznym sporządzenie odpowiedniego protokołu zdawczo-odbiorczego z przejęcia Drukarni „Grafika”⁴⁴. Kwestia ta miała być załatwiona w trybie pilnym, jednak przeciągała się z racji braku możliwości ustalenia miejsca pobytu pierwotnych właścicieli, tj.

³⁹ *Tamże*, k. 14.

⁴⁰ *Tamże*, k. 7. Maszynę płaską oraz dociskową wycofano z produkcji jako przestarzałe w początkach 1950 roku. Następnie 26 stycznia wywiozły je z Kluczborka Bytomskie Zakłady Graficzne; *tamże*, k. 18.

⁴¹ *Tamże*, k. 11.

⁴² *Tamże*, k. 20.

⁴³ *Tamże*, k. 22.

⁴⁴ *Tamże*, k. 23-24.

państwa Nowackich⁴⁵. Ostatecznie Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa w Warszawie⁴⁶ 11 stycznia 1952 roku zdecydował, że osobą zdającą sandomierską drukarnię może być pracownik państwowy⁴⁷. Piętnastego marca 1952 roku sporządzono protokół zdawczo-odbiorczy. Ponieważ „Grafika” nie istniała już faktycznie ponad cztery lata, odbyło się to w lokalu Kieleckich Zakładów Graficznych w Radomiu. Zdającym przedsiębiorstwo został Kazimierz Billip – przedstawiciel Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie. Rolę przejmującego zakład powierzono Bolesławowi Jakóbczykowi z Kieleckich Zakładów Graficznych w Radomiu. Akt ten odbył się w obecności Ludwika Chrzastowskiego, który reprezentował byłych pracowników „Grafiki”. Spis maszyn i urządzeń przechodzących na własność państwa zawierał siedemnaście pozycji: maszynę płaską firmy Schnellpressenfabrik znajdującą się w Wieluniu, siedem kolejnych elementów wyposażenia przechowywanych w Częstochowie, pozostałe zaś zutylizowane w Sandomierzu⁴⁸.

Oficjalne przejęcie na własność państwa Drukarni „Grafika” w Sandomierzu wskutek zatwierdzenia protokołu zdawczo-odbiorczego przez prezesa Centralnego Urzędu Wydawnictw Przemysłu Graficznego i Księgarstwa oraz przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego odbyło się 19 czerwca 1952 roku⁴⁹. W odpowiednim orzeczeniu popełniono jednak błąd w opisie, przypisując jej własność Stanisławowi Nowakowi zamiast Stanisławie Nowackiej⁵⁰. Z tej racji ostateczne przekazanie orzeczenia Ministerstwu Finansów nastąpiło dopiero 21 stycznia 1953 roku⁵¹. Akt ten ostatecznie zakończył proces przejęcia Drukarni „Grafika” z Sandomierza na własność państwa.

⁴⁵ *Tamże*, k. 30.

⁴⁶ Powołany do istnienia 2 sierpnia 1951 roku; Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa w Warszawie, szukajwarchiwach.pl/2/367/0/str/15/15#tabZespol, 19.12.2019.

⁴⁷ AAN, GK ds. UP, sygn. 2545, k. 29.

⁴⁸ AAN, Ministerstwo Finansów w Warszawie, sygn. 26/1415, k. 3-4.

⁴⁹ *Tamże*, k. 2; AAN, GK ds. UP, sygn. 2545, k. 38.

⁵⁰ AAN, GK ds. UP, sygn. 2545, k. 35.

⁵¹ AAN, Ministerstwo Finansów w Warszawie, sygn. 26/1415, k. 1.

5. Drukarnia „Nowoczesna”

Czesław Cyrkler, właściciel „Nowoczesnej”, z pewnością spodziewał się, że działania nacjonalizacyjne nie ominą również i jego drukarni. Być może bacznie obserwował, co działo się w konkurencyjnej oficynie, czyli w Drukarni „Grafika”, zlokalizowanej przy tej samej ulicy zaledwie kilka numerów dalej. Cyrkler zatem podjął pewne kroki, aby nie stracić jedyne go źródła utrzymania dla siebie i swojej rodziny. Zdecydował się na przekazanie swojego przedsiębiorstwa Kołu Powiatowemu Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sandomierzu. Akt notarialny darowizny sporządzono 14 grudnia 1946 roku. Pierwotny właściciel przekazał zakład na ręce prezesa i wiceprezesa wspomnianej organizacji (Mariana Kossowskiego i Mieczysława Drylla). I choć Cyrkler uzasadniał swoją decyzję tym, iż „przekonał się, że Związek składa się z ludzi wartościowych, wielkich patriotów polskich, którzy złożyli dużą daninę krwi, walcząc o wolność Polski demokratycznej, i najwięcej wycierpieli w obozach koncentracyjnych, a w stosunkach powojennych postanowili sobie za cel opiekę i troskę nad wdowami i sierotami po zamordowanych patriotach w obozach koncentracyjnych”, to jednak podyktowana była ona względami praktycznymi. Zastrzegł sobie bowiem prawo do dożywotniego zatrudnienia w drukarni na stanowisku kierownika⁵². Natomiast podczas posiedzenia zarządu wspomnianego koła powiatowego 20 grudnia 1946 roku ustalono, że Cyrkler otrzyma pensję odpowiadającą wynagrodzeniu kierownika warszawskiej drukarni spółdzielczej (w lipcu 1948 roku było to 24 tys. zł miesięcznie⁵³) oraz dodatek pieniężny w wysokości 5 proc. od obrotu. Jednocześnie zobowiązano się do wypłacania mu dożywotniej renty w przypadku niezdolności do pracy, a w razie śmierci dożywotniej renty dla małżonki⁵⁴.

Inicjatywy podjęte przez Cyrklera nie uchroniły jego drukarni przed włączeniem jej w tryby nacjonalizacyjne. Zakład ten znalazł

⁵² APK, Wojewódzkie Zjednoczenie Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego w Kielcach (dalej: WZPPPT), sygn. 154, k. 4-7; APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 6.

⁵³ Zecerzy zatrudnieni w Drukarni „Nowoczesnej” zarabiali wówczas 16 tys. zł miesięcznie; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 13.

⁵⁴ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2546, k. 7.

się we wspomnianym już wykazie Ministerstwa Informacji i Propagandy z 27 lutego 1947 roku (pozycja trzydziesta ósma w województwie kieleckim). Co więcej, w spisie tym zaznaczono, że właścicielem tego przedsiębiorstwa jest Cyrkler, a nie sandomierskie koło kombatanckie⁵⁵. Jednak to właśnie zarząd Koła Powiatowego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sandomierzu skierował 19 kwietnia 1947 roku do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw prośbę o wyłączenie Drukarni „Nowoczesnej” z wykazu Ministerstwa Informacji i Propagandy. Wniosek ten uzasadniano dużym zużyciem maszyn i czcionek (ok. 90 proc.), co miało stanowić dla państwa „zbędny balast”, powodujący „raczej kłopot, a może i deficyt”. Jednocześnie podkreślono, że całość zysków czerpanych z działalności poligraficznej sandomierskie koło przeznacza na pomoc wdowom i sierotom po więźniach politycznych i przetrzymywanych w obozach koncentracyjnych, jak również na stypendia dla młodzieży szkolnej i uniwersyteckiej⁵⁶. Nieco ponad miesiąc później (21 maja) Główna Komisja poinformowała Ministerstwo Informacji i Propagandy o piśmie, jakie wystosowała sandomierska organizacja kombatancka⁵⁷.

Ministerstwo Informacji i Propagandy nie podjęło jednak żadnych kroków prawnych, które uchroniłoby Drukarnię „Nowoczesną” przed nacjonalizacją, co za tym idzie – 7 listopada 1947 roku komisja zażądała od jej zarządcy spisu użytkowanych maszyn. W imieniu koła powiatowego odpowiednią listę przygotował M. Dryll. Zamieścił na niej cztery urządzenia: maszynę płaską firmy Eichel Bachmann z 1895 roku (format 55 cm × 77 cm), maszynę czterowalcową typu „Sawa” firmy Braci Berent z Warszawy (format 25 cm × 36 cm), maszynę dociskową marki „Excelsior” z fabryki Carl Thümecke z Gdańska

⁵⁵ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r.

⁵⁶ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2546, k. 3-4; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 1-2. Na swoim papierze firmowym drukarnia wymieniała rodzaje oferowanych usług: „roboty dzielowe, ilustrowane, akcydensowe, cenniki i katalogi ilustrowane, księgi handlowe, druki wielobarwne, bilety wizytowe, wykwentne zaproszenia ślubne i inne w zakres druk[owania] wchodzące”; APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 9. Koło Powiatowe Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sandomierzu dzięki działalności drukarni uzyskało w 1947 roku 299 262 zł, a w 1948 roku 85 tys. zł; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 15.

⁵⁷ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2546, k. 10.

(format 35 cm × 48 cm) oraz maszynę dociskową do krojenia firmy Krause (długość cięcia 66 cm)⁵⁸. Z powodu opisanych już dyskusji nad kryterium decydującym o przejęciu zakładów graficznych na własność państwa Główna Komisja powróciła do kwestii Drukarni „Nowoczesnej” dopiero wiosną 1949 roku. Ósmego czerwca odbyło się posiedzenie, które zajęło się sprawą sandomierskiego zakładu poligraficznego. Posiedzeniu przewodniczył delegat Ministerstwa Przemysłu Lekkiego, Antoni Librowicz. Dodatkowo wzięli w nim udział delegaci: Ministerstwa Administracji Publicznej (Stefan Wicherkiwicz), prezesa Centralnego Urzędu Planowania (Stefan Kalbarczyk), Ministerstwa Żeglugi (!) (Antoni Walczuk), Związku Samopomocy Chłopskiej (Jan Wójcik) oraz Izby Przemysłowo-Handlowej (Mieczysław Hartwing). Stronę Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego reprezentowała adwokat Kamila Kleszowa. Na zebraniu tym nie pojawił się żaden przedstawiciel Koła Powiatowego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sandomierzu. Posiedzenie okazało się bardzo krótkie, gdyż po przedstawieniu stanu sprawy przez przewodniczącego Librowskiego adwokat Kleszczowa zażądała skreślenia Drukarni „Nowoczesnej” z wykazu przedsiębiorstw podlegających nacjonalizacji. Przekonywała, że zakład ten nie posiada żadnej maszyny, którą uwzględniono w Rozporządzeniu Rady Ministrów z 22 kwietnia 1949 roku⁵⁹. Żądanie to zostało przyjęte jednogłośnie, po czym wydano stosowną decyzję o usunięciu sandomierskiego przedsiębiorstwa ze wspomnianego wykazu⁶⁰.

Co ciekawe, w momencie gdy Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw zajmowała się kwestią Drukarni „Nowoczesnej”, pod względem prawnym była już ona w trakcie likwidacji. Zarząd Główny Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych 12 paździer-

⁵⁸ *Tamże*, k. 12.

⁵⁹ *Tamże*, k. 15. Rozporządzenie Rady Ministrów z 22 kwietnia 1949 r. jako kryterium podaje maszynę płaską o wymiarach 61 cm × 86 cm. Drukarnia „Nowoczesna” posiadała maszynę płaską, jednak jej wymiary były nieco mniejsze: 55 cm × 77 cm. Starostwo Powiatowe w Sandomierzu wystosowało odpowiednie zaświadczenie do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw; APKoS, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (dalej: ZBoWiD) Zarząd Oddziału w Sandomierzu, sygn. 52, k. 8-9.

⁶⁰ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2546, k. 17.

nika 1948 roku podjął bowiem uchwałę o likwidacji przedsiębiorstw związkowych. Sandomierski zakład został poinformowany o tej decyzji przez Zarząd Okręgu Kieleckiego 28 grudnia. Zarząd zalecił jednak, aby drukarnię przekształcić w „Spółdzielnię Pracy i Użytkowników”⁶¹. Członkowie zarządu nie naciskali na koło powiatowe w Sandomierzu, które nie podjęło zaleconych działań. Z tego względu warszawscy przełożeni upomnieli zarząd okręgu kieleckiego w kwietniu i maju 1949 roku⁶². Ostatecznie zarząd główny 4 czerwca podjął decyzję, że nie będzie robił trudności kołu powiatowemu w Sandomierzu w prowadzeniu własnej drukarni. Postawił jednak warunek, że koło przekaze szczegóły sposobu likwidacji przedsiębiorstwa poligraficznego⁶³.

Można przypuszczać, że Zarząd Główny Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych nadal dążyłby do likwidacji Drukarni „Nowoczesnej”. Jednak organizacja ta w tym czasie została rozwiązana na skutek decyzji Biura Politycznego PZPR o likwidacji stowarzyszeń kombatanckich. Zjazd Likwidacyjny Związku odbył się 31 sierpnia 1949 roku. Natomiast dzień później utworzono jedną organizację, całkowicie podporządkowaną ówczesnej władzy, pod nazwą Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD)⁶⁴. Z tej racji wspomniana poligrafia została „automatycznie przejęta” przez sandomierski oddział nowego związku. Wiceprezes tego oddziału, M. Dryll, 21 grudnia 1949 roku poinformował o zaistniałej sytuacji Wydział Kontroli Prasy i Widowisk Starostwa Powiatowego w Sandomierzu⁶⁵.

Nowa organizacja kombatancka zarządzała Drukarnią „Nowoczesną” niespełna dwa lata, jako że 7 marca 1950 roku powstał Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości, który przejął wszelkie sprawy dotyczące „państwowego przemysłu miejscowego, spółdzielczości pracy i spółdzielczości rzemieślniczej oraz rzemiosła i prywatnego

⁶¹ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 20.

⁶² *Tamże*, k. 22-24.

⁶³ *Tamże*, k. 25.

⁶⁴ Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, szukajwarchiwach.pl/39/2480/0#tabZespol, 21.02.2020.

⁶⁵ APKoS, SPS, sygn. 179, k. 70-72; APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 22.

przemysłu”⁶⁶. Urząd ten już 20 listopada ustanowił przymusowego zarządcę państwowego nad oficyną sandomierską, na którego wyznaczył Kieleckie Zakłady Graficzne⁶⁷. Wydział Przemysłu Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Kielcach zarządził, że komisyjne przejęcie drukarni nastąpi 26 stycznia 1951 roku (po czym datę tę przesunięto o cztery dni). Jednak do tego nie doszło, ponieważ w Sandomierzu nie zjawił się żaden przedstawiciel wspomnianych zakładów graficznych. Pracownicy Referatu Przemysłu Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN) w Sandomierzu poinformowali o zaistniałej sytuacji kieleckich przełożonych 12 lutego⁶⁸. Jak się później okazało, Kieleckie Zakłady Graficzne zrezygnowały z objęcia przymusowego zarządu nad Drukarnią „Nowoczesną” ze względu na wyraźne polecenie Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie⁶⁹. Z tego względu Centralny Urząd Drobnej Wytwórczości wyznaczył 27 lutego 1951 roku nowego zarządcę, którym została dyrekcja Przemysłu Miejscowego w Kielcach. W niedługim czasie agendę tę przejął Wojewódzki Zarząd Przemysłu Terenowego w Kielcach⁷⁰. Ostatecznie do wprowadzenia przymusowego zarządu doszło dopiero w początkach lipca 1951 roku. Do tego czasu sandomierskim przedsiębiorstwem kierował miejscowy oddział ZBoWiD.

Wprowadzenie przymusowego zarządu nad Drukarnią „Nowoczesną” w Sandomierzu odbyło się w dniach od 3 do 5 lipca. Sandomierski zakład poligraficzny reprezentował długoletni jej właściciel, Czesław Cyrkler, oraz sekretarz miejscowego oddziału ZBoWiD, Halina Przędzakowska. Natomiast ze strony WZPT w Kielcach obecny był zastępca dyrektora tej instytucji, Stefan Drogosz. Ponadto w przedsięwzięciu tym wzięli udział: Piotr Śledź (przedstawiciel Komitetu Miejs-

⁶⁶ Ustawa z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości, Dz.U. 1950, nr 10, poz. 104, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19500100104, 05.03.2021.

⁶⁷ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 28; APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 26.

⁶⁸ APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 23-25, 28-29.

⁶⁹ Zaniepokojeni faktem, że Kieleckie Zakłady Graficzne nie przejęły pod przymusowy zarząd Drukarni „Nowoczesnej”, pracownicy Referatu Przemysłu PPRN w Kielcach wystosowali 18 maja 1951 roku do zakładów graficznych zapytanie o powód tej decyzji. Stosowna odpowiedź nadeszła 26 maja; APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 23-24, 30.

⁷⁰ APK, Wojewódzki Zarząd Przemysłu Terenowego w Kielcach (dalej: WZPT), sygn. 40, k. 4, 6; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 44.

skiego PZPR w Sandomierzu oraz Powiatowej Rady Związków Zawodowych), Lucjan Bona (przewodniczący Rady Zakładowej Drukarni „Nowoczesnej”), Józef Lulek (przedstawiciel Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Sandomierzu) oraz Stanisław Mikołajczyk (kierownik Sekcji Organizacyjnej WZPT w Kielcach). Zebrany udało się ustalić kilka istotnych szczegółów dotyczących przejmowanej drukarni. Stan zatrudnienia wynosił wówczas dwunastu pracowników (w tym czterech umysłowych). Na zakładzie ciążyło zadłużenie bankowe w wysokości 16 493 zł oraz 17 748 zł długu w Społecznym Funduszu Oszczędnościowym. Jednocześnie osiemdziesięciu pięciu odbiorców zalegało sandomierskiemu przedsiębiorstwu od kilkudziesięciu do kilku tysięcy złotych na łączną sumę 41 846 zł. Wartość drukarni oszacowano na kwotę 56 864 zł (maszyny drukarskie na 11 660 zł, wyposażenie na 31 720 zł, materiały eksploatacyjne na 2 493 zł oraz produkty gotowe do odbioru na 10 991 zł). Po zebraniu tych danych komisja podjęła decyzję o przekazaniu nadzoru nad jej majątkiem Czesławowi Cyrklerowi. Funkcję tę miał pełnić do czasu wyznaczenia przez Dział Personalny WZPT w Kielcach nowego dyrektora drukarni⁷¹. Od tego momentu zakład przyjął nazwę: Drukarnia Związku Bojowników o Wolność i Demokrację pod przymusowym zarządem państwowym⁷². Tak więc sandomierska drukarnia, która w kwietniu 1949 roku została skreślona z listy przedsiębiorstw podlegających nacjonalizacji, nieco ponad dwa lata później innym sposobem została przekazana pod zarząd państwowy, choć faktycznym właścicielem nadal była organizacja kombatancka.

Ciekawe są losy Drukarni „Nowoczesnej” po wprowadzeniu zarządu przymusowego w lipcu 1952 roku. Na mocy Uchwały nr 444/52 PWRN w Kielcach 11 października nadzór nad zakładem objął Referat Przemysłu PPRN w Sandomierzu⁷³. Natomiast nieco rok później (22 października 1953 roku) kierownictwo przejęły Ostrowieckie Zakłady Przemysłu Terenowego⁷⁴. W 1954 roku dyrekcja tej instytucji podjęła decyzję o zwolnieniu byłego właściciela przedsiębiorstwa, C. Cyrklera, z powodu niewywiązywania się z obowiązków kierow-

⁷¹ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 29-43; APK, WZPT, sygn. 40, k. 2-21.

⁷² APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 33.

⁷³ *Tamże*, k. 43-44; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 49-50.

⁷⁴ APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 67-68; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 61-62.

nika oraz „niewłaściwego stosunku do pracowników”⁷⁵. Po odwilży październikowej w początkach 1957 roku doszło do kolejnej zmiany zarządcy drukarni. Tym razem funkcję tę objęły Sandomierskie Zakłady Przemysłu Terenowego⁷⁶. Natomiast w czerwcu Zarząd Okręgu ZBoWiD w Kielcach podjął starania o odzyskanie możliwości samodzielnego prowadzenia Drukarni „Nowoczesnej”. Zabiegi te popierał również zarząd główny wspomnianej organizacji⁷⁷. Wyraźnie sprzeciwiło się temu ówczesne kierownictwo drukarni oraz jej pracownicy. Zarzucali oni członkom ZBoWiD nieumiejętne zarządzanie zakładem, m.in. poprzez nadmierne eksploatowanie maszyn oraz bardzo skromne opłacanie załogi. Stanowisko to popierało również PPRN w Sandomierzu⁷⁸. Ostatecznie „Nowoczesna” nie powróciła pod samodzielny zarząd organizacji kombatanckiej. Natomiast 31 lipca 1961 roku przewodniczący Komitetu Drobnej Wytwórczości działającego przy Radzie Ministrów⁷⁹ wydał orzeczenie, na mocy którego stała się ona własnością państwa⁸⁰. Bezpośredni zarząd nad przedsiębiorstwem pełniły nadal Sandomierskie Zakłady Przemysłu Terenowego. Zrezygnowano wówczas z dotychczasowej nazwy na rzecz nowej: Zakład Graficzny w Sandomierzu. Od 1 stycznia 1966 roku funkcję bezpośredniego zarządcy zaczęły pełnić Wojewódzkie Zakłady Graficzne Przemysłu Terenowego w Kielcach⁸¹. Stan ten utrzymywał się do czasu reformy administracyjnej kraju w 1975 roku. Po utworzeniu nowego województwa tarnobrzeskiego, w skład którego weszło miasto Sandomierz, drukarnię objęły Rzeszowskie Zakłady Graficzne⁸². Likwidacja Zakładu Graficznego w Sandomierzu nastąpiła po 1989 roku⁸³.

⁷⁵ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 67. C. Cyrkler do 1959 roku pracował w drukarni w Stalowej Woli, a następnie do 1965 roku w Tarnobrzegu, kiedy to przeszedł na emeryturę. Zmarł 21 czerwca 1968 roku. Informacje te zostały przekazane Zdzisławie Świder przez Jadwigę Falkiewicz, córkę C. Cyrklera; APKoS, [b.sygn.], Materiały Zdzisławy Świder.

⁷⁶ APKoS, PPRN i UP, sygn. 2979, k. 69; APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 64.

⁷⁷ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 65-66, 69, 71-72.

⁷⁸ *Tamże*, k. 67-68, 74.

⁷⁹ Ustawa z dnia 2 lipca 1958 r. o Komitecie Drobnej Wytwórczości, Dz.U. 1958, nr 45, poz. 225, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19580450225, 05.03.2021.

⁸⁰ APK, WZPPPT, sygn. 154, k. 92-93.

⁸¹ *Tamże*, k. 94-95, 97.

⁸² APKoS, [b.sygn.], Materiały Zdzisławy Świder.

⁸³ Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Rzeszowskie Zakłady Graficzne w Rzeszowie, sygn. 71 (Likwidacja Drukarni w Sandomierzu 1991-1996).

6. Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski

Działania nacjonalizacyjne nie ominęły również sandomierskiej drukarni kościelnej, tj. Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego. W wykazie przedsięwzięć, które swoją siedzibę miały na terenie województwa kieleckiego, z 27 lutego 1947 roku znalazł się on na trzydziestej dziewiątej pozycji⁸⁴. Nie jest jasne, kiedy dokładnie zarządzający diecezjalną drukarnią, tj. przełożeni miejscowego seminarium duchownego, dowiedzieli się o powyższym zarządzeniu. Dwunastego kwietnia rektor tej uczelni, ks. Adam Szymański, poinformował pisemnie Kurie Diecezjalną w Sandomierzu o zaistniałej sytuacji: „Sprawa przedstawia się dla nas groźnie, a poczynienie niezbędnych kroków ku ratowaniu diecezjalnej drukarni jest naglące. O tym wszystkim z głębokim niepokojem śpieszę pisemnie donieść Prześwietnej Kurii Diecezjalnej Sandomierskiej i prosić o łaskawą pomoc oraz o wskazania w tej pilnej potrzebie. [...] Wolność sumienia, swoboda życia religijnego przeszło miliona katolików diecezji sandomierskiej domagają się pozostawienia «Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego w Sandomierzu» w rękach Naczelnej Władzy Kościelnej Diecezji Sandomierskiej”⁸⁵. Do powyższego pisma ks. Szymański dodał załącznik, który zawierał uzupełniające uwagi natury poufnej. Wśród nich znalazła się informacja, że drukarnia wspomagała finansowo utrzymanie seminarium duchownego, które w roku akademickim 1945/1946 otrzymało od niej 475 tys. zł. Poza tym duchowny zauważył, że dwie pozostałe drukarnie sandomierskie, tj. „Nowoczesna” oraz „Grafika”, również przewidziano do upaństwowienia. Jednak obie miały posiadać „wpływowych protektorów”, kolejno: Józefa Cyrankiewicza i [N] Nowackiego, pracownika Ministerstwa Informacji i Propagandy. Ostatnia poufna uwaga miała charakter prawny i powoływała się na orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 12 sierpnia 1946 roku, zawierające stwierdzenie, że konkordat zawarty pomiędzy Polską i Watykanem w 1925 roku, unie-

⁸⁴ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r.

⁸⁵ Archiwum Diecezji Sandomierskiej (dalej: ADS), Kuria Diecezjalna w Sandomierzu (dalej: KD), sygn. G-923, k. 26-28; Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (dalej: BDS), Zespół Rękopisów (dalej: ZR), [b.sygn.], Korespondencja Seminarium Duchownego (1900-1985), k. 489-493.

ważniony 12 września 1945 roku przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, nadal obowiązuje jako ustawa (aż do czasu nowego aktu prawodawczego)⁸⁶.

Biskup sandomierski Jan Kanty Lorek po otrzymaniu powyższych danych od ks. A. Szymańskiego zainterweniował bardzo szybko. Już dwa dni później (14 kwietnia 1947 roku) skierował pismo do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie, w którym zwrócił się o uchylenie decyzji o nacjonalizacji diecezjalnego zakładu. W swojej prośbie wykorzystał niektóre poufne informacje, które otrzymał od rektora seminarium duchownego, m.in. powołał się na wspomniany wyrok poznańskiego sądu. Ordynariusz wyraźnie podkreślił, że drukarnia jest własnością seminarium duchownego w Sandomierzu, a więc jej upaństwowienie godziłoby w ustawę konkordatową. Dodatkowo zauważył, że nacjonalizacja tej placówki nie przyniosłaby państwu żadnych korzyści ze względu na przestarzałe urządzenia drukarskie⁸⁷. Swój sprzeciw w kwestii upaństwowienia drukarni diecezjalnej złożył 21 kwietnia 1947 roku na ręce wspomnianej komisji również ks. A. Szymański. Duchowny oprócz argumentów, które przytoczył ordynariusz sandomierski, starał się udowodnić, że zarządzany przez niego zakład nie należy do przemysłu typu kluczowego, m.in. ze względu na stan zatrudnienia (cztery siostry zakonne) oraz przestarzałe maszyny (płaska z 1927 roku w 60 proc. zużyta, płaska z 1898 roku w 80 proc. zużyta, dociskowa w 70 proc. zużyta, nóż w 40 proc. zużyty)⁸⁸. Nieco wcześniej, tj. 18 kwietnia 1947 roku, a więc jeszcze w okresie składania zażaleń na opracowany wykaz przedsiębiorstw przewidzianych do upaństwowienia, pracownicy Centralnego Zarządu Państwowych Zakładów Graficznych okręgu kielecko-lubelskiego podjęli decyzję o przejęciu pod nadzór sandomierskiej drukarni kościelnej (na podstawie Zarządzenia Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia

⁸⁶ ADS, KD, sygn. G-923, k. 29; BDS, ZR, [b.sygn.], Korespondencja Seminarium Duchownego (1900-1985), k. 495.

⁸⁷ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo bpa J.K. Lorka do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw z dnia 14 kwietnia 1947 roku; BDS, ZR, [b.sygn.], Korespondencja Seminarium Duchownego (1900-1985), k. 485, 487.

⁸⁸ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo ks. Adama Szymańskiego do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw z dnia 21 kwietnia 1947 roku; BDS, ZR, [b.sygn.], Korespondencja Seminarium Duchownego (1900-1985), k. 497-501.

29 marca 1947 r. o ustanowieniu nadzoru państwowego dla przedsiębiorstw poligraficznych i drukarni, przechodzących na własność Państwa⁸⁹). Zadanie to miał wykonać Czesław Klimont, zamieszkały w Sandomierzu przy ulicy Opatowskiej. Wyznaczony mu nadzór przejął 29 kwietnia 1947 roku w obecności kierowniczkii zakładu, s. Bronisław Płasek, oraz jej zastępczyni, s. Elżbiety Stec⁹⁰. Nie jest jasne, na czym polegały obowiązki nadzorcy państwowego. Omawiana oficyna działała w tym czasie w podobnym trybie jak w okresie wcześniejszym. Można więc przypuszczać, że zadaniem C. Klimonta było czuwanie nad tym, by nie doszło to uszczuplenia inwentarza przedsiębiorstwa.

Wiosną 1949 roku władze komunistyczne przystąpiły do akcji „nacionalizacji drukarni kościelnych” (takiego sformułowania użyto w dokumentach o charakterze poufnym) na terenie całego kraju. W październiku 1950 roku sekretarz Episkopatu Polski, bp Zygmunt Choromański, skierował do rządu polskiego pismo, w którym ubolewał nad przeprowadzoną nacionalizacją trzynastu placówek będących własnością Kościoła katolickiego (m.in. Drukarni Kurii Metropolitarnej w Warszawie oraz Księgarni i Drukarni „Katolickiej” w Katowicach)⁹¹. Działania te nie ominęły również omawianego zakładu. W pierwszej dekadzie maja 1949 roku Kuria Diecezjalna w Sandomierzu otrzymała informację, że 23 maja odbędzie się posiedzenie Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie. Z tego względu kuria podjęła kilka inicjatyw celem przeciwdziałania nacionalizacji miejscowej drukarni. Pierwsza z nich dotyczyła wyznaczenia osób odpowiedzialnych za prowadzenie tej sprawy. Szesnastego maja na przedstawiciela zakładu drukarskiego wyznaczono ks. Stefana Siedleckiego, dyrektora administracyjnego (ekonoma, prokuratora) seminarium duchow-

⁸⁹ Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 29 marca 1947 r. o ustanowieniu nadzoru państwowego dla przedsiębiorstw poligraficznych i drukarni, przechodzących na własność Państwa, „Monitor Polski” (1947), nr 50, poz. 326, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19470500326, 08.03.2021.

⁹⁰ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Protokół z przejęcia pod nadzór Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego w Sandomierzu z dnia 29 kwietnia 1947 roku.

⁹¹ J. Stefaniak, *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945-1953*, Lublin 1998, s. 65.

nego w Sandomierzu⁹². Z pewnością władze diecezjalne nie chciały dodatkowo obarczać tym obowiązkiem siedemdziesięcioletniego rektora tej uczelni, ks. A. Szymańskiego. Jednocześnie upoważniono adwokata Wacława Reyndla z Warszawy do reprezentowania przedsiębiorstwa przed organami państwowymi⁹³. Tego samego dnia Kuria Diecezjalna w Sandomierzu skierowała do wspomnianej wcześniej komisji pismo, w którym zawarła obszernie wyjaśnienia dotyczące opisywanej instytucji. W imieniu kurii dokument ten opracował ks. Franciszek Jop, wikariusz generalny. Duchowny starał się przekonać adresatów, że sandomierski zakład drukarski nie jest przedsiębiorstwem (w znaczeniu prawnym), nie jest bowiem nastawiony na uzyskiwanie dochodów (nacjonalizacji miały ulegać jedynie przedsiębiorstwa). Poza tym ks. Jop podkreślił, że upaństwowiane drukarnie miały być przekazywane organizacjom społecznym, stowarzyszeniom i spółdzielniom, a taki status miały kurie biskupie (organizacja społeczna o charakterze prawnopublicznym). Poza tym wikariusz powołał się na argumenty formułowane w skargach z kwietnia 1947 roku⁹⁴.

Zapowiedziane na 23 maja 1949 roku posiedzenie Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie odbyło się terminowo. Wzięli w nim udział: Jerzy Staszelis – delegat Ministerstwa Przemysłu i Handlu (przewodniczący); Ireneusz Patyk – delegat Ministerstwa Skarbu; Jerzy Mosdorf, Zofia Pilch, Wanda Swierzevska, Salomea Dicker – delegaci prezesa Centralnego Urzędu Planowania; Stefan Mierzejewski – delegat Izby Przemysłowo-Handlowej; Jerzy Basiński – adwokat Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego; Wacław Reyndel – adwokat drukarni, a także ks. Stefan Siedlecki – przedstawiciel Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu. Przewodniczący komisji po zreferowaniu stanu sprawy oraz streszczeniu

⁹² ADS, KD, sygn. G-923, k. 38; B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX i XX w.*, t. 4: S-Ż. *Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 30-31.

⁹³ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pełnomocnictwo Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu dla adwokata Wacława Reyndla z dnia 21 kwietnia 1947 roku; ADS, KD, sygn. G-923, k. 37.

⁹⁴ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo ks. Franciszka Jopa do Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw z dnia 16 maja 1949 roku; ADS, KD, sygn. G-923, k. 39-40.

wszystkich pism, które wpłynęły w tej kwestii, udzielił głosu stronie kościelnej. Ks. Siedlecki złożył obszernie wyjaśnienia na piśmie oraz przybliżył zebrany najważniejsze argumenty za tym, aby zakład diecezjalny skreślić z listy przedsiębiorstw przewidzianych do upaństwowienia. W podobnym tonie wystąpił również adwokat Reyndel, który powoływał się na ustawę konkordatową. Przeciwny usunięciu drukarni ze wspomnianej listy był adwokat Jerzy Basiński, który podkreślił, że główna maszyna płaska pochodzi z 1927 roku i jako taka podlegała bezwarunkowemu upaństwowieniu. Komisja po wysłuchaniu stron podjęła decyzję o przejęciu przedsiębiorstwa na własność państwa, uzasadniając postanowienie następująco: „Przedsiębiorstwo posiada maszyny drukarskie, wymienione [w odpowiedniej ustawie]. Komisja stwierdza, że skoro powołane przepisy ustawy i rozporządzenia nie przewidują wyłączenia spod ich działania przedsiębiorstw stanowiących własność Kościoła – nie ma podstawy faktycznej i prawnej do skreślenia tego przedsiębiorstwa z wykazu”⁹⁵.

Kuria Diecezjalna w Sandomierzu 1 czerwca 1949 roku postanowiła odwołać się od podjętej decyzji do Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie. W imieniu instytucji kościelnej odpowiednie pismo zredagował ks. Antoni Kasprzycki, radca kurialny. Duchowny zauważył, że komisja w swojej decyzji powołała się jedynie na posiadanie przez omawiany zakład odpowiedniej maszyny drukarskiej. Z tego też względu prosił o zbadanie innych wniesionych wcześniej kwestii⁹⁶. Odwołanie do wspomnianego zespołu 4 czerwca złożył również adwokat W. Reyndel. W swoim piśmie powołał się przede wszystkim na fakt, że z punktu widzenia prawa sandomierska drukarnia nie jest przedsiębiorstwem. Adwokat podkreślił również, że nie dopuszczono biegłych do zbadania stanu technicznego i prawnego zakładu⁹⁷.

⁹⁵ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Protokół jawnego posiedzenia Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 23 maja 1949 roku; AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Postanowienie Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 23 maja 1949 roku.

⁹⁶ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu do Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 1 czerwca 1949 roku; ADS, KD, sygn. G-923, k. 42.

⁹⁷ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Wacława Reyndla do Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 4 czerwca 1949 roku.

Posiedzenie Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie odbyło się 23 czerwca 1949 roku. Przewodził mu prof. Leon Kurowski – podsekretarz stanu Ministerstwa Skarbu. Poza tym w posiedzeniu wzięli udział delegaci: Ministerstwa Przemysłu Lekkiego – Samuel Sarnowski; Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego – Wiesław Nieckowski; Ministerstwa Handlu Zagranicznego – [N] Horoch; Ministerstwa Administracji Publicznej – Stefan Wicherkiewicz; Rady Państwa – Antoni Mitura; Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego – Zofia Pilch, Tadeusz Lesiak; Izby Przemysłowo-Handlowej – Wiktor Ociepko. Strony reprezentowali: ks. Stefan Siedlecki z ramienia Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu oraz Kamila Kłaszewska jako adwokat Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego. Ks. Siedlecki w swoim przemówieniu zwrócił się o odwołanie wyroku z 23 maja, przekonując, że drukarnia diecezjalna jest zakładem bardzo małym (ze zużyтыми maszynami), nie nastawionym na zysk, a jedynie na zaspokajanie potrzeb kultu religijnego. Tym samym duchowny chciał udowodnić, że nie jest ona przedsiębiorstwem. Adwokat strony państwowej po raz kolejny zwróciła uwagę na fakt posiadania przez drukarnię pełnoformatowej maszyny płaskiej, co stanowiło podstawę do upaństwowienia. Po wysłuchaniu stron zespół odwoławczy wspomnianej komisji podjął decyzję o utrzymaniu postanowienia z 23 maja 1949 roku⁹⁸. W uzasadnieniu wyroku zapisano m.in.: „Przedmiotem przejęcia na własność Państwa jest przedsiębiorstwo w znaczeniu gospodarczym, tj. zespół składników majątkowych, zdolnych do działalności gospodarczej, zgodnie z ich charakterem i przeznaczeniem bez odróżnienia, czy wykonanie tej działalności gospodarczej jest obliczone na zysk czy też nie. [...] Przedmiotowe przedsiębiorstwo stanowi zespół składników, podpadających pod przepisy [państwowe] i podlega przejęciu na własność Państwa”⁹⁹.

Ks. F. Jop z Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu 30 czerwca 1949 roku przesłał pismo do komitetu przy Ministerstwie Przemysłu

⁹⁸ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Protokół jawnego posiedzenia Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 23 czerwca 1949 roku.

⁹⁹ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Postanowienie Zespołu Odwoławczego Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie z dnia 23 czerwca 1949 roku.

Lekkiego, zajmującego się przekazywaniem przedsiębiorstw w użytkowanie organizacjom politycznym lub społecznym, stowarzyszeniom, spółdzielniom lub samorządowi terytorialnemu. Dokument ten zawierał apel o przedstawienie wniosku Radzie Ministrów w sprawie przekazania omawianej drukarni w użytkowanie diecezji sandomierskiej, traktowanej jako organizacja społeczna. Ks. Jop uzasadniał swoją prośbę tym, że zakład jest niezbędny do normalnego funkcjonowania instytucji diecezjalnych. Poza tym wskazywał na fakt, że oficyna ta jest przystosowana jedynie do potrzeb kościelnych przez lokalizację w budynku seminaryjnym oraz zatrudnienie siostr zakonnych przyuczonych do zawodu drukarskiego¹⁰⁰. Prezydium Rady Ministrów odpowiedziało na to pismo dopiero 7 listopada, informując, że wniosek zostanie rozpatrzony „w najbliższym czasie”¹⁰¹. Sprawa drukarni prowadzona była jednak w normalnym trybie przez Ministerstwo Przemysłu Lekkiego. Włączono ją bowiem do wykazu przedsiębiorstw przejmowanych na własność Państwa, który został opublikowany w Orzeczeniu nr 8 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 5 sierpnia 1949 roku¹⁰². Trzydziestego listopada wspomniane ministerstwo wydało zarządzenie o objęciu sandomierskiej oficyny przez Lubelskie Zakłady Graficzne¹⁰³. Przedsiębiorstwo to 22 grudnia 1949 roku otrzymało z Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego nakaz wyznaczenia terminu przejęcia i ogłoszenia go w „Kieleckim Dzienniku Wojewódzkim”¹⁰⁴. Lubelskie Zakłady Graficzne nie śpieszyły się jednak z obejmowaniem przyznawanych im drukarni (od sierpnia 1949 do stycznia 1950 roku było to dziesięć przedsiębiorstw, zlokalizowanych m.in.

¹⁰⁰ ADS, KD, sygn. G-923, k. 47.

¹⁰¹ *Tamże*, k. 50.

¹⁰² Orzeczenie nr 8 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 5 sierpnia 1949 r. wydane w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa, „Monitor Polski (1949), nr A-59, poz. 804, infor.pl/akt-prawny/MPO.1949.059.0000804,metryka,orzeczenie-nr-8-ministra-przemyslu-lekkiego-wydane-w-porozumieniu-z-przewodniczacym-panstwowej-komisji-planowania-gospodarczego-o-przejeciu-przedsiębiorstw-na-własność-panstwa.html, 05.03.2021.

¹⁰³ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Zarządzenie Ministerstwa Przemysłu Lekkiego z dnia 30 listopada 1949 roku.

¹⁰⁴ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie do Lubelskich Zakładów Graficznych w Lublinie z dnia 22 grudnia 1949 roku.

w Lublinie, Puławach, Chełmie i Hrubieszowie)¹⁰⁵. Z tego powodu dyrekcja tych zakładów 5 lutego 1950 roku otrzymała ze strony dyrektora ekonomicznego Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego upomnienie i „bezwzględny” nakaz przejęcia wspomnianych firm do 31 marca¹⁰⁶. Lubelskie Zakłady Graficzne wydały wówczas (28 lutego 1950 roku) ogłoszenie o upaństwowieniu sandomierskiej drukarni. Miało się ono odbyć 30 marca w Sandomierzu w formie sporządzenia protokołu zdawczo-odbiorczego¹⁰⁷.

Z bliżej nieznanych racji w wyznaczonym terminie nie doszło do przejęcia opisywanego zakładu. Można przypuszczać, że Kuria Diecezjalna w Sandomierzu wyraziła zapewne sprzeciw, jednak nie udało się dotrzeć do źródeł archiwalnych na ten temat. Strona kościelna mogła się powołać choćby na wniosek nadal rozpatrywany w Radzie Ministrów. W rzeczywistości kilka tygodni później, 25 kwietnia 1950 roku, komitet zajmujący się przekazywaniem w użytkowanie przedsiębiorstw, do którego z końcem czerwca 1949 roku ks. F. Jop złożył odwołanie, postanowił pozytywnie zarekomendować sprawę diecezji sandomierskiej ministrowi przemysłu lekkiego. Jednocześnie Centralny Zarząd Przemysłu Graficznego wstrzymał decyzję o przejęciu sandomierskiej drukarni przez Lubelskie Zakłady Graficzne. Sytuacja ta dotyczyła tylko dwóch kościelnych oficyn w Polsce przewidzianych do nacjonalizacji (oprócz sandomierskiej jednostki była to Drukarnia Loretańska w Warszawie)¹⁰⁸. Centralny Zarząd nie zamierzał jednak rezygnować z ich przejęcia. W październiku 1950 roku skierował do Ministerstwa Przemysłu Lekkiego zapytanie o sposób ich dalszego użytkowania¹⁰⁹. Na to

¹⁰⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie Zakłady Przemysłu Terenowego „Lubgał” w Lublinie, sygn. 1 (spis 2), k. 1-15.

¹⁰⁶ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo dyrektora ekonomicznego Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie do Lubelskich Zakładów Graficznych w Lublinie z dnia 5 lutego 1950 roku.

¹⁰⁷ *Ogłoszenie Państwowych Lubelskich Zakładów Graficznych z dnia 28 lutego 1950 r.*, „Kielecki Dziennik Wojewódzki”, 4 (1950), s. 39.

¹⁰⁸ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo zastępcy dyrektora do spraw administracyjno-finansowych Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie do Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego z dnia 27 marca 1951 r.

¹⁰⁹ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Dyrekcji Naczelnej Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie do Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego z dnia 5 października 1950 r.

pismo ministerstwo odpowiedziało dopiero 3 lutego 1951 roku lakonicznym zdaniem: „sprawa nie jest obecnie dojrzała do nadania jej biegu”¹¹⁰. W tej sytuacji zarząd centralny zwrócił się 27 marca do wyżej wymienionego ministerstwa o wydanie decyzji w kwestii drukarni z Sandomierza i Warszawy¹¹¹. Pracownicy ministerstwa, postawieni niejako pod ścianą, poprosili Urząd do Spraw Wyznań o zajęcie stanowiska w tej sprawie (19 kwietnia 1951 roku)¹¹². Na decyzję urzędu nie trzeba było długo czekać, już bowiem 11 maja zdecydowano, że obie drukarnie pozostaną własnością dotychczasowych właścicieli. Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski w Sandomierzu pozostał zatem własnością miejscowego seminarium duchownego i mógł dalej normalnie funkcjonować, choć nadal pod ścisłym nadzorem władz komunistycznych¹¹³.

Kwestią zastanawiającą jest fakt szybkiej decyzji Urzędu do Spraw Wyznań o rezygnacji z przejęcia na własność państwa drukarni warszawskiej i sandomierskiej. Batalia o omawiany zakład trwała przecież od kwietnia 1947 roku, a więc przez cztery lata. Wydaje się, że powodów takiego rozwiązania należy upatrywać na poziomie ponaddiecezjalnym. Może o tym świadczyć decyzja obejmująca przedsiębiorstwa całkowicie od siebie niezależne, nadzorowane przez dwie różne jednostki kościelne. Ponadto w tym okresie bp J.K. Lorek, ordynariusz diecezji sandomierskiej, przez władze komunistyczne był postrzegany jako człowiek nieprzychylny nowemu ustrojowi i sposobowi prowadzenia polityki państwa względem Kościoła (m.in. poprzez zwalczanie tzw. ruchu duchowieństwa postępowego)¹¹⁴. Trudno zatem przypuszczać, że

¹¹⁰ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Ministerstwa Przemysłu Lekkiego do dyrektora Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie z dnia 3 lutego 1951 r.

¹¹¹ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo zastępcy dyrektora do spraw administracyjno-finansowych Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie do Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego z dnia 27 marca 1951 r.

¹¹² AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 19 kwietnia 1951 roku.

¹¹³ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Pismo Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Lekkiego do Centralnego Zarządu Przemysłu Graficznego w Warszawie z dnia 16 czerwca 1951 roku.

¹¹⁴ B. Stanaszek, *Usunąć Biskupa! Władze PRL wobec Ordynariusza Diecezji Sandomierskiej Jana Kantego Lorka*, Sandomierz 2004.

organ odpowiedzialny za prowadzenie wspomnianej polityki kościelnej poszedłby na tak daleko idące ustępstwo wobec biskupa sandomierskiego. Co zatem mogło wpłynąć na decyzję urzędu wyznaniowego? Być może powodem był pobyt prymasa Stefana Wyszyńskiego w Stolicy Apostolskiej (4 kwietnia – 1 maja) i dwukrotna jego wizyta u papieża Piusa XII. Abp Wyszyński po powrocie z Rzymu planował spotkać się z prezydentem Bolesławem Bierutem. Spotkanie to wyznaczono na 12 maja 1951 roku¹¹⁵, a więc dzień po wydaniu omawianej decyzji. Czy zatem prezydent Polski zażądał od Urzędu do Spraw Wyznań jakichś „aktów dobrej woli” względem Kościoła? Mógł wszakże posłużyć się nimi potem jako argumentami w dyskusji, starając się udowodnić, że państwo nie walczy z religią. A może jakiś wpływ na tę decyzję miał fakt, że Bierut przez pewien okres pracował jako zecer w jednej z lubelskich drukarni?¹¹⁶ Ze względu na brak źródeł archiwalnych nie da się tego obecnie jednoznacznie potwierdzić. Zachowała się jednak ciekawa „poufna notatka” z 30 stycznia 1953 roku, która informuje, jakoby Ministerstwo Przemysłu Lekkiego podjęło decyzję (24 stycznia) o ponownym przejęciu na własność państwa Drukarni Loretańskiej z Warszawy i Sandomierza. Urzędnicy ministerstwa telefonicznie skontaktowali się w tej sprawie z Antonim Bidą, dyrektorem Urzędu do Spraw Wyznań. Ustalono wówczas, że ostateczną decyzję o nacjonalizacji podejmie urząd wyznaniowy¹¹⁷. Wszystko wskazuje na to, że względem sandomierskiego zakładu podtrzymano rozwiązania z maja 1951 roku. Dlaczego zatem powrócono do zamkniętej przed prawie dwoma laty sprawy? Czy miało to jakiś związek z prowadzoną rozgrywką władz komunistycznych przeciwko bp. Lorkowi? Na te pytania autorowi niniejszego artykułu nie udało się dotychczas znaleźć zadowalającej odpowiedzi.

¹¹⁵ P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 1: *Droga na Stolicę Prymasowską*, Warszawa 1993, s. 238-245.

¹¹⁶ M. Smoleń, *Bierut Bolesław*, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t. 3: *Bezbożników Związek–Cerkiew greckokatolicka*, red. A. Winiarczyk, Radom 2000, s. 30.

¹¹⁷ AAN, AAN, GK ds. UP, sygn. 2547, [nlb.], Notatka W. Kubara z dnia 30 stycznia 1953 roku.

Zakończenie

Po drugiej wojnie światowej w Polsce władze komunistyczne podjęły działania w kierunku podporządkowania państwu wszystkich zakładów przemysłowych. Nie ominęły one również przedsiębiorstw poligraficznych z terenu Sandomierza. Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych w mieście funkcjonowały trzy oficyny poligraficzne. Najstarszą z nich, pochodzącą z przełomu XIX i XX wieku, była Drukarnia „Grafika”. Stanowiła ona własność Stanisławy Nowackiej i mieściła się przy ulicy Opatowskiej 9. Przy tej samej ulicy pod numerem 16 znajdowała się założona w 1927 roku „Nowoczesna”, której właścicielem był Czesław Cyrkler. Ostatnią z sandomierskich drukarni był Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski, który istniał jako kościelne przedsiębiorstwo od 1919 roku. Wobec tych instytucji zastosowano ustawę o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej z 3 stycznia 1946 roku. Sposób wykonania tego aktu prawnego został sprecyzowany w Rozporządzeniu Rady Ministrów z 22 kwietnia 1949 roku. Bezpośrednio po wprowadzeniu w życie wspomnianej ustawy sandomierskie drukarnie zostały zobowiązane do przekazania władzom powiatowym wykazu posiadanego majątku. Jednocześnie ustanowiono dla tych przedsiębiorstw mężów zaufania, których zadaniem było przeciwdziałanie ewentualnemu uszczupleniu majątku zakładowego.

Pierwszą sandomierską drukarnią przekazaną pod zarząd instytucji państwowej była „Grafika”. Nastąpiło to już 22 maja 1946 roku. Przedsiębiorstwo to przejął Centralny Zarząd Przemysłu Poligraficznego Okręgu Częstochowskiego. Kilka miesięcy później nowy zarządca postanowił zakład zamknąć, a sprawne urządzenia przewieźć do Częstochowy. Ponieważ sposób jego przejęcia i likwidacji nie był zgodny z przepisami administracyjnymi, oficjalne jej upaństwowienie nastąpiło dopiero w styczniu 1953 roku. Inny przebieg miała nacjonalizacja Drukarni „Nowoczesnej”. Jeszcze w 1946 roku jej właściciel, Czesław Cyrkler, postanowił przekazać zakład Kołu Powiatowemu Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych w Sandomierzu. Niewątpliwie w ten sposób chciał uchronić placówkę przed upaństwowieniem, a przynajmniej zagwarantować sobie utrzymanie stanowiska kie-

rowniczego. W początkowym okresie cel ten został osiągnięty, gdyż „Nowoczesną” usunięto z wykazu przedsiębiorstw przewidzianych do nacjonalizacji. Jednak z czasem, w lipcu 1951 roku, doszło do wprowadzenia w niej przymusowego zarządcy – Wojewódzkiego Zarządu Przemysłu Terenowego w Kielcach. Dwa lata później zarząd ten przejęły Ostrowieckie Zakłady Przemysłu Terenowego. W 1954 roku dyrekcja tej instytucji postanowiła zwolnić pierwszego właściciela drukarni, C. Cyrklera. Ostateczne do przejęcia oficyny na własność państwa doszło 31 lipca 1961 roku. Przed przymusową nacjonalizacją uchroniła się tylko jedna sandomierska drukarnia, tj. Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski. Można przypuszczać, że stało się tak na skutek aktywnych działań jego władz, tj. diecezji sandomierskiej, reprezentowanej przez zarządców miejscowego seminarium duchownego. Władze państwowe ze szczególną determinacją starały się pozyskać tę drukarnię. Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie dwukrotnie odrzucała wnioski strony kościelnej o skreślenie zakładu z wykazu instytucji przewidzianych do nacjonalizacji. Podobne stanowisko wykazywali również pracownicy Ministerstwa Przemysłu Lekkiego. Inaczej do sprawy podeszło kierownictwo Lubelskich Zakładów Graficznych, które miało przejąć zarząd nad diecezjalną drukarnią. Opieszałość w tej kwestii sprawiła, że strona kościelna podjęła starania o utrzymanie drukarni w Urzędzie do Spraw Wyznań. Ostatecznie urząd ten w maju 1951 roku zadecydował, że Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski nie zostanie przejęty na własność państwa. Powody, dla których podjęto taką decyzję, nie są znane.

Działania nacjonalizacyjne władz państwowych wobec sandomierskich drukarni były prowadzone podobnie jak w przypadku zakładów położonych w innych częściach kraju. Przyniosły one jednak połowiczne skutki, jako że nie udało się przejąć wszystkich zakładów, tj. dwa z trzech. Właściciele Drukarni „Nowoczesnej” oraz oficyny diecezjalnej wykazali się dużym zaangażowaniem w obronę swoich przedsiębiorstw. O bierność w tej kwestii można natomiast oskarżyć zarządców Drukarni „Grafika”.

Działania nacjonalizacyjne wobec sandomierskich zakładów drukarskich ciągnęły się przez długie lata i wyraźnie przysporzyły władzom państwowym wielu problemów. Poza tym są one przykładem

różnorodności przebiegu tych procesów, co wynikało ze sprzeciwu ich dotychczasowych właścicieli. Osoby te podjęły bowiem różnego rodzaju starania o utrzymanie swoich zakładów. Bywało, że wysiłki te nie przynosiły większych rezultatów albo miały charakter jedynie tymczasowy. W nielicznych przypadkach przyniosły jednak sukces jak w przypadku Diecezjalnego Zakładu Graficzno-Drukarskiego w Sandomierzu. Należy jednak pamiętać, że takie sytuacje były rzadkością (w Polsce przed upaństwowieniem uchroniły się tylko dwie drukarnie kościelne), a działania nacjonalizacyjne władz komunistycznych przynosiły zamierzony cel, którym było zlikwidowanie „warstwy burżuazji przemysłowej” oraz wdrożenie zasad planowania w skali całej gospodarki¹¹⁸.

Bibliografia

- Archiwum Akt Nowych, Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie, sygn. 2545, Drukarnia „Grafika” St. Nowaka, Sandomierz, ul. Opatowska 9 (1950-1953).
- Archiwum Akt Nowych, Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie, sygn. 2546, Drukarnia „Nowoczesna”, Sandomierz, ul. Opatowska 15 (1947, 1949).
- Archiwum Akt Nowych, Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie, sygn. 2547, „Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski”, Sandomierz, ul. Żeromskiego 2 (1947, 1949-1951).
- Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Finansów w Warszawie, sygn. 26/1415, Upaństwowienie przedsiębiorstwa Drukarnia „Grafika” – St. Nowak, Sandomierz. Orzeczenie, protokoły z załącznikami (1950).
- Archiwum Diecezji Sandomierskiej, Kuria Diecezjalna w Sandomierzu, sygn. G-923, Akta drukarni diecezjalnej i wydawnictwa (1931-1981).
- Archiwum Narodowe w Krakowie Ekspozytura w Spytkowicach, Powiernik Zakładów Drukarskich dystryktu krakowskiego i radomskiego w Krakowie, sygn. 22, Akta dotyczące drukarni w Sandomierzu, Sanoku, Skarżysku Kamiennej (1940-1944).
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej i Urząd Powiatowy w Sandomierzu, sygn. 2979, Ostrowieckie Zakłady Przemysłu Terenowego, Drukarnia Zakładowa Nr 9, Sandomierz, ul. Skopenki (1930, 1945-1952, 1957).

¹¹⁸ J. Kaliński, *Gospodarka w PRL*, Warszawa 2012, s. 14.

- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Sąd Okręgowy w Sandomierzu, sygn. 3721, Akta w sprawie kradzieży w drukarni rosyjskiej w Sandomierzu przez nieznanymi sprawców (1945).
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Starostwo Powiatowe Sandomierskie, sygn. 179, Sprawozdawczość z zakresu kontroli druków, widowisk, drukarni i składów druku (1949).
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Starostwo Powiatowe Sandomierskie, sygn. 361, Nacjonalizacja przemysłu i drukarni w powiecie sandomierskim (1944-1946).
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Zarząd Oddziału w Sandomierzu, sygn. 52, Drukarnia – sprawy ogólne / korespondencja, inwentarz za 1948 r. (1949).
- Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Zarząd Oddziału w Sandomierzu, [bez zespołu], [b.sygn.], Materiały Zdzisławy Świder.
- Archiwum Państwowe w Kielcach, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach, sygn. 42, Sprawozdania sytuacyjne z działalności Powiatowego Oddziału Informacji i Propagandy w Sandomierzu (X 1944 – II 1947).
- Archiwum Państwowe w Kielcach, Wojewódzki Zarząd Przemysłu Terenowego w Kielcach, sygn. 40, [Akta dotyczące przejęcia pod zarząd państwowy – Drukarnia Nowoczesna wł. Czesław Cyrkler w Sandomierzu] (1951).
- Archiwum Państwowe w Kielcach, Wojewódzkie Zjednoczenie Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego w Kielcach, sygn. 154, Przekazanie na własność państwa Przedsiębiorstwa: Drukarnia „Nowoczesna”, Sandomierz, ul. Opatowska 15, własność: Czesław Cyrkler, a następnie ZBOWiD (1947-1966).
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie Zakłady Przemysłu Terenowego „Lubgał” w Lublinie, sygn. 1 (spis 2), Planowanie i sprawozdawczość (1948-1951).
- Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Rzeszowskie Zakłady Graficzne w Rzeszowie, sygn. 71, Likwidacja Drukarni w Sandomierzu (1991-1996).
- Bałtowski M., *Gospodarka socjalistyczna w Polsce. Geneza, rozwój, upadek*, Warszawa 2009.
- Bałtowski M., *Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw państwowych w Polsce*, Warszawa 2002.
- Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Zespół Rękopisów, [b.sygn.], Korespondencja Seminarium Duchownego (1900-1985).

- Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa w Warszawie, szukajwarchiwach.pl/2/367/0/str/15/15#tabZespol, 19.12.2019.
- Czichon H., *Drukujące maszyny*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 7, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 384.
- Fedorowski K., *Represje Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Sandomierzu wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944-1956 – problematyka personalno-organizacyjna*, „*Studia Sandomierskie*”, 19,1 (2012), s. 5-180.
- Gołębiewski J.W., *Nacjonalizacja przemysłu w Polsce*, Lublin 1981.
- Górski K., *Neografia gotycka. Podręcznik pisma neogotyckiego XVI-XX w.*, cz. 1, Toruń 1960.
- Kalandyk Z., *Główne kierunki działalności władz powiatowych i miejskich w Sandomierzu w latach 1944-1950*, „*Studia Iuridica Lublinensia*”, 3 (2016), s. 376-401.
- Kalandyk Z., *Władze miasta Sandomierza w latach 1944-1950*, „*Studia Iuridica Lublinensia*”, 5 (2005), s. 71-91.
- Kaliński J., *Gospodarka w PRL*, Warszawa 2012.
- Kałuża K., *Z dziejów odbudowy przemysłu w Kielcach w latach 1945-1946*, „*Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego*”, 6 (1970), s. 405-432.
- Krawczyk A., *Ministerstwo Informacji i Propagandy 1944-1947*, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*”, 25,2 (1986), s. 65-84.
- Kuśnierz R., *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)*, w: *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944-1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, J. Marecki, B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 33-38.
- Lech M., *Drukarze i drukarnie w Królestwie Polskim 1869-1905. Materiały ze źródeł archiwalnych*, red. M. Dąbrowski, Warszawa 1979.
- Meducki S., *Życie polityczne i gospodarka*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 4: 1918-1980, cz. 3: *Sandomierz w latach 1945-1980*, Warszawa 1994, s. 203-239.
- Ogłoszenie Państwowych Lubelskich Zakładów Graficznych z dnia 28 lutego 1950 r.*, „*Kielecki Dziennik Wojewódzki*”, 4 (1950), s. 39.
- Orzeczenie nr 6 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 5 sierpnia 1949 r. wydane w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa, „*Monitor Polski*” (1949), nr A-50, poz. 802, infor.pl/akt-prawny/MPO.1949.059.0000802,metryka,orzeczenie-nr-6-ministra-przemyslu-lekkiego-wydane-w-porozumieniu-z-przewodniczacym-panstwowej-komisji-planowania-gospodarczego-o-przejeciu-przedsiębiorstw-na-własność-państwa.html, 05.03.2021.

Orzeczenie nr 8 Ministra Przemysłu Lekkiego z dnia 5 sierpnia 1949 r. wydane w porozumieniu z Przewodniczącym Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego o przejęciu przedsiębiorstw na własność Państwa, „Monitor Polski (1949), nr A-59, poz. 804, infor.pl/akt-prawny/MPO.1949.059.0000804,metryka,orzeczenie-nr-8-ministra-przemyslu-lekkiego-wydane-w-porozumieniu-z-przewodniczacym-panstwowej-komisji-planowania-gospodarczego-o-przejeciu-przedsiębiorstw-na-wlasnosc-panstwa.html, 05.03.2021.

Paciorek A., *Uruchomienie i upaństwowienie przemysłu Krakowa oraz jego przeobrażenia w latach 1945-1949*, Kraków 1991.

Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, szukajwarchiwach.pl/39/2480/0#tabZespol, 21.02.2020.

Raina P., *Kardynał Wyszyński, t. 1: Droga na Stolicę Prymasowską*, Warszawa 1993.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 kwietnia 1949 r. w sprawie określenia kategorii przedsiębiorstw przemysłu poligraficznego i drukarń, przechodzących na własność Państwa, oraz trybu postępowania przy przekazywaniu drukarń w użytkowanie, Dz.U. 1949, nr 26, poz. 193, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19490260193, 05.03.2021.

Smoleń M., Bierut Bolesław, w: *Encyklopedia „białych plam”*, t. 3: *Bezbożników Związek–Cerkiew greckokatolicka*, red. A. Winiarczyk, Radom 2000, s. 30-39.

Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX i XX w.*, t. 4: *S-Ż. Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019.

Stanaszek B., *Usunąć Biskupa! Władze PRL wobec Ordynariusza Diecezji Sandomierskiej Jana Kantego Lorka*, Sandomierz 2004.

Stefaniak J., *Polityka władz państwowych PRL wobec prasy katolickiej w latach 1945-1953*, Lublin 1998.

Świder Z., *Sandomierskie drukarnie (II)*, „Tygodnik Nadwiślański”, 4,38 (1984), s. 7.

Tylec P., *Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 1919-2019*, Sandomierz 2019.

Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948). Materiały źródłowe, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła H. Jędruszek, t. 1, Warszawa 1967.

Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944-1948). Materiały źródłowe, do druku przygotowała i wstępem opatrzyła H. Jędruszek, t. 2, Warszawa 1969.

Ustawa z dnia 2 lipca 1958 r. o Komitecie Drobnej Wytwórczości, Dz.U. 1958, nr 45, poz. 225, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19580450225, 05.03.2021.

Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, Dz.U. 1946, nr 3, poz. 17, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19460030017, 05.03.2021.

Ustawa z dnia 7 marca 1950 r. o Centralnym Urzędzie Drobnej Wytwórczości, Dz.U. 1950, nr 10, poz. 104, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19500100104, 05.03.2021.

Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 27 lutego 1947 r. o ogłoszeniu drugiego wykazu przedsiębiorstw przechodzących na własność Państwa, „Monitor Polski” (1947), nr 39, poz. 304, infor.pl/akt-prawny/MPO.1947.039.0000304,metryka,zarzadzenie-kierownika-ministerstwa-informacji-i-propagandy-o-ogloszeniu-drugiego-wykazu-przedsiębiorstw-przechodzących-na-własność-państwa.html, 05.03.2021.

Zarządzenie Kierownika Ministerstwa Informacji i Propagandy z dnia 29 marca 1947 r. o ustanowieniu nadzoru państwowego dla przedsiębiorstw poligraficznych i drukarni, przechodzących na własność Państwa, „Monitor Polski” (1947), nr 50, poz. 326, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19470500326, 08.03.2021.

Streszczenie

Artykuł ukazuje działania nacjonalizacyjne po drugiej wojnie światowej podjęte przez władze komunistyczne wobec zakładów drukarskich na terenie Sandomierza. Objęto nimi trzy podmioty: Drukarnię „Grafika” Stanisławy Nowackiej, Drukarnię „Nowoczesną” Czesława Cyrklera oraz Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski, którego właścicielem było miejscowe seminarium duchowne. Podstawą prawną działań nacjonalizacyjnych stała się ustawa o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej z 3 stycznia 1946 roku. Podjęte inicjatywy, które dążyły do upaństwowienia sandomierskich przedsiębiorstw graficznych, miały różny charakter i przebieg. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja metod i sposobów działania obu stron konfliktu interesów. Władzom państwowym zależało bowiem na jak najszybszym przejęciu placówek poligraficznych, a ich pierwotnym właścicielom na opóźnieniu bądź zahamowaniu tych procesów. Opis przebiegu nacjonalizacji trzech drukarni z Sandomierza stał się możliwy dzięki przeprowadzonej kwerendzie archiwalnej. Kluczowym materiałem źródłowym na ten temat jest spuścizna Głównej Komisji do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw, zdeponowana w Archiwum Akt

Nowych w Warszawie. Została ona uzupełniona o dokumentację zgromadzoną w Archiwum Państwowym w Kielcach i jego oddziale w Sandomierzu, jak również w Archiwum Diecezji Sandomierskiej oraz w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Materiały archiwalne w wyraźny sposób świadczą o tym, że władze państwowe za wszelką cenę próbowały przejąć opisywane zakłady poligraficzne. Działania te przyniosły pożądany skutek w przypadku Drukarni „Grafika” i „Nowoczesna”. Natomiast Diecezjalny Zakład Graficzno-Drukarski po kilku latach sporów administracyjnych pozostał własnością strony kościelnej. Niniejszy artykuł jest niewielkim przyczynkiem do badań nad dziejami przemysłu polskiego po drugiej wojnie światowej.

Słowa kluczowe

nacjonalizacja, Sandomierz, Główna Komisja do spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw w Warszawie, drukarnie, zakłady poligraficzne

NATIONALISATION OF THE PRINTING WORKS IN SANDOMIERZ (1946-1961)

Summary

The article shows the nationalisation actions after the Second World War undertaken by the communist authorities towards the printing works in the Sandomierz area. They covered three entities: Stanisława Nowacka's "Grafika" printing house, Czesław Cyrkler's "Nowoczesna" printing house, and the Diocesan Graphic and Printing Works owned by the local seminary. The legal basis for the nationalisation measures was the Act of January 3, 1946, on taking over the fundamental branches of the national economy for state ownership. The initiatives aiming at nationalising Sandomierz graphic arts companies were of various character and course. This article aims at presenting the methods and ways in which both sides of the conflict of interests acted. The state authorities wanted to take over the printing houses as soon as possible, while the original owners wanted to delay or stop the processes. The description of the course of the nationalisation of three printing houses in Sandomierz was prepared as a result of an archival query. The key source material on this subject is the legacy of the Central Commission for Nationalisation of Enterprises deposited in the Archiwum Akt Nowych (Central Archives of Modern Records) in Warsaw. It was supplemented by documentation gathered in the State Archive in Kielce and its branch in

Sandomierz, as well as in the Sandomierz Diocese Archive and the Diocesan Library in Sandomierz. The archival materials clearly prove that the state authorities at all costs endeavoured to take over the described printing works. These actions had the desired effect in the case of the „Grafika” and „Nowoczesna” printing houses. However, after several years of administrative proceedings, the Diocesan Graphic and Printing Works remained the church property. This article is a minor contribution to the research on the history of Polish industry after the Second World War.

Keywords

nationalisation, Sandomierz, the Central Commission for Nationalisation of Enterprises in Warsaw, printing houses, printing works

Ks. ROMAN SŁUPEK SDS¹

HISTORIA BIBLIOTEKI WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO SALWATORIANÓW W BAGNIE KOŁO WROCŁAWIA (1930-2020)

W roku 2020 dom zakonny salwatorianów (Towarzystwo Boskiego Zbawiciela – Societas Divini Salvatoris) w Bagnie koło Wrocławia obchodził dziewięćdziesięciolecie swojego istnienia. W historię tego domu, najpierw dość marginalnie, a potem już wyraźnie wpisuje się historia ksiąźnicy, która od prawie siedemdziesięciu lat pełni równocześnie funkcję biblioteki mieszczącego się tu Wyższego Seminarium Duchownego. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie historii i aktualnego stanu tej biblioteki. Do tej pory takie całościowe opracowanie nie powstało, w licznych pismach i dokumentach wewnętrznych zgromadzenia zachowane są jedynie drobne wzmianki na temat zgromadzonych książek. Zostały one wykorzystane i uzupełnione o świadectwa osób zaangażowanych w działalność biblioteki aż do roku 2020. Tak ujęty temat zostanie przedstawiony w trzech aspektach. Najpierw zostanie opisana historia księgozbioru domu zakonnego w Bagnie w latach 1930-1945. Następnie ukazane zostaną losy tej biblioteki pod kuratelą salwatorianów polskich aż do roku 2020, ze szczególnym uwzględnieniem jej istotnej roli w formacji seminaryjnej. Ostatnia część przedstawia krótką charakterystykę aktualnie posiadanego księgozbioru.

¹ Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Salwatorianów w Bagnie.

1. Księgozbiór domu zakonnego w Bagnie w latach 1930-1945

Początki obecnej Biblioteki WSD Salwatorianów w Bagnie sięgają przełomu lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Wtedy to salwatorianie niemieccy, cieszący się dużym gronem zgłaszających się kandydatów do życia zakonnego, stanęli wobec palącego problemu. W ich dotychczasowym domu formacyjnym w Passau zaczęło brakować miejsca. Zaczęli szukać nowego, większego obiektu, który mógłby sprostać stawianym wymaganiom. Poszukiwania podjęte na terenie ówczesnej archidiecezji wrocławskiej doprowadziły ostatecznie do małej wioski Bagno (Heinzendorf) położonej w odległości 30 km na północny zachód od Wrocławia. Znajdowała się tam posiadłość rodziny Kisslingów, sprzedana przez Georga Conrada Emila Kisslinga i podlegająca zarządowi banku ziemskiego. Zasadniczą część obiektu stanowią dwa skrzydła pałacu połączone wieżą. Najbardziej reprezentacyjna część kompleksu to barokowe skrzydło nazywane starym zamkiem, którego budowę ukończono w 1734 roku. Dobudowana 180 lat później nowa część gmachu, tzw. nowy zamek, jest budowlą w stylu neobarokowym. Wieżę pełniącą funkcję łącznika obu tych budynków wzniesiono wraz z nowym zamkiem w latach 1911-1914. Niemieccy salwatorianie po zakupie obiektu w 1930 roku zaadaptowali go do wymagań życia zakonnego, zachowując przy tym jego walory artystyczne².

Salwatorianie prowincji niemieckiej przebywali w tym ośrodku w latach 1930-1945. Zasadniczą funkcją domu w Bagnie było prowadzenie formacji w nowicjacie, który miał przyjmować kandydatów do zgromadzenia różnej narodowości. Międzynarodowy nowicjat w takiej formie funkcjonował w latach 1930-1941. Przyjęto do niego w tym okresie 393 kandydatów. Oprócz formacji nowicjackiej w przedwojennym Bagnie prowadzono także przez kilka lat studium filozoficzne (1931-1934). Ponownie, zaledwie na kilka miesięcy, studium filozoficzne działało w 1940 roku. W tym okresie liczba studentów filozofii wahała się od dwudziestu dwóch do sześćdziesięciu jeden.

² A. Kielbasa, *Przeszłość przyszłości. 75 lat domu zakonnego w Bagnie 1930-2005*, Kraków – Bagno 2005, s. 38-55; T. Czubieli, *Dzieje domu zakonnego salwatorianów w Bagnie w latach 1930-1945*, Bagno 1992 [mps], s. 29-62.

Fot. 1. Budynek domu zakonnego salwatorianów w Bagnie

Niezbędna podstawowe podręczniki do wykładów z filozofii wprowadzono z jezuickiego ośrodka naukowego w Innsbrucku. Nie zachowały się żadne ich wykazy, lecz sam fakt, że wykłady prowadzili świeżo upieczeni salwatoriańscy absolwenci Gregorianum (ks. dr Gottfried Görmiller i ks. dr Serafin Benz), którzy często odwoływali się do realiów rzymskich, pozwala przypuszczać, że preferowali książki używane na uczelniach włoskich. Książki, które trafiły wtedy do Bagna, stały się zaczątkiem dzisiejszej biblioteki³.

Wsparcie dla rodzącej się wspólnoty formacyjnej i jej zbiorów bibliotecznych okazywali także księża z okolicy. Za przykład może służyć chociażby ks. Hermann Reichel, archiprezbiter żmigrodzki w latach 1933-1934, który przechodząc na emeryturę ze względów zdrowotnych (poważna utrata wzroku) i opuszczając archiprezbiterat żmigrodzki⁴, ofiarował bibliotece część swego księgozbioru⁵. Podobna

³ A. Kielbasa, *Przeszłość przyszłości*, s. 55-57; T. Czubieli, *Dzieje domu zakonnego*, s. 29-62.

⁴ M. Kogut, *Kościół katolicki w archiprezbiteracie żmigrodzkim w latach 1654-1945*, Wrocław 2001, s. 88, 148-149, 159.

⁵ A. Kielbasa, *Dom zakonnny salwatorianów w Bagnie w latach 1930-1945*, w: *Dom zakonnny salwatorianów w Bagnie*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1981, s. 60.

praktyka także w późniejszych latach, już po drugiej wojnie światowej, sprzyjała poszerzaniu miejscowego księgozbioru.

Wobec zbliżania się frontu w roku 1945, kiedy salwatorianie z niemieckiej prowincji opuszczali wraz z miejscową ludnością teren Bagna, pozostał w budynkach klasztornych zgromadzony dotąd księgozbiór. Liczył on około 3 tys. egzemplarzy. Znaczną jego część stanowiły dzieła z zakresu duchowości i ascetyki. Stanowiły one pomoc w formacji nowicjackiej⁶.

Księgozbiór dzisiejszego seminarium, który w ten sposób zaczął się kształtować w okresie przedwojennym, służył więc wszystkim domownikom w zależności od etapu ich formacji. Pod względem liczby mieszkańców dom zakonny w Bagnie należał w latach trzydziestych do największych w zgromadzeniu. Przebywało w nim wówczas nawet do 121 osób, i to z ponad dziesięciu krajów, m.in. z Anglii, Austrii, Belgii, Czechosłowacji, Francji, Holandii, Niemiec, Polski, Rumunii, Szwajcarii i Węgier⁷.

2. Historia księgozbioru w Bagnie pod kuratelą salwatorianów polskich

2.1. Trudne początki powojenne (1945-1967)

Kiedy w styczniu 1945 roku niemieccy salwatorianie opuścili klasztor w Bagnie, na miejscu pozostał tylko brat Feliks Sierny, należący formalnie do prowincji polskiej zgromadzenia. To dzięki niemu, mimo przechodzącego frontu i stacjonowania przez kilka tygodni w klasztorze wojsk sowieckich, budynki i ich wyposażenie nie uległy większemu zniszczeniu. Bezpośrednio po zakończeniu drugiej wojny światowej salwatoriański dom zakonny w Bagnie przeszedł w ręce polskich zakonników. Władze zakonne podjęły decyzję, by nadal mieścić się w nim dom nowicjacki, tym razem już prowincji polskiej, skoro tereny te w wyniku ustaleń politycznych włączono w granice odrodzonej Polski. Pierwsza grupa nowicjuszy rozpoczęła tu swoją

⁶ Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie (dalej: APPSK), *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.1.), A. Sznajder, *Sprawozdanie Biblioteki z dnia 15.07.1958*.

⁷ A. Kielbasa, *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie w latach 1930-1945*, s. 59-60.

formację we wrześniu 1946 roku. Żyjący w bagieńskim klasztorze polscy salwatorianie włączali się też w posługę duszpasterską wśród zasiedlających te ziemie przesiedleńców ze wschodu⁸.

Istotnym wydarzeniem kształtującym zasadniczo historię aktualnej biblioteki salwatoriańskiej w Bagnie było utworzenie Wyższego Seminarium Duchownego. Prowincja polska salwatorianów nie nawiązywała się w swoich początkach na prowadzenie własnego studium filozoficzno-teologicznego. Korzystano z możliwości, jakie w Krakowie oferował Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na skutek różnych okoliczności spowodowanych antykościelną działalnością władz państwowych i skasowania w 1954 roku Wydziału Teologicznego władze zakonne stanęły przed koniecznością rozwiązania problemu miejsca kształcenia przyszłych kapłanów. Trzeciego sierpnia 1953 roku podjęto decyzję o zorganizowaniu w Bagnie własnego studium przygotowującego do kapłaństwa⁹. Powołanie do życia Wyższego Seminarium Duchownego w Bagnie przyczyniło się do przekształcenia domowego księgozbioru w prawdziwą bibliotekę naukową, która stanowi do dziś nieodzowną pomoc na drodze kształcenia filozoficzno-teologicznego. Przeszło ją do roku 2020 ponad 500 wyświęconych księży salwatoriańskich.

Wraz z erygowaniem w Bagnie seminarium podjęto systematyczne prace nad stworzeniem niezbędnej dla ośrodka naukowego biblioteki. Zbiory zgromadzone w latach 1930-1945 i przejęte po wojnie mieściły się w sali na pierwszym piętrze nowego zamku, zwanej dzisiaj potocznie salą diakońską. Na początku lat pięćdziesiątych przystosowano do potrzeb biblioteki część starego zamku (trzy sale różnej wielkości), w której wcześniej znajdowały się pomieszczenia mieszkalne, wykorzystywanej zaś w ostatnim czasie do celów gospodarczych (spichlerz na zboże)¹⁰. Pomieszczenia te przylegają do najbardziej reprezentacyjnej sali obiektu, tzw. sali dębowej (myśliwskiej). Jedno z nich, zwane zbrojownią ze względu na fakt przechowywania tam wcześniej broni myśliwskiej, stanowi najstarszą część zabudowań. Strop wieńczy sklepienie kolebkowo-krzyżowe, a w oknach za-

⁸ Tenże, *Przeszłość przyszłości*, s. 59-65.

⁹ J. Kmieć, *Studium filozoficzno-teologiczne w Bagnie*, w: *Salwatorianie w Polsce 1900-1975*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1975, s. 187-192.

¹⁰ Ustna relacja ks. P. Stanoszka z 15 września 2020 roku.

chowały się pochodzące z różnych epok fragmenty starych witraży o tematyce heraldycznej i rycerskiej. Na jednym z nich widnieje data 1640, czyli 100 lat wcześniejsza od powstania tej części zamku¹¹. Adaptacja tych pomieszczeń do celów naukowych (biblioteka i czytelnia) przebiegała bardzo powoli ze względu na konieczność prowadzenia równocześnie prac remontowych w całej starej części obiektu (m.in. związanych z instalacją centralnego ogrzewania)¹².

Przejęty po wojnie księgozbiór poddano weryfikacji, w wyniku której do ewentualnego dalszego użytku wybrano w 1953 roku około 500 pozycji. Został on również uzupełniony o kilkaset książek z zakresu filozofii, które pochodziły z Wrocławia, a zostały uratowane przed spaleniem i zniszczeniem. Były to książki głównie w języku niemieckim. Utrudniało to korzystanie z nich tym polskim zakonnikom, którzy po wojnie przejęli obiekt w Bagnie, a nie znali tego języka¹³. W pierwszych latach istnienia własnego seminarium polskiej prowincji salwatorianów cenne wsparcie tworzącej się biblioteki okazały również władze zakonne w Rzymie, które przekazały m.in. kodeksy prawa kanonicznego i podręczniki do teologii moralnej¹⁴.

Pierwszym oficjalnym dyrektorem biblioteki został w 1957 roku ks. Antoni Sznajder (1913-1999)¹⁵. Dzięki jego staraniom księgozbiór systematycznie się powiększał. W latach 1957-1959 zakupiono ponad 500 książek¹⁶. Innym źródłem, dzięki któremu zasoby biblioteczne się powiększały nie tylko w latach pięćdziesiątych, ale i później, były darowizny księży z Polski i zza granicy. Wiele książek trafiało do biblioteki także po śmierci niektórych współbraci. Tradycją niektórych większych wspólnot salwatoriańskich było posiadanie księgozbiorów domowych. Z czasem rezygnowano z tego rozwiązywania i książki te,

¹¹ B. Jakubiec, *Przewodnik po obiekcie klasztornym w Bagnie*, w: *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie*, s. 157; J. Wrabec, *Metafory i metamorfozy architektury siedziby salwatorianów w Bagnie*, „Studia Salvatoriana Polonica”, 2 (2008), s. 163-164.

¹² APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.1.), A. Sznajder, *Sprawozdanie Biblioteki z dnia 15.07.1958*.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.1.), M. Piątkowski, *Przemówienie na zakończenie roku akademickiego 1955/56*, s. 1.

¹⁵ Zob. więcej: A. Kielbasa, *Sznajder Antoni Włodzimierz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, t. 9, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 650-651.

¹⁶ APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.1.), A. Sznajder, *Sprawozdanie Biblioteki z dnia 15.07.1958*.

choćby z Krakowa, Trzebini, Krzyża Wielkopolskiego czy Zakopanego, również trafiały do biblioteki seminaryjnej w Bagnie.

Wymownym znakiem rozwoju biblioteki w tych trudnych czasach jest fakt zanotowany w sprawozdaniu za rok akademicki 1962/1963, dziesiąty w historii seminarium w Bagnie. Dzięki zaangażowaniu władz zakonnych oraz wsparciu prymasa Wyszyńskiego udało się tak powiększyć księgozbiór, że jak pisze ówczesny dyrektor studiów, odtąd „każdy kleryk będzie mógł korzystać z podręcznika w języku łacińskim do głównych przedmiotów”¹⁷.

2.2. Już biblioteka, a nie magazyn książek (1967-1990)

Ważnym etapem rozwoju biblioteki w Bagnie był przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Kierował nią wówczas (1967-1972) ks. Wacław Boguniowski (1933-2007)¹⁸. To on jako pierwszy zaczął sporządzać katalog z prawdziwego zdarzenia¹⁹, który przetrwał aż do czasu retrokonwersji zbiorów w latach dziewięćdziesiątych. Dzięki jego poświęceniu oraz zaangażowaniu pracujących pod jego kierunkiem kleryków udało się uporządkować bibliotekę i otworzyć czytelnię, które uroczystie poświęcono 11 października 1968 roku, w dniu inauguracji nowego roku akademickiego²⁰. To dzięki niemu, jak zauważa świadek tamtych wydarzeń, biblioteka „z magazynu książek, którym faktycznie była przez szereg lat, staje się przydatnym narzędziem pracy naukowej, a swoim wyglądem i przygotowaniem zachęca do korzystania”²¹. Inny zaś dodaje, że ks. Boguniowski „prawie wszystkie godziny wolnego czasu poświęcał bibliotece”²². W roku 1970 biblioteka pod jego kuratelą liczyła już 8 300 skatalogowanych publikacji książkowych. Oprócz tego zbiory obejmowały także osiem-

¹⁷ APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.1.), J. Kmiec, *Sprawozdanie za rok akademicki 1962/63 w Wyższym Seminarium Duchownym Salwatorianów w Bagnie*, s. 3-4.

¹⁸ Zob. więcej: A. Bruździński, *Historyk liturgii. Ks. dr hab. Józef Andrzej (Wacław) Boguniowski (1933-2007)*, „*Studia Salvatoriana Polonica*”, 3 (2009), s. 367-377.

¹⁹ Ustna relacja ks. P. Stanoszka z 15 września 2020 roku.

²⁰ A. Sznajder, *Z kart domowej kroniki*, w: *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie*, s. 107.

²¹ APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.2.), J. Kmiec, *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1969/70 – 17 roku nauczania w Wyższym Seminarium Duchownym Salwatorianów w Bagnie*, s. 4.

²² APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.2.), M. Piątkowski, *Z życia i działalności Wyższego Seminarium Duchownego w Bagnie. Sprawozdanie na Kapitułę Prowincjalną rozpocz. 24.04.1972 w Trzebini*, s. 4.

dziesiąt trzy tytuły czasopism krajowych i siedemdziesiąt osiem zagranicznych oraz 223 jednostki skryptowo-fotograficzne²³.

Sprawozdania z działalności WSD w Bagnie z kolejnych lat umożliwiają ciekawy wgląd w rozwój biblioteki i powiększanie jej zbiorów. W latach siedemdziesiątych księgozbiór wzbogacał się rocznie o kilkaset pozycji (od 300 do nawet ponad 1 000). W 1975 roku skatalogowano już około 11 tys. publikacji książkowych²⁴, a w 1980 – 13 236²⁵. W tym okresie nastąpił więc wzrost o 4 936 egzemplarzy.

Sprawozdanie z 1973 roku informuje o posiadaniu 228 tytułów czasopism krajowych i zagranicznych oraz prowadzonej prenumeracie dziewięćdziesięciu tytułów czasopism (dwudziestu czterech zagranicznych i sześćdziesięciu sześciu krajowych)²⁶. Liczba prenumerowanych czasopism zmieniała się, ale nie spadła poniżej wspomnianego stanu z 1973 roku. W 1978 roku wzrosła nawet do 116²⁷. Biblioteka poszerzała także w tym czasie zakres proponowanych usług. Mając na względzie międzynarodowy charakter zgromadzenia, utworzono w bibliotece kącik językowy, w którym udostępniono taśmy i podręczniki do nauki języków obcych²⁸.

W następnym dziesięcioleciu dynamika wzrostu książkowych zbiorów bibliotecznych jeszcze wzrosła. Stan posiadania powiększył się o 6 519 egzemplarzy i osiągnął w 1990 roku liczbę 19 755 skatalogowanych pozycji²⁹. Liczba zaś prenumerowanych czasopism stale przekraczała 100 tytułów. Zmieniły się jedynie proporcje tytułów polskich i zagranicznych. Liczba tych ostatnich spadła i oscylowała wokół kilkunastu tytułów (od piętnastu do osiemnastu)³⁰. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych, aż do czerwca 1990 roku, zasadniczą

²³ APPSK, *Sprawozdania z działalności WSD* (14.4.19.2.), W. Boguniowski, *Sprawozdanie z działalności Biblioteki SDS w Bagnie za rok akademicki 1970/71*.

²⁴ S. Prekurat, *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1974/75 w WSD w Bagnie*, „Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów” (dalej: SBI), 11 (1975), s. 53.

²⁵ Tenże, *Sprawozdanie za rok akademicki 1979/80*, SBI, 18 (1980), s. 25.

²⁶ H. Ordon, *Sprawozdanie z roku akademickiego 1972/73*, SBI, 5 (1973), s. 20.

²⁷ S. Prekurat, *Sprawozdanie za rok akademicki 1977/78*, SBI, 15 (1978), s. 80.

²⁸ Tenże, *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1973/74 w WSD w Bagnie*, SBI, 9 (1974), s. 32.

²⁹ Rektorat WSD w Bagnie (dalej: RWSD), A. Poloczek, *Sprawozdanie za rok akademicki 1989/1990 w WSD Salwatorianów w Bagnie*, s. 5.

³⁰ S. Pajor, *Sprawozdanie za rok akademicki 1988/1989 w seminarium salwatorianów w Bagnie*, SBI, 39-40 (1989), s. 63; RWSD, A. Poloczek, *Sprawozdanie za rok akademicki 1989/1990 w WSD Salwatorianów w Bagnie*, s. 5.

część prac bibliotecznych podejmowała na stałe zatrudniona tu pani Janina Górzna.

2.3. Biblioteka wobec wyzwań współczesności (1990-2020)

Lata dziewięćdziesiąte stanowią nową kartę w historii biblioteki. Dotychczas funkcję opiekuna biblioteki powierzano osobie ze wspólnoty, od tego zaś czasu przyjęła się praktyka mianowania przez prowincjała dyrektora biblioteki osobnym dekretem. Sprawowali ją w tym czasie: ks. Jerzy Olszówka (1990-1998), ks. Tadeusz Koncewicz (1998-1999) oraz ks. Mirosław Socała (1999-2000).

W latach 1992-1994 w ramach prac remontowych w starym zamku przeprowadzono również gruntowną modernizację biblioteki. Po usunięciu całego księgozbioru z pomieszczenia magazynowego zostało ono całkowicie odnowione (nowa wzmocniona podłoga, nowe półki dostosowane do wielkości książek). W tym okresie wkroczyła też do biblioteki nowoczesność w postaci komputerów i programu bibliotecznego MAK. Został on uruchomiony w 1992 roku dzięki zaangażowaniu ówczesnych kleryków, a dzisiejszych księży: Mariusza Sztuka i Bernarda Witka. Oni jako pierwsi zaczęli wprowadzać do systemu komputerowego zarówno nowe pozycje, jak i wcześniej skatalogowane w systemie kartkowym. Proces retrokonwersji przez następne ponad dwadzieścia lat prowadziły kolejne pokolenia kleryków, a później już wyłącznie księża dyrektorzy. Przez ten okres istniały więc dwa katalogi: tradycyjny, zmniejszający stopniowo swą objętość, i komputerowy.

Rok 1995 zaznaczył się szczególnie w historii biblioteki. Korzystając z częściowego katalogu komputerowego, zastąpiono tradycyjny system wypożyczania systemem elektronicznym, co umożliwiał program MAK. Następnie 21 czerwca tego roku biblioteka z Bagna została przyjęta do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” utworzonej w marcu dekretem Konferencji Episkopatu Polski³¹.

W latach dziewięćdziesiątych księgozbiór wzbogacił się o ponad 16 tys. książek. W połowie dekady liczył 27 170³², a w roku 2000

³¹ RWSD, M. Piel, *Sprawozdanie za rok akademicki 1994/1995 w WSD Salwatorianów w Bagnie*, s. 9-10.

³² *Tamże*.

już około 36 tys. egzemplarzy³³. Dzięki regularnej pracy kleryków systematycznie rozwijała się także baza komputerowa. Podczas gdy w 1995 roku było w niej skatalogowanych 5 270 pozycji³⁴, to już w roku 2000 liczba ta wzrosła do 15 280³⁵. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych zaznaczył się wzrost liczby prenumerowanych czasopism do ponad 120 tytułów, głównie dzięki nowym polskim czasopismom, które zaczęto prenumerować. W 1996 roku było ich nawet 127³⁶. W tym samym czasie w seminarium kształciło się ponad 110 kleryków, czyli największe grono w dotychczasowej historii uczelni.

W pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku biblioteką kierowali kolejno: ks. Grzegorz Pomorski (2000-2002), ks. Janusz Kaliciak (2002-2006, fachowo przygotowany do pełnienia tej funkcji przez ukończenie podyplomowego studium w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Wrocławskiego) oraz ks. Roman Słupek (od 2006). W tym okresie przez pewien czas zatrudniano też na stałe osoby do pracy w bibliotece: s. Viktorię Adamiec SDS (2000-2001) oraz ks. Andrzeja Kusiaka (2001-2003).

Wobec pogłębiających się od lat problemów lokalowych w czytelnii czasopism konieczna stała się gruntowna jej reorganizacja. W 2001 roku zakupiono i zamontowano w czytelnii system regałów przesuwanych i statycznych FOREG 2000 austriackiej firmy Forster, co pozwoliło zwiększyć powierzchnię magazynową na czasopisma o 150 proc. i jednocześnie wygospodarować dodatkowe pomieszczenie na czytelnię mieszczącą osiem stanowisk. Do nowej czytelnii zakupiono podstawowy sprzęt (stoły, krzesła) i wyposażono ją w trzy komputery pozwalające korzystać z katalogu komputerowego. Czytelnię wyposażono w wielkoformatową kserokopiarkę³⁷.

³³ RWSD, G. Pomorski, *Sprawozdanie za rok akademicki 1999/2000 w WSD Salvatorianów w Bagnie*, s. 11.

³⁴ RWSD, M. Piela, *Sprawozdanie za rok akademicki 1994/1995 w WSD Salvatorianów w Bagnie*, s. 9-10.

³⁵ RWSD, G. Pomorski, *Sprawozdanie za rok akademicki 1999/2000 w WSD Salvatorianów w Bagnie*, s. 11.

³⁶ RWSD, M. Piela, *Sprawozdanie za rok akademicki 1995/1996 w WSD Salvatorianów w Bagnie*, s. 5.

³⁷ RWSD, G. Pomorski, *Sprawozdanie za rok akademicki 2000/2001 w WSD Salvatorianów w Bagnie*, s. 9.

Fot. 2. Czytelnia w Bibliotece WSD w Bagnie

W 2006 roku problemy lokalowe dotknęły też magazyn książek. Nie było już fizycznie miejsca na żadne nowe publikacje. Konieczny okazał się proces przeglądu dotychczasowych zbiorów i ich redukcji przez usunięcie zbędnych egzemplarzy. Dotychczasowa praktyka przyjmowania wszystkich publikacji otrzymywanych z różnych źródeł okazała się niemożliwa do dalszego utrzymania. Proces eliminacji dubletów, ciągle kontynuowany, dość szybko pozwolił na uzyskanie dodatkowego miejsca na nowe publikacje i aktualnie (stan w roku 2020) większe problemy lokalowe przestały istnieć.

Od lat osiemdziesiątych część księgozbioru przechowywano w salach wykładowych nowego zamku. W sali św. Augustyna zgromadzono publikacje obcojęzyczne, a sali św. Tomasza aktualnie wykorzystywane podręczniki. W latach 2016-2017, przy okazji remontu sali św. Tomasza i usunięcia z niej na ten czas księgozbioru, dokonano przeglądu zdeponowanych tam podręczników. Usunięto z bazy komputerowej podręczniki, które już od dłuższego czasu przestały służyć studentom, resztę zaś umieszczono w nowym miejscu, tj. przed wej-

ściem na taras w starym zamku. W odnowionej sali św. Tomasza utworzono podręczną biblioteczkę biblijno-teologiczną, pomocną w czasie wykładów oraz w osobistym studium Biblii. W 2020 roku także w sali św. Augustyna przeprowadzono remont generalny, toteż zdeponowany tam księgozbiór również przeniesiono na stałe niedaleko wejścia na taras w starym zamku.

Fot. 3. Magazyn
książek
w Bibliotece WSD
w Bagnie

Ze statystyki posiadanych książek w pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku wynika, że uległa ona dużemu przeobrażeniu ze względu na wspomniany proces redukcji dubletów oraz wprowadzanie publikacji już tylko do katalogu komputerowego. Wprawdzie wyrażona liczbą inwentarzową dynamika wzrostu posiadanych zbiorów zmalała, lecz zwiększyła się za to różnorodność posiadanych zbiorów.

Ze względu na stopniowe wycofywanie się z katalogu tradycyjnego wyraźnym punktem odniesienia stała się odtąd dynamika wzrostu woluminów wpisanych do katalogu komputerowego. W pierwszej dekadzie XXI wieku liczba woluminów wprowadzonych do systemu komputerowego wzrosła o 12 165 (z 15 280 w 2000 do 27 445 w 2010 roku). W następnym dziesięcioleciu, gdy finalizowano proces retrokonwersji, była ona już mniejsza i wyniosła 2 575, osiągając w roku 2020 liczbę 30 020 woluminów.

Ciekawie prezentuje się także statystyka wprowadzonych do bazy komputerowej opisów książek. W latach 1992-2000 wprowadzono 9 556 opisów. W następnym dziesięcioleciu przybyło kolejnych 10 091, a w kolejnym jeszcze 2 586. W rezultacie pod koniec 2020 roku w komputerowej bazie bibliotecznej znajdowały się 22 233 opisy³⁸. W latach 2009-2010 dyrektor biblioteki ks. R. Słupek dokonał ujednolicania wszystkich zebranych już opisów w bazie komputerowej, aby stworzyć w miarę spójny system i usunąć pewne błędy, które wkradły się do katalogu podczas siedemnastoletniego procesu katalogowania komputerowego (przede wszystkim z powodu rotacji osób zajmujących się wprowadzaniem danych do komputera). W 2011 roku zakończono retrokonwersję wszystkich książek i zasadniczo wprowadzano już tylko książki nowe. Odtąd nie angażowano już w te prace kleryków, lecz prowadził je wyłącznie ks. R. Słupek.

Dla przechowywanych w bibliotece czasopism ważną datą okazał się rok 2007. Zrealizowano wtedy projekt dojrzewający już od kilkunastu lat, by wydawać własne czasopismo naukowe. Seminaryjny rocznik naukowy „*Studia Salvatoriana Polonica*” miał być w założeniu i jest w rzeczywistości świadectwem żywotności i kreatywności środowiska naukowego WSD Salvatorianów w Bagnie. Przy okazji ukazania się czasopisma naukowego na rynku wydawniczym pojawiła się istotna z perspektywy biblioteki seminaryjnej możliwość szerszego wejścia w praktykę międzybibliotecznej wymiany publikacji naukowych. Dzięki tej wymianie wśród czasopism pojawiło się kilkanaście nowych, dotąd nieobecnych w bibliotece. Inne biblioteki seminaryjne oraz związane z uniwersyteckimi wydziałami teologicznymi w ramach wymiany oferowały również inne swoje wydawnic-

³⁸ Powyższe dane stanowią wynik analizy indeksów w bazie komputerowej biblioteki.

stwa, zwłaszcza książki. Dynamikę wzrostu liczby czasopism w dwóch pierwszych dekadach XXI wieku oddają choćby dwie informacje o liczbie woluminów zgromadzonych periodyków: w 2006 roku było ich około 6 tys., w roku 2020 – około 7 820. Od 2015 roku udostępniono w czytelni także bazę czasopism w wersji elektronicznej (PDF) oraz sporządzono wykaz adresów stron internetowych, gdzie można je także pobrać na swój komputer.

3. Charakterystyka aktualnych zbiorów

Aktualnie zgromadzone publikacje w bibliotece seminaryjnej w Bagnie stanowią przede wszystkim książki. Na koniec 2020 roku katalog komputerowy zawierał 30 020 pozycji. Oprócz tego znajduje się tu około 2,5 tys. książek, głównie obcojęzycznych z XIX i XX wieku, które nie są uwzględnione w katalogu. Nie są one obecnie konieczne do studiów, chociaż w przyszłości staną się wartościowym uzupełnieniem skatalogowanego zbioru. Zdecydowana większość książek mieści się w głównym magazynie biblioteki w starym zamku. Część z nich, zwłaszcza encyklopedie, leksykony czy słowniki, udostępniono w czytelni bibliotecznej oraz w sali św. Alberta, która leży na pierwszym piętrze starego zamku. Nowym miejscem, w którym od 2017 roku także znajdują się książki (głównie podręczniki), jest korytarz przed wejściem na taras w starym zamku. Od tego czasu także w sali św. Tomasza funkcjonuje podręczna biblioteczka biblijno-teologiczna, która jest dostępna dla czytelników bez ograniczeń czasowych, ale wyłącznie na miejscu.

Pomoc dla czytelników w dotarciu do bibliotecznych nowości stanowi stała ekspozycja z książkami ostatnio wprowadzonymi do katalogu, która znajduje się przy bibliotecznym stanowisku wypożyczeń. Okazjonalnie eksponuje się tam publikacje poszczególnych autorów (np. zaproszonych do seminarium z wykładami gościnnymi bądź posługą duchową) lub publikacje na wybrane aktualne tematy z życia Kościoła bądź podejmowane w formacji seminaryjnej.

Zasadniczym kryterium tematyki gromadzonych książek jest ich przydatność do studiów filozoficzno-teologicznych oraz seminaryjnej i zakonnej formacji duchowej. Trzeba jednak także zaznaczyć,

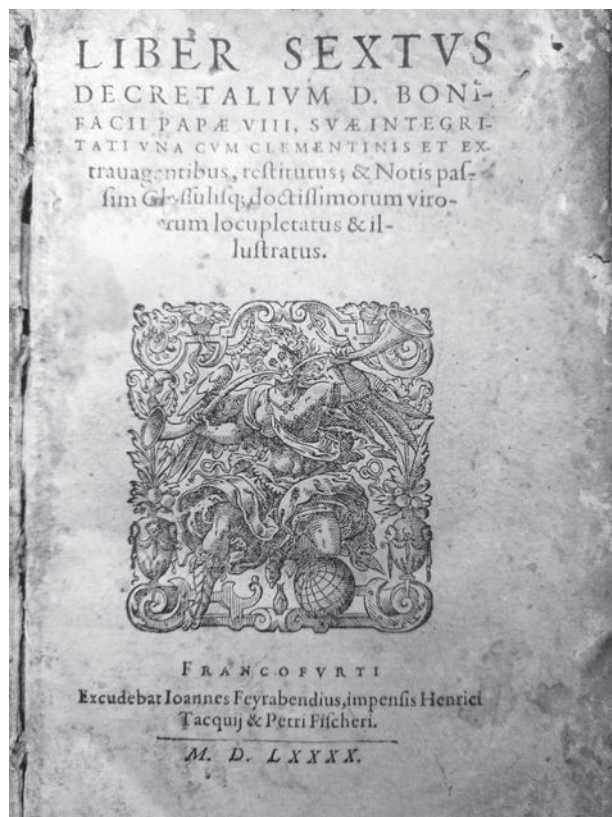
że oprócz zakonników będących na różnych etapach formacji oraz wykładowców i wychowawców seminaryjnych korzystają z niej sporadycznie również osoby spoza zgromadzenia. Odnosząc się do danych zawartych w systemie komputerowym, można stwierdzić, że prym wiodą szeroko rozumiane zagadnienia teologiczne. Publikacje te stanowią około 39 proc. księgozbioru. Książki z literatury pięknej (religijnej i świeckiej) stanowią 25 proc. zbiorów bibliotecznych. Z kolei materiały dotyczące historii, zarówno Kościoła, jak i powszechnej, to 18 proc. księgozbioru. Nieco mniej jest publikacji filozoficznych (10 proc.) oraz z zakresu psychologii, pedagogiki i socjologii (8 proc.).

Podobnie wygląda zakres tematyczny gromadzonych czasopism, które są przechowywane w czytelni bibliotecznej i bezpośrednio dostępne dla czytelników w godzinach pracy biblioteki oraz w sali wykładowej św. Alberta. W ciągu opisanej historii biblioteki seminaryjnej w Bagnie zebrano około 7 820 woluminów czasopism. One także stanowią element niezbędny w seminaryjnej i zakonnej formacji intelektualnej i duchowej. Na liczbę tę składają się przede wszystkim periodyki aktualnie wydawane i prenumerowane bądź przekazywane w ramach wymiany międzybibliotecznej. Jest ich w sumie 134, z czego 120 polskich i czternaście zagranicznych. Pokazną grupę (165 tytułów) stanowią także czasopisma archiwalne, których bądź to już się nie prenumeruje (np. z powodu zaprzestania ich wydawania), bądź to zostały w przeszłości okazjonalnie przekazane do biblioteki. Chodzi tu o 139 tytułów polskich i dwadzieścia sześć zagranicznych.

Ze względu na fakt, że coraz więcej czasopism udostępnia swoje archiwalne i aktualne wydania w formie elektronicznej (PDF), także w bibliotece wprowadzono pewne innowacje. Część wydań tych czasopism jest dostępna w wersji elektronicznej na komputerach w czytelni. Ponadto udostępnia się też sporządzony przez dyrektora biblioteki ks. R. Słupka wykaz stron internetowych, gdzie czytelnicy mogą odnaleźć zarówno całe numery poszczególnych czasopism, jak i konkretne artykuły na nich zamieszczone.

Biblioteczna czytelnia spełnia jeszcze jedno ważne zadanie. Jest miejscem, w którym odbywają się zajęcia z proseminarium. Daje to możliwość teoretycznego i praktycznego wprowadzenia w zasady i praktykę korzystania ze zbiorów bibliotecznych, zarówno tradycyjnych (książki, czasopisma), jak i elektronicznych.

Wartościowym elementem zbiorów bibliotecznych jest także dział maszynopisów i wydruków komputerowych prac dyplomowych. Jest ich 416, z czego sześćdziesiąt trzy to prace absolutoryjne, 326 – magisterskie oraz dwadzieścia siedem – doktorskie. W zdecydowanej większości ich autorami są absolwenci WSD w Bagnie, choć ich obrony odbywały się nie tylko na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, do którego to salwatoriańskie seminarium jest afiliowane, lecz także na innych uczelniach w kraju i za granicą.

Fot. 4. Starodruk
(*Liber sextus*)
w Bibliotece WSD
w Bagnie

Najcenniejszą część zbiorów w bibliotece stanowią starodruki (173 egzemplarze), czyli książki wydane w latach 1501-1800. Choć w zachowanych sprawozdaniach z działalności seminarium i biblioteki często pojawiały się postulaty o konieczności ich fachowego opraco-

wania i skatalogowania, to jednak jak dotąd projekt ten nie doczekał się realizacji. Wynika to z prozaicznego faktu, że biblioteka nie zatrudnia stałych pracowników, którzy potrafiliby tego rodzaju woluminy właściwie opisać. Spośród posiadanych starodruków najstarsze pochodzą z XVI wieku (np. *Practica* Jana Piotra de Ferariis z 1549 roku czy *Liber sextus* z 1590 roku). Jest także kilka dzieł z XVII wieku (np. *Missale Romanum ex decreto Tridentini* z 1618 roku czy *Novum Testamentum Graecum* z 1657 roku), najwięcej zaś z wieku XVIII.

* * *

Biblioteka WSD Salwatorianów w Bagnie, choć nie należy do szczególnie dużych ksiąźnic, to jednak dla Prowincji Polskiej Towarzystwa Boskiego Zbawiciela stanowi wraz z seminarium centrum życia naukowego i formacyjnego. W swojej dziewięćdziesięcioletniej historii była miejscem, w którym młodzi salwatorianie stawiali swoje pierwsze kroki w ramach studiów teologicznych. Zarówno ci, którzy później podjęli pracę ewangelizacyjną w różnych częściach świata, jak i ci, którzy ściślej związali się ze światem nauki. Jej stan obecny jest wymownym świadectwem zaangażowanej pracy minionych pokoleń oraz cenną pomocą dla nowych kandydatów chętnych do służby w Kościele jako salwatorianie.

Bibliografia

- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, W. Boguniowski, *Sprawozdanie z działalności Biblioteki SDS w Bagnie za rok akademicki 1970/71*.
- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, J. Kmieć, *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1969/70 – 17 roku nauczania w Wyższym Seminarium Duchownym Salwatorianów w Bagnie*.
- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, J. Kmieć, *Sprawozdanie za rok akademicki 1962/63 w Wyższym Seminarium Duchownym Salwatorianów w Bagnie*.
- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, H. Ordon, *Sprawozdanie z roku akademickiego 1972/73*, „Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów”, 5 (1973), s. 16-22.
- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, M. Piątkowski, *Przemówienie na zakończenie roku akademickiego 1955/56*.

- Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, M. Piątkowski, *Z życia i działalności Wyższego Seminarium Duchownego w Bagnie. Sprawozdanie na Kapitułę Prowincjalną rozpocz. 24.04.1972 w Trzebini*.
Archiwum Polskiej Prowincji Salwatorianów w Krakowie, A. Sznajder, *Sprawozdanie Biblioteki z dnia 15.07.1958*.
- Bruździński A., *Historyk liturgii*. Ks. dr hab. Józef Andrzej (Wacław) Boguniowski (1933-2007), „*Studia Salvatoriana Polonica*”, 3 (2009), s. 367-377.
- Czubiel T., *Dzieje domu zakonnego salwatorianów w Bagnie w latach 1930-1945* [mps], Bagno 1992.
- Jakubiec B., *Przewodnik po obiekcie klasztornym w Bagnie*, w: *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1981, s. 133-158.
- Kielbasa A., *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie w latach 1930-1945*, w: *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1981, s. 36-68.
- Kielbasa A., *Przeszłość przyszłości. 75 lat domu zakonnego w Bagnie 1930-2005*, Kraków – Bagno 2005.
- Kielbasa A., Sznajder Antoni Włodzimierz, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, t. 9, red. J. Mandziuk, Warszawa 2006, s. 650-651.
- Kmieć J., *Studium filozoficzno-teologiczne w Bagnie*, w: *Salwatorianie w Polsce 1900-1975*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1975, s. 187-192.
- Kogut M., *Kościół katolicki w archidiecezji wrocławskiej w latach 1654-1945*, Wrocław 2001.
- Pajor S., *Sprawozdanie za rok akademicki 1988/1989 w seminarium salwatorianów w Bagnie*, „*Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów*”, 39-40 (1989), s. 59-63.
- Prekurat S., *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1973/74 w WSD w Bagnie*, „*Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów*”, 9 (1974), s. 29-43.
- Prekurat S., *Sprawozdanie z przebiegu roku akademickiego 1974/75 w WSD w Bagnie*, „*Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów*”, 11 (1975), s. 47-56.
- Prekurat S., *Sprawozdanie za rok akademicki 1977/78*, „*Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów*”, 15 (1978), s. 79-81.
- Prekurat S., *Sprawozdanie za rok akademicki 1979/80*, „*Seminarium. Biuletyn Informacyjny WSD Salwatorianów*”, 18 (1980), s. 24-29.
- Rektorat WSD w Bagnie, M. Piela, *Sprawozdanie za rok akademicki 1994/1995 w WSD Salwatorianów w Bagnie*.
- Rektorat WSD w Bagnie, M. Piela, *Sprawozdanie za rok akademicki 1995/1996 w WSD Salwatorianów w Bagnie*.

Rektorat WSD w Bagnie, A. Poloczek, *Sprawozdanie za rok akademicki 1989/1990 w WSD Salvatorianów w Bagnie*.

Rektorat WSD w Bagnie, G. Pomorski, *Sprawozdanie za rok akademicki 1999/2000 w WSD Salvatorianów w Bagnie*.

Rektorat WSD w Bagnie, G. Pomorski, *Sprawozdanie za rok akademicki 2000/2001 w WSD Salvatorianów w Bagnie*.

Sznajder A., *Z kart domowej kroniki*, w: *Dom zakonny salwatorianów w Bagnie*, red. A. Kielbasa, Rzym – Kraków 1981, s. 101-116.

Wrabec J., *Metafory i metamorfozy architektury siedziby salwatorianów w Bagnie*, „*Studia Salvatoriana Polonica*”, 2 (2008), s. 157-171.

Streszczenie

Dziewięćdziesięciolecie istnienia zakonnego domu formacyjnego salwatorianów w Bagnie koło Wrocławia stało się okazją do ukazania historii biblioteki, która w tym domu funkcjonuje od samych jego początków w 1930 roku. Najpierw był to mały księgozbiór domu nowicjackiego należący do prowincji niemieckiej. Po drugiej wojnie światowej dom ten przeszedł na własność polskich salwatorianów. Szczególnym wydarzeniem, które zainicjowało dynamiczny rozwój biblioteki, było utworzenie w Bagnie Wyższego Seminarium Duchownego (1953). Niniejsze prekursorskie opracowanie przybliża historię i aktualny stan biblioteki, jak dotąd bowiem nie powstało na ten temat całościowe opracowanie. Najpierw opisano historię księgozbioru domu zakonnego w Bagnie w latach 1930-1945. Następnie ukazano losy biblioteki pod kuratelą salwatorianów polskich aż do roku 2020, ze szczególnym uwzględnieniem jej istotnej roli w formacji seminaryjnej. W ostatniej części dokonano krótkiej charakterystyki aktualnie posiadanego księgozbioru.

Słowa kluczowe

salwatorianie, Bagno, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Salvatorianów, formacja zakonna, formacja seminaryjna

HISTORY OF THE LIBRARY OF THE SALVATORIAN SEMINARY IN BAGNO NEAR WROCLAW (1930-2020)

Summary

The 90th anniversary of the Salvatorian religious formation house in Bagno near Wrocław is an opportunity to present the history of its library, which

has been functioning in this house since its very beginnings in 1930. At first, it was a small book collection of a novitiate house within a German Province. After World War II, it became the home of the Polish Province of Salvatorians. A special event that initiated the dynamic development of the library was the foundation of the Higher Seminary in Bagno (1953). This article describes the history and present state of the library, which has not been the subject of a comprehensive study so far. The first part discusses the history of the book collection of the religious house in Bagno in the years 1930-1945. The second part shows library's fate under the custody of Polish Salvatorians until 2020, with particular attention given to its essential role in the seminary formation. The last part constitutes a brief description of the current book collection.

Keywords

Salvatorians, Bagno, Library of the Salvatorian Seminary, religious formation, formation of seminarians

BARBARA KMIECIK¹

OD PASJI KSIĄŻKI DO BIBLIOTEKI – BIBLIOTEKA IM. ARCYBISKUPA ALFONSA NOSSOLA W KAMIENIU ŚLĄSKIM

Biblioteka im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola w Kamieniu Śląskim nawiązuje do szczytnej tradycji książnic powstających z prywatnych księgozbiorów miłośników książek. Została zorganizowana w celu zabezpieczenia i uporządkowania obszernej kolekcji arcybiskupa w chwili jego przejścia na emeryturę i zamieszkania w kompleksie Sebastianum Silesiacum² w Kamieniu Śląskim. Biblioteka znajduje się w przepięknym pałacu, który po odrestaurowaniu pełni funkcję miejsca kultu św. Jacka oraz centrum naukowego i turystycznego ziemi opolskiej.

Celem artykułu jest przedstawienie zasobu biblioteki w związku z bibliofilskimi zamiłowaniem i naukowymi ścieżkami rozwoju ks. A. Nossola, które w charakterystyczny sposób naznaczyły zawartość i układ zbiorów. Najpierw jednak wypada zaprezentować sylwetkę właściciela w kontekście pasji książkowej i służby nauce oraz społeczeństwu. Następnie artykuł przedstawia krótki opis obiektu pałacowego wybranego na siedzibę biblioteki. Centralna część przybliża historię powstania książnicy, oryginalny układ oraz organizację

¹ Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

² Dokładnie: Instytut Naukowo-Badawczy Księdza Sebastiana Kneippa Zespół Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy Sebastianum Silesiacum w Kamieniu Śląskim. Instytut mieści się w dawnych przypałacowych zabudowaniach folwarcznych położonych w pobliżu pałacu Odrowążów.

kolekcji z uwzględnieniem lokalizacji poszczególnych zbiorów w salach pałacowych. Scharakteryzowano także sposób funkcjonowania: system informacyjny, zaplecze, obsługę oraz użytkowników.

Należy nadmienić, że jest to pierwsze naukowe opracowanie podejmujące kompleksowo temat Biblioteki im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola w Kamieniu Śląskim. Dostępna literatura pomocna była jedynie w opracowaniu sylwetki bibliofilskiej Alfonsa Nossola oraz charakterystyki lokalizacji obiektu. Podstawowym źródłem informacji była wizja lokalna, badanie katalogu oraz informacji źródłowych na stronie internetowej. Jako główną metodę umożliwiającą zdobycie szczegółowych informacji źródłowych i opracowanie zagadnienia wybrano autoryzowany wywiad z pracującym na miejscu bibliotekarzem, mgr Kamilą Patolą, pod opieką merytoryczną ks. prof. dr. hab. Zygfryda Glaesera³.

Biografia bibliofilska darczyńcy

Alfons Nossol urodził się 8 sierpnia 1932 roku w Broczu koło Krapkowic (województwo opolskie) w gronie ośmiorga rodzeństwa, w rodzinie robotniczej Alfonsa i Jadwigi. W domu posługiwano się językiem niemieckim⁴. Pierwszą książką, która wzbudziła zainteresowanie małego chłopca, była ilustrowana Biblia, którą prababcia otrzymała od proboszcza i czytała licznej rodzinie. Jego szacunek do książek wzrastał w latach szkolnych. Do szkoły powszechnej Nossol uczęszczał w rodzinnej wiosce. Młody Alfons czytał wówczas wszystko, co oferowała niemieckojęzyczna biblioteka szkolna, poczynawszy od Karola Maya⁵.

Dramatycznym wydarzeniem w losach rodzinnego Brozca było wkroczenie armii sowieckiej. Siedemnastego marca 1945 roku szkolna biblioteka została zniszczona przez pożar. Z płonącego stosu

³ Wizja lokalna połączona z wywiadem odbyła się 5 grudnia 2019 roku.

⁴ W. Irek, *Lux ex Silesia. Laudacja z okazji nadania doktoratu honoris causa ks. Arcybiskupowi prof. dr. hab. Alfonsowi Nossolowi*, w: *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik – doktorzy honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, Wrocław 2007, s. 9-10.

⁵ A. Nossol, A. Sporniak (rozmowa), *Ratowałem książki*, „Tygodnik Powszechny”, 15 (2019), s. 34.

ukochanych książek zapalonemu czytelnikowi udało się wyciągnąć trzy: niemieckie tłumaczenie *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza, dzieło o fizyce przepowiadające wynalazek broni atomowej i telewizji kolorowej: *Fizyka dla wszystkich*, a także leksykon encyklopedyczny *Knaurs Lexikon*. Wymagało to nie lada sprytu. Udało się wówczas zabezpieczyć także pełną fachowych książek skrzynię uchodzącego do Bawarii księdza proboszcza Pawła Mathei, człowieka o szerokich horyzontach intelektualnych i licznych zainteresowaniach. Po latach, za zgodą posługującego za granicą proboszcza, przyszły alumn korzystał z dostępu do wysokiej klasy literatury w języku niemieckim, głównie filozoficznej i teologicznej. Książki te okazały się bardzo przydatne podczas studiów teologicznych⁶. W wyborze pasji czytelnicznych pokierowali Alfonsem nauczyciele, w szlifowaniu języka polskiego pomocna była literatura polska, zwłaszcza Sienkiewicz (pierwsza książka przeczytana po polsku)⁷, Mickiewicz, Słowacki, Krasiński.

Świadeństwo dojrzałości Nossol uzyskał w Niższym Seminarium Duchownym w Nysie. Świecenia kapłańskie przyjął 23 czerwca 1957 roku z rąk bp. Franciszka Jopa. Kontynuował studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które ukończył z dyplomem z zakresu teologii dogmatycznej. Obrona pracy doktorskiej *Nauka Jana Hessena o religijnym poznaniu Boga*, pisanej pod kierunkiem ks. prof. Wincentego Granata, odbyła się 22 stycznia 1961 roku⁸. Równocześnie młody teolog czytał w oryginale Goethego i Byrona, perełki światowej literatury, dzieła noblistów. Fascynowali go także śląscy poeci: Joseph von Eichendorff i Andreas Gryphius, Gustav Freytag, Gerhart Hauptmann i August Scholtis, mało znany Heinrich Mühlpfort⁹. W literaturze współczesnej Nossol cenił Gombrowicza i zaliczał go do kanonu literatury. Z wielkim szacunkiem odnosił się także do osoby i twórczości Tadeusza Różewicza (neutralnego

⁶ *Tamże*; zob. też: P. Guzik, *Abp Alfons Nossol: Nie byłem szczęśliwym biskupem*, „Gazeta Wyborcza” z 23 czerwca 2017 roku, opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,21996820,abp-alfons-nossol-nie-bylem-szczesliwym-biskupem.html, 21.12.2019.

⁷ A. Nossol, A. Sporniak (rozmowa), *Ratowałem książki*, s. 36; por. A. Szostkiewicz, Gra w klasy (blog), *Są jeszcze biskupi w Polsce*, 12.04.2019, szostkiewicz.blog.polityka.pl/2019/04/12/sa-jeszcze-biskupi-w-polsce, 21.12.2019.

⁸ W. Irek, *Lux ex Silesia*, s. 14.

⁹ A. Nossol, *Arcybiskup Nossol. Miałem szczęście w miłości – z biskupem opolskim rozmawiają Krzysztof Żyzik i Krzysztof Ogiolda*, Opole 2007, s. 172.

religijnie) z uwagi na uniwersalizm poety i szerokie, otwarte spojrzenie na rzeczywistość. W jego bibliotece można znaleźć także cytowanego w toku działalności naukowej i duszpasterskiej Reinholda Schneidera¹⁰. Ze szczególnym upodobaniem sięgał po Norwida, za przykładem Jana Pawła II odczytywanego w kluczu filozoficznym¹¹. Książka dla obu tych postaci stanowiła symbol kultury. Alfons Nossol był zatem wielkim miłośnikiem literatury pięknej, odkrywającej także głębię filozofii.

Ks. Alfons Nossol od 1961 roku wykładał teologię dogmatyczną w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie-Opolu, równocześnie pracując na KUL. Habilitację na temat chrystologii wybitnego protestanckiego teologa, Karla Bartha, obronił w 1976 roku¹². Przez następne dwadzieścia lat był kierownikiem Katedry Teologii Dogmatycznej KUL. Ponadto w latach 1978-1997 pełnił funkcję profesora i kierownika Katedry Sakramentologii na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. W tym czasie utrzymywał bardzo ożywione kontakty z teologami na arenie międzynarodowej, także ekumeniczne, w 1977 roku zaś wykładał gościnnie przez dwa semestry na Uniwersytecie w Moguncji. Od momentu utworzenia w Opolu w 1981 roku Diecezjalnego Instytutu Teologiczno-Pastoralnego był jego profesorem. W 1981 roku otrzymał na KUL tytuł profesora nadzwyczajnego i tamże w 1986 roku tytuł profesora zwyczajnego teologii dogmatycznej i ekumenicznej¹³.

Ks. Alfons Nossol 25 czerwca 1977 roku został mianowany biskupem opolskim. Świecenia biskupie przyjął 17 sierpnia 1977 roku, w uroczystość św. Jacka, z rąk ówczesnego prymasa, kard. Stefana Wyszyńskiego, a za dewizę biskupią obrał słowa: *Veritatem facere in caritate* (Czynić prawdę w miłości) i na ten cel była nakierowana cała jego działalność biskupa¹⁴. Mało komu się udało kontynuować pracę naukową i jednocześnie rządzić diecezją. Arcybiskup, komen-

¹⁰ *Tamże*, s. 218.

¹¹ *Tamże*, s. 225.

¹² Rozprawa habilitacyjna abp. Alfonsa Nossola nosi tytuł: *Chrystologia Karla Bartha i jej wpływ na współczesną chrystologię katolicką*; por. R. Rogowski, *Recenzja dorobku naukowego i działalności na rzecz nauki chrześcijańskiej abpa prof. dr. hab. Alfonsa Nossola*, w: *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik*, s. 25.

¹³ W. Irek *Lux ex Silesia*, s. 14-16.

¹⁴ *Tamże*; por. R. Rogowski *Recenzja dorobku*, s. 26.

tując wyrażenie: „Noc jest moim światłem”, wyjaśniał, że o godzinie 22:00, gdy kończyły się telefony, siadał za biurkiem i czytał. W swojej bibliotece gromadził wszystkie prace licencjackie, doktorskie i habilitacyjne, które recenzował. Był bardzo pracowitym biskupem i naukowcem¹⁵.

Dzięki zaangażowaniu bp. Alfonsa Nossola w 1994 roku powołano Uniwersytet Opolski (UO) z Wydziałem Teologicznym. Bp Nossol został Wielkim Kanclerzem Wydziału Teologicznego UO oraz jego wykładowcą dogmatyki. Ważny punkt aktywności pasterskiej zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej stanowiła kwestia ekumenizmu, czego dowodzi udział duchownego w licznych rozmowach ekumenicznych i członkostwo w komisjach ds. dialogu międzywyznaniowego. Sprzyjała temu jego szeroka znajomość języków obcych: francuskiego, angielskiego, włoskiego, szwedzkiego¹⁶. Głównie za zasługi na polu ekumenizmu A. Nossol otrzymał w listopadzie 1999 roku godność arcybiskupa. Wśród licznych odznaczeń i wyróżnień należy wspomnieć o siedmiokrotnym nadaniu tytułu *doctor honoris causa* przez uczelnie zagraniczne i polskie, również Uniwersytet Opolski¹⁷.

U schyłku swojej posługi dla Kościoła opolskiego, po wielu nagrodach i zaszczytach, na lata emerytury arcybiskup przeniósł się do Kamienia Śląskiego. Wraz z nim przewieziono tam jego prywatny księgozbiór.

Rys historyczny obiektu pałacowego w Kamieniu Śląskim

Kamień Śląski zasłynął jako siedziba rodu Odrowążów, z którego pochodzi św. Jacek, bł. Czesław i bł. Bronisława, a później rodów rycerskich i szlacheckich: Strzałów, Larischów i Strachwitzów. W XVIII wieku dokonano gruntownej przebudowy pałacu, który

¹⁵ A. Nossol, A. Boniecki (rozmowa), *Tańczyć poza korowodem*, „Tygodnik Powszechny”, 36 (2009), s. 15.

¹⁶ A. Nossol, *Arcybiskup Nossol*, s. 231; por. W. Irek, *Lux ex Silesia*, s. 16-17.

¹⁷ Otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Westfalskiego Uniwersytetu Wilhelma w Münsterze (1991), Uniwersytetu Jana Gutenberga w Moguncji (1992), Uniwersytetu Opolskiego (1995), Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (1997), Uniwersytetu Ottona i Fryderyka w Bambergu (1998), Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu (2000) oraz Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu (2007).

w niezmienionej postaci przetrwał nawet okres drugiej wojny światowej. Dopiero dewastacja przez żołnierzy armii sowieckiej w latach pięćdziesiątych oraz ostatecznie pożar w 1970 roku położyły kres świetności zabudowy. W wyniku transformacji społeczno-politycznej w 1989 roku władze wojewódzkie w Opolu zaproponowały zarządom diecezji opolskiej przejęcie niszczących ruin obiektu. Po zaledwie czteroletniej kompleksowej rewitalizacji obiekt oddano do użytku. Pomieszczeniom przywrócono ponownie charakter barokowy. W ostatnim dziesięcioleciu pałac wyposażono w stare rzeźbione meble, nawiązujące do jego dawnego stylu¹⁸.

Fot. 1. Pałac w Kamiń Śląskim

Źródło: Sanktuarium św. Jacka Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, *Informacja o Pałacu*, kamien.biz/110/146/informacja-o-palacu.html, 21.12.2019.

Odrestaurowany pałac wraz z otoczeniem jest świadectwem trocki Kościoła i społeczeństwa lokalnego o dziedzictwo kulturowe na Śląsku Opolskim. W 1994 roku abp Alfons Nossol ustanowił w tym miejscu Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Trzeba wspomnieć, że zarówno Wydział

¹⁸ A. Glaeser, *Kamiń Śląski. Kompleks pałacowo-parkowy*, Kamiń Śląski 2018, s. [2-3].

Teologiczny, jak i uniwersytet powstały dzięki usilnym staraniom włodarza Kościoła opolskiego. Kompleks w Kamieniu Śląskim to nastrojowe miejsce, gdzie organizuje się konferencje, szkolenia, sympozja międzynarodowe oraz spotkania integracyjne, którym przyświeca idea szeroko pojętego dialogu i pojednania. Ośrodek ma charakter otwarty, służy także celom formacyjno-rekolekcyjnym. Integralną część zespołu pałacowo-parkowego stanowi Instytut Naukowo-Badawczy Księdza Sebastiana Kneippa i Zespół Rehabilitacyjno-Wypoczynkowy Sebastianum Silesiacum. Centrum Kultury i Nauki Uniwersytetu Opolskiego odgrywa także znaczącą rolę w promowaniu wydarzeń kulturalno-naukowych. Działa przy nim również Instytut Badań Nauczania Papieskiego powołany przez biskupa opolskiego Andrzeja Czaję. Działania te są realizowane we współpracy ze świetnie zorganizowaną biblioteką o bogatym księgozbiorze¹⁹.

Powstanie biblioteki

Powstanie biblioteki datuje się na czerwiec 2010 roku. Jej działalność rozpoczęła się nie na mocy aktu założycielskiego, lecz raczej dzięki osobom, które planowo i sukcesywnie podjęły się uporządkowania, usystematyzowania, skatalogowania i przygotowania do udostępniania przewiezionych do zamku książek. W porządkowaniu zbiorów skorzystano z doświadczenia Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Wielokrotnie podkreślano, że biblioteka uniwersytecka ma charakter modelowy, ale obie łącznie dopełniają się w zakresie księgozbioru. Biblioteka w Kamieniu Śląskim to spełnienie bibliofilskich planów darczyńcy na emeryturze: „Przenieś się do Kamienia Śląskiego. Moja biblioteka już tam jest. Myślałem, że to tylko 20 tys. tomów, a okazało się, że ponad 25 tys. Są tam też roczniki 37 zagranicznych czasopism, które zbieram od 32 lat. Nie brak ani jednego numeru. Będziemy więc mieli autentyczną bibliotekę teologiczno-filozoficzną”²⁰.

¹⁹ *Tamże*, s. [10-11].

²⁰ A. Nossol, A. Boniecki (rozmowa), *Tańczyć poza korowodem*, s. 14.

Tak też się stało. Powstała piękna biblioteka z wyjątkowym księgozbiorem. Osobowość fundatora odcisnęła się bardzo wyraźnie na jej układzie, zasobie, profilu gromadzenia oraz użytkownikach.

Układ i organizacja zbiorów

Zgodnie z założeniami pierwotnymi w porządkowaniu głównego zasobu przyjęto układ poszczególnych działów podobny do stosowanego w Bibliotece Wydziału Teologicznego UO. W obrębie poddziału funkcjonuje jednakże układ alfabetyczny, a nie *numerus currens*. Obie biblioteki posługują się także odmiennym programem bibliotecznym. W poszczególnych działach od początku zostawiono miejsce na kolejne pozycje księgozbioru dochodzące w miarę ich opracowania i włączania. Wielkość księgozbioru szacowano na 15-20 tys. egzemplarzy. Przy katalogowaniu po kilka tysięcy woluminów rocznie wciąż czekały następne. Z biegiem czasu okazało się, że w ramach działu można wyodrębnić pewne mniejsze księgozbiory. Układ w kolejnych kolekcjach modyfikowano zatem w zależności od tematyki książek. Biblioteka ma swój schemat narzucony przez rodzaj zbiorów w zależności od pogrupowanych zagadnień, wśród których wyłoniły się działy nieoczywiste, charakterystyczne dla poszczególnych kolekcji.

Z uwagi na to, że biblioteka jest częścią obiektu turystycznego, często ją odwiedzają liczne wycieczki. A zatem rozmieszczony w pięciu pomieszczeniach księgozbiór stanowi niejako część ekspozycji. Chociaż większa część książek jest przechowywana na regałach magazynowych, to duża część kolekcji wypełnia stylowe zamykane szafy przeszklone, nawiązując tym samym do świetności dawnej biblioteki Odrowążów. Cenne książki, zwłaszcza pochodzące z XIX wieku, są w ten sposób zabezpieczone również przed kurzem i zniszczeniem. Ponadto umieszczenie mniejszych księgozbiorów zawierających wydania albumowe w pomieszczeniach buduarowych zachęca gości i kuracjuszy do sięgania po nie i swobodnej kontemplacji piękna. Zwłaszcza pacjenci korzystający z kuracji oczyszczających spragnieni są spełnienia głębszych potrzeb estetycznych i czytelniczych. Jest to zatem biblioteka żywa, wkomponowana w codzienne przeznaczenie obiektu.

Szczegółowa charakterystyka zasobu w zaadaptowanych wnętrzach pałacowych

Tematyka książek jest bardzo rozległa, co pokazuje, jak szerokie horyzonty intelektualne charakteryzują fundatora. Abp Nossol jest rozmiłowany w książkach z różnych dziedzin. Księgozbiór chronologicznie sięga XIX wieku i ma charakter zbioru otwartego. Wraz z opracowaniem kolejnych jego części zwiększały się potrzeby lokalowe, toteż zbiory zajmują obecnie pięć pomieszczeń.

Pierwsza sala znajduje się w najstarszej części, pod kaplicą Narodzin św. Jacka. W wąskich przejściach pod łukowym sklepieniem można skorzystać ze zorganizowanego w wolnym dostępie najwcześniej skatalogowanego księgozbioru z głównych działów. Tutaj znajduje się teologiczna część księgozbioru: dział ogólny, biblistyka, patrologia, hagiografia, katechetyka, katolicka nauka społeczna, religioznawstwo, teologia moralna, teologia duchowości, teologia pastoralna, liturgika, homiletyka.

Obszernie reprezentowana jest biografistyka i hagiografia. Wśród ulubionych świętych znajdują się: Edyta Stein, Maksymilian Kolbe, Jan Paweł II, Luiza Merkert, Matka Teresa z Kalkuty. Układ literatury hagiograficznej jest nieco odmienny. Razem dostępne są wszystkie księgozbiory podmiotowo-przedmiotowe dotyczące poszczególnych świętych, układ zaś kolejnych postaci pozostał alfabetyczny. Umożliwia to sprawne i celowe poruszanie się po zbiorze.

Drugie pomieszczenie na parterze, stanowiące jednocześnie pracownię bibliotekarza, to zasób książek nieteologicznych ułożonych według schematu: filozofia, historia, geografia, pedagogika, psychologia, historia sztuki²¹, literatura piękna, etnografia, kultura i oświata, językoznawstwo oraz mnóstwo podręczników. Na uwagę zasługuje również księgozbiór z zakresu turystyki i zdrowia. Spora liczba publikacji z zakresu propedeutyki zdrowia, zdrowego żywienia, atlasy anatomiczne czy wydawnictwa popularnonaukowe znalazły się w zasobie na wyraźne życzenie arcybiskupa, ponieważ tematyka

²¹ W dziale tym znajduje się między innymi monumentalna, dwudziestotomowa historia sztuki wydana po niemiecku *Die Propyläen Kunstgeschichte*, dar od kanclerza Helmuta Kohla; por. A. Nossol, *Arcybiskup Nossol*, s. 231.

medyczna należy do spektrum zainteresowania darczyńcy. W pewnej mierze samo miejsce, gdzie przyjeżdżają kuracjusze, stwarza dodatkowo potrzebę takich książek.

Sala Brązowa, w której mieści się czytelnia, zdobiona malowidłami przedstawiającymi cztery cnoty główne, jest obszerna i bogato wyposażona. Wykonane na zamówienie meble są stylizowane na późnobarokowe. Pośrodku stoi olbrzymi stół, a przy ścianie jedyny oryginalny mebel pałacowy: kredens barowy. W przeszklonych regałach zajmujących wszystkie ściany wyeksponowane są rozmaite święte księgi. Są tu egzemplarze Biblii w różnych językach świata, także Koran w oryginale. Te oryginalne publikacje znalazły się w księgozbiorze najczęściej drogą darowizny.

W tej sali znajdują się także skatalogowane książki z różnych dziedzin teologii od początku XIX wieku do 1945 roku. Zbiory zabytkowe nie mają nalepianych oznaczeń ze względu na ochronę oprawy, również na meblach ze względów estetycznych nie ma oznaczeń poszczególnych działów. Wśród dziewiętnastowiecznych pozycji na uwagę zasługują kazania, literatura piękna oraz rozprawy z zakresu teologii oraz pisma ojców Kościoła w języku niemieckim. Najstarsze pozycje mogą zainteresować głównie historyków, teologów oraz językoznawców, gdyż wymagają dodatkowych umiejętności studiowania tekstów dawnych. Znajdują się tu także książki do nauki języków obcych, językoznawcze oraz liczne słowniki. Języki obce są szeroko reprezentowane wśród wydawnictw albumowych, choćby japoński i języki skandynawskie. Są także książki w języku rosyjskim, który nie nastęrczał trudności dla pokolenie drugiego pięćdziesięciolecia minionego wieku w Polsce.

Perełkę w zbiorach czytelnii stanowi kolekcja sfinalizowanych badań naukowych w postaci prac dyplomowych: doktorskich, magisterskich, licencjackich i innych. Arcybiskup przed przeniesieniem ich do biblioteki posiadał czternaście metrów bieżących maszynopisów akademickich, obecnie, po skatalogowaniu i ciągłym uzupełnianiu, zbiór liczy 424 egzemplarze. Prace zawierają adnotacje o obronie albo samego autora, albo dziekanatu. Licznie reprezentowane są dysertacje z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, które zajmują cztery duże półki.

Fot. 2. Sala Różowa pałacu w Kamieniu Śląskim

Źródło: Sanktuarium św. Jacka Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, *Wnętrza Pałacu*, kamien.biz/121/111/wnetrza-palacu.html, 21.12.2019.

Zbiory gromadzone w przytulnej, stylowej sali Różowej to książki o charakterze albumowym lub większym formacie. Można powiedzieć, że podczas gdy sala Brązowa oferuje książki do czytania, to różowy salonik – do oglądania bogatych, wielkoformatowych ilustracji: o papieżach, o ojczyźnie, o Śląsku. Są także cenne wydania ilustrowane obrazów Leonarda da Vinci, Rembrandta i innych mistrzów pędzla. Przeszlone od sufitu do podłogi biblioteczki nadają komnacie nader reprezentacyjny wygląd, co podkreśla wspaniałą szatę graficzną i wysublimowaną tematykę książek. Właśnie w tym pomieszczeniu do 1945 roku znajdowała się biblioteka wywieziona przez Armię Czerwoną i po restauracji przywrócono jego historyczne przeznaczenie. To miejsce, gdzie otoczono szczególnym szacunkiem nie tyle turystykę krajoznawczą, ile sprawy pogranicza Śląska, współpracę miast partnerskich i ich delegacji odwiedzających pobliski Gogolin, dramaty sybiraków zapisane w pięknie wydanych publikacjach. Kolekcja albumów odzwierciedla niejako aktualne problemy dialogu kulturowego. Uderza wysoka kultura książki oraz otwartość i zaufa-

nie do czytelnika, który po każdą pozycję może sięgnąć w wolnym dostępie.

Stylową, doświetloną, bardzo okazałą salę Biblioteczną na drugim piętrze można by śmiało nazwać salą dogmatyczną i ekumeniczną. To niepowtarzalna, wydzielona i precyzyjnie zorganizowana kolekcja literatury teologicznej z tego zakresu. W ramach poszczególnych autorów i traktatów teologicznych, które właściwie nie mają tak szczegółowego odzwierciedlenia w katalogach bibliotecznych, utrzymano układ alfabetyczny.

Księgozbiór ukazuje współpracę ze środowiskiem postępowej teologii niemieckiej, literatury w języku serca arcybiskupa. Właściwym i uniwersalnym językiem serca, językiem ojczystym ludzkości jest według biskupa język dialogu i w tym kluczu zebrano tę literaturę²². Źródłem kolekcji dogmatycznej są głównie nabytki fundatora, przy czym należy zaznaczyć, że są to zakupy ciągłe, celowe i systematyczne. Specyficznie wydzielone kolekcje otwiera dział ogólny z dogmatyki, następnie historia dogmatu włącznie z wydaniem historycznymi, apologetyka, nauka o Bogu jedynym, chrystologia, trynologia, pneumatologia, zyskująca współcześnie na popularności angelologia i demonologia, bliska opolskim ordynariuszom eklezjologia, sakramentologia oraz eschatologia. Wśród autorów teologicznych reprezentowany jest m.in. Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, Leo Szeffczyk. Wzrok przykuwa charakterystyczna czcionka wydawnictw niemieckich: Herder, Patmos, Johannesverlag.

W układzie alfabetyczno-chronologicznym wyłoniono nauczanie papieskie, dokumenty, wydania zbiorowe, historię papieżstwa, dzieła papieży przedsoborowych oraz wydawnictwa hagiograficzne dotyczące tych hierarchów. Kolekcję papieską sukcesywnie wyodrębnia się jako księgozbiór stanowiący zaplecze badań Centrum Badań Nauczania Papieskiego, powołanego 7 maja 2013 roku przez bp. Andrzeja Czaję. Instytut ma poprzez prace naukowo-badawcze zgłębiać myśl posoborowych papieży i ją popularyzować. Prace tej jednostki koncentrują się na nauce i myśli teologicznej papieża Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. W podejmowa-

²² A. Nossol, *Formalne i merytoryczne elementy teologii XXI wieku*, w: Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik, s. 53.

nych badaniach naukowych pomocna jest Biblioteka im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola. Instytutem kieruje dyrektor, ks. prof. Zygfryd Glaser, w skład rady naukowej wchodzi pracownik naukowo-badawczy, a współpracuje z nią bibliotekarz²³.

Fot. 3. Sala Biblioteczna

Źródło: Sanktuarium św. Jacka Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, *Wnętrza Palacu*, kamien.biz/121/111/wnetrza-palacu.html, 21.12.2019.

Spośród literatury niekatolickiej, której natłok zdumiewa gości z innych rejonów Polski, liczna kolekcja dotyczy Karla Bartha. Zgromadzono także klasyków dogmatyki protestanckiej i ułożono w układzie podmiotowo-przedmiotowym. Na uwagę zasługuje dział ekumenizmu: najpierw dział ogólny, a następnie książki z perspektywy teologii katolickiej i protestanckiej, sporo literatury dotyczącej Marcina Lutra. Niedawne obchody 500-lecia reformacji przyczyniły się do powstania licznych nowych pozycji na ten temat. Nie pominięto także zagadnień dotyczących Kościołów wschodnich, prawo-

²³ *Instytut Badań Nauczania Papieskiego*, kamien.biz/181/instytut-badan-nauczania-papieskiego.html, 21.01.2020; por. *Powołano Instytut Nauczania Papieskiego*, radiomaryja.pl/kosciol/powolano-instytut-badan-nauczania-papieskiego, 21.01.2020; A. Kerner, *Papieska myśl*, „Gość Niedzielny. Gość Opolski”, 20 (2013), s. VI-VII.

sławia oraz dialogu, teologii Kościołów siostrzanych. Jest to świadectwo przez wiele lat budowanej przez arcybiskupa na Śląsku szeroko rozumianej jedności.

Osoby odwiedzające sanktuarium oraz biskupa emeryta hojnie obdarowują go nowymi książkami, które współtworzą bieżący zasób w obecnym lokum abp. Nossola. Część z nich jest przekazywana do biblioteki, ale pokaźna liczba nowych nabytków buduje księgozbiór *in spe*. Doprawdy nie jest łatwo uzupełnić kolekcję o książki z gromadzonych dziedzin, których nie byłoby w zasobie²⁴.

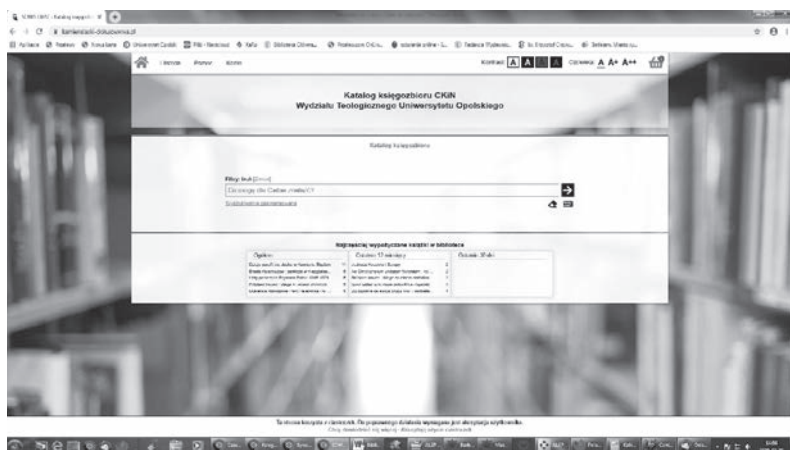
System biblioteczny i katalog

Stanowisko bibliotekarza jest wyposażone w komputer z programem SOWA 2, obsługiwanym przez Poznańskie Centrum Informatyczne Sokrates. Program działający w środowisku Internetu i sprzężony z bazami Biblioteki Narodowej oraz KaRo umożliwia współpracę w zakresie pobierania i porównywania opisów w ramach literatury polskojęzycznej. Literatura obca wymaga korzystania z katalogów zagranicznych, głównie niemieckich. System biblioteczny zawiera wszystkie moduły: gromadzenia, katalogowania oraz udostępniania, co pozwala utrzymać przejrzystość stanu zbiorów. Każda książka ma naklejkę z nazwą działu oraz z kodem kreskowym inwentarza. Księgozbiór jest oznaczony pieczęcią własnościową. Sukcesywnie drukuje się inwentarz, głównie w celach zabezpieczania danych katalogowych. Według stanu z grudnia 2019 roku skatalogowano ponad 41 tys. pozycji w drugim stopniu szczegółowości.

Obsługa i pracownicy

W początkowej fazie organizacji w bibliotece pracowały dwie osoby. Obecnie zatrudniona jest jedna osoba, mgr Kamila Patola, przy wsparciu merytorycznym i nadzorze ks. prof. Zygryda Glaesera. Pomoc ta jest szczególnie cenna w wyodrębnianiu z działów dyscyplin

²⁴ A. Kerner, *Zachęcam do kultu książki*, „Gość Niedzielny. Gość Opolski”, 39 (2012), s. III.

Fot. 4. Katalog komputerowy

Źródło: Katalog księgozbioru CKiN Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, kamienlaski-ckin.sowa.pl/sowacgi.php?KatID=0&typ=help&p=default, 21.12.2019.

szczegółowych. Aby starannie przydzielić poszczególne tytuły do odpowiednich traktatów, konieczna jest szczegółowa wiedza z nauk teologicznych, na temat autorów, literatury tematu i terminologii dogmatycznej. Doświadczenie kilkuletniej pracy oraz wykształcenie historyczne zatrudnionej bibliotekarki zapewnia fachową obsługę zarówno od strony znajomości księgozbioru, jak i rzetelnych wiadomości o zabytkowym obiekcie. Do pracy w tej bibliotece niezbędna jest szeroka znajomość języków obcych, przynajmniej bierna, włącznie z odmianami archaicznymi, gotykiem (również szwabachą), przydaje się także łacina. Obsługa gości wymaga z kolei swobodnego posługiwania się nowożytnymi językami obcymi oraz otwartej osobowości.

Użytkownicy

Biblioteka jest otwarta dla każdego użytkownika. System biblioteczny rejestruje wypożyczenia zewnętrzne, niemniej duża część czytelników korzysta ze zbiorów na miejscu. Do udostępnianych książek chętnie sięgają osoby piszące prace naukowe, najcenniejsze są w tym zakresie opracowania w języku niemieckim, które arcybiskup licznie zgromadził w swoim księgozbiorze. Zainteresowaniem cieszą się też

publikacje z zakresu ekumenizmu, pisma autorów protestanckich oraz prawosławnych. Osoby odwiedzające obiekt z denominacji niekatolickich traktują bibliotekę raczej jako obiekt do zwiedzania, a nie studiowania zasobu bibliotecznego. Chętnie przyjeżdżają w celach wypoczynkowych i turystycznych. Jak już wspomniano, znaczną część użytkowników korzystających głównie ze zbiorów udostępnianych prezencyjnie stanowią goście pałacu i kuracjusze. Należy zaznaczyć, że Biblioteka im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola przy świetnej organizacji jest nastawiona przede wszystkim na potrzeby użytkownika, a nie sztywnej klasyfikacji bibliotecznej.

Abp Alfons Nossol otacza książki swoistym kultem. Kolekcja odzwierciedla zainteresowania właściciela kolekcji, jego bibliofilską pasję, otwartość na ludzi, na dialog, ciekawość współczesnych zagadnień. Arcybiskup, opowiadając bibliotekarzom kościelnym o swoich udostępnianych zbiorach prywatnych, stwierdził, że zawsze zachęcał studentów i kleryków, żeby do książek żywili specjalny kult²⁵, toteż zwiedzanie biblioteki towarzyszy także konferencjom naukowym i licznym wydarzeniom kulturalno-naukowym. Niewątpliwie specyfiką księgozbioru jest obecność literatury licznie reprezentującej teologię innych wspólnot chrześcijańskich. Celem funkcjonowania biblioteki jest kontynuacja celu życiowego fundatora: służba nauce i jedności.

Zakończenie

Przedstawiony proces kształtowania się biblioteki z kolekcji bibliofilskiej arcybiskupa potwierdza zasadność wspierania inicjatyw bibliofilskich powstałych na kanwie osobistych pasji. Pod względem charakterystyki zbiorów na pierwszy plan wysuwa się unikalność zasobu, który odzwierciedla prywatne zainteresowania, ale też współczesne kierunki rozwoju nauk teologicznych ze szczególnym naciskiem na dogmatykę i ekumenizm. Powstanie biblioteki ze zbiorów donatora, organizacja przestrzeni, zatrudnienie personelu, skatalogowanie zasobu w nadzorowanym informatycznie programie bibliotecznym

²⁵ *Tamże.*

dało możliwość zarówno profesjonalnego zatroszczenia się o kolekcję, jak i udostępnienia gromadzonych woluminów zainteresowanym użytkownikom. Dostęp do katalogu online dodatkowo podnosi walor informacyjny biblioteki i umożliwia szerszą współpracę międzybiblioteczną.

Bibliografia

- Glaeser A., *Kamień Śląski. Kompleks pałacowo-parkowy*, Kamień Śląski 2018.
- Guzik P., *Abp Alfons Nossol: Nie byłem szczęśliwym biskupem*, „Gazeta Wyborcza” z 23 czerwca 2017 roku, opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,21996820,abp-alfons-nossol-nie-bylem-szczesliwym-biskupem.html, 21.12.2019.
- Instytut Badań Nauczania Papieskiego*, kamien.biz/181/instytut-badan-nauczania-papieskiego.html, 21.01.2020.
- Irek W., *Lux ex Silesia. Laudacja z okazji nadania doktoratu honoris causa ks. Arcybiskupowi prof. dr. hab. Alfonsowi Nossolowi*, w: *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik – doktorzy honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, Wrocław 2007, s. 8-19.
- Kerner A., *Papieska myśl*, „Gość Niedzielny. Gość Opolski”, 20 (2013), s. VI-VII.
- Kerner A., *Zachęcam do kultu książki*, „Gość Niedzielny. Gość Opolski”, 39 (2012), s. III.
- Nossol A., *Arcybiskup Nossol. Miałem szczęście w miłości – z biskupem opolskim rozmawiają Krzysztof Zyzik i Krzysztof Ogiolda*, Opole 2007.
- Nossol A., Boniecki A. (rozmowa), *Tańczyć poza korowodem*, „Tygodnik Powszechny”, 36 (2009), s. 15-16.
- Nossol A., *Formalne i merytoryczne elementy teologii XXI wieku*, w: *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik – doktorzy honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, Wrocław 2007, s. 53-62.
- Nossol A., Sporniak A. (rozmowa), *Ratowałem książki*, „Tygodnik Powszechny”, 15 (2019), s. 34-37.
- Powołano Instytut Nauczania Papieskiego*, radiomaryja.pl/kosciol/powolano-instytut-badan-nauczania-papieskiego, 21.01.2020.
- Rogowski R., *Recenzja dorobku naukowego i działalności na rzecz nauki chrześcijańskiej abpa prof. dr. hab. Alfonsa Nossola*, w: *Ks. abp prof. Alfons Nossol, ks. prof. Stanisław Olejnik – doktorzy honoris causa Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu*, Wrocław 2007, s. 25-26.

Szostkiewicz A., Gra w klasy (blog), *Są jeszcze biskupi w Polsce*, 12.04.2019, szostkiewicz.blog.polityka.pl/2019/04/12/sa-jeszcze-biskupi-w-polsce, 21.12.2019.

Streszczenie

Artykuł przedstawia historyczny zarys powstania i obecnego funkcjonowania Biblioteki im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola w Kamieniu Śląskim, która stanowi część Centrum Kultury i Nauki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Przybliżono historię budynku położonego w kompleksie pałacowo-parkowym, a także sylwetkę miłośnika książek i darczyńcy. Następnie opisano organizację zasobów, źródła kolekcji, układ, strukturę oraz szczegółowe cechy kolekcji. Zaprezentowano także system informacyjny, obsługę i użytkowników biblioteki.

Słowa kluczowe

Biblioteka im. Arcybiskupa Alfonsa Nossola w Kamieniu Śląskim, historia, zbiory, kolekcje biblioteczne, bibliotekarze, działalność kulturalna

FROM BOOK PASSION TO LIBRARY: THE ARCHBISHOP ALFONS NOSSOL LIBRARY IN KAMIEŃ ŚLĄSKI

Summary

The article presents the history and contemporary activity of the Archbishop Alfons Nossol Library in Kamień Śląski. The library is a part of the Culture and Science Center of the Faculty of Theology at Opole University. The history of the building located in the palace and park complex, as well as the silhouette of a book lover and donor, are explained. Next, the organization of the resources, the collection sources, the layout, structure and detailed features of the collection are described. The information system, service and users are also presented.

Keywords

Archbishop Alfons Nossol Library in Kamień Śląski, history, collections, library collections, librarians, cultural activities

KOMUNIKATY

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 27 (2021) nr 1 (52), s. 141-147
ISSN 1426-3777

MACIEJ MATRAŚ¹

WSPOMNIENIE O ŚP. DR. PAWLE SKALSKIM (1965-2020)

Paweł Skalski urodził się 15 października 1965 roku w Warszawie. Był najmłodszym z trzech synów w głęboko religijnej i zżytej rodzinie. Własną rodzinę założył, żeniąc się z Aldoną Piwońską. Miał troje dzieci: syna Franciszka i dwie córki, Justynę i Weronikę.

Był absolwentem Wydziału Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Pracę magisterską, zatytułowaną *Historiografia polska Zakonu Joannitów na ziemiach polskich*, napisał w 1992 roku w ramach seminarium z historii Kościoła katolickiego w Polsce, prowadzonym przez ks. prof. Mariana Banaszaka. Zagadnienia związane z zakonami rycerskimi (a w szczególności z joannitami) były mu bardzo bliskie. Doskonale orientował się zarówno w polskiej, jak i w obcej literaturze na ten temat. Jego niezrealizowanym marzeniem była podróż na Maltę, zwiedzanie katedry św. Jana w La Valletcie oraz innych zabytków związanych z historią zakonu.

Stopień doktora uzyskał w 2003 roku w Instytucie Nauk Historycznych UKSW, obroniwszy pracę *Biblioteka klasztoru Paulinów w Krakowie na Skalce do połowy XIX wieku*, napisaną pod opieką o. prof. Janusza Zbudniewka OSPPE. Praca została bardzo dobrze oceniona i w całości opublikowana w paulińskim periodyku „Studia Claromontana”.

¹ Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Po ukończeniu studiów, 16 września 1992 roku podjął pracę w Bibliotece Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Dyrektor biblioteki, Piotr Latawiec, skierował go do pracy przy katalogowaniu formalnym książek. Paweł Skalski pojawił się w Bibliotece ATK, w czasie gdy przygotowywano się do wdrożenia katalogowania komputerowego w dystrybuowanym przez Bibliotekę Narodową systemie MAK. Wdrożenie tego programu w Bibliotece UKSW przeprowadził ówczesny dyrektor Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, ks. Krzysztof Gonet. Paweł Skalski wziął wówczas na swoje barki nadzór nad działaniem wszystkich modułów tego programu, tj. obsługą bazy, drukowaniem kart katalogowych oraz – po pojawieniu się tego modułu – wypożyczaniem. Po przyłączeniu Biblioteki UKSW do sieci początkowo odpowiadał za cotygodniową aktualizację danych katalogowych w internetowym katalogu Biblioteki ATK za pomocą programu Expertus stworzonego przez firmę Splendor. Nadzorował też aktualizację systemu MAK do coraz to nowych wersji tworzonych przez Bibliotekę Narodową. W tym zakresie ściśle współpracował z twórcami tego programu: Janem Wierzbowskim i Jerzym Swianiewiczem. W 1999 roku nadzorował konwersję rekordów bibliograficznych w bazie Biblioteki ATK z MARC BN do MARC 21. Umożliwiło to wdrożenie MAKWWW pozwalającego na automatyczną aktualizację danych w elektronicznym katalogu biblioteki oraz zamawianie książek online przez czytelników.

Do jego stałych obowiązków należała korekta danych bibliograficznych opisów wprowadzanych do katalogu w Bibliotece ATK.

W 2014 roku ówczesna dyrektor Biblioteki UKSW, Katarzyna Materska, dostrzegła w Pawle Skalskim potencjał badawczy. Postanowiła wykorzystać jego wiedzę na temat starych druków oraz dogłębną znajomość kolekcji składających się na zasób biblioteki. Zaproponowała mu wówczas prace przy przygotowywaniu oraz koordynacji realizacji projektów dofinansowywanych ze środków zewnętrznych. Po reorganizacji Biblioteki Głównej w 2015 roku Paweł Skalski przeszedł do Działu Informacji Naukowej i Transferu Wiedzy. W 2016 roku dyrektor Materska powierzyła mu opiekę nad utworzoną w Bibliotece UKSW pracownią starych druków i druków dziewiętnastowiecznych.

W latach 2015-2016 pan Paweł brał udział w realizacji projektu „Konserwacja, digitalizacja i udostępnienie 14 starych druków i 8 inwentarzy tzw. księgozbioru krakowsko-warszawskiego”, dofinansowanego w ramach programu „Działalność upowszechniająca naukę” (DUN) Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Celem projektu była konserwacja czternastu i digitalizacja trzynastu starych druków, głównie poloniców, oraz ośmiu archiwalnych inwentarzy bibliotecznych. Owe stare druki oraz inwentarze stanowiły fragment spuścizny

po skasowanych w 1954 roku przez władze PRL wydziałach teologicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i Warszawskiego. Wybrane starodruki były głównie dziełami autorów polskich bądź w Polsce wydane, przeważnie z zakresu literatury kazuistycznej i teologiczno-moralnej epoki baroku. Z kolei wybrane do konserwacji i digitalizacji inwentarze odzwierciedlały dary wielu profesorów, np. Uniwersytetu Lwowskiego, Jagiellońskiego i Warszawskiego, zawierały podpisy rektorów z różnych okresów historii uczelni, wykazy książek zaginionych w czasie drugiej wojny światowej stanowiące świadectwo poniesionych strat. Końcowym efektem podjętych starań było upublicznienie ich w Internecie dzięki współpracy z Federacją Bibliotek Kościelnych „Fides” w ramach Księgozbioru Wirtualnego.

Podjęte wówczas działania, w które zaangażowany był Paweł Skalski, stanowiły pierwszy etap szeroko zakrojonych prac mających na celu włączenie zabytkowej kolekcji, tzw. księgozbioru krakowsko-warszawskiego (liczącego ok. 24 tys. woluminów, w tym 482 stare druki) do obiegu publicznego.

Następnym krokiem było wdrożenie w 2018 roku projektu „Kontynuacja konserwacji, digitalizacji i udostępniania inwentarzy i starych druków Biblioteki Głównej UKSW”, również dofinansowanego ze środków MNiSW. Poddano wówczas konserwacji, digitalizacji i udostępnieniu online kolejne trzy stare druki oraz trzy księgi inwentarzowe z księgozbioru krakowsko-warszawskiego. Należy dodać, że digitalizację przeprowadzono w Pracowni Digitalizacyjnej Biblioteki Głównej, do powstania której przyczynił się Paweł Skalski. Zdigitalizowane wówczas obiekty udostępniono na stronie Księgozbioru Wirtualnego Federacji „Fides” oraz w tworzonej Bibliotece Cyfrowej UKSW.

Kolejnym projektem dofinansowanym ze środków na działalność upowszechniającą naukę MNiSW był rozpoczęty w 2020 roku projekt „Konserwacja, digitalizacja i udostępnianie w wersji cyfrowej inwentarzy Biblioteki Głównej UKSW obejmujących tzw. księgozbiór krakowsko-warszawski – kontynuacja”. Zadanie to obejmowało konserwację, digitalizację i udostępnienie online dalszych piętnastu ksiąg inwentarzowych z tzw. księgozbioru krakowsko-warszawskiego Biblioteki Głównej UKSW. Podobnie jak w poprzednio digitalizację obiektów przeprowadzono w Pracowni Digitalizacyjnej Biblioteki

Głównej UKSW i udostępniono w Księgozbiorze Wirtualnym Federacji „Fides” oraz w Bibliotece Cyfrowej UKSW.

W 2020 roku Paweł Skalski działał także przy realizacji projektu z programu Społeczna Odpowiedzialność Nauki MNiSW „Dezynfekcja, digitalizacja i upowszechnienie części historycznej kolekcji z BG UKSW w Warszawie”. Ten zakrojony na szeroką skalę projekt dotyczył dezynfekcji 2 916 woluminów oraz digitalizacji i upowszechnienia siedemnastu woluminów z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Są to woluminy pochodzące również z tzw. księgozbioru krakowsko-warszawskiego. W ramach projektu przewidziano przeprowadzenie dezynfekcji tej części księgozbioru, która pochodziła z bibliotek dwóch seminariów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego: historii Kościoła powszechnego oraz historii Kościoła w Polsce. Drugi element realizacji projektu polegał na digitalizacji siedemnastu woluminów wybranych spośród zdezynfekowanego zasobu. Paweł Skalski zdecydował o wyborze tych właśnie egzemplarzy na podstawie zawartych w nich unikalnych zapisków ks. Jana Nepomucena Fijałka – historyka Kościoła katolickiego, profesora i dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, profesora i rektora Uniwersytetu Lwowskiego, oraz Stanisława Tomkowicza – wybitnego konserwatora zabytków i historyka sztuki.

Ze względu na rozległą wiedzę dotyczącą księgozbioru Biblioteki UKSW Paweł Skalski był bardzo ceniony w środowisku akademickim i bibliotekarskim. Na prośbę wykładowców Wydziału Humanistycznego UKSW przeprowadzał dla studentów prezentacje starodruków ze zbiorów Biblioteki UKSW. Znając jego zaangażowanie w propagowanie zbiorów bibliotecznych, pracownicy Wydziału Humanistycznego UKSW zaproponowali mu współpracę w organizacji przeprowadzanych cyklicznie od 2013 roku Dni Książki Dawnej (DKD) na UKSW. Po ustaleniu tematu kolejnych DKD brał na siebie wybór publikacji prezentowanych na towarzyszącej wydarzeniu wystawie oraz sporządzał ich opisy katalogowe. Dzięki tym działaniom udało mu się np. odkryć w zasobach biblioteki wolumin *Centvria poetica* z 1666 roku, należący do zbiorów kamedułów z warszawskich Białan. Potrafił odnaleźć w księgozbiorze dzieła przyciągające uwagę czy to treścią, elementami graficznymi, oprawą, czy też proveniencją.

Podczas otwarcia kolejnych DKD dokonywał kuratorskiego oprowadzania gości, brał też czynny udział w konferencjach i panelach dyskusyjnych.

Wyjątkowo intensywnie przygotowywał się do VIII DKD, które raz pierwszy zyskały nową, międzynarodową formułę. Niestety ciężka choroba i śmierć 16 listopada 2020 roku uniemożliwiła ukończenie pracy nad tymi zamierzeniami. Będąc już na zwolnieniu lekarskim, do czasu kiedy było to możliwe, konsultował sprawy związane z realizacją zadań.

Msza Święta żałobna w intencji śp. Pawła Skalskiego była sprawowana 3 grudnia w kościele pw. św. Aleksandra na placu Trzech Krzyży w Warszawie. Po niej został odprowadzony do grobu rodzinnego na cmentarzu w Wilanowie.

Śmierć Pawła Skalskiego jest wielką stratą dla Biblioteki UKSW. Jej pracownicy pożegnali życzliwego, pogodnego kolegę, do którego wiedzy w każdej chwili mogli się odwołać. Był człowiekiem o szerokich horyzontach myślowych, stale poszerzanych przez zainteresowania, które rozwijał. Były to pasje związane ze szczegółową znajomością historii, zwłaszcza średniowiecznej, z zakresu której kolekcjonował książki. Poza tym był wielbicielem muzyki i znawcą wielu jej gatunków, a także zagorzałym kibicem sportowym. Został zapamiętany jako człowiek bez reszty poświęcający się rodzinie, mocno wspierający swoje dzieci i bardzo dbający o ich wykształcenie zgodne z zainteresowaniami każdego z nich. Jego stosunek do rodziny, pracy, otaczającego go świata wynikał z głębokiego chrześcijańskiego zaangażowania. Taką postawę zaszczerpili mu bardzo religijni rodzice. Przywiązanie do Kościoła, tradycji, rodzimej parafii św. Aleksandra w Warszawie było jego cechą charakterystyczną, niesioną przez całe życie.

Dorobek naukowy dr. Pawła Skalskiego

Tajemnice zakonu maltańskiego – recenzja, „Saeculum Christianum”, 2,2 (1995), s. 230-232.

Duchowość zakonów rycerskich w średniowieczu, „Saeculum Christianum”, 3,1 (1996), s. 151-165.

- Biblioteka klasztoru Paulinów w Krakowie na Skalce do połowy XIX wieku*, „Studia Claromontana”, 23 (2005), s. 273-564.
- Dawne Biblie ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Katalog prezentowanych druków*, w: *Patronka filologii. Rola Biblii w rozwoju edytorstwa, badań językoznawczych i translatorskich*, red. D. Muszytowska, Warszawa 2015, s. 117-172, il.
- Kryteria doboru starych druków do konserwacji w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2016), s. 49-60.
- Druki okresu sarmatyzmu na przykładzie eksponatów ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie zaprezentowanych na wystawie „Biblioteka sarmacka”*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2017), s. 191-199.
- Stosunek do książki dawnej na przykładzie egzemplarzy z księgozbioru Biblioteki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2018), s. 75-95.
- Kontynuacja konserwacji, digitalizacji i udostępniania inwentarzy i starych druków Biblioteki Głównej UKSW*, Biblioteka Cyfrowa – Digitalium UKSW, omeka.uksw.edu.pl/document/92, 07.01.2021.
- Skalski Paweł (współautor), *Starodruki na wyciągnięcie ręki – Dni Książki Dawnej na UKSW*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1,27 (2021) [w druku].

Wystąpienia na konferencjach i sympozjach

- Wystąpienie na ogólnopolskiej konferencji naukowej *Konserwacja kolekcji zabytkowych – historia, wyzwania, ograniczenia* towarzyszącej III DKD, 10-18 kwietnia 2015 roku: *Kryteria doboru druków dawnych do konserwacji w Bibliotece UKSW (na przykładzie projektów do programów ministerialnych)*.
- Wystąpienie na sympozjum towarzyszącym V DKD, 21-27 kwietnia 2017 roku: *Stosunek do książki dawnej – na przykładzie egzemplarzy z księgozbioru Biblioteki UKSW (wprowadzenie do wystawy)*.
- Wystąpienie na Ogólnopolskim naukowym panelu dyskusyjnym poświęconym problematyce badania dawnych księgozbiorów klasztornych w ramach VI DKD, 16-20 kwietnia 2018 roku: *Organizacja biblioteki Paulinów na Skalce w II poł. XVIII w.*

O. JAN PACH OSPPE¹

WSPOMNIENIE O ŚP. O. EUGENIUSZU PAWLE MICHALIKU OSPPE – BIBLIOTEKARZU JASNOGÓRSKIM (1959-2020)

Eugeniusz Paweł Michalik urodził się 2 marca 1959 roku w Rudzie Śląskiej jako czwarte dziecko Józefa i Felicji z domu Mazurek. Sakrament chrztu św. przyjął 15 marca 1959 roku w kościele parafialnym pw. Ścięcia św. Jana Chrzyciela w Goduli (dekanat Ruda Śląska).

Lata dziecięce spędził z rodzicami i rodzeństwem w miejscu urodzenia. Po ukończeniu szkoły podstawowej uczył się w Technikum Elektrycznym w Zabrze. Później podjął studia na Wydziale Elektrycznym Politechniki Śląskiej w Gliwicach, jednak ze względu na trudną sytuację materialną rodziny musiał je przerwać. Pod koniec 1979 roku podjął pracę w Elektrowni Halemba w Rudzie Śląskiej jako elektromonter, gdzie pracował do 1987 roku.

W swoim życiorysie napisał, że po ukończeniu szkoły średniej zaczął pielgrzymować do Maryi Piekarskiej, a od 1982 roku na Jasną Górę. Dzięki tym pielgrzymkom jego życie duchowe pogłębiło się i tak odkrył swoje powołanie. Po śmierci ojca w 1986 roku postanowił, że resztę swojego życia poświęci Bogu. W sierpniu 1987 roku zwrócił się do generała zakonu paulinów z prośbą o przyjęcie go do zgromadzenia.

Nowicjat w Leśniowie rozpoczął 28 sierpnia 1987 roku. W zakonie posługiwał się drugim imieniem, Paweł, otrzymanym na chrzcie

¹ Dom Pisarza w Żarkach.

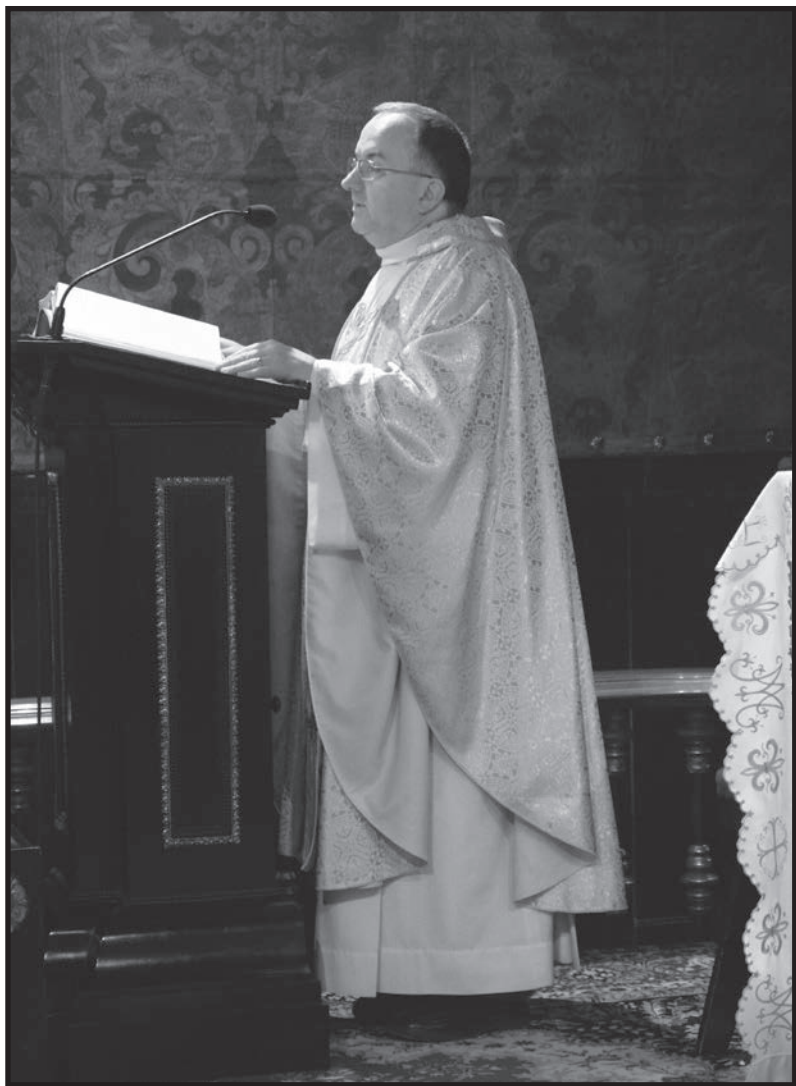
Fot. 1. O. Eugeniusz Paweł Michalik,
fot. M. Kępiński (Biuro Prasowe, Jasna Góra)

św. Po rocznym nowicjacie rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Zakonu Paulinów w Krakowie na Skałce.

Po święceniach kapłańskich, które przyjął w 1996 roku, podjął służbę najpierw na Jasnej Górze, później w Leśnej Podlaskiej oraz w Brdowie. W czerwcu 2000 roku uzyskał dyplom licencjacki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

W lipcu 2002 roku został przeniesiony do pracy duszpasterskiej na Jasnej Górze, gdzie przez osiemnaście lat z oddaniem służył pielgrzymom. Przez wiele lat o. Paweł troszczył się o zbiory Biblioteki Jasnogórskiej, pełniąc obowiązki jej dyrektora. W każdą sobotę pro-

wadził nowennę wieczystą do Matki Bożej Jasnogórskiej. W lipcu 2009 roku został ustanowiony egzorcystą na terenie archidiecezji częstochowskiej.

Fot. 2. O. Eugeniusz Paweł Michalik,
fot. M. Kępiński (Biuro Prasowe, Jasna Góra)

Ostatnie miesiące życia o. Pawła były naznaczone krzyżem cierpienia, postępującej choroby. Na kilka dni przed świętami Bożego Narodzenia trafił do częstochowskiego szpitala. Trzydziestego grudnia 2020 roku, w sześćdziesiątym pierwszym roku życia, w trzydziestym drugim roku życia zakonnego oraz w dwudziestym czwartym roku posługi kapłańskiej miłosierny Bóg powołał o. Pawła do siebie.

W swoim podaniu o przyjęcie do zakonu paulinów w 1987 roku o. Paweł tak pisał: „Coroczna piesza pielgrzymka do Jasnogórskiej Maryi objawiła mi sens życia: zapragnąłem służyć Matce Najświętszej oraz przez kapłaństwo jednoczyć się z Ofiarą Chrystusa”.

Pracownicy Biblioteki Jasnogórskiej pisali po śmierci o. Pawła, że brakuje im słów, by godnie pożegnać i podziękować za jego obecność, świadectwo oraz wszystko, co wspólnie przeżyli. Ciekawe były, a czasami budzące uśmiech jego pasje muzyczne, informatyczne, literackie. „Można nazwać Cię – napisali – człowiekiem ciekawym wszystkiego, a jednocześnie nie tracącym czasu na sprawy zbędne”.

W charakternym Ślązaku nieraz widzieli człowieka wrażliwego, zycziwego i po ludzku dobrego. Starał się rozumieć ich sprawy, doświadczenia oraz potrzeby osób świeckich. Często powtarzał, że dobrze poznał życie świeckie, jako że przed wstąpieniem do zakonu pracował zawodowo. Bardzo ważną cechą i wartością, którą obserwowano u niego, było sumienne wypełnianie obowiązków. Dotyczyło to nie tylko pracy w bibliotece, ale szczególnie przygotowania do homilii, Eucharystii, dyżurów kapłańskich. Zawsze wychodził z biblioteki z wyprzedzeniem, aby przygotować się do obowiązków kapłańskich i zakonnych.

Potem przyszła nieszczęsna choroba, która trwała długo i z różnym nasileniem. Zapewne dała mu dużo czasu na przemyślenia i przemodlenie sytuacji, dała dużo nadziei, ale w końcu nasiliła się bardzo mocno. Przez większość czasu funkcjonował zwyczajnie i bywał dość często w bibliotece. Najtrudniejsze były ostatnie miesiące.

Pracownicy biblioteki zacytowali słowa Jana Sztaudyngera, który pisał o śmierci z nutą ironii: „Czy śmierć to krewna życia?, pytasz się kochanie. Tak, krewna, ale dalsza, już na ostatnim planie”. Owego pokrewieństwa z ostatniego planu doświadczy każdy człowiek w wyznaczonym przez Pana czasie. On już przekroczył ten moment.

Na koniec swego świadectwa jego współpracownicy napisali: „Drogi Ojciec Pawle, słowa z Psalmu 125,1: «Ci, którzy Panu ufają, są jak góra Syjon, co się nie porusza, ale trwa na wieki», bardzo oddają Twoje życie, a my tak czujemy i dajemy świadectwo o Tobie. W Twoim gabinecie przy bibliotece nie słyszeć ulubionej przez Ciebie muzyki śląskiej, komputer wyłączony, fotel pusty, w kalendarzu wrzesień 2020! Pewnie za kilka dni wszystko się zmieni i nowy dyrektor zajmie to miejsce... Ale póki co... cisza, aż boli!”.

ŁUKASZ CYBULSKI¹, JOANNA PIETRZAK-THÉBAULT²,
MACIEJ MATRAŚ³, † PAWEŁ SKALSKI⁴

STARODRUKI NA WYCIĄgniĘCIE RĘKI – DNI KSIĄŻKI DAWNEJ NA UNIWERSYTECIE KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE

„Przez odtworzenie, przechowanie, poznanie
zawłaszczamy tę samą historię, która nas stworzyła”⁵.

Początki – improwizacja i entuzjazm

Od swego zarania Dni Książki Dawnej (DKD) należały do wydarzeń nietypowych, choć nie ze względu na rozmach, gdyż początki były skromne, a i później zawsze najważniejsza była przystępność działań. KDK zawsze były wyjątkowe, ponieważ powstały – zabrzmi to może nieco pretensjonalnie, ale zgodnie z prawdą – ze zdumienia... liczbą dawnych druków w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Ste-

¹ Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Nauk Humanistycznych.

² Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Wydział Nauk Humanistycznych.

³ Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

⁴ Biblioteka Główna Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

⁵ R. Piłat, *Trwanie rzeczy i trwanie kultury*, „Załącznik Kulturoznawczy”, 2 (2015), s. 53. Tekst powstał jako pokłosie III DKD. Na prośbę organizatorów prof. Roman Piłat wygłosił wówczas wykład wprowadzający do rozważań nad konserwacją rękopisów, druków i opraw. Pierwotny tytuł tego wystąpienia brzmiał: *O wartości starości*.

fana Wyszyńskiego, dostępnością i możliwościami ich wykorzystania w życiu akademickim. Jak wszystkie przedsięwzięcia nietypowe inicjatywa ta borykała się z logistycznymi przeszkodami, pozornie banalnymi, lecz w rzeczywistości nieraz stawiającymi przeprowadzenie imprezy pod znakiem zapytania, np. brak gablot, brak wolnego terminu w napiętym programie wiosennym uniwersyteckich spotkań i wydarzeń naukowych, brak przestrzeni wystawienniczej. Organizatorzy nie myśleli o tym, kiedy chętnym studentom pierwszych lat kulturoznawstwa i filologii polskiej powierzali dokonanie wyboru i opisu egzemplarzy, które chcieliby pokazać na wystawie.

Rozwój – upór i różnorodność

Dni Książki Dawnej wyrosłe z entuzjazmu i potrzeby chwili, może też z chęci znalezienia odpowiedzi na doraźne pytania, nie były jednak wydarzeniem jednorazowym. Jako ciąg wystaw oraz ściśle z nimi powiązanych spotkań naukowych i popularnonaukowych są niezmiennie raczej próbą odpowiedzi na pytanie o wartość i historię dawnych książek, o ich znaczenie dla współczesności. Są też próbą nadania nowej wartości inkunabułom, starodrukom, a nieraz i rękopisom, a także interesującym i rzadkim publikacjom z lat 1800-1945 przez ponowne włączenie ich w obieg czytelniczy. Tę genezę zainteresowań historycznych zakorzenioną w stosunku twórców DKD do źródeł doskonale uchwycił Roman Piłat: „po wielkich bitwach i sławnych aktach założycielskich miały zwykle dni, godziny i minuty ludzkiego życia. [...] Owe brakujące dni i godziny możemy czasem dostrzec, odkrywając je w zwykłych rzeczach nieafiszujących się swoją funkcją świadectwa. W nich historia istnieje w sposób wprawdzie utajony, lecz doskonale ciągły”⁶. Stawiając pytania, podejmując prace konserwatorskie, edytorskie i bibliologiczne, osoby zaangażowane nie tylko stają się częścią historii, z którą obcuja, ale też – w konsekwencji – czynią ją na swoje podobieństwo. Takie od początku były cele DKD, temu właśnie służą coroczne odczyty, panele dyskusyjne i konferencje naukowe zogniskowane na problematyce dawnej książki, nieod-

⁶ R. Piłat, *Trwanie rzeczy*, s. 51.

łącznie związane z jej fizyczną obecnością podczas ekspozycji organizowanych przez pracowników Wydziału Nauk Humanistycznych i Biblioteki Głównej UKSW.

Stałą obecność tej problematyki w życiu uczelni i nowych wyzwań w środowisku akademickim gwarantuje włączanie treści i eksponatów prezentowanych podczas DKD w bieżącą dydaktykę, do ćwiczeń i wykładów poświęconych kulturze i literaturze dawnej oraz historii i współczesnym zadaniom edytorstwa. W obecności realnych świadków historii przedmiot tych zajęć staje się nie tylko atrakcyjny, ale też inspirujący. To niewątpliwe korzyści dla dydaktyków, dla bibliotekarzy zaś okazja do regularnego udostępniania unikatowych w skali kraju zasobów. Nie chodzi przy tym jedynie o pokazywanie egzemplarzy najpiękniejszych, najcenniejszych, najrzadszych, o wyłuskiwanie wyłącznie perełek księgozbioru. Zróżnicowane tematycznie konteksty pozwalają na szersze spojrzenie i wydobyć na światło dzienne egzemplarze wymagających konserwacji, ułomnych, wydań pirackich albo już dzisiaj zapomnianych, tych najskromniejszych, nie przyciągających wyjątkowością szaty graficznej ani zdobieniem oprawy, takich, których aktualność dawno się ulotniła, a które ongiś stanowiły codzienny czytelniczy chleb. Może to być łaciński centon z XVII wieku, zbiór sejmowych konstytucji z wieku XVIII, poradnik dla służących sprzed pierwszej wojny światowej albo szkolny podręcznik wydany na szlaku armii generała Andersa. Organizowane regularnie od kilku lat kuratorskie oprowadzania po wystawach stają się też niepowtarzalną okazją poznania zbiorów bibliotecznych zupełnie z bliska.

Tym samym treści poszczególnych ekspozycji nie ograniczają się tylko do ich doraźnego, tematycznego waloru, lecz znajdują nowe zastosowanie w programach nauczania, nadają realny kształt zagadnieniom abstrakcyjnym, zyskują prawdziwie nowe życie, stając się częścią teraźniejszości.

Tematy pojawiały się właściwie same, nierzadko w nadmiarze, podczas wertowania kart książek, w miarę jak organizatorzy stopniowo coraz lepiej poznawali zasoby magazynów bibliotecznych. Horyzont Dni Książki Dawnej w 2013 i 2014 roku wytyczył z jednej strony aspekt wizualny i językowy kształtujący perspektywę odbioru dzieła, z drugiej zaś cicha obecność znanych oraz anonimowych

jego użytkowników, popularyzatorów i twórców, którzy pozostawili w nim ślad swojego przywiązania (nieoczekiwane odkrycia, zdziwienia, ale i najbardziej oczywiste tropy, do których należy wydawanie, tłumaczenie, interpretowanie Biblii). Zagadnienia te z konieczności wracały kilkakrotnie już to jako część pytania o kulturową i rynkową wartość dawnej książki (V DKD 2017) wyrażającej się w cechach oprawy, stosowanym zdobnictwie oraz cenie utrwalonej przez nabywcę woluminu, już to jako element dyskusji nad problematyką badania proveniencji rozproszonych księgozbiorów klasztornych (VI DKD 2018).

Przeciwagą dla bogactwa informacji ukrytych w źródłach są problemy ubytków, niedostatków, luk w samych przekazach, ich kruchości i zabiegów pozwalających zapewnić im trwanie. Zajmując się księgozbiorami dawnych druków i rękopisów, nie sposób pominąć tematu konserwacji (III DKD 2015). Dbałość o zbiory jest jednak częścią szerszego zjawiska, z którym muszą się zmierzyć już nie tylko historycy, lecz wszyscy czytelnicy. Każde, niekoniecznie profesjonalne zetknięcie się z zabytkową kolekcją zbiorów bibliotecznych jest doświadczeniem jej ułomności (a zarazem uroku) spowodowanej upływem czasu. Starzenie się nie jest, rzecz jasna, zjawiskiem nowym. Nowe, zmieniające się z czasem i spowodowane przemianami środowiska kulturotwórczego są jednak wzorce postrzegania owej szczególnej starości materialnej, a zatem konserwacja zbiorów musi się łączyć z szeroką refleksją nad tym, czego ta praca dotyczy i jakie pociąga konsekwencje. Organizatorzy nie pozostawali obojętni na inne jeszcze niż najbliższe dydaktyczne i naukowe sposoby funkcjonowania druków dawnych. Pokazana w ramach tych samych III DKD (2015) wystawa *Inspiracje* podkreśliła różnorodność realizacji opraw historyzujących, jeszcze atrakcyjniej prezentujących się w zestawieniu z autentycznymi opravami historycznymi.

Przekraczanie akademickiej rutyny i niebezpiecznych tendencji do zamykania się w wąskich dziedzinach badań nie zawsze bywa zrozumiałe w świecie, w którym miarą doskonałości jest liczba punktów przyznawanych przez urzędników. Godząc się na pozorną bezproduktywność w tym zakresie, organizatorzy DKD kontynuują je, przekonani o wartości szerszej perspektywy, jaką spotkania te otwierają przed nimi, a także – jak żywią nadzieję – przed odbiorcami. DKD

mogły zaistnieć na stałe dzięki takiemu właśnie myśleniu kolejnych dyrektorów biblioteki: Katarzyny Materskiej i Tomasza Winiarskiego. Bez ich zaangażowania wykraczającego poza rutynowe obowiązki, których przecież niemało, niniejszy artykuł by nie powstał. „Duch wieje, kędy chce”: to przecież od pomysłu konferencji naukowej *Patronka filologii* (II DKD 2014) wzięły początek dwa panele dotyczące polskich przekładów i edycji biblijnych w XVI wieku podczas światowego kongresu badaczy renesansu Renaissance Society of America w Berlinie w 2015 roku. One z kolei zaowocowały wydaną przez oficynę Vandenhoeck & Ruprecht książką *Word of God, Words of Men Translations, Inspirations, Transmissions of the Bible in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Renaissance*⁷. Zainteresowanie, z jakim tematyka ta spotkała się podczas promocji publikacji w ramach spotkań Authors Meet Critics na pierwszej dorocznej konferencji European Academy of Religion w Bolonii (marzec 2019), sprawiła, że w przygotowaniu jest drugi tom studiów. Ponadto pokłósiem panelu *Beyond Devotion. Texts of the Religious Literary Communities in the 16th and 17th Century Polish-Lithuanian Commonwealth* na tym kongresie będzie monografia zbiorowa pod redakcją Łukasza Cybulskiego. Ma się ona ukazać w tym samym prestiżowym wydawnictwie, w tej samej serii naukowej Refo500 Academic Studies.

Zapewne nie byłoby tych cykli cennych studiów w europejskim obiegu naukowym, gdyby nie skromne, często z pozoru tylko popularyzatorskie, a w gruncie rzeczy jakże inspirujące Dni Książki Dawnej. Ich twórcom nie zależy bynajmniej na tym, by straciły one kameralny charakter i przestały w pierwszym rzędzie służyć niewielkiej społeczności akademickiej. Widać jednak wyraźnie, że mają one szansę, by stać się platformą międzynarodowych kontaktów naukowych. VIII DKD miały stanowić pierwszy krok na tej drodze dzięki zaplanowanym spotkaniom z kolegami z Uniwersytetu Wileńskiego, którzy według informacji zebranych na wspomnianej już konferencji w Bolonii prowadzą u siebie podobne działania. Raz jeszcze DKD miały pokazać przenikanie się współczesności z historią i w gorącym politycznie czasie sięgnąć do dawnych druków odzwierciedlających

⁷ *Word of God, Words of Men Translations, Inspirations, Transmissions of the Bible in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Renaissance*, red. J. Pietrzak-Thébault, Göttingen 2018.

polityczne posunięcia i spory sprzed lat. A że polityka dawnej Rzeczypospolitej to w istocie polityka Rzeczypospolitej Obojga Narodów, udział litewskich kolegów (i wirtualna wymiana wystaw) wydawała się tym bardziej naturalna i oczywista. DKD 2020 miały odbyć się, jak zwykle, w kwietniu. W połowie marca zapanował jednak groźny koronawirus. Nie umieszczono więc w gablotach książek i druków ulotnych, nie odbył się koncert poznańskiego zespołu Lúthien Consort prezentującego muzykę Wojciecha Długoraja – lutnisty, który znalazł się w centrum największej politycznej afery Pierwszej Rzeczypospolitej: sprawy Samuela Zborowskiego – goście nie przyjechali, nie zaprezentowali swoich zbiorów, nie można było pojechać na ich zaproszenie do Wilna (nawiasem mówiąc, po raz pierwszy impreza ta zdobyła niewielki budżet, zapewne z racji jubileuszu)... Organizatorzy wierzą, że spotkanie, które miało się wpisać w obchody dwudziestolecia wydziału i biblioteki zarazem, odbędzie się za rok i że po nim nastąpią kolejne. Nie zamierzają z nich rezygnować, tym bardziej że nie pokazali jeszcze wszystkich książek – i mają już przecież własne gabloty!

Bilanse – tematy, konferencje, publikacje

I DKD, które trwały od 25 do 28 lutego 2013 roku, nie miały określonego tematu i nic też wówczas nie zapowiadało, że odbędą się spotkania kolejne. Pierwszej edycji towarzyszyły trzy wykłady. Profesor Erminia Ardisino z Università degli Studi di Torino wygłosiła referat *Images – Nature and Ethics* połączony z prezentacją książki *Visibile teologia: Il libro sacro figurato in Italia tra Cinquecento e Seicento* (*Teologia na pokaz. Ilustrowane książki pobożne we Włoszech na przełomie XVI i XVII wieku*), wydanej przez Edizioni di Storia e Letteratura (w której znalazł się m.in. artykuł J. Pietrzak-Thébault *I libri eleganti e pii di Gabriele Giolito de' Ferrari: una novità pretesa, una continuità efficace* – *Książki eleganckie i pobożne Gabriela Giolito de' Ferrari: pozorna nowość, skuteczna kontynuacja*)⁸. Prof. Bożena

⁸ J. Pietrzak-Thébault, *I libri eleganti e pii di Gabriele Giolito de' Ferrari: una novità pretesa, una continuità efficace*, w: *Visibile teologia: Il libro sacro figurato in Italia tra Cinquecento e Seicento*, red. E. Ardisino, E. Selmi, Roma 2012, s. 191-201, il.

Mazurkowa z Uniwersytetu Śląskiego mówiła na temat *Literackiej ramy wydawniczej w drukach oświeceniowych*, natomiast mgr Izabela Wiencek z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego *O staropolskich zakłęciach przeciw złodziejom książek*, ilustrując wystąpienie przykładami wpisów na egzemplarzach ze zbiorów BUW.

II DKD zaplanowane na 14-28 maja 2014 roku przebiegały pod hasłem *Biblia – patronka filologii*. Odbyła się wówczas konferencja naukowa *Patronka filologii* (20 maja 2014 roku), jej celem zaś było podjęcie refleksji nad zagadnieniem, którego problematyka od dawna poddawana jest wnikliwemu oglądowi (m.in. w kontekście rozwoju kultur wernakularnych i ich funkcjonowania w obrębie badań nad Biblią czy też w szczegółowych studiach rozmaitych aspektów historycznych translatoryki biblijnej). Zamysłem organizatorów było usytuowanie tego zagadnienia w szczególnie aktualnym dziś kontekście tożsamości dyscypliny, jaką jest filologia. Stało się to możliwe poprzez ukazanie doniosłości jednego z głównych jej korzeni: filologii biblijnej, a także jej trwałości we współczesnym świecie naukowym. Starano się pokazać, że jest to obszar badawczy wciąż wrażliwy na wyzwania współczesności, intensywnie eksploatowany i rozwijany, jakkolwiek często trzeba uzasadniać jego prawa do instytucjonalnej i metodologicznej legitymizacji. Konferencja była zatem równocześnie odpowiedzią na potrzebę owych uzasadnień i dowodem na ich słuszność. Wystąpienia ukazywały, w jaki sposób filologiczne studia biblijne zaangażowane w rozwój wiedzy o językach starożytnych i kulturze antycznej stymulowały przemiany dokonujące się w językach narodowych oraz zjawiskach kulturowych o zasięgu ponadregionalnym (poprzez przekłady, komentarze, polemiki, metody edycji i związany z nimi rozwój drukarstwa oraz form typograficznej postaci kodeksu). Dowodziły one ponadto, że takie wyzwania badawcze i przekładowe są nieustannie obecne i w czasach współczesnych, co było okazją, by przyjrzeć się ich dylematom oraz osiągnięciom.

Na konferencji wygłoszono jedenaście referatów, uczestnicy zaś wywodzili się z siedmiu ośrodków akademickich. Na dowód, że konferencja spełniła oczekiwania organizatorów, ukazała się książkowa publikacja pokonferencyjna.

Ponadto II DKD wpisały się w ramy XI Tygodnia Bibliotek pod hasłem *650 lat w służbie książki*. Otwarcu wystawy towarzyszyło spotkanie naukowe z udziałem studentów UKSW *Biblia czytana od pokoleń*, w czasie którego można było usłyszeć fragmenty Księgi Rodzaju z wybranych polskich przekładów biblijnych od piętnastowiecznych po współczesne.

Z czasem ukazała się publikacja pokonferencyjna pt. *Patronka filologii. Rola Biblii w rozwoju badań językoznawczych i przekładowych*⁹ (Wydawnictwo UKSW), zawierająca m.in. teksty J. Pietrzak-Thébault (*Na marginesie szesnastowiecznego hebrajskiego starodruku z kolekcji Biblioteki Głównej UKSW*, s. 105-116), oraz P. Skalskiego (*Dawne Biblie ze zbiorów Biblioteki UKSW, wraz z Katalogiem prezentowanych druków*, s. 117-172).

III DKD zorganizowane 10-18 kwietnia 2015 roku poświęcono konserwacji starych książek. Podczas towarzyszącej im konferencji naukowej *Konserwacja kolekcji zabytkowych – historia, wyzwania, ograniczenia* wygłoszono czternaście referatów tematycznych oraz wstępny wykład prof. Roberta Piłata wprowadzający w filozoficzne aspekty kontaktu z materialnymi świadectwami epok minionych. Uczestnicy, głównie praktycy konserwacji, wywodzili się z dziewięciu ośrodków naukowych (uniwersytetów, akademii sztuk pięknych, bibliotek naukowych). Wachlarz omawianych tematów był bardzo szeroki: od starożytnych papirusów po dwudziestowieczne autografy pisarzy i poetów, od problematyki tegumenologicznej po artefakty będące pamiątkami po pisarzach, od średniowiecznych kodeksów po kontrowersyjne kwestie związane z klasyfikacją i konserwacją druków z XIX wieku, od technik stosowanych w celu zachowania wszystkich walorów akwafort Rembrandta po granice interpretacji starodruków i przedmiotów zabytkowych jako inspiracji nowoczesnych dokonań artystycznych, od zagadnień opieki nad stosunkowo niewielkimi i spójnymi, choć mało znanymi księgozbiorami po możliwości, niebezpieczeństwa i granice, jakie stanowi cyfrowe przechowywanie danych i digitalizacja obiektów zabytkowych. Konferencja zgromadziła specjalistów z różnych dzie-

⁹ *Rola Biblii w rozwoju badań językoznawczych i przekładowych*, red. D. Muszytowska, Warszawa 2015.

dzin, co umożliwiło wymianę zdań i opinii, dzisiaj niestety nie do odtworzenia, która stanowiła być może najistotniejszą wartość tej konferencji, przerastającą oczekiwania organizatorów i ku zadowoleniu wszystkich uczestników wychodzącą poza planowane ramy czasowe.

Konferencja zaowocowała czterema publikacjami:

– Robert Piłat, *Trwanie rzeczy i trwanie kultury*, „Załącznik Kulturoznawczy”, 2 (2015), s. 50-62.

– Paulina Wach, *Konserwacja kolekcji papirusów z Biblioteki im. Rafała Taubenschlaga Uniwersytetu Warszawskiego*, „Notes Konserwatorski”, 17 (2015), s. 175-186.

– Agata Lipińska, *Opieka nad dwudziestowiecznymi kolekcjami rękopiśmiennymi na przykładzie archiwów pisarzy, naukowców i ludzi kultury: możliwości nowych technologii konserwatorskich*, „Notes Konserwatorski”, 17 (2015), s. 15-27.

– Łukasz Cybulski, *Ogólnopolska konferencja naukowa „Konserwacja kolekcji zabytkowych – historia, wyzwania, ograniczenia”*, Warszawa 17 kwietnia 2015 r., „Załącznik Kulturoznawczy”, 2 (2015), s. 476-481.

IV DKD pod tytułem *Biblioteka sarmacka* odbywały się od 11 do 16 kwietnia 2016 roku. Wykłady wygłosiło wówczas troje badaczy: dr hab. Mariusz Kazańczuk z Instytutu Badań Literackich PAN przedstawił niuanse *Anatomii herbarza*, natomiast dr hab. Joanna Partyka zaprezentowała „*Skład albo Skarbiec*” Jakuba Kazimierza Haura na tle kultury ciekawości. Profesor Krzysztof Koehler z UKSW podjęła temat *Sarmacja i jej krytycy. Z dziejów pewnej idei*.

Podczas V DKD, zorganizowanych w dniach 21-27 kwietnia 2017 roku pod hasłem *Sacrum, dziedzictwo, towar. Dawna książka i jej funkcjonowanie w świadomości społecznej i na rynku antykwarycznym*, dr Paweł Skalski z UKSW przedstawił wprowadzenie do wystawy zatytułowanej *Stosunek do książki dawnej na przykładzie egzemplarzy z księgozbioru Biblioteki UKSW*. Gościnnie wykłady wygłosili: dr hab. Grzegorz Nieć z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (*Walory bibliofilskie – czyli co decyduje o wartości książki na rynku antykwarycznym*); dr Maciej Matraś z UKSW (*Biblioteka batignolska i woluminy z jej zasobów w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*); mgr Maja Bogajczyk z Uniwersytetu Warszawskiego (*Praktycznie o aldynach*).

VI DKD (16-20 kwietnia 2018 roku) poświęcono zagadnieniu *E librariis monasteriorum. Z klasztornych bibliotek*. Nowością na tle dotychczasowych spotkań był panel dyskusyjny, któremu przewodniczył dr hab. Grzegorz Nieć z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Dyskusje toczyły się wokół czterech wystąpień, które wygłosili: dr Tomasz Stolarczyk z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego (*Siedemnasto- i dziewiętnastowieczne inwentarze biblioteczne klasztorów środkowopolskich*); mgr Elżbieta Bylinowa z Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (*O potrzebie badań klasztornych znaków bibliotecznych*); dr Paweł Skalski z Biblioteki Głównej UKSW (*Organizacja biblioteki Paulinów na Skatce w II poł. XVIII w.*); dr hab. Jolanta Gwioździk z Uniwersytetu Śląskiego (*Ślady lektury i egodokumenty w książce dawnej. Zarys problematyki*); Hanna Łaskarzewska z Biblioteki Narodowej (*O znaczeniu przyczynkarskich badań nad zbiorami klasztornymi na dawnych ziemiach polskich*).

Podczas panelu trwała również promocja książki *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury. Piśmiennictwo – książka – edukacja* (red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2017).

Dawna książka szkolna i akademicka to temat VII DKD w dniach 8-12 kwietnia 2019 roku. Również tym razem organizatorzy odwołali się do formuły panelu dyskusyjnego. Nad przebiegiem dyskusji czuwała prowadząca, dr hab. Joanna Pietrzak-Thébault z UKSW. Przedstawioną przez uczestników problematykę wyznaczały zagadnienia zaprezentowane przez troje badaczy: prof. Andrzej Dąbrówka z IBL PAN przedstawił *Najstarszy polski szkolny podręcznik*, dr hab. Marta Wojtkowska-Maksymik z Uniwersytetu Warszawskiego przybliżyła szesnastowieczny druk w wystąpieniu *Elementaria (1575) Macieja Wirzbięty. Od elementarza do podręcznika dobrych manier*, z kolei dr Joanna Dimke-Kamola z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu poruszyła tematykę retoryczną w referacie *„Rzecz trudna do wyłożenia w księdze”. Actio jako przedmiot nauczania we włoskich podręcznikach dla adeptów sztuki kaznodziejskiej (2. poł. XVI w. – 1. poł. XVII w.)*. Po raz pierwszy zorganizowano finał wystawy połączony z kuratorskim oprowadzaniem i utrzymanym w żartobliwym nieco tonie happe-

ningiem: publiczną lekturą fragmentów pasjonującego podręcznika dla służących¹⁰.

Inne publikacje bezpośrednio nawiązujące do DKD lub powstałe z inspiracji udziału w spotkaniach to następujące pozycje:

– Elżbieta Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 57-98.

– *O magii jako pseudonauce w dwóch traktatach średniowiecznych (wieloaspektowa analiza dwóch inkunabułów ze zbiorów Biblioteki Głównej UKSW)*, red. I. Wienczek, w: *Czary, alchemia, opętanie w kulturze na przestrzeni stuleci. Studia przypadków*, red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2015, s. 97-117.

– Maciej Matraś, *Księgi inwentarzowe jako źródło do badań nad księgozbiorem i biblioteką w świetle najstarszych inwentarzy Biblioteki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Fides. Biuletyn Biblioteka Kościelnych”, 1 (2016), s. 21-26.

– Maciej Matraś, *Biblioteka batignolska i woluminy z jej zasobów w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2018), s. 97-112.

– Paweł Skalski, *Kryteria doboru starych druków do konserwacji w Bibliotece Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Fides. Biuletyn Biblioteka Kościelnych”, 1 (2016), s. 49-60.

– Paweł Skalski, *Druki okresu sarmatyzmu na przykładzie eksponatów ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie zaprezentowanych na wystawie „Biblioteka sarmacka”*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2017), s. 191-199.

– Paweł Skalski, *Stosunek do książki dawnej na przykładzie egzemplarzy z księgozbioru Biblioteki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2018), s. 75-95.

¹⁰ E. Bederska, *Jak się stać można w krótkim czasie dobrą służącą*, Poznań 1909. Na okładce tytuł: „Dobra służąca”, czyli „Co powinnam wiedzieć o służbie i na służbie”. *Poradnik dla służących* (1916). Egzemplarz różniący się od prezentowanego w Bibliotece Cyfrowej Polona, polona.pl/item/dobra-sluzaca-czyli-co-powinnam-wiedziec-o-sluzbie-i-na-sluzbie-poradnik-dla,MTQ0MTA0MjY/6/#info:metadata, 23.07.2020.

– Tomasz Stolarczyk, *Inwentarze biblioteczne bernardynów, dominikanów, karmelitów i pijarów z XVII i XIX wieku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 97-110.

Wystawy i ekspozaty

Pierwsza wystawa była w całości dziełem studentów pierwszego roku kulturoznawstwa i filologii polskiej. To oni pod opieką organizatorów wybrali egzemplarze, ułożyli je w gablotach, opisali, zorganizowali konkurs wiedzy o książce dawnej. Powstała wystawa tyleż eklektyczna, co ciekawa, odzwierciedlająca faktyczne zainteresowania młodzieży i dowodząca tego, jak potrzebna jest w dydaktyce odwaga i odchodzenie od utartych szlaków. Dzięki tej pierwszej próbie były możliwe wszystkie następne ekspozycje, przygotowywane już w sposób profesjonalny.

Fot. 1. Przygotowania do II DKD

Uczestnicy II DKD mogli poza biblijnymi i okołobiblijnymi starodrukami zapoznać się z wydaniem Biblii w języku kantońskim, suahili, z przekładami interlinearnymi oraz edycjami elektronicz-

nymi, a nawet komiksami inspirowanymi Biblią. Dobór eksponatów nie był łatwy. Edycje Pisma Świętego liczą wiele woluminów i zajmują znaczące miejsce w księgozbiorze Biblioteki Głównej UKSW. Stąd też postanowiono na wybranych przykładach ukazać różnorodność form, jakie przybierała Biblia, i to tak pod względem tekstowym, jak graficznym: od wydań służących do badań biblistom poprzez edycje stanowiące pomoc i narzędzie w pracy misyjnej po adaptacje przeznaczone dla najmłodszych oraz miłośników komiksu.

Podczas trzeciej edycji zaprezentowano aż dwie wystawy. Oprócz tradycyjnej, eksponującej stare druki ze zbiorów Biblioteki Głównej UKSW, miałam za-
interesowaniem cieszyła się towarzysząca jej ekspozycja opraw historyzujących i artystycznych *Inspiracje*, przygotowana przez pracownię introligatorskie Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹¹.

IV Dni Książki Dawnej przypadły w roku 1050-lecia chrztu Polski. Z inspiracji tym faktem powstała wystawa starająca się pokazać kulturę spadkobierców tego wydarzenia, mimo że wielu z nich swoich korzeni

Fot. 2. II DKD

¹¹ M. Pronobis-Gajdzis, *Inspiracje. Historyzujące i artystyczne oprawy kodeksów*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne”, 1 (2015), s. 182-191.

Fot. 3. Wystawa poświęcona konserwacji
kolekcji zabytkowych

upatrywało w okresie wcześniejszym. Zaprezentowano nie tylko jej wytwory, ale także materiały, które na nią oddziaływały bądź ją kształtowały. Stąd też wśród wystawionych druków obok dzieł Kochowskiego, Starowolskiego, Paprockiego znalazły się również zbiory praw, pisma polemiczne, kazania i mowy okolicznościowe.

Podczas V DKD celem wystawy było przybliżenie sposobów pozyskiwania dawnej książki i podejścia do niej przez kolejnych właścicieli. Jednocześnie poprzez odpowiedni dobór ekspona-

tów starano się zwrócić uwagę na dwojaki charakter starodruków: historyczno-kulturowy, a zarazem czysto materialny jako przedmiotu obrotu handlowego. Zaprezentowano wówczas woluminy będące świadectwem zarówno szeroko stosowanej tzw. wojny proveniencyjnej (usuwanie bądź zamazywanie wpisów lub pieczęci poprzednich właścicieli), jak i przekazywania ich w rodzinie przez wiele pokoleń bądź ofiarowywania przyjaciółom lub uczniom. Wśród ekspонатów znalazły się m.in. dzieła należące niegdyś do Antoniego Hłusniewicza, Lucjana Rydla, Tomáša Josefa Povondry, Zygmunta Włodzimierza Tarło-Mazińskiego, rodziny Porembalskich, Konrada Górskiego, Czesława Zgorzelskiego. Przedsta-

wiono również dawne druki pochodzące z klasztoru Klarysek w Gnieźnie, konwentu Reformatów w Koninie oraz Wieluniu, seminarium w Kaliszu, paryskiej Szkoły Narodowej Polskiej na Bati-gnolles, biblioteki grafów Yorck von Wartenburg w Oleśnicy Małej. Swoistą ozdobą ekspozycji, pomimo stosunkowo młodego wieku, stały się druki z rękopiśmiennymi wpisami donacyjnymi i autografami św. Józefa Sebastiana Pelczara, bł. Michała Sopočki oraz bł. Franciszka Rosłańca.

W ramach wystawy na VI DKD za-

prezentowano woluminy należące niegdyś do biblioteki eremu kamedułów na Bielanych w Krakowie i Warszawie, opactwa benedyktyńskiego w Lubiniu i Trokach Starych (następnie w Horodyszczach), cysterskiego w Sulejowie i Wągrowcu, klasztoru Klarysek w Gnieźnie, Bazylianów w Trembowli, Marianów w Puszczy Mariańskiej, Bernardynów w Wilnie, Reformatów w Koninie, Dominikanów w Warszawie i Zabiałach koło Połocka, kolegium pijarskiego w Krakowie i Warszawie, jezuickiego w Pińsku, nowicjatu jezuitów w Krakowie oraz ich rezydencji w Jurewiczach nad Prypecią. Stanowią one świadectwo losów, jakie spotykały klasztorne księżnice kasowane i celowo rozprasane, a nawet niszczone przez zaborców.

Fot. 4. Podręcznik dla służących w historyzującej lekturze Joanny Pietrzak-Thébault

Ekspozycja VII DKD skupiła się w głównej mierze na dawnych drukach i rękopisach o charakterze podręcznikowym. Obok nich znalazły się dzieła w danej dziedzinie innowacyjne lub prekursorские, które siłą rzeczy albo same stały się podręcznikami, albo stanowiły dla nich niezbędną podstawę i źródło. Jednym z ciekawszych elementów była część poświęcona polskim podręcznikom wydany w okresie drugiej wojny światowej.

Głównym problemem przygotowujących kolejne ekspozycje jest stan zachowania poszczególnych obiektów. Nierzadko nie pozwala on na ich prezentację pomimo ewidentnej przydatności ze względu na wybraną w danym roku tematykę. Biblioteka Główna stara się o pozyskiwanie funduszy na sukcesywną ich konserwację, co pozwoli w przyszłości na włączenie tych egzemplarzy do kolejnych ekspozycji.

Dotychczas w ramach Dni Książki Dawnej zaprezentowano w sumie ponad 200 egzemplarzy ze zbiorów Biblioteki Główny UKSW, pochodzących głównie z lat 1475-1945. Wymienione poniżej obiekty w kolejności, w jakiej były prezentowane, to zdaniem organizatorów najbardziej interesujące z dotychczas przedstawionych:

I DKD

– Jacques Le Grand, *Sophologium* (Adolph Rusch, Strassburg ok. 1475) – drugie wydanie tego dzieła wykonane przez drukarza i handlarza papieru, Adolfa Ruscha (1435-1489). Egzemplarz szczególnie ciekawy m.in. ze względu na odręczne inicjały, marginalia manícula itp. Jest to najstarszy druk znajdujący się w zbiorach Biblioteki Główny UKSW.

– Erazm z Rotterdamu, *In Evangelium Marci paraphrasis; In Acta Apostolorum paraphrasis* (Johann Froben, Basilea 1524) – wspólnie opracowane, należą do najważniejszych dzieł biblijnych i filologicznych Erazma. Egzemplarz zwraca uwagę wspaniałą wczesnorenesansową oprawą (lata dwudzieste XVI wieku).

II DKD

– *Biblia Sacra utriusque Testamenti iuxta veterem translationem: qua hucusque Latina utitur Ecclesia* (Fridericus Peypus, Nuremberg

1530) – bogato zdobiona edycja Biblii, ilustrowana drzeworytami czołowych norymberskich mistrzów doby renesansu: Hansa Sebalda Behama (1500-1550), Hansa Springinklee (ok. 1490/1495-1540) oraz samego Albrechta Dürera (1471-1528).

– *Biblia Sacra polyglotta, complectentia textus originales, Hebraicum, cum Pentateucho Samaritano, Chaldaicum, Graecum, versio-numque antiquarum Samaritanae, Graecae LXXII Interp., Chaldaicae, Syriacae, Arabicae, Aethipicae, Persicae, Vulg. Lat. Edidit Brianus Waltonus* (Thomas Roycroft, London 1655-1657) – tzw. *Poliglota londyńska*, ostatnia z czterech wielkich poliglot i jedna z najlepszych edycji wielojęzycznych Biblii. Jej wartość naukowa jest aktualna po dzień dzisiejszy.

– David Martin, *Historie des Ouden en Nieuwen Testaments* (Antoni Schoonenburg, Peter Visser, Evert en Jan Visscher en Gerard onder den Linden [...], Amsterdam 1722) – dokonany przez Willema Sewela przekład francuskiego oryginału na język holenderski. Edycja bogato ilustrowana licznymi miedziorytami. Zaprezentowany egzemplarz wyróżnia również piękna oprawa zdobiona motywami orientalnymi.

– *Sacrorum Evangeliorum versio Gothica ex Codice Argenteo emendata atque suppleta* (Oxford University Press, Oxford 1750) – pierwsza zgodna z oryginałem edycja tekstu tzw. srebrnej Biblii, opracowana przez wieloletniego bibliotekarza i arcybiskupa Uppsali, Erika Benzeliusa. *Codex Argenteus* zawiera tekst czterech Ewangelii w tłumaczeniu na język gocki. Został spisany dla króla Ostrogotów Teodoryka Wielkiego po jego koronacji (471) srebrnymi i złotymi literami na nasączonym purpurą pergaminie.

– *Biblia, to iest Księgi Starego y Nowego Testamentu* (Drukarnia Łazarzowa, Kraków 1599) – tłumaczenie jezuitę Jakuba Wujka funkcjonowało przez następne 367 lat jako podstawowy katolicki przekład polski Pisma Świętego.

III DKD

– Mordechai ha-Kohen z Safed, *Sefer siftei kohen* (Daniel Zaniti, Venice 1605) – *Księga warg kapłana* – alegoryczno-kabalistyczny komentarz do parasy Tory wydany przez rabina i korektora, Izaaka

Gerszona. Egzemplarz wyróżnia się wspaniałą, częściowo zrekonstruowaną oprawą późnorennesansową.

– Aleksander Zuslin ha-Kohen, *Sefer ha-aguda* (Icchak Ben Aaron Proscic, Kraków 1571) – *Księga zrzeszenia*, traktat religijny wydany w znanej oficynie z krakowskiego Kazimierza. Także i ten wolumin charakteryzuje się imponującą oprawą późnorennesansową wykonaną prawdopodobnie przez rodzimego introligatora.

– Alphonsus de Spina, *Fortalitium fidei* (Anton Koberger, Nürnberg 1494) – traktat o charakterze apologetycznym. Odzwierciedla sytuację społeczno-polityczną Hiszpanii drugiej połowy XV wieku. Egzemplarz ten należy do najstarszych woluminów w zbiorach Biblioteki Głównej UKSW. Wyróżnia się zarówno zastosowanymi w tekście odręcznymi inicjałami, jak i ciekawą oprawą późnogotycką z końca XV lub początków XVI wieku.

IV DKD

– Bartosz Paprocki, *Gniazdo Cnoty* (Andrzej Piotrkowczyk, Kraków 1578) – jedno z najgłośniejszych dzieł wczesnej heraldyki polskiej. Opisuje dzieje i genealogię oraz blisko 200 herbów rodów szlacheckich i plebejskich. Edycję zdobi wiele drzeworytów. Już od XIX wieku zaliczany do druków rzadkich.

– *Konstytucje Seymu Walnego Pacificationis Warszawskiego szesniedzielnego zaczętego dnia XVI. miesiąca czerwca Roku Pańskiego M.DC.XC.IX* (Drukarnia Pijarów, Warszawa 1699) – tekst konstytucji sejmu pacyfikacyjnego zwołanego przez króla Augusta II Mocnego. Eksponowany wolumin wyróżnia jedwabna oprawa.

– Arnolf Kazimierz Żeglicki, *Inwentarz nowy praw, statutów, konstytucyj koronnych, y W. X. Litew: Znaydujących się w sześciu tomach Voluminis Legum* (Drukarnia Pijarów, Warszawa 1754) – ważne kompendium prawnicze opracowane na podstawie wcześniejszych edycji. Miało ono ułatwić poruszanie się po zbiorze *Volamina Legum*. Egzemplarz charakteryzuje się ciekawą formą oprawy tzw. kopertowej z drugiej połowy XVIII wieku.

– Wespazjan Kochowski, *Tribut należyty wdzięczności, wszytkiego Dobrego Dawcy Panu y Bogu albo Psalmodia Polska* (Drukarnia

oo. Paulinów, Częstochowa 1695) – pierwodruk arcydzieła sarmackiego baroku.

– I.N.D.N.P.M., *Centvria poetica licentia militis Poloni centum epigrammatib. impugnans* (b.w.m., 1666) – zbiorek ponad 100 epigramatów, gatunku chętnie wykorzystywanego przez twórców sarmackich. Egzemplarz wyjątkowy w zbiorach Biblioteki Głównej UKSW. Jego wcześniejszym właścicielem był bowiem Eremus Montis Regii – warszawski Erem Góry Królewskiej kamedułów.

– Szymon Starowolski, *Reformacya obyczaiów polskich powtore wydana* (Franciszek Cezary, Kraków przed 1656) – druga edycja dzieła wskazującego na konieczność naprawy ustroju społeczno-politycznego ówczesnej Rzeczypospolitej.

– Daniel Ernest Jabłoński, *Historia Consensus Sandomiriensis* (Ambrosius Haude, Berlin 1731) – druk przedstawiający wydarzenia poprzedzające oraz następstwa zawarcia ugody sandomierskiej z 14 kwietnia 1570 roku. Porozumienie to zawarte pomiędzy wyznaniem reformowanymi (luteranami, kalwinami i braćmi czeskimi) jest uznawane za najstarszy akt ekumeniczny w Europie.

V DKD

– Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie*, Paryż 1834 – pierwodruk, egzemplarz z zachowanym ekslibrisem Konrada Górskiego pochodzi z księgozbioru Czesława Zgorzelskiego. Obu należy zaliczyć do uznanych edytorów dzieł poety.

– Teofil Łękawski, *Katedra przemyska wraz z kościołem filialnym Najświętszego Serca P. Jezusa* (Przemyśl 1906) – monografia katedry przemyskiej. Egzemplarz zasługujący na uwagę ze względu na zachowany własnoręczny wpis donacyjny św. Józefa Sebastiana Pelczara dla wielokrotnego dziekana Wydziału Teologicznego i rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stanisława Spisa.

VII DKD

– [De Processibus] (b.w.m., ok. 1645) – zbiór rękopisów zawierających reportata, czyli notatki studentów z wysłuchanych wykładów z zakresu prawa prowadzonych m.in. przez Adama Roszczewicza, profesora, rektora i podkanclerzego Akademii Krakowskiej.

– Jakub Jachimowski, *Praelectiones theologicae in Sacram Scripturam Veteris Testamenti* (Drukarnia Szkoły Głównej Koronnej, Kraków 1789) – pierwszy polski podręcznik biblistyki używany w seminariach na przełomie XVIII i XIX stulecia.

– Christian Friedrich von Wolff, *Psychologia empirica* (Regensche Buchhandlung, Lipsk 1738) – drugie wydanie traktatu, w którym Wolff jako pierwszy wprowadził rozróżnienie psychologii racjonalnej i empirycznej.

– Francesco Emanuele Cangiamili, *Sacra embryologia* (Johann Franz Xaver Crätz, Ingolstadt 1764) – niemiecka edycja traktatu uznawanego za pierwszy podręcznik położnictwa.

Ponadto gdy się okazało, że Dni Książki Dawnej pozostawiły po sobie liczne pamiątki: zaproszenia, plakaty, foldery oraz zdjęcia związane z poszczególnymi wydarzeniami, najciekawsze z nich zaprezentowano na osobnej wystawie w Bibliotece Głównej UKSW, podsumowując tym samym pięć lat historii DKD.

Upowszechnianie czy rozgłos?

Wieloletnia współpraca organizatorów z obu jednostek uniwersyteckich, wzajemne inspiracje płynące tak z Wydziału Nauk Humanistycznych, jak i z biblioteki, pozwoliły na wypracowanie stałej formy Dni Książki Dawnej na UKSW. Korzyści bezsprzecznie są obopólne.

Z pewnością warto zauważyć, że kilkanaście druków i rękopisów eksponowanych w ramach DKD udostępniono w wersji cyfrowej w bibliotece cyfrowej Polona oraz „Fides”. W ten sposób Biblioteka Główna UKSW stara się stworzyć możliwość dotarcia do prezentowanych wcześniej obiektów możliwie najszerszemu kręgowi badaczy i odbiorców. Zainteresowanie publikowanymi cyfrowo obiektami eksponowanymi w ramach Dni Książki Dawnej odzwierciedla poniższa tabela (rejestrująca wyłącznie udostępnienia w ramach Księgozbioru Wirtualnego Federacji „Fides” – stan z 1 lipca 2020 roku).

**Wykaz wybranych zdigitalizowanych obiektów
prezentowanych podczas Dni Książki Dawnej na UKSW
zrealizowanych w latach 2013-2019**

Dzieło	Liczba wyświetleń	Data dodania publikacji
A. Opatowczyk, <i>Tractatvs de sacramentis in genere et specie</i> , Kraków 1642	130	20.12.2018
I.N.D.N.P.M., <i>Centvria poetica</i> , [b.m.] 1666	160	21.04.2016
W. Kochowski, <i>Tribut należyty wdzięczności</i> , [Częstochowa po 26 I 1695]	288	22.04.2016
<i>Inwentarz nr 15</i>	378	05.05.2016
B. Holzhauser, <i>Port Duszy naybespieczniejszy</i> , Wilno [po 2 V 1758 roku]	458	21.04.2016
S. Starowolski, <i>Reformacya obyczajow polskich powtore wydana</i> , [Kraków przed 1656]	476	22.04.2016
M.J. Walezyński, <i>Rhetorica Institutio</i> , wyd. 2, Kraków 1752	647	22.04.2016
A. Bkanowski, <i>Questiones theologiae canonico-morales, ex materiis de septem Sacramentis</i> , Wilno 1732	825	21.04.2016
K.S. Chróścikowski, <i>Filozofia chrześcijańska o początkach praw naturalnych</i> , Warszawa 1766	1 088	21.04.2016
W. Tylkowski, <i>Tribvnal sacrvm sev de arte faciendae</i> , Varsoviae 1690	1211	22.04.2016
G. Pikulski, <i>Panis quotidianus iuventutis sacrae sive Casuista brevis</i> , Kraków 1759	1811	22.04.2016
Razem	7472	od 21.04.2016

Z czasem coraz ważniejsza stawała się oprawa plastyczna imprezy. Dni Książki Dawnej na UKSW promuje każdorazowo starannie opracowany plakat wraz z korespondującymi z nim graficz-

nie zaproszeniami i ulotkami informacyjnymi. Od 2016 roku jest to dzieło starszego bibliotekarza Marcina Michalskiego. Prezentowana oprawa DKD to zarazem novum i wyznaczenie kierunku promocji w Bibliotece Głównej UKSW. Materiały graficzne pozwalają w atrakcyjny sposób informować o wydarzeniu w szeroko dostępnych i popularnych środkach komunikacji społecznej, jakim są portale społecznościowe (Facebook, YouTube). Zarówno o genezie, jak i o istocie oraz charakterze Dni Książki Dawnej na UKSW pokrótce informuje jedna z podstron Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego¹². Materiałów odnoszących się do ostatniej, siódmej edycji dostarcza osobna zakładka¹³. Można również obejrzeć blisko dwunastominutową prezentację w postaci filmu¹⁴.

Dni Książki Dawnej na UKSW wpisały się praktycznie na stałe w kalendarz wydarzeń uczelnianych. Interesują się nimi nie tylko badacze, bibliotekarze i studenci, ale także przedstawiciele pracowni konserwatorskich, goście z zaprzyjaźnionych bibliotek akademickich oraz członkowie Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie. Oblicza się, że przez siedem lat Dni Książki Dawnej przyciągnęły kilka tysięcy uczestników i zwiedzających, zasięg zaś ich oddziaływania powiększył się znacznie dzięki umieszczeniu cyfrowych wersji wybranych obiektów w sieci.

Trzydzieścioro dwoje prelegentów z dwunastu polskich i zagranicznych ośrodków naukowych, wspólna długofalowa praca badaczy z Wydziału Nauk Humanistycznych, pracowników Biblioteki Głównej UKSW i studentów kulturoznawstwa, filologii polskiej, filologii włoskiej, współpraca z Muzeum Wojska Polskiego, z Akademią Sztuk Pięknych w Warszawie i Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, dwie konferencje naukowe, trzynaście publikacji. Tak przedstawia się bilans ośmiu wydań Dni Książki Dawnej na UKSW, organizowanych nieprzerwanie od 2013 roku.

* * *

¹² *Dni Książki Dawnej na UKSW*, biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/884, 18.06.2020.

¹³ *Biblioteka, VIII Dni Książki Dawnej*, biblioteka.uksw.edu.pl/pl/node/994, 18.06.2020.

¹⁴ YouTube, *VII Dni Książki Dawnej na UKSW*, youtube.com/watch?v=jvfhuPeK8M, 18.06.2020.

Specyficzny bagaż tego dorobku zawsze rozkładał się na barki całego zespołu. Po ukończeniu niniejszego artykułu i w przededniu kolejnych DKD 2020 grono organizatorów bezpowrotnie opuścił dr Paweł Skalski – opiekun i znawca zbiorów Biblioteki UKSW, pomysłodawca i inicjator wielu wspólnych przedsięwzięć, człowiek wielkiej życzliwości, pozostawiając innym dokończenie rozpoczętych wspólnie prac. Pasji i zaangażowania, którymi

Fot. 5. Dr Paweł Skalski, VI DKD

dzielił się ze słuchaczami kierunków filologicznych, nie da się zastąpić, pozostaną one w pamięci studentów i absolwentów UKSW.

Koledzy i współpracownicy z Biblioteki Głównej i Wydziału Nauk Humanistycznych UKSW: Tomasz Chachulski, Łukasz Cybulski, Maciej Matras, Joanna Pietrzak-Thébault, żegnają swojego kolegę z żalem i uczuciem pustki, ale i z przekonaniem, że pozostał z nimi poprzez to, czego dokonał.

RYSZARD ŻMUDA¹

ZMARLI DYREKTORZY, WICEDYREKTORZY I KIEROWNICY BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH W POLSCE (1955-2020)

Wstęp

Biografistyka kościelna ma swoje bardzo ważne miejsce w refleksji nad dziejami Kościoła. W literaturze przedmiotu brak samodzielnej publikacji słownikowej poświęconej bibliotekarzom kościelnym, chociaż księżnice tego typu odgrywają doniosłą rolę kulturotwórczą oraz ewangelizacyjną i zasługują na takie specjalne opracowanie.

Wydawnictwa informacyjne zarówno encyklopedyczne, jak i słownikowe zamieszczają hasła biograficzne o pracownikach książki. Poświęcone nielicznym osobom są również książki, artykuły na łamach czasopism i w pracach zbiorowych oraz rozprawy doktorskie, licencjackie i magisterskie, a także źródła elektroniczne dostępne online.

Autor od wielu lat zajmuje się problematyką bibliotek kościelnych w Polsce. Produktem finalnym jest planowana monografia pt. *Biblioteki Kościoła w Polsce w świetle publikacji i prac dyplomowych w latach 1945-2015*².

¹ Uniwersytet Medyczny w Łodzi.

² Zarys treści: Część I: *Zarys dziejów i działalności*. Rozdziały: 1. Rodzaje księżnic kościelnych, 2. Kadra kierownicza, 3. Instytucje koordynujące działalność bibliotek kościelnych, 4. Czasopism Ośrodka ABMK i Federacji „Fides”. Część II: *Dokumentacja bibliograficzno-katalogowa*. Rozdziały: 1. Produkcja piśmiennicza, 2. Prace dyplomowe. Aneksy: 1. Informator o bibliotekach kościelnych, 2. Materiały ikonograficzne.

Zgromadzone materiały bibliograficzno-katalogowe³, które tworzą drugą integralną część monografii⁴, są sukcesywnie ogłaszane drukiem i udostępniane online w bibliotekach cyfrowych Federacji „Fides” i Cybra.

Do ukazania w pełniejszym świetle kadry kierowniczej, której spis stanowi jeden z rozdziałów, postanowiono siłami zbiorowymi zredagować *Słownik pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2020*, t. 1: *Profesorowie, docenci, doktorzy habilitowani*; t. 2: *Doktorzy, licencjaci, magistrowie*. Słownik obejmie zarówno żyjących, jak i zmarłych, z dodatkiem obszernego życiorysu, z bibliografią podmiotową i przedmiotową oraz fotografią⁵. W ramach przygotowań do tego przedsięwzięcia w czterech artykułach przeglądowych na łamach „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych” zostaną zaprezentowane sygnałne hasła biograficzne o zmarłych, emerytowanych, pełniących poprzednio funkcje oraz czynnych w 2020 roku dyrektorach, wicedyrektorach i kierownikach bibliotek kościelnych w Polsce w latach 1945-2020.

Opracowane artykuły przeglądowe napisano na podstawie istniejących publikacji, źródeł elektronicznych dostępnych online oraz przeprowadzonej kwerendy komputerowej i telefonicznej, ponieważ pandemia koronawirusa COVID-19, pustosząca świat w 2020 i 2021 roku, utrudnia albo uniemożliwia korzystanie z bibliotek i archiwów. Dzięki wyszukiwarce Google przejrzano wymienione w artykule na-

³ R. Żmuda, *Katalog prac licencjackich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1962-2014*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” (dalej: Fides), 2 (2015), s. 171-194; tenże, *Katalog prac magisterskich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1946-2014*, Fides, 1 (2016), s. 197-302; tenże, *Katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1952-2012*, Fides, 1 (2015), s. 207-227; tenże, *Katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz prac licencjackich i magisterskich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1946-2015*, Łódź 2016.

⁴ Tenże, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017.

⁵ R. Żmuda poszukuje i zaprasza autorów do opracowania według ustalonej instrukcji następujących brakujących haseł t. 1 *Słownika*: ks. Andrzej Bober SJ, ks. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, ks. Kazimierz Dola, ks. Piotr Duksa, ks. Bogusław Drożdż, ks. Józef Kiedos, Angelika Modlińska-Piekarz, ks. Anastazy Nadolny, Krzysztof Marian Narecki, ks. Stanisław Ormanty TChr, ks. Ryszard Otowicz SJ, o. Piotr Piasecki OMI, o. Andrzej Potocki OP, ks. Jan Sieg SJ, bp Andrzej Siemieniewski, ks. Roman Słupek SDS, ks. Stanisław Styś SJ, ks. Tadeusz Ślipko SJ, ks. Piotr Tarliński, ks. Antoni Żurek.

zwiska, część druków zwartych i czasopism, strony internetowe bibliotek kościelnych, seminariów duchownych, uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz diecezji. W wielu przypadkach odnaleziono tam fragmentaryczne informacje dotyczące omawianej problematyki.

Celem artykułów jest przedstawienie w różnych aspektach danych statystycznych i faktograficznych o kadrze kierowniczej księżnic kościelnych. Struktura artykułu o zmarłych dyrektorach, wicedyrektorach i kierownikach bibliotek kościelnych w Polsce (1955-2020) jest następująca:

Biografistyka według różnych kryteriów

1. Nazwiska, miejscowości, instytucje;
2. Stan duchowny i świeccy. Hierarchowie kościelni (biskupi), duchowieństwo (księża, pastory, zakonnicy), siostry zakonne, osoby świeckie;
3. Tytuły i stopnie naukowe (profesorowie, docenci, doktorzy habilitowani, doktorzy), tytuły zawodowe (licencjaci, magistrowie);
4. Sprawowane funkcje (rektorzy, dziekani, kierownicy katedr uniwersyteckich, dyrektorzy archiwów, dyrektorzy bibliotek, wicedyrektorzy, kierownicy (z datami ramowymi pełnionych funkcji);
5. Rodzaje bibliotek kościelnych: (archi)diecezjalne, kapitulne, katedralne, seminariów duchowych (diecezjalnych i zakonnych), uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych (męskich: benedyktynów, bernardynów, dominikanów, franciszkanów, franciszkanów konwentualnych, jezuitów, kapucynów, paulinów, salwatoriaków, werbistów; oraz żeńskich: felicjanek, Imienia Jezus, de Notre Dame);
6. Nazwy geograficzne (Bagno, Białystok, Częstochowa, Gniezno, Kielce, Kraków, Lublin, Nowe Miasto, Olsztyn, Opole, Pelplin, Pieniężno, Przemyśl, Sandomierz, Tarnów, Warszawa, Włocławek, Wrocław;
7. Słownik biograficzny (hasła sygnałne).

Zestawienie w jednym miejscu poniższych informacji może okazać się przydatne przy kwerendach w poszukiwaniu nazwisk, dat ra-

mowych życia, wykształcenia, stopni naukowych i tytułów zawodowych, przynależności do diecezji i wspólnot zakonnych, pełnionych funkcji w bibliotekach kościelnych (w określonych latach), piastowanych godności kościelnych (biskupów, kanoników, prałatów, proboszczów, prowincjałów), awansu na katedry uniwersyteckie, urzędów rektorskich i dziekańskich, archiwów, oficyn wydawniczych i innych.

Materiały biograficzne dają pewien wstępny wgląd w obraz bibliotekarstwa kościelnego w Polsce. Łatwo sprawdzić, kto był kim w gronie kadry kierowniczej księżnic kościelnych.

Dla pracowników bibliotek kościelnych i innych użytkowników informacji naukowej artykuły te będą okazją do sygnalizowania przeoczonych osób i instytucji. Powinny również zachęcić dyrektorów i innych autorów do opracowania brakujących haseł biograficznych.

Natomiast dwa tomy *Słownika* (wersja robocza zostanie udostępniona w bibliotece cyfrowej „Fides”) przed ogłoszeniem drukiem zaprezentują w pełniejszym świetle cichych bohaterów bibliotek, dokumentując m.in. ich działalność naukową, dydaktyczną, organizacyjną i inną.

W artykule o zmarłych zarejestrowano dziewięćdziesiąt dwie osoby, w tym trzech biskupów, dwudziestu sześciu księży, dwóch pastorów, czterdziestu trzech zakonników, trzy siostry zakonne i jedenaście osób świeckich. Prawdopodobnie zamieszczone wykazy statystyczne stanowią około 90 procent kadry. Byli to archiwiści, bibliofile, bibliotekarze, bibliotekoznawcy, filologowie klasyczni, historycy, poloniści, prawnicy, socjologowie i teologowie. Pełnili funkcje kierownicze w bibliotekach diecezjalnych, kapitulnych, katedralnych, seminariów duchownych, uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz innych instytucji⁶.

Ze względu na jednolitość w opisach bibliograficznych zastosowano normy wcześniej obowiązujące w poprzednich opracowaniach: w *Bibliografii*, *Katalogu* i *Dokumentacji*.

⁶ Autor prosi o zgłaszanie pominiętych osób z kadry kierowniczej i innych pracowników bibliotek kościelnych, których nazwiska zostaną uzupełnione w opracowaniu *Kadry bibliotek kościelnych w Polsce (1945-2020)* i w *Słowniku* (e-mail: ryszard.zmuda@umed.lodz.pl; ryszard.zmuda44@wp.pl).

Wykaz skrótów

Sigła zakonów

Męskie instytuty życia konsekrowanego

- OFM – franciszkanie – Zakon Braci Mniejszych – *Ordo Fratrum Minorum*
- OFMCap – kapucyni – Zakon Braci Mniejszych Kapucynów – *Ordo Fratrum Minorum Cappucinatorum*
- OFMConv – franciszkanie konwentualni – Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych – *Ordo Fratrum Minorum Conventualium*
- OFMObs – bernardyni – Zakon Braci Mniejszych – *Ordo Fratrum Minorum Observantium*
- OMI – oblaci – Zgromadzenie Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej – *Oblati Mariae Immaculatae*
- OP – dominikanie – Zakon Braci Kaznodziejów – *Ordo Fratrum Praedicatorum*
- OSB – benedyktyni – Zakon Świętego Benedykta – *Ordo Sancti Benedicti*
- OSBM – bazylianie – Bazylikański Zakon Świętego Jozafata – *Ordo Basilianus Sancti Josaphat*
- OSPPE – paulini – Zakon Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika – *Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*
- SAC – pallotyni – Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego – *Societas Apostolatus Catholici*
- SDS – salwatorianie – Towarzystwo Boskiego Zbawiciela – *Societas Divini Salvatoris*
- SJ – jezuici – Towarzystwo Jezusowe – *Societas Jesu*
- SVD – werbiści – Zgromadzenie Słowa Bożego – *Societas Verbi Divini*
- TChr – chrystusowcy – Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej – *Societas Christi pro Emigrantibus Polonis*

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego

- CSNJ – marylki – Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezusa pod opieką Maryi Panny Wspomożenia Wiernych – *Congregatio Sororum a Sanctissimo Nomine Iesu sub protectione Beatae Mariae Virginis Auxilii Christianorum*
- CSSF – felicjanki – Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo Trzeciego Zakonu Regularnego Świętego Franciszka Serafickiego – *Congregatio Sororum Sancti Felicis de Cantalice Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci Seraphici*

SSND – Notre Dame – Zgromadzenie Sióstr Szkolnych z Notre Dame
– *Congregatio Pauperum Sororum Scholarium de Notre Dame*

Wyrazy typowe

bp – biskup
br. – brat
cz. – część
doc. – docent
dr – doktor
hab. – habilitowany
ks. – ksiądz
lic. – licencjat
mgr – magister
mjr – major
np. – na przykład
o. – ojciec
płk – pułkownik
prof. – profesor
rec. – recenzja
red. – redaktor
rozdz. – rozdział
s. – siostra
Sum. – Summary
św. – święty
ur. – urodził się
zm. – zmarł

Inne skróty

A. Prow. – Archiwum Prowincjalne
AI – Akademia Ignatianum
AMBK – Archiwum, Muzeum i Biblioteka Kapitulna
APPTJ – Archiwum Prowincji Południowej Towarzystwa Jezusowego
ATK – Akademia Teologii Katolickiej
AWSĐ – Arcybiskupie Wyższe Seminarium Duchowne
B. Jas. – Biblioteka Jasnogórska
B. Pisarzy – Biblioteka Pisarzy Towarzystwa Jezusowego
B. Prow. – Biblioteka Prowincjalna
B. Diec. – Biblioteka Diecezjalna
B. Kap. – Biblioteka Kapitulna

B. Kat.	– Biblioteka Katedralna
BN	– Biblioteka Narodowa
BNJ	– Biblioteka Naukowa Jezuitów
BT	– Biblioteka Teologiczna
ChAT	– Chrześcijańska Akademia Teologiczna
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
MSD	– Misyjne Seminarium Duchowne
MWSD	– Metropolitalna Wyższe Seminarium Duchowne
PAN	– Polska Akademia Nauk
PAT	– Papieska Akademia Teologiczna
PWT	– Papieski Wydział Teologiczny
UJ	– Uniwersytet Jagielloński
UW	– Uniwersytet Warszawski
WAM	– Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy
WF	– Wydział Filozoficzny
WF TJ	– Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego
WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
WSF-P	– Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum
WT	– Wydział Teologiczny

HASŁA BIOGRAFICZNE

Biografistyka według różnych kryteriów

1. Nazwiska, miejscowości, instytucje

- Ks. Jan Adamecki (1895-1972), Włocławek – WSD
 Ks. dr Julian Ataman (1906-1989), Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.
 Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC (1936-2010), Ołtarzew – pallotyni
 O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv (1915-1997), Warszawa – ATK
 Ks. dr Franciszek Bargieł SJ (1918-2009), Kraków – WF TJ
 Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ (1917-1986), Kraków – WF TJ
 Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS (1933-2007),
 Bagno – WSD
 Ks. mgr Czesław Borawski ((1893-?)), Warszawa – ATK
 Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski (1936-2001), Olsztyn – WSD
 O. mgr Błażej Budnik OFMObs (1962-2017), Kraków – bernardyni

- Ks. dr hab. Stanisław Chłąd (1945-1993), Częstochowa – WSD
Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski (1932-2018), Lublin – KUL
S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF (1915-1994), Warszawa – WSD
Ks. dr Stanisław Drypa (1914-1984), Sandomierz – WSD
O. Jan Ludwik Kornel Gadacz OFMCap (1916-1985), Kraków – kapucyni
Ks. dr Ludwik Gładyszewski (1932-2009), Gniezno – WSD
Mgr lic. Tytus Górski (1922-2011), Kraków – PAT
Ks. dr Aleksander Grabowski (1911-1973), Warszawa – ATK
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs (1916-1986), Kraków – bernardyni
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ (1939-2020), Kraków – jezuici
O. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs (1911-1976), Lublin – KUL
Ks. mgr Jan Hause (1934-2009), Warszawa – ChAT
O. Franciszek Albin Janocha OFMCap (1912-2001), Kraków
O. Adam Ambroży Jastrzębski OFMCap (1915-1985), Zakroczym – kapucyni
Ks. dr Konrad Keler (1948-2018) SVD, Pieniężno – MWSD
O. mgr Dominik Krystian Kiesch OFM (1933-1991), Wrocław – franciszkanie
Mgr Adam Konderak (1946-2001), Lublin – KUL
Ks. Ryszard Jakub Kotowicz (1933-2009), Białystok – AWSD
Ks. Stefan Kowalczyk (1897-1957), Warszawa – WSD
O. dr Szczepan Józef Krajewski OFMConv (1919-1975), Kraków – franciszkanie
Mgr Maria Kunowska (1914-2005), Lublin – KUL
S. mgr Angela Aleksandra Lachendro SSND (1932-1999), Opole – Notre Dame
Ks. Antoni Liedtke (1904-1994), Pelplin – WSD
O. dr Ambroży Maria Edmund Lubik OFM (1906-1998), Wrocław – franciszkanie
Ks. dr Antoni Luft (1922-2008), Warszawa – WSD
Br. mgr Zbigniew Łada SJ (1928-2009), Warszawa – BN, ATK, Bobolanum

- Ks. dr Witold Malej (1922-2005), Warszawa – WSD
Mgr Helena Mańkowska (1922-2012), Lublin – KUL
Ks. mgr Karol Messerschmidt (1905-1991), Warszawa – ChAT
O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE (1959-2020), Częstochowa – B. Jas.
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ (1919-2013), Kraków – WF TJ / BNJ
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz (1974-2020), Lublin – KUL
Ks. Leon Mońko SJ (1911-1980), Warszawa – B. Pisarzy
Ks. mgr Henryk Mross (1923-2000), Pielplin – WSD
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv (1914-1965), Kraków – franciszkanie konwentualni
Ks. mgr Bronisław Natoński (1914-1989), Kraków – jezuici
Ks. Zygmunt Niedzielski (1913-2014), Warszawa – WSD
Ks. dr Antoni Nowak (1927-2020), Tarnów – WSD
Dr Witold Nowodworski (1907-1978), Lublin – KUL
Bp dr Jan Obłąk (1913-1988), Olsztyn – WSD
Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk (1966-2018), Częstochowa – WSD
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ (1933-2003), Warszawa – Bobolanum
Mgr Andrzej Paluchowski (1933-2017), Lublin – KUL
Ks. Felicjan Paluszkiewicz SJ (1931-2006), Warszawa – B. Pisarzy / Bobolanum
Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki (1927-1989), Białystok – AWSD
O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP (1947-2018), Kraków – domnikanie
Ks. Jan Rosiak SJ (1911-1989), Warszawa – B. Pisarzy
S. dr Jadwiga Rył CSNJ (1927-2019), Gniezno – B. Kat.
Ks. dr Jan Sambor (1946-2000), Częstochowa – WSD
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ (1919-2001), Kraków – WF TJ
Ks. Stanisław Sieluk (1904-1960), Białystok – AWSD
Ks. dr Józef Seyda SVD (1920-1969), Pieniężno – MWSD
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM (1934-1966), Wrocław – WSD franciszkanów
Ks. dr Józef Sroka (1938-2004), Przemyśl – B. Kap.
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś SJ (1896-1959), Lublin – BT Bobolanum
Emilia Szeliga-Szeligowska (1878-1954), Lublin – KUL
Ks. dr Marian Szczepański (1955-2014), Częstochowa – WSD

Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM (1911-1997), Warszawa – ATK

Ks. mgr Antoni Sznajder SDS (1913-1999), Warszawa – ATK

Ks. dr Jan Szymusiak SJ (1920-1987), Lublin – BT Bobolanum

Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ (1918-2015), Kraków – WF TJ

O. Dionizy Śmiałowski OFMConv (1930-2006), Kraków – franciszkanie

O. Leonard Mikołaj Jan Tataro OFM (1904-1994), Kraków

Ks. Zygmunt Tyburski (1907-1997), Włocławek – WSD

Bp prof. dr hab. Wincenty Urban (1911-1983), Wrocław – B. Kap.

Ks. dr Bogusław Waczyński SJ (1907-1981), Lublin – BT Bobolanum

Ks. Stanisław Wawryn SJ (1904-1991), Warszawa – B. Pisarzy

Mgr Barbara Wilejszys (1918-?), Warszawa – ATK

O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM (1934-2010), Kraków – B. Prow.

O. Salwator Jan Witocy OFM (1934-2002), Wrocław – franciszkanie

Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski (1891-1975), Lublin – KUL

Ks. Kazimierz Wojtoń (1937-2018), Wrocław – WSD

Ks. prof. dr hab. Jerzy Wolny (1921-1999), Częstochowa – WSD

Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik (1914-1990), Sandomierz – WSD

Ks. Tomasz Wróbel (1908-1985), Kielce – WSD

Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs (1918-1993), Kraków – WT UJ, B. Prow.

Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski (1879-1955), Sandomierz – WSD

Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD (1914-1982), Pieniężno – MWSD

O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB (1953-2020), Kraków – Tyniec

O. Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv (1912-1986), Kraków – franciszkanie konwentualni

Ks. dr Henryk Żochowski (1921-1999), Warszawa – WSD

Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ (1923-1988), Lublin – BT Bobolanum

2. Stan duchowny i świeccy

Biskupi

Bp dr Jan Obłąk, Olsztyn

Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, Wrocław

Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik, Sandomierz

Księża

- Ks. Jan Adamecki, Włocławek – WSD
Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.
Ks. mgr Czesław Borawski, Warszawa – ATK
Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski, Olsztyn
Ks. dr hab. Stanisław Chłąd, Częstochowa – WSD
Ks. dr Stanisław Drypa, Sandomierz – WSD
Ks. dr Ludwik Gładyszewski, Gniezno – WSD
Ks. dr Aleksander Grabowski, Warszawa – ATK
Ks. Ryszard Jakub Kotowicz, Białystok – AWSD
Ks. Stefan Kowalczyk, Warszawa – WSD
Ks. dr Antoni Liedtke, Pelplin – WSD
Ks. dr Antoni Luft, Warszawa – WSD
Ks. dr Witold Malej, Warszawa – WSD
Ks. mgr Henryk Mross, Pelplin – WSD
Ks. Zygmunt Niedzielski, Warszawa – WSD
Ks. dr Antoni Nowak, Tarnów – WSD
Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki, Białystok – AWSD
Ks. dr Jan Sambor, Częstochowa – WSD
Ks. Stanisław Sieluk, Białystok – AWSD
Ks. dr Józef Sroka, Przemyśl – B. Kap.
Ks. dr Marian Szczepański, Częstochowa – WSD
Ks. Zygmunt Tyburski, Włocławek – WSD
Ks. Kazimierz Wojtoń, Wrocław – WSD
Ks. Tomasz Wróbel, Kielce – WSD
Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz – WSD
Ks. dr Henryk Żochowski, Warszawa

Pastorzy

- Ks. mgr płk Jan Hause, Warszawa – ChAT
Ks. mgr mjr Karol Messerschmidt, Warszawa – ChAT

Zakonnicy

- Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, Ołtarzew – pallotyni
O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, Warszawa – ATK
Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ

- Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków – WF TJ
Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, Bagno – WSD
O. mgr Błażej Budnik OFMObs, Kraków – bernardyni
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs, Kraków – bernardyni
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – jezuici
O. Franciszek Albin Janocha OFMCap
O. Adam Ambroży Jastrzębski OFMCap, Zakroczym – kapucyni
Ks. dr Konrad Keler SVD, Pieniężno – MWSD
O. mgr Dominik Krystian Kiesch OFM, Wrocław – franciszkanie
O. dr Szczepan Józef Krajewski OFMConv, Kraków – franciszkanie konwentualni
O. dr Ambroży Maria Edmund Lubik OFM, Wrocław – franciszkanie
Br. mgr Zbigniew Łada SJ, Warszawa – BN, ATK, Bobolanum
O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE, Częstochowa – B. Jas.
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ, Kraków – jezuici
Ks. Leon Mońko SJ, Warszawa – B. Pisarzy
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv, Kraków – franciszkanie konwentualni
Ks. mgr Bronisław Natoński SJ, Kraków – jezuici
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ, Warszawa – jezuici
Ks. Felicjan Paluszkiewicz SJ, Warszawa – B. Pisarzy, Bobolanum
O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP, Kraków – dominikanie
Ks. Jan Rosiak SJ, Warszawa – B. Pisarzy
Ks. dr Józef Seyda SVD, Pieniężno – MWSD
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, Kraków – WF TJ
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM, Wrocław – franciszkanie
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM, Warszawa – ATK
Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, Bagno – WSD
Ks. Jan Szymusiak SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ, Kraków – WF TJ
O. Dionizy Śmiałowski OFMConv, Kraków – franciszkanie
O. Leonard Mikołaj Jan Tatara OFM, Kraków – jezuici
Ks. Bogusław Waczyński SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. Stanisław Waryń SJ, Warszawa – B. Pisarzy
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – B. Prow.

O. Salwator Jan Witecy OFM, Wrocław – franciszkanie
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Kraków – WT UJ, B. Prow.
Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD, Pieniężno – werbiści
O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Kraków – Tyniec
O. mgr Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv, Kraków – franciszkanie konwentualni
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Lublin – BT Bobolanum

Siostry zakonne

S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF, Warszawa – WSD
S. mgr Angela Aleksandra Lachendro SSND, Opole
S. dr Jadwiga Rył CSNJ, Gniezno – B. Kat.

Osoby świeckie

Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski, Lublin – KUL
Mgr lic. Tytus Górski, Kraków – PAT
Mgr Adam Konderak, Lublin – KUL
Mgr Maria Kunowska, Lublin – KUL
Mgr Helena Mańkowska, Lublin – KUL
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz, Lublin – KUL JP II
Dr Witold Nowodworski, Lublin – KUL
Mgr Andrzej Paluchowski, Lublin – KUL
Emilia Szeliga-Szeligowska, Lublin – KUL
Mgr Barbara Wilejszys, Warszawa – ATK
Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski, Lublin – KUL

3. Tytuły i stopnie naukowe

Profesorowie

Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, Ołtarzew – WSD
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Borzyszkowski, Olsztyn – WSD Hosianum
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – BNJ
O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP, Kraków
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, Kraków – WF TJ

Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś, Lublin – BT Bobolanum
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ, Kraków – WF TJ
Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, Wrocław – B. Kap.
Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Jerzy Wolny, Częstochowa – WSD
Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik, Sandomierz – WSD
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Kraków – WT UJ, B. Prow.
Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD, Pieniężno – werbiści / Warszawa – MWSD
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Lublin – Bobolanum

Docenci

Ks. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs, Lublin – KUL
Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM, Warszawa – ATK

Doktorzy habilitowani

Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, Bagno – WSD
Ks. dr hab. Stanisław Chłąd, Częstochowa – WSD
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz, Lublin – KUL JP II
Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk, Częstochowa – WSD
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ, Warszawa – Bobolanum

Doktorzy

Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.
O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, Warszawa – ATK
Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ
Ks. dr Stanisław Drypa, Sandomierz – WSD
Ks. dr Ludwik Gładyszewski, Gniezno – WSD
Ks. dr Aleksander Grabowski, Warszawa – ATK
Ks. dr Konrad Keler SVD, Pieniężno – MWSD
O. dr Szczepan Józef Krajewski OFMConv, Kraków
Ks. dr Antoni Lidtke, Pelplin – WSD
O. dr Ambroży Maria Lubik OFM, Wrocław – WSD franciszkanów
Ks. dr Antoni Luft, Warszawa – WSD
Ks. dr Witold Malej, Warszawa – WSD

Ks. dr Antoni Nowak, Tarnów – WSD
Dr Witold Nowodworski, Lublin – KUL
S. dr Jadwiga Rył CSNJ, Gniezno – B. Kat.
Ks. dr Jan Sambor, Częstochowa – WSD
Ks. dr Józef Seyda SVD, Pieniężno – MWSD
Ks. dr Józef Sroka, Przemyśl – B. Kap.
Ks. dr Marian Szczepański, Częstochowa – WSD
Ks. dr Jan Szymusiak SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. dr Bogusław Waczyński SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. dr Henryk Żochowski, Warszawa – WSD

Tytuły zawodowe

Licencjaci

Mgr lic. Tytus Górski, Kraków – PAT
O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE, Częstochowa – B. Jas.
Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki, Białystok – AWSD
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – B. Prow.

Magistrowie

Ks. mgr Czesław Borawski, Warszawa – ATK
O. mgr Błażej Budnik OFMObs, Kraków
Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski, Lublin – KUL
S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF, Warszawa – WSD
Ks. mgr Jan Hause, Warszawa – ChAT
Mgr Adam Konderak, Lublin – KUL
O. mgr Dominik Krystian Kiesch OFM, Wrocław
Mgr Maria Kunowska, Lublin – KUL
S. mgr Angela Aleksandra Lachendro SSND, Opole
Br. mgr Zbigniew Łada SJ, Warszawa – Bobolanum
Mgr Helena Mańkowska, Lublin – KUL
Ks. mgr Karol Messerschmidt, Warszawa – ChAT
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ, Kraków – BNJ
Ks. mgr Henryk Mross, Pelplin – WSD
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv, Kraków
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM, Wrocław
Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, Bagno – WSD

Mgr Barbara Wilejszys, Warszawa – ATK
Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz – WSD
O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Kraków – Tyniec
O. mgr Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv, Kraków

4. Sprawowane funkcje

Rektorzy

Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – WSF-P, AI

Dziekani

Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ, Kraków – WF TJ / Warszawa – ATK
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Warszawa – ATK
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Warszawa – ATK

Kierownicy katedr uniwersyteckich

Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, Warszawa – ATK
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Kraków – WT UJ
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Warszawa – ATK

Dyrektorzy archiwów

Ks. mgr Jan Adamecki, Włocławek – WSD
Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.
Ks. dr hab. Józef Andrzej Waclaw Boguniowski SDS, Bagno – A. Prow. / Kraków – PAT
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs, Kraków
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień, Kraków – APPTJ

Ks. dr Andrzej Luft, Warszawa – WSD
Ks. Bronisław Natoński SJ, Kraków – A. Prow.
Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, Wrocław – AMBK
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – A. Prow.
Ks. mgr Tomasz Wróbel, Kielce – WSD
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs Kraków –
A. Prow.

Dyrektorzy bibliotek

Ks. Jan Adamecki, Włocławek – WSD
Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.
Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, Ołtarzew – WSD (1968-1993)
O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, Warszawa – ATK (1971-1980)
Ks. dr hab. Józef Andrzej Waclaw Boguniowski SDS, Bagno – WSD
(1967-1972)
Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski, Olsztyn – WSD Hosianum
(1975-1997)
Ks. dr hab. Stanisław Chłód, Częstochowa – WSD (1992-1993)
Ks. dr Stanisław Drypa, Sandomierz – WSD (1961-1983)
Ks. dr Ludwik Gładyszewski, Gniezno – WSD (1963-1967)
Mgr. lic. Tytus Górski, Kraków – PAT (1971-1979)
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs, Kraków
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – BNJ (1988-2002)
O. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs, Lublin – KUL (1950-
-1976)
Ks. mgr Jan Hause, Warszawa – ChAT (1976-1999)
O. Franciszek Albin Janocha OFMCap
O. Adam Ambroży Jastrzębski OFMCap, Nowe Miasto
Ks. dr Konrad Keler SVD, Pieniężno – MWSD (1979-1981)
O. mgr Dominik Krystan Kiesch OFM, Wrocław (1967-1970)
Ks. Ryszard Jakub Kotowicz, Białystok – AWSD
Ks. Stefan Kowalczyk, Warszawa – WSD (1947-1957)
Ks. dr Antoni Liedtke, Pelplin – WSD
O. dr Ambroży Maria Edmund Lubik OFM, Wrocław – B. Prow.
(1957-1967)
Ks. dr Antoni Luft, Warszawa – WSD (1969-1995)

- Ks. dr Witold Malej, Warszawa – WSD (1957-1966)
O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE, Częstochowa – B. Jas. (2005-2020)
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ, Kraków – BNJ (1955-2000)
Ks. Leon Mońko SJ, Warszawa – B. Pisarzy (1957-1960)
Ks. mgr Henryk Mross, Pielpin – WSD
Ks. mgr Bronisław Natoński, Kraków – jezuici (1955-1972)
Ks. Zygmunt Niedzielski, Warszawa – WSD (1945-1946)
Ks. dr Antoni Nowak, Tarnów – WSD (1962-1991)
Dr Witold Nowodworski, Lublin – KUL (1949-1950)
Bp dr Jan Obłąk, Olsztyn – WSD Hosianum (1949-1975)
Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk, Częstochowa – WSD (2007-2018)
Ks. dr hab. Ryszard Otłowicz SJ, Warszawa – Bobolanum (1994-2003)
Mgr Andrzej Paluchowski, Lublin – KUL (1976-2017)
Ks. Felicjan Paluszkiewicz SJ, Warszawa – B. Pisarzy / Bobolanum (1977-1992 / 1992-1993)
Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki, Białystok – WSD (1979-1989)
O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP, Kraków (2000-2002)
Ks. Jan Rosiak SJ, Warszawa – B. Pisarzy (1961-1962)
Ks. dr Jan Sambor, Częstochowa (1993-2007)
Ks. dr Józef Seyda SVD, Pieniężno – MWSD (1950-1964)
Ks. Stanisław Sieluk, Białystok – AWSD
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM, Wrocław (1970-1976)
Ks. dr Józef Sroka, Przemyśl – B. Kap.
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś SJ, Lublin – BT Bobolanum (1946, 1951-1959)
Ks. dr Marian Szczepański, Częstochowa – WSD (1991-1992)
Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM, Warszawa – ATK (1966-1971)
Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, Bagno – WSD (1957-1966)
Ks. Jan Szymusiak SJ, Lublin – BT Bobolanum (1960-1961)
O. Dionizy Śmiałowski OFMConv, Kraków (1965-2000)
O. Leonard Mikołaj Jan Tataro OFM, Kraków (1957-1972)
Ks. Zygmunt Tyburski, Włocławek – WSD (1956-1967)
Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, Wrocław – B. Kap. (1946-1983)

Ks. Bogusław Waczyński SJ, Lublin – BT Bobolanum (1947-1950)
Ks. Stanisław Wawryn SJ, Warszawa – B. Pisarzy (1946-1956, 1963-1976)
Ks. dr Michał Wilniewicz, Drohiczyń – WSD (1957-1972)
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – B. Prow. (1966-?)
O. Salwator Jan Witecy OFM, Wrocław (1976-1979)
Ks. Kazimierz Wojtoń, Wrocław – WSD (1972-1988)
Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski, Lublin – KUL (1944-1949)
Ks. prof. dr hab. Jerzy Wolny, Częstochowa – WSD (1961-1991)
Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik, Sandomierz – WSD (1948-1961)
Ks. Tomasz Wróbel, Kielce – WSD (1946-1956, 1965-1983)
Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz – WSD (1907-1948)
Ks. dr Henryk Żochowski, Warszawa – WSD (1966-1969)
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Lublin – BT Bobolanum (1962-1967)

Wicedyrektorzy

Ks. dr Witold Malej, Warszawa – WSD (1951-1957)
Dr Witold Nowodworski, Lublin – KUL (1971-1976)
Mgr Andrzej Paluchowski, Lublin – KUL (1972-1976)

Kierownicy

Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ (1951-1955)
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ Kraków – WF TJ (1946-1948)
Ks. mgr Czesław Borawski, Warszawa – ATK (1956-1961)
Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski, Lublin – KUL
S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF, Warszawa – WSD
Mgr Adam Konderak, Lublin – KUL
Mgr Helena Mańkowska, Lublin – KUL
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz, Lublin – KUL JP II
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv, Kraków (1948-1949)
S. dr Jadwiga Rył CSNJ, Gniezno – B. Kat.
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ Kraków – WF TJ (1949-1951)
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ Kraków – WF TJ (1948-1949)
Mgr Barbara Wilejszys, Warszawa – ATK (1954-1956)
O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Kraków – Tyniec (1990-1995)

Dyrektorzy oficyn wydawniczych

Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków – WAM

Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – WAM

O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Kraków – Tyniec

5. Rodzaje bibliotek kościelnych

Biblioteki diecezjalne

Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec, WSD, B. Kap.

S. mgr Angela Aleksandra Lachendro SSND, Opole

Biblioteki kapitulne

Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.

Ks. dr Józef Sroka, Przemyśl – B. Kap.

Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, Wrocław – B. Kap.

Biblioteki katedralne

S. dr Jadwiga Rył CSNJ, Gniezno – B. Kat.

Biblioteki seminariów duchownych (diecezjalnych)

Ks. Jan Adamecki, Włocławek – WSD

Ks. dr Julian Ataman, Przemyśl – B. Diec., WSD, B. Kap.

Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski, Olsztyn – WSD

Ks. dr hab. Stanisław Chłąd, Częstochowa – WSD

S. mgr Bronisława Dmowska CSSE, Warszawa – WSD

Ks. dr Stanisław Drypa, Sandomierz – WSD

Ks. dr Ludwik Gładyszewski, Gniezno – WSD

Ks. Stefan Kowalczyk, Warszawa – WSD

Ks. dr Witold Malej, Warszawa – WSD

Ks. mgr Henryk Mross, Pelplin – WSD

Ks. Zygmunt Niedzielski, Warszawa – WSD

Ks. dr Antoni Nowak, Tarnów – WSD

Bp dr Jan Obłąk, Olsztyn – WSD

Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki, Białystok – WSD

Ks. dr Jan Sambor, Częstochowa – WSD

Ks. Stanisław Sieluk, Białystok – AWSD

Ks. dr Marian Szczepański, Częstochowa – WSD
Ks. Kazimierz Wojtoń, Wrocław – WSD
Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik, Sandomierz – WSD
Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz – WSD
Ks. dr Henryk Żochowski, Warszawa – WSD

Zakonnych

Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, Ołtarzew – WSD
Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, Bagno – WSD
Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, Bagno – WSD
Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD, Pieniężno – MWSD

Biblioteki uczelni akademickich

O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, Warszawa – ATK
Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków – WF TJ
Ks. mgr Czesław Borawski, Warszawa – ATK
Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski, Lublin – KUL
Mgr lic. Tytus Górski, Kraków – PAT
Ks. dr Aleksander Grabowski, Warszawa – ATK
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków – AI
O. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs, Lublin – KUL
Ks. mgr Jan Hause, Warszawa – ChAT
Mgr Adam Konderak, Lublin – KUL
Mgr Maria Kunowska, Lublin – KUL
Br. mgr Zbigniew Łada SJ, Warszawa – BN, ATK, Bobolanum
Mgr Helena Mańkowska, Lublin – KUL
Ks. mgr Karol Messerschmidt, Warszawa – ChAT
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz, Lublin – KUL
Dr Witold Nowodworski, Lublin – KUL
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ, Warszawa – Bobolanum
Mgr Andrzej Paluchowski, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM, Warszawa – ATK
Emilia Szeliga-Szeligowska, Lublin – KUL

Ks. prof. Tadeusz Ślipko SJ, Kraków – WF TJ
O. mgr Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv, Kraków
Mgr Barbara Wilejszys, Warszawa – ATK
Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Kraków – WT UJ, B. Prow.

Biblioteki zakonów i zgromadzeń zakonnych
Męskie instytuty życia konsekrowanego

Benedyktyni

O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Kraków – Tyniec

Bernardyni

O. mgr Błażej Budnik OFMObs, Kraków – B. Prow.
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs, Kraków
O. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, Kraków – WT UJ, B. Prow.

Dominikanie

O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP, Kraków

Franciszkanie

O. mgr Dominik Krystian Kiesch OFM, Wrocław – B. Prow.
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM, Wrocław – WSD
O. Leonard Mikołaj Jan Tatara OFM, Kraków – B. Prow.
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – B. Prow.

Franciszkanie konwentualni

O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, Warszawa – ATK
O. dr Szczepan Józef Krajewski OFMConv, Kraków
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv, Kraków
O. Dionizy Śmiałowski OFMConv, Kraków – franciszkanie
O. Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv, Kraków

Jezuici

Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, Kraków – WF TJ
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ, Kraków
Br. mgr Zbigniew Łada SJ, Warszawa – BN, ATK, Bobolanum
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ, Kraków – jezuici
Ks. Leon Mońko SJ, Warszawa – B. Pisarzy
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ, Warszawa – Bobolanum
Ks. Felicjan Paluszkiewicz SJ Warszawa – B. Pisarzy, Bobolanum
Ks. Jan Rosiak SJ, Warszawa – B. Pisarzy
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, Kraków – WF TJ
Ks. dr Jan Szymusiak SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś, Lublin/Warszawa
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ, Kraków – WF TJ
Ks. dr Bogusław Waczyński SJ, Lublin – BT Bobolanum
Ks. Stanisław Wawryn SJ, Warszawa – B. Pisarzy
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, Lublin – BT Bobolanum

Kapucyni

O. Jan Ludwik Kornel Gadacz OFMCap, Kraków
O. Franciszek Albin Janocha OFMCap
O. Adam Ambroży Jastrzębski OFMCap, Zakroczym

Paulini

O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE, Częstochowa – B. Jas.

Salwatorianie

Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, Bagno – WSD
Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, Bagno – WSD

Werbiści

Ks. dr Konrad Keler SVD, Pieniężno – MWSD
Ks. dr Józef Seyda SVD, Pieniężno – MWSD
Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD, Pieniężno – MWSD

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego

Felicjanki

S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF, Warszawa – WSD

Marylki

S. dr Jadwiga Rył CSNJ, Gniezno – B. Kat.

Notre Dame

S. mgr Angela Aleksandra Lachendr SSWD, Opole

6. Nazwy geograficzne

Bagno

Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław Boguniowski SDS, WSD

Ks. mgr Antoni Sznajder SDS, WSD

Białystok

Ks. Ryszard Jakub Kotowicz, AWSD

Ks. mgr lic. Tadeusz Paprocki, WSD

Ks. Stanisław Sieluk, AWSD

Częstochowa

Ks. dr hab. Stanisław Chłąd, WSD

O. mgr lic. Paweł Michalik OSPPE, B. Jas.

Ks. dr hab. Arkadiusz Olczyk, WSD

Ks. dr Jan Sambor, WSD

Ks. dr Marian Szczepański, WSD

Ks. prof. dr hab. Jerzy Wolny, WSD

Gniezno

Ks. dr Ludwik Gładyszewski, WSD

S. dr Jadwiga Rył CSNJ, B. Kat.

Kielce

Ks. Tomasz Wróbel, WSD

Kraków

Ks. dr Franciszek Bargieł SJ, WF TJ
Ks. prof. dr hab. Andrzej Bober SJ, WF TJ
O. mgr Błażej Budnik OFMObs
O. Jan Ludwik Kornel Gadacz OFMCap
Mgr lic. Tytus Górski, PAT
O. Kajetan Jan Grudziński OFMObs
Ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ
O. dr Szczepan Józef Krajewski OFMConv
Ks. mgr Czesław Michalunio SJ, WF TJ
O. mgr Ignacy Kazimierz Mucha OFMConv
Ks. mgr Bronisław Natoński SJ
O. prof. dr hab. Andrzej Potocki OP
Ks. prof. dr hab. Jan Sieg SJ, WF TJ
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Ślipko SJ, WF TJ
O. Dionizy Śmiałowski OFMConv
O. Leonard Mikołaj Jan Tatara OFM
O. mgr lic. Grzegorz Wiśniowski OFM, Kraków – B. Prow.
Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFMObs, WT UJ,
B. Prow.
O. mgr Włodzimierz Zatorski OSB, Tyniec
O. mgr Antoni Stanisław Zwiercan OFMConv

Lublin

Mgr Franciszek Wincenty Chwalewski, KUL
O. doc. dr hab. Romuald Gustaw OFMObs, KUL
Mgr Adam Konderak, KUL
Mgr Maria Kunowska, KUL
Mgr Helena Mańkowska, KUL
Dr hab. Angelika Modlińska-Piekarz, KUL JP II
Dr Witold Nowodworski, KUL
Mgr Andrzej Paluchowski, KUL
Ks. prof. dr hab. Stanisław Styś, BT Bobolanum
Emilia Szeliga-Szeligowska, KUL
Ks. Jan Szymusiak SJ, BT Bobolanum

Ks. Bogusław Waczyński SJ, BT Bobolanum
Prof. dr hab. Andrzej Wojtkowski, KUL
Ks. prof. dr hab. Marian Żurowski SJ, BT Bobolanum

Nowe Miasto n. Pilicą

O. Adam Ambroży Jastrzębski OFMCap, kapucyni

Olsztyn

Ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski, WSD
Bp dr Jan Obłąk, WSD

Opole

S. mgr Angela Aleksandra Lachendro SSND

Pelplin

Ks. dr Antoni Liedtke, WSD
Ks. mgr Henryk Mross, WSD
Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, WSD

Pieniężno

Ks. dr Konrad Keler SVD, MWSD
Ks. dr Józef Seyda SVD, MWSD
Ks. prof. dr hab. Feliks Zapłata SVD, MWSD

Przemyśl

Ks. dr Julian Ataman B. Diec., WSD, B. Kap.
Ks. dr Józef Sroka, B. Kap.

Sandomierz

Ks. dr Stanisław Drypa, WSD
Bp prof. dr hab. Walenty Wójcik, WSD
Ks. mgr Andrzej Wyrzykowski, WSD

Tarnów

Ks. dr Adam Nowak, WSD

Warszawa

Ks. prof. dr hab. Lucjan Balter SAC, WSD
O. dr Cezar Czesław Baran OFMConv, ATK
Ks. mgr Czesław Borawski, ATK
S. mgr Bronisława Zofia Dmowska CSSF, WSD
Ks. dr Aleksander Grabowski, ATK
Ks. mgr płk. Jan Hause, ChAT
Ks. Stefan Kowalczyk, WSD
Ks. dr Antoni Luft, WSD
Br. mgr Zbigniew Łada SJ, BN, ATK, Bobolanum
Ks. dr Witold Malej, WSD
Ks. mgr mjr Karol Messerschmidt, ChAT
Ks. Leon Mońko SJ, B. Pisarzy
Ks. Zygmunt Niedzielski, WSD
Ks. dr hab. Ryszard Otowicz SJ, Bobolanum
Ks. Felicjan Paluszkiewicz SJ, B. Pisarzy, Bobolanum
Ks. Jan Rosiak SJ, B. Pisarzy
Ks. doc. dr hab. Mirosław Szegda OSBM, ATK
Ks. Stanisław Wawryn SJ, B. Pisarzy
Mgr Barbara Wilejszys, ATK
Ks. dr Henryk Żochowski, WSD

Włocławek

Ks. Jan Adamecki, WSD
Ks. Zygmunt Tyburski, WSD

Wrocław

O. mgr Dominik Krystian Kiesch OFM
O. dr Ambroża Maria Edmund Lubik OFM, franciszkanie
O. mgr Ignacy Klaudiusz Sikora OFM, WSD franciszkanów
Bp prof. dr hab. Wincenty Urban, B. Kap.
O. Salwator Jan Witecy OFM, franciszkanie
Ks. Kazimierz Wojtoń, WSD

7. Słownik biograficzny

Ks. mgr Jan ADAMECKI (1895-1972), kapłan diecezji włocławskiej, teolog, moralista, archiwista, redaktor, wykładowca, bibliofil, właściciel i ofiarodawca księgozbioru, kurator Archiwum Diecezjalnego, kierownik Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

Ks. dr Julian ATAMAN (1906-1989), kapłan diecezji przemyskiej, szambelan papieski, archiwista, historyk, kierownik (1951-1976) Biblioteki Diecezjalnej, (1952-1965) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego, (1958-1960) Biblioteki Kapitulnej w Przemyśle.

Ks. prof. dr hab. Lucjan Napoleon BALTER SAC (1936-2010), palotyn, teolog, dogmatyk, mariolog, redaktor, dyrektor (1968-1993) Biblioteki Księży Pallotynów w Ołtarzewie, kierownik Wyższego Seminarium Duchownego Katedry Teologii Dogmatycznej, przemianowanej na Katedrę Teologii, prodziekan Wydziału Teologicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, profesor Zakładu Teologii Dogmatycznej i Ekumenizmu Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

O. dr Czesław Cezar BARAN OFMConv (1915-1997), franciszkanin konwentualny, historyk, archiwista, bibliofil, biografista, właściciel i ofiarodawca księgozbioru oraz zbiorów rękopiśmiennych, działacz społeczny, charytatywny i patriotyczny, nauczyciel akademicki, wykładowca, starszy kustosz dyplomowany, dyrektor (1971-1980) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Ks. dr Franciszek BARGIEŁ SJ (1918-2009), jezuita, filozof, dziekan, kierownik (1951-1955) Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

Ks. prof. dr hab. Andrzej BOBER SJ (1917-1986), jezuita, filolog klasyczny, historyk, patrolog, tłumacz, redaktor, wykładowca na kilku uczelniach, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego, dyrektor Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy, rektor Kolegium i Fakultetu Filozoficz-

nego Księży Jezuitów w Krakowie, kierownik (1946-1948) Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

Ks. dr hab. Józef Andrzej Wacław BOGUNIOWSKI SDS (1933-2007), salwatorianin, teolog, historyk liturgii, archiwista, wykładowca, wicedyrektor Instytutu Liturgii Papieskiej Akademii Teologicznej, dyrektor (1967-1972) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Salwatorianów w Bagnie, dyrektor Archiwum Prowincjonalnego Księży Salwatorianów w Bagnie i Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Ks. mgr Czesław BORAWSKI (1893-?), kapłan archidiecezji warszawskiej, teolog, kierownik (1956-1961) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Ks. prof. dr hab. Marian BORZYSZKOWSKI (1936-2001), kapłan diecezji warmińskiej, kanonik, prałat, filozof, bibliotekarz, redaktor, dyrektor (1975-1997) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” i Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. Jana Pawła II, profesor Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

O. mgr Błażej Bogdan BUDNIK OFMObs (1962-2017), bernardyn, współpracownik, dyrektor (2008-2017) Biblioteki Prowincji Bernardynów w Krakowie.

Ks. dr hab. Stanisław CHŁAD (1945-1993), kapłan archidiecezji częstochowskiej, kanonik, teolog, biblista, wykładowca, członek towarzystw naukowych, dyrektor (1992-1993) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie.

Mgr Franciszek Wincenty CHWALEWSKI (1932-2018), historyk, starszy kustosz, kierownik (1958-1964) Oddziału Udostępniania Zbiorów, (1965) Sekcji Wymiany Krajowej, (1966) Oddziału Magazynów, (1967-1997) Sekcji Czytelni Głównej Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

S. mgr Bronisława Zofia DMOWSKA CSSF (1915-1994), felicjanka, polonistka, nauczycielka, bibliotekarz, kierownik Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie.

Ks. dr Stanisław DRYPA (1914-1984), kapłan diecezji sandomierskiej, kanonik, teolog, wykładowca, wicedyrektor, dyrektor (1961-1984) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Ks. dr Ludwik GŁADYSZEWSKI (1932-2009), kapłan archidiecezji gnieźnieńskiej, kanonik, proboszcz, filolog klasyczny, wykładowca, sekretarz Komisji Episkopatu Polski ds. Nauki Wiary, tłumacz, dyrektor (1963-1967) Biblioteki Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie.

Mgr lic. Tytus GÓRSKI (1922-2011), filolog klasyczny, archeolog chrześcijański, wykładowca, kustosz, dyrektor (1971-1979) Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Ks. dr Aleksander GRABOWSKI (1911-1973), kapłan archidiecezji białostockiej, historyk, proboszcz, kierownik (1961-1965) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

O. Kajetan Jan GRUDZIŃSKI OFMObs (1916-1986), bernardyn, teolog, archiwariusz i bibliotekarz (1963-1969) Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie.

Ks. prof. dr hab. Ludwik GRZEBIENÍ SJ (1939-2020), jezuita, historyk, archiwista, bibliolog, bibliotekoznawca, metodolog, redaktor, nauczyciel akademicki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej w Krakowie, dyrektor Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego i (1988-2002) Biblioteki Naukowej Pisarzy Księży Jezuitów, kierownik Katedry Historii Wydziału Filozoficznego, dziekan Wydziału Filozoficznego, rektor Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej Ignatianum w Krakowie.

O. doc. dr hab. Romuald Michał GUSTAW OFMObs (1911-1976), bernardyn, historyk, bibliograf, hagiograf, dyrektor (1950-1976) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. mgr Jan HAUSE (1934-2009), pastor Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, teolog, naczelny kapelan Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego, pułkownik, dyrektor (1976-1999) Biblioteki Głównej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

O. Franciszek Albin JANOCHA OFMCap (1912-2001), kapucyn, kapitan, kapelan armii gen. Władysława Andersa, sybirak, archiwista i bibliotekarz Krakowskiej Prowincji Kapucynów.

O. Adam Ambroży JASTRZĘBSKI OFMCap (1915-1985), kapucyn, bibliotekarz, archiwista, dyrektor (1959-1985) Archiwum i Biblioteki Prowincjonalnej Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Nowym Mieście nad Pilicą.

Ks. dr Konrad KELER SVD (1948-2018), werbista, biblista, teolog dogmatyk, wykładowca, prowincjał, wicedyrektor i dyrektor (1979-1981) Biblioteki Misyjnego Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie.

O. mgr Dominik Krystian KIESCH OFM (1933-1991), franciszkanin, prawnik kanonista, bibliotekarz i dyrektor (1967-1970) Biblioteki Prowincji św. Jadwigi Zakonu Braci Mniejszych we Wrocławiu.

Mgr Adam KONDERAK (1946-2001), historyk, pracownik (1973-2000), kierownik Sekcji Wymiany Krajowej Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. Ryszard Jakub KOTOWICZ (1933-2009), kapłan archidiecezji białostockiej, prawnik kanonista, dyrektor Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku.

Ks. Stefan KOWALCZYK (1897-1957), kapłan archidiecezji warszawskiej, pułkownik, naczelny kapelan Armii Krajowej, proboszcz

parafii Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny na Nowym Mieście w Warszawie, dyrektor (1947-1957) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie.

O. dr Szczepan Józef KRAJEWSKI OFMConv (1919-1975), franciszkanin konwentualny, teolog, opiekun (1951-1965) Biblioteki Prowincjalnej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Krakowie.

Mgr Maria KUNOWSKA (1914-2005), filolog klasyczny, kustosz Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

S. Angela Aleksandra LACHENDRO SSND (1932-1999), siostra de Notre Dame, historyk, pracownik Biblioteki Diecezjalnej, Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach oraz Biblioteki Domu Prowincjonalnego Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Opolu.

Ks. dr Antoni LIEDTKE (1904-1994), kapłan diecezji pelplińskiej, kanonik, protonotariusz apostolski, historyk sztuki sakralnej, archiwista, historyk, wykładowca, wicerektor, rektor seminarium duchownego, dyrektor (1935-1939, 1946-1959) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie oraz Archiwum Diecezji Chełmińskiej.

O. dr Ambroży Maria Edmund LUBIK OFM (1906-1998), franciszkanin, wykładowca, bibliotekarz, dyrektor (1957-1967) Biblioteki Prowincji św. Jadwigi Zakonu Braci Mniejszych we Wrocławiu.

Ks. dr Andrzej LUFT (1922-2008), kapłan archidiecezji warszawskiej, historyk, archiwista, bibliotekoznawca, dyrektor (1969-1995) Biblioteki Archidiecezji Warszawskiej przy Wyższym Seminarium Duchowym i Archiwum w Warszawie.

Br. mgr Zbigniew ŁADA SJ (1928-2009), jezuita, teolog, katecheta, bibliotekoznawca, kierownik Biblioteki Narodowej, Działu Czołpism Biblioteki Akademii Teologii Katolickiej i Biblioteki Bobolanum w Warszawie.

Ks. dr Witold MALEJ (1922-2005), kapłan archidiecezji warszawskiej, wicedyrektor (1951-1957) i dyrektor (1957-1966) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie.

Mgr Helena MAŃKOWSKA (1922-2012), historyk, sekretarz, kierownik (1965-1982) Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. mgr Karol MESSERSCHMIDT (1905-1991), pastor Kościoła ewangelicko-augsburskiego, kapelan wojskowy, major, proboszcz, dyrektor (1958-1975) Biblioteki Głównej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

O. mgr lic. Paweł MICHALIK OSPPE (1959-2020), paulin, teolog, egzorcysta, dyrektor (2005-2020) Biblioteki Jasnogórskiej Klasztoru Paulinów w Częstochowie.

Ks. mgr Czesław MICHALUNIO SJ (1919-2013), jezuita, filozof, wykładowca, dyrektor (1955-2000) Biblioteki Naukowej Jezuitów w Krakowie.

Dr hab. Angelika MODLIŃSKA-PIEKARZ (1974-2020), filolog klasyczny, neolatynista, kierownik Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, adiunkt Instytutu Literaturoznawstwa Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Ks. Leon MOŃKO SJ (1911-1980), jezuita, kapelan Armii Krajowej, dyrektor (1957-1960) Biblioteki Pisarzy w Warszawie.

Ks. mgr Henryk MROSS (1928-2000), kapłan diecezji pelplińskiej, kanonik, historyk, bibliograf, biografista, dyrektor (1992-2010) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie.

O. mgr Ignacy Kazimierz MUCHA OFMConv (1914-1965), franciszkanin konwentualny, teolog, kierownik (1948-1949) Biblioteki Prowincjalnej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Krakowie.

Ks. Bronisław NATOŃSKI SJ (1914-1989), jezuita, historyk, archiwista, wykładowca, dyrektor (1955-1972) Archiwum i Biblioteki Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

Ks. Zygmunt NIEDZIELSKI (1913-2011), kapłan archidiecezji warszawskiej, dyrektor (1945-1946) Biblioteki Seminarium Duchownego w Warszawie.

Ks. dr Antoni NOWAK (1927-2020), kapłan diecezji tarnowskiej, dyrektor (1962-1991) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie.

Dr Witold NOWODWORSKI (1907-1978), kustosz, dyrektor (1949-1950) i wicedyrektor (1971-1976) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Bp dr Jan Władysław OBLĄK (1913-1988), biskup warmiński, historyk, dyrektor (1949-1975) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie.

Ks. dr hab. Arkadiusz OLCZYK (1966-2018), kapłan archidiecezji częstochowskiej, teolog, wykładowca teologii moralnej, publicysta, bibliofil, członek towarzystw naukowych, dyrektor (2007-2018) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego i Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie.

Ks. dr hab. Ryszard OTOWICZ SJ (1953-2003), jezuita, dyrektor (1994-2003) Biblioteki Bobolanum w Warszawie.

Mgr Andrzej PALUCHOWSKI (1933-2017), polonista, bibliolog, bibliofil, kustosz, wicedyrektor (1972-1976) i dyrektor (1976-2017) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. Felicjan PALUSZKIEWICZ SJ (1931-2006), jezuita, publicysta, dyrektor (1977-1992) Biblioteki Pisarzy i (1992-1993) Biblioteki Bobolanum w Warszawie.

Ks. mgr lic. Tadeusz PAPROCKI (1927-1989), kapłan archidiecezji białostockiej, bibliista, wykładowca, dyrektor (1979-1989) Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku.

O. prof. dr hab. Andrzej POTOCKI OP (1947-2018), dominikanin, socjolog, teolog, dyrektor (2000-2002) Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Ojców Dominikanów w Krakowie, kierownik Katedry Socjologii, Edukacji i Wychowania Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ks. Jan ROSIAK SJ (1911-1989), jezuita, dyrektor (1961-1962) Biblioteki Pisarzy w Warszawie.

S. dr Jadwiga RYŁ CSNJ (1927-2019), maryłka, romanistka, tłumacz, historyk, księgoznawca, kustosz Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie.

Ks. dr Jan SAMBOR (1946-2000), kapłan archidiecezji częstochowskiej, kanonik, proboszcz, dyrektor (1993-2007) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie.

Ks. dr Józef SEYDA SVD (1920-1969), werbista, historyk, wykładowca, sekretarz Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego, dyrektor (1956-1964) Biblioteki Misyjnego Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie.

Ks. prof. dr hab. Jan SIEG SJ (1919-2001), jezuita, socjolog, teolog moralista, etyk, filozof, profesor, dziekan Wydziału Filozoficznego TJ, kierownik (1949-1951) Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie.

Ks. Stanisław SIELUK (1904-1960), kapłan archidiecezji wileńskiej i archidiecezji białostockiej, dyrektor (1945-) Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku.

O. mgr Ignacy Klaudiusz SIKORA OFM (1934-1996), franciszkanin, polonista, wykładowca, bibliotekarz i dyrektor (1970-1976) Prowincji Świętej Jadwigi Zakonu Braci Mniejszych we Wrocławiu.

Ks. dr Józef SROKA (1938-2004), kapłan diecezji przemyskiej, teolog, dyrektor Biblioteki Kapituły Katedralnej w Przemyśle.

Ks. prof. dr hab. Stanisław STYŚ SJ (1896-1959), jezuita, biblista, teolog, bibliofil, dyrektor (1946, 1951-1959) Biblioteki Teologicznej Bobolanum w Lublinie, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie.

Ks. dr Marian SZCZEPAŃSKI (1955-2014), kapłan archidiecezji częstochowskiej, dyrektor (1991-1992) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej w Częstochowie.

Ks. doc. dr hab. Mirosław SZEGDA OSBM (1911-1997), bazylianin, prawnik kanonista, adiunkt, starszy wykładowca, profesor Seminarium Duchownego oo. Bazylianów, dyrektor (1966-1971) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Emilia SZELIGA-SZELIGOWSKA (1878-1954), bibliotekarka, działaczka społeczna, kustosz, kierownik Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. mgr Antoni Włodzimierz SZNAJDER SDS (1913-1999), salwatorianin, teolog, historyk, dyrektor (1957-?) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Księży Salwatorianów w Bagnie.

Ks. dr Jan SZYMUSIAK SJ (1920-1987), jezuita, dyrektor (1960-1961) Biblioteki Teologicznej Bobolanum w Lublinie.

Ks. prof. dr hab. Tadeusz ŚLIPKO SJ (1918-2015), jezuita, filozof, socjolog, etyk, dziekan, kierownik (1948-1949) Biblioteki Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, kierownik Katedry Etyki Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

O. Dionizy ŚMIAŁOWSKI OFMConv (1930-2006), franciszkanin konwentualny, dyrektor (1965-2000) Biblioteki Prowincjalnej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Krakowie.

O. Leonard Mikołaj TATARA OFM (1904-1994), franciszkanin, archiwista, tłumacz, bibliotekoznawca, dyrektor (1957-1972) Biblioteki Głównej Prowincji Franciszkanów w Krakowie.

Ks. Zygmunt TYBURSKI (1907-1997), kapłan diecezji wrocławskiej, teolog, dyrektor (1956-1967) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku.

Bp prof. dr hab. Wincenty URBAN (1911-1983), biskup sufragan archidiecezji wrocławskiej, historyk, bibliofil, dyrektor (1946-1983) Archiwum, Muzeum Archidiecezjalnego oraz Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, profesor Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Ks. dr Bogusław WACZYŃSKI SJ (1907-1981), jezuita, teolog, dogmatyk, dyrektor (1947-1950) Biblioteki Teologicznej Bobolanum w Lublinie.

Ks. Stanisław WAWRYN SJ (1904-1991), jezuita, prowincjał, redaktor, dyrektor Wydawnictwa Księży Jezuitów, dyrektor (1946-1956, 1963-1976) Biblioteki Pisarzy w Warszawie.

Dr Barbara WILEJSZYS (1918-?), bibliotekoznawca, kierownik (1954-1956) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie oraz kierownik (1973-1978) połączonych bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego, Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

Ks. dr Michał WILNIEWCZYC (1912-1997), kapłan diecezji pińskiej i drohiczyńskiej, kapelan armii gen. Władysława Andersa, działacz polonijny w Persji i Nowej Zelandii, dyrektor (1957-1972) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczyne.

O. mgr lic. Grzegorz WIŚNIEWSKI OFM (1934-2010), franciszkanin, historyk, archiwista, gwardian, wykładowca, komisarz Ziemi Świętej, wicedyrektor i dyrektor Archiwum Prowincji, dyrektor

(1966-2010) Biblioteki Głównej Prowincji Matki Bożej Anielskiej Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie.

O. Salwator Jan WITECY OFM (1934-2002), franciszkanin, ojciec duchowny, bibliotekarz, dyrektor (1976-1979) Biblioteki Prowincji Świętej Jadwigi Zakonu Braci Mniejszych we Wrocławiu.

Prof. dr hab. Andrzej WOJTKOWSKI (1891-1975), historyk, archiwista, dyrektor (1944-1949) Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. Kazimierz WOJTOŃ (1937-2018), kapłan archidiecezji wrocławskiej, dyrektor (1972-1988) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu.

Ks. prof. dr hab. Jerzy WOLNY (1921-1999), kapłan archidiecezji częstochowskiej, inkardynowany do diecezji sosnowieckiej, historyk, profesor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, dyrektor (1961-1991) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie.

Bp prof. dr hab. Walenty WÓJCIK (1914-1990), biskup pomocniczy diecezji sandomierskiej, prawnik, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, prefekt, wykładowca, dyrektor (1948-1963) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Ks. mgr Tomasz WRÓBEL (1908-1983), kapłan diecezji kieleckiej, historyk, archiwista, dyrektor (1946-1956, 1965-1983) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach.

Ks. prof. dr hab. Hieronim Eugeniusz WYCZAWSKI OFMObs (1918-1993), bernardyn, historyk, archiwista, bibliograf, biografista, redaktor, kierownik Archiwum i Biblioteki Prowincjalnej Bernardynów w Krakowie, kierownik Katedry Historii Kościoła w Polsce, dziekan Wydziału Teologicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Ks. mgr Andrzej WYRZYKOWSKI (1879-1955), kapłan diecezji sandomierskiej, kanonik, prałat, teolog, wykładowca, dyrektor (1947-1948) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Ks. prof. dr hab. Feliks ZAPŁATA SVD (1914-1982), werbista, misjolog, prowincjał, dyrektor (1966-1971) Biblioteki Misyjnego Wyższego Seminarium Duchownego Werbistów w Pieniężnie, kierownik Katedry Misjologii w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

O. mgr Włodzimierz ZATORSKI OSB (1953-2020), benedyktyn, fizyk, przeor, działacz opozycyjny, więzień polityczny, publicysta, dyrektor Wydawnictwa Benedyktynów Tyniec, kierownik (1990-1995) Biblioteki Klasztoru Benedyktynów w Krakowie-Tyńcu.

O. mgr Antoni Stanisław ZWIERCAN OFMConv (1912-1986), franciszkanin konwentualny, teolog, historyk, patrolog, wykładowca, opiekun-dyrektor (1949-1951) Biblioteki Prowincjalnej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Krakowie.

Ks. dr Henryk ŻOCHOWSKI (1921-1999), kapłan archidiecezji warszawskiej, kanonik, historyk, wicerektor, dyrektor (1966-1969) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Warszawie.

Ks. prof. dr hab. Marian ŻUROWSKI SJ (1923-1988), jezuita, prawnik kanonista, dyrektor (1962-1967) Biblioteki Teologicznej Bobolanum w Lublinie, kierownik Katedry Kościelnego Prawa Cywilnego, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

RYSZARD ŻMUDA¹

EMERYTOWANI DYREKTORZY, WICEDYREKTORZY I KIEROWNICY BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH W POLSCE (1990-2020)

Wstęp

Biografistyka opisuje historię zapisaną w losach postaci i stanowi ważne źródło wiadomości dla użytkowników informacji naukowej.

Problematyka bibliotekarstwa kościelnego od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowania autora, który ogłosił drukiem i udostępnił online materiały bibliograficzno-katalogowe o księżnicach kościelnych w bibliotekach cyfrowych „Fides” i Cybra².

W literaturze przedmiotu brak słownika biograficznego o bibliotekarzach kościelnych. Co więcej, hasła biograficzne zamieszczane w encyklopediach i słownikach oraz opracowania dotyczące poszczególnych osób zawarte w artykułach, pracach zbiorowych, wydawnictwach zwartych i źródłach rękopiśmiennych, np. w rozprawach i pracach dyplomowych, nie wyczerpują tematu. Niezbędnie potrzebne

¹ Uniwersytet Medyczny w Łodzi.

² R. Żmuda, *Bibliografia publikacji o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2016; tenże, *Katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz prac licencjackich i magisterskich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1946-2015*, Łódź 2016; tenże, *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017.

jest samodzielne wydawnictwo informacyjne. Pragnąc wypełnić tę lukę, autor podjął się zredagowania siłami zbiorowymi *Słownika pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2020* (t. 1: *Profesorowie, docenci, doktorzy habilitowani*; t. 2: *Doktorzy, licencjaci, magistrowie*). Opracowanie to ma objąć zarówno osoby zmarłe, jak i żyjące³, obszerną biografię oraz bibliografię podmiotową i przedmiotową wraz z fotografią. Można rozważyć również wersję skróconą bez spisów publikacji i wykazów prac dyplomowych jako *Leksykon bibliotekarzy kościelnych*.

Dzięki uprzejmości redakcji czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” w poprzednim artykule zaprezentowano zmarłych dyrektorów, wicedyrektorów i kierowników bibliotek kościelnych w Polsce, obecnie przypomina się pracowników emerytowanych, a w następnym numerze półrocznika planowane jest zestawienie osób poprzednio czy też przejściowo pełniących swe funkcje oraz czynnych i aktywnych zawodowo w 2020 roku.

Artykuły przeglądowe zostały napisane na podstawie istniejących publikacji, źródeł elektronicznych dostępnych online oraz przeprowadzonej kwerendy komputerowej i telefonicznej, jako że pandemia koronawirusa COVID-19 utrudnia albo uniemożliwia korzystanie z bibliotek i archiwów.

W wyszukiwarce Google przejrano wymienione w artykule nazwiska, część druków zwartych i czasopism, strony internetowe bibliotek kościelnych, seminariów duchownych, uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz diecezji. W wielu przypadkach zamieszcza się tam fragmentaryczne informacje dotyczące omawianej problematyki⁴.

³ Podobnie jak *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (bernardyni i franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz zgromadzenia III reguły)*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981.

⁴ Niestety niektóre z nich zamieszczają zbyt skromne i niekompletne informacje na ten temat, a w wielu przypadkach zupełnie ich brak. Ten fakt powinien ulec zmianie, aby były bardziej przydatne na potrzeby kwerend kwerendzistów i użytkowników informacji naukowej. W źródłach elektronicznych przy wielu nazwiskach pracowników bibliotek kościelnych nie podaje się dokładnych danych, m.in. roku urodzenia czy też dat ramowych życia i okresu pełnienia funkcji kierowniczych. Taki stan rzeczy utrudnia weryfikację osób i realizację tematu sformułowanego w tytule artykułu.

Celem prezentowanych materiałów jest przedstawienie danych statystycznych i faktograficznych o kadrze kierowniczej ksiąźnic kościelnych w różnych aspektach.

Struktura artykułu o emerytowanych dyrektorach, wicedyrektorach i kierownikach bibliotek kościelnych w Polsce (1990-2020) przedstawia się następująco:

Biografistyka według różnych kryteriów

1. Nazwiska, miejscowości, instytucje;
 2. Stan duchowny i świeccy. Duchowieństwo (księźa, zakonnicy), siostry zakonne, osoby świeckie;
 3. Tytuły i stopnie naukowe (profesorowie, doktorzy habilitowani, doktorzy). Tytuły zawodowe (licencjaci, magistrowie);
 4. Sprawowane funkcje (rektorzy, dziekani, kierownicy katedr uniwersyteckich, dyrektorzy archiwów, dyrektorzy bibliotek, wicedyrektorzy, kierownicy (z datami ramowymi pełnionych funkcji);
 5. Rodzaje bibliotek kościelnych (diecezjalne, kapitulne, seminariów duchowych (diecezjalnych i zakonnych), uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych (męskich: bernardynów, dominikanów, franciszkanów, jezuitów; oraz żeńskich – marylek);
 6. Nazwy geograficzne (Białystok, Częstochowa, Drohiczyn, Kalisz, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Nysa, Pelplin, Płock, Szczecin, Warszawa, Włocławek, Wrocław;
 7. Słownik biograficzny (hasła sygnałne);
- Bibliografia.

Materiały biograficzne dają pewien wstępny wgląd w obraz bibliotekarstwa kościelnego w Polsce. Łatwo sprawdzić, kto był kim w gronie kadry kierowniczej ksiąźnic kościelnych. Artykuły mają stanowić okazję dla pracowników bibliotek kościelnych i innych użytkowników informacji naukowej do sygnalizowania przeoczonych osób oraz instytucji. Powinny również zachęcić dyrektorów i innych autorów do opracowania brakujących haseł biograficznych.

Natomiast dwa tomy *Słownika* (w wersji roboczej) przed ogłoszeniem drukiem zostaną udostępnione w bibliotece cyfrowej „Fides” i w pełniejszym świetle zaprezentują cichych bohaterów bibliotek.

W tej zasłużonej grupie pracowników książki, którzy przeszli na zasłużoną emeryturę, można wyróżnić trzy kategorie osób. Pierwsza z nich to bibliotekarze. Drugą stanowią uczeni, którzy awansowali z księżnic na inne funkcje i stanowiska. Należą do nich profesorowie: ks. Kazimierz Dola, ks. Tadeusz Fitych, ks. Michał Marian Grzybowski, ks. Józef Kiedos, ks. Józef Mandziuk, ks. Anastazy Nadolny, ks. Józef Pater, ks. Franciszek Sieg SJ, ks. Józef Swastek oraz ks. Roman Nir. Trzecia dotyczy nielicznych osób, które osiągnęły już wiek emerytalny, lecz nadal kierują bibliotekami kościelnymi. Są to zakonnicy, dwaj franciszkanie i werbista: o. mgr Ireneusz Krzysztof Bednarek OFM, ks. dr Michał Studnik SVD i o. dr Salezy Bogumił Tomczak OFM.

W artykule o emerytowanych bibliotekarzach zarejestrowano trzydzieści osiem osób, w tym: siedemnastu księży, czterech zakonników, jedną siostrę zakonną i szesnaście osób świeckich. Prawdopodobnie stanowi to około 80 proc. całej kadry⁵. Byli to archiwiści, bibliofile, bibliotekarze, bibliotekoznawcy, germaniści, historycy, teologowie. Pełnili funkcje kierownicze w bibliotekach diecezjalnych, kapitułnych, seminariów duchownych, uczelni akademickich, zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz innych instytucji.

Ze względu na jednolitość w opisach bibliograficznych zastosowano normy wcześniej obowiązujące w poprzednich opracowaniach: w *Bibliografii*, *Katalogu* i *Dokumentacji*. Artykuły przeglądowe stanowią ostatni etap przed opracowaniem *Słownika*.

⁵ Autor będzie bardzo wdzięczny za zgłaszania pominiętych osób, których nazwiska uwzględni w *Słowniku* (e-mail: ryszard.zmuda@umed.lodz.pl; ryszard.zmuda44@wp.pl). Do t. 2 *Słownika*, który będzie opracowywany metodą holenderską, w kilku częściach od A do Ż, brak jeszcze wielu haseł biograficznych, zwłaszcza odnośnie do kadry kierowniczej bibliotek kościelnych z seminariów duchownych oraz zakonów i zgromadzeń zakonnych. Autor poszukuje i zaprasza autorów do opracowania według ustalonej instrukcji potrzebnych biobibliografii wraz z fotografią. Zob. R. Żmuda, *Instrukcja dla autorów haseł biograficznych „Słownika pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2017”*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2017), s. 206-211; tenże, *Projekt i wykaz proponowanych haseł biograficznych „Słownika pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2017”*, „Forum Bibliotek Medycznych”, 9,1 (2016), s. 464-502.

Wykaz skrótów

Sigla zakonów

Męskie instytuty życia konsekrowanego

- OFM – franciszkanie – Zakon Braci Mniejszych – *Ordo Fratrum Minorum*
OFMObs – bernardyni – Zakon Braci Mniejszych – *Ordo Fratrum Minorum Observantium*
OP – dominikanie – Zakon Braci Kaznodziejów – *Ordo Fratrum Praedicatorum*
SJ – jezuici – Towarzystwo Jezusowe – *Societas Jesu*
SVD – werbiści – Zgromadzenie Słowa Bożego – *Societas Verbi Divini*

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego

- CSNJ – marylki – Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezus pod opieką Maryi Panny Wspomożenia Wiernych – *Congregatio Sororum a Sanctissimo Nomine Iesu sub protectione Beatae Mariae Virginis Auxilii Christianorum*

Wyrazy typowe

- abp – arcybiskup
dr – doktor
hab. – habilitowany
ks. – ksiądz
lic. – licencjat
mgr – magister
o. – ojciec
prof. – profesor
s. – siostra
św. – święty
ur. – urodzony/urodzona

Inne skróty

- AP – Archiwum Polonii
ATK – Akademia Teologii Katolickiej
AWSd – Arcybiskupie Wyższe Seminarium Duchowne
B. Prow. – Biblioteka Prowincji

BD	– Biblioteka Diecezjalna
BK	– Biblioteka Kapitulna
ChAT	– Chrześcijańska Akademia Teologiczna
KFT	– Kolegium Filozoficzno-Teologiczne
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
PAT	– Papieska Akademia Teologiczna
PWT	– Papieski Wydział Teologiczny
UKSW	– Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
UO	– Uniwersytet Opolski
UPJPII	– Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
UŁ	– Uniwersytet Łódzki
USz	– Uniwersytet Szczeciński
UŚ	– Uniwersytet Śląski
WSD	– Wyższe Seminarium Duchowne
WŚSD	– Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne
WT	– Wydział Teologiczny

HASŁA BIOGRAFICZNE

Biografistyka według różnych kryteriów

1. Nazwiska, miejscowości, instytucje

O. dr Marian Arndt OFM (ur. 1950), Wrocław – B. Prow.
 Ks. dr hab. Jan Bednarczyk (ur. 1947), Kraków – PAT/UPJPII
 Ks. dr Tadeusz Czakański (ur. 1952), Katowice – WSD
 Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola (ur. 1934), Nysa – WSD
 Mgr Andrzej Dubec (ur. 1947), Warszawa – ATK
 Mgr Andrzej Dziubecki (ur. 1947), Warszawa – ATK
 Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych (ur. 1948), Wrocław – WSD
 Mgr inż. Małgorzata Gędek (ur. 1956), Stalowa Wola – Filia KUL
 Mgr Zofia Goleman, Lublin – KUL
 Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski (ur. 1937), Płock –
 WSD, Bydgoszcz – UKW
 Mgr Wiktor Kapłan, Lublin – KUL
 Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos (ur. 1943), Katowice – WŚSD
 Mgr Bronisława Koszałka (ur. 1926), Lublin – KUL
 Mgr Piotr Latawiec (ur. 1947), Warszawa – ATK/UKSW

Ks. mgr Jan Ludwiczak (ur. 1955), Kalisz – WSD
Mgr Maria Łabyk (ur. 1951), Warszawa – ChAT
Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk (ur. 1941), Wrocław – BK, Warszawa – ATK/UKSW
Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny (ur. 1937), Pelplin – WSD
Dr hab. Zbigniew Narecki (ur. 1948), Lublin – KUL
Ks. dr Roman Nir (ur. 1940), Częstochowa – BD
Ks. dr Ludwik Olszewski (ur. 1937), Drohiczyn – WSD
Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski (ur. 1943), Białystok – AWSD
O. mgr Andrzej Pabin OFMObs (ur. 1941), Kraków – B. Prow.
Dr Teresa Pankowska, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Józef Pater (ur. 1944), Wrocław – BK
Ks. mgr Kazimierz Rulka (ur. 1944), Włocławek – WSD
Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki (ur. 1949), Kielce – WSD
Ks. prof. dr hab. Franciszek Sieg SJ (ur. 1929), Warszawa – Bobolanum
Ks. dr Tadeusz Stolz (ur. 1952), Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Józef Swastek (ur. 1936), Wrocław – WSD
Mgr Władysław Szczęch (ur. 1943), Kraków – PAT/UPJPII
S. dr Halina Irena Szumił CSNJ (ur. 1938), Lublin – KUL
Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska (ur. 1952), Lublin – KUL JPII
Mgr Maria Wrocławska, Łódź – WSD/UŁ
Mgr Barbara Zezula (ur. 1957), Lublin – KUL JPII
O. dr Stanisław Zdziarstek OP (ur. 1939), Kraków
Mgr Elżbieta Żelechowska, Lublin – KUL
Mgr Waclaw Żywicki, Szczecin – WT USz

2. Stan duchowny i świeccy

Księża

Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, Kraków – PAT/UPJPII
Ks. dr Tadeusz Czakański, Katowice – WSD
Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Nysa – WSD
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych, Wrocław – WSD
Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, Płock – WSD
Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – WŚSD
Ks. mgr Jan Ludwiczak, Kalisz – WSD

Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, Wrocław – BK
Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, Pelplin – WSD
Ks. dr Roman Nir, Częstochowa – BD
Ks. dr Ludwik Olszewski, Drohiczyn – WSD
Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski, Białystok – AWSW
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – BK
Ks. mgr Kazimierz Rulka, Włocławek – WSD
Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki, Kielce – WSD
Ks. dr Tadeusz Stolz, Lublin – KUL
Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – WSD

Zakonnicy

O. dr Marian Arndt OFM, Wrocław – B. Prow.
O. mgr Andrzej Pabin OFMObs, Kraków – B. Prow.
Ks. prof. dr hab. Franciszek Sieg SJ, Warszawa – Bobolanum
O. dr Stanisław Zdziarstek OP, Kraków – KFT OP

Siostry zakonne

S. dr Halina Irena Szumił CSNJ, Lublin – KUL

Osoby świeckie

Mgr Andrzej Dubec, Warszawa – ATK
Mgr Andrzej Dziubecki, Warszawa – ATK
Mgr inż. Małgorzata Gędek, Stalowa Wola – Filia KUL
Mgr Zofia Goleman, Lublin – KUL
Mgr Wiktor Kapłan, Lublin – KUL
Mgr Bronisława Koszałka, Lublin – KUL
Mgr Piotr Latawiec, Warszawa – ATK/UKSW
Mgr Maria Łabyk, Warszawa – ChAT
Dr hab. Zbigniew Narecki, Lublin – KUL
Dr Teresa Pankowska, Lublin – KUL
Mgr Władysław Szczęch, Kraków – UPJPII
Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska, Lublin – KUL JPII
Mgr Maria Wrocławska, Łódź – WSD/UŁ
Mgr Barbara Zezula, Lublin – KUL JPII
Mgr Elżbieta Żelechowska, Lublin – KUL
Mgr Wacław Żywicki, Szczecin – WT USz

3. Tytuły i stopnie naukowe

Profesorowie

- Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Nysa – WSD, Opole – UO
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych, Wrocław – WSD
Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, Płock – WSD, Bydgoszcz – UKW
Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – WŚSD/UŚ
Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, Wrocław – BK, Warszawa – ATK/UKSW
Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, Pelplin – WSD
Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski, Białystok – AWSD
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – BK
Ks. prof. dr hab. Franciszek Sieg SJ, Warszawa – Bobolanum
Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – WSD

Doktorzy habilitowani

- Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, Kraków – PAT/ UPJPiI
Dr hab. Zbigniew Narecki, Lublin – KUL

Doktorzy

- O. dr Marian Arndt OFM, Wrocław – B. Prow.
Ks. dr Tadeusz Czakański, Katowice – WSD
Ks. dr Roman Nir, Częstochowa – BD
Ks. dr Ludwik Olszewski, Drohiczyn – WSD
Dr Teresa Pankowska, Lublin – KUL
Ks. dr Tadeusz Stolz, Lublin – KUL
S. dr Halina Irena Szumił CSNJ, Lublin – KUL
O. dr Salezy Bogumił Tomczak OFM, Poznań – B. Prow.

Tytuły zawodowe

Licencjaci

- Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki, Kielce – WSD

Magistrowie

- Mgr Andrzej Dubec, Warszawa – ATK

Mgr Andrzej Dziubecki, Warszawa – ATK
Mgr inż. Małgorzata Gędek, Stalowa Wola – Filia KUL
Mgr Zofia Goleman, Lublin – KUL
Mgr Wiktor Kapłan, Lublin – KUL
Mgr Bronisława Koszałka, Lublin – KUL
Mgr Piotr Latawiec, Warszawa – ATK/UKSW
Ks. mgr Jan Ludwiczak, Kalisz – WSD
Mgr Maria Łabyk, Warszawa – ChAT
O. mgr Andrzej Pabin OFMObs, Kraków – B. Prow.
Ks. mgr Kazimierz Rulka, Włocławek – WSD
Mgr Władysław Szczęch, Kraków PAT/UPJPII
Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska, Lublin – KUL JPII
Mgr Maria Wrocławska, Łódź – WSD/UŁ
Mgr Barbara Zezula, Lublin – KUL JPII
Mgr Elżbieta Żelechowska, Lublin – KUL
Mgr Wacław Żywicki, Szczecin – WT USz

4. Sprawowane funkcje

Rektorzy

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Nysa – WSD
Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – WŚSD
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – PWT
Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – WSD

Dziekani

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Opole – UO

Kierownicy katedr uniwersyteckich

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Opole – UO
Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – UŚ
Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, Warszawa – ATK/UKSW
Prof. dr hab. Zbigniew Narecki, Lublin – Filia KUL w Stalowej
Woli
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – PWT
Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – PWT

Dyrektorzy archiwów

Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, Pelplin – WSD

Ks. dr Roman Nir, Orchard Lake – AP

Dyrektorzy bibliotek

O. dr Marian Arndt OFM, Wrocław – franciszkanie (1994-1998)

Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, Kraków – PAT/UPJPII (1989-2012)

Ks. dr Tadeusz Czakański, Katowice – WSD (1991-2003)

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Nysa – WSD

Mgr Andrzej Dubec, Warszawa – ATK (1983-1991)

Mgr Andrzej Dziubecki, Warszawa – ATK (1980-1983)

Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych, Wrocław – WSD (1988-1993)

Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, Płock – WSD (1973-1990)

Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – WŚSD (1976-1980)

Mgr Piotr Latawiec, Warszawa – ATK/UKSW (1991-2013)

Ks. mgr Jan Ludwiczak, Kalisz – WSD (1997-2020)

Mgr Maria Łabyk, Warszawa – ChAT (1999-2012)

Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, Pelplin – WSD (1981-1992;
2001-2010)

Ks. dr Roman Nir, Częstochowa – BD (1975-1978)

Ks. dr Ludwik Olszewski, Drohiczyn – WSD (1972-1990)

Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski, Białystok – AWSD (1989-2015)

O. mgr Andrzej Pabin OFMObs, Kraków – B. Prow. (?-2020)

Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – BK (2001-?)

Ks. mgr Kazimierz Rulka, Włocławek – WSD (1982-2015)

Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki, Kielce – WSD (1983-1994)

Ks. dr Tadeusz Stolz, Lublin – KUL (1998-2011)

Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – WSD (1960-1961)

Mgr Maria Wrocławska, Łódź – WSD

Mgr Barbara Zezula, Lublin – KUL JPII (2011-2018)

O. dr Stanisław Zdziarstek OP, Kraków – KFT OP

Wicedyrektorzy

Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, Kraków – PAT (1989)

Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, Płock – WSD (1973-
-1990)

Mgr Bronisława Koszałka, Lublin – KUL (1979-1999)
Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, Wrocław – BK (1975-1985)
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – BK (1984-?)
Ks. mgr Kazimierz Rulka, Włocławek – WSD (1971-?)
Ks. dr Tadeusz Stolz, Lublin – KUL (1991-1998)
Mgr Władysław Szczęch, Kraków – PAT/UPJPII (2000-2012)

Kierownicy

Mgr inż. Małgorzata Gędek, Stalowa Wola – Filia KUL (1995-2017)
Mgr Zofia Goleman, Lublin – KUL (1981-2006)
Mgr Wiktor Kapłan, Lublin – KUL (1998, 2012-2014)
Dr hab. Zbigniew Narecki, Lublin – KUL (1998-2006)
Dr Teresa Pankowska, Lublin – KUL (1974-1992)
S. dr Halina Irena Szumił CSNJ, Lublin – KUL (1977-1993)
Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska, Lublin – KUL JPII (1991-?)
Mgr Elżbieta Żelechowska, Lublin – KUL (?-2009)
Mgr Wacław Żywicki, Szczecin – WT/USz (1983-2018)

5. Rodzaje bibliotek kościelnych

Biblioteki diecezjalne

Ks. dr Roman Nir, Częstochowa – BD

Biblioteki kapitułne

Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, Wrocław – BK
Ks. prof. dr hab. Józef Pater, Wrocław – BK

Biblioteki seminariów duchownych (diecezjalnych)

Ks. dr Tadeusz Czakański, Katowice – WSD
Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, Nysa – WSD
Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych, Wrocław – WSD
Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, Płock – WSD
Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, Katowice – WŚSD
Ks. mgr Jan Ludwiczak, Kalisz – WSD
Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, Pelplin – WSD
Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski, Białystok – AWSD
Ks. mgr Kazimierz Rulka, Włocławek – WSD

Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki, Kielce – WSD

Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, Wrocław – WSD

Biblioteki uczelni akademickich

Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, Kraków – PAT/UPJPII

Mgr Andrzej Dubec, Warszawa – ATK

Mgr Andrzej Dziubecki, Warszawa – ATK

Mgr inż. Małgorzata Gędek, Stalowa Wola – Filia KUL

Mgr Zofia Goleman, Lublin – KUL

Mgr Wiktor Kapłan, Lublin – KUL JPII

Mgr Piotr Latawiec, Warszawa – ATK/UKSW

Mgr Maria Łabyk, Warszawa – ChAT

Dr hab. Zbigniew Narecki, Lublin – KUL

Dr Teresa Pankowska, Lublin – KUL

Ks. dr Tadeusz Stolz, Lublin – KUL

Mgr Władysław Szczęch, Kraków – PAT/UPJPII

S. dr Halina Irena Szumił, Lublin – KUL

Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska, Lublin – KUL JPII

Mgr Barbara Zezula, Lublin – KUL JPII

Mgr Elżbieta Żelechowska, Lublin – KUL

Mgr Wacław Żywicki, Szczecin – WT USz

Biblioteki zakonów i zgromadzeń zakonnych

Męskie instytuty życia konsekrowanego

Bernardyni

O. mgr Andrzej Pabin OFMObs, Kraków – B. Prow.

Dominikanie

O. dr Stanisław Zdziarstek OP, Kraków

Franciszkanie

O. dr Marian Arndt OFM, Wrocław – B. Prow.

Jezuici

Ks. prof. dr hab. Franciszek Sieg SJ, Warszawa – Bobolanum

Żeńskie instytuty życia konsekrowanego

Marylki

S. dr Halina Irena Szumił CSNJ, Lublin – KUL

6. Nazwy geograficzne

Białystok

Ks. prof. dr hab. Mieczysław Olszewski, AWSD

Częstochowa

Ks. dr Roman Nir, BD

Drohiczyn

Ks. dr Ludwik Olszewski, WSD

Kalisz

Ks. mgr Jan Ludwiczak, WSD

Katowice

Ks. dr Tadeusz Czakański, WSD

Ks. prof. dr hab. Józef Kiedos, WŚSD

Kielce

Ks. mgr lic. Tomasz Rusiecki, WSD

Kraków

Ks. dr hab. Jan Bednarczyk, PAT/UPJPII

Ks. dr Tadeusz Czakański, WSD

O. mgr Andrzej Pabin OFMObs, B. Prow.

Mgr Władysław Szczęch, PAT/UPJPII

O. dr Stanisław Zdzarstek OP, KFT OP

Lublin

Mgr Zofia Goleman, KUL

Mgr Wiktor Kapłan, KUL JPII

Mgr Bronisława Koszałka, KUL

Dr hab. Zbigniew Narecki, KUL
Dr Teresa Pankowska, KUL
S. dr Halina Irena Szumił CSNJ, KUL JPII
Mgr Jolanta Elżbieta Wasilewska, KUL JPII
Mgr Barbara Zezula, KUL JPII
Mgr Elżbieta Żelechowska, KUL

Łódź

Mgr Maria Wrocławska, WSD

Nysa

Ks. prof. dr hab. Kazimierz Dola, WSD

Pelplin

Ks. prof. dr hab. Anastazy Nadolny, WSD

Płock

Ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski, WSD

Poznań

O. dr Salezy Bogumił Tomczak OFM, B. Prow.

Stalowa Wola

Mgr inż. Małgorzata Gędek, Filia KUL

Szczecin

Mgr Waław Żywicki, WT USz

Warszawa

Mgr Andrzej Dubec, ATK
Mgr Andrzej Dziubecki, ATK
Mgr Piotr Latawiec, ATK/UKSW
Mgr Maria Łabyk, ChAT
Ks. prof. dr hab. Franciszek Sieg SJ, Bobolanum

Włocławek

Ks. mgr Kazimierz Rulka, WSD

Wrocław

O. dr Marian Arndt OFM, B. Prow.

Ks. prof. dr hab. Tadeusz Fitych, WSD

Ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk, BK

Ks. prof. dr hab. Józef Pater, BK

Ks. prof. dr hab. Józef Swastek, WSD

7. Słownik biograficzny

O. dr Marian ARNDT OFM (ur. 1950), franciszkanin, teolog, archeolog, dyrektor (1994-1998) Biblioteki Prowincjalnej Zakonu Braci Mniejszych w Kłodzku, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Franciszkanów i Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Ks. dr hab. Jan BEDNARCZYK (ur. 1947), kapłan archidiecezji krakowskiej, prałat, proboszcz, teolog, bibliotekoznawca, bibliolog, redaktor, przewodniczący (1994-2001) Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, nauczyciel akademicki, starszy kustosz dyplomowany, dyrektor (1989-2012) Biblioteki Głównej Papieskiej Akademii Teologicznej i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Ks. dr Tadeusz CZAKAŃSKI (ur. 1952), kapłan archidiecezji katowickiej, teolog, wicerektor, dyrektor (1991-2003) Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie.

Ks. prof. dr hab. Kazimierz DOLA (ur. 1934), kapłan diecezji opolskiej, infułat, historyk, dyrektor biblioteki, rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Nysie, kierownik Katedry Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

Mgr Andrzej DUBEC (ur. 1947), prawnik, dyrektor (1983-1991) Biblioteki Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Mgr Andrzej DZIUBECKI (ur. 1947), bibliotekoznawca, kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, dyrektor (1980-1981) Biblioteki Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Ks. prof. dr hab. Tadeusz FITYCH (ur. 1948), kapłan diecezji świdnickiej, teolog, historyk, dyrektor (1988-1993) Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławiu.

Mgr inż. Małgorzata GĘDEK (ur. 1956), rolnik, bibliotekoznawca, kustosz, kierownik (1995-2017) Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych Filii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Stalowej Woli, od 2017 roku – Biblioteki Wydziału Zamiejscowego KUL w Stalowej Woli.

Mgr Zofia GOLEMAN (ur. 1941), historyk, kustosz, kierownik (1981-1983) Oddziału Opracowania Druków Zwartych Nowych, następnie (1983-1996) Oddziału Opracowania Alfabetycznego Druków Zwartych oraz (1996-2006) Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. prof. dr hab. Michał Marian GRZYBOWSKI (ur. 1937), kapłan diecezji płockiej, historyk, archiwista, bibliotekoznawca, bibliolog, dyrektor (1973-1990) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego i wicedyrektor Archiwum Diecezjalnego w Płocku, nauczyciel akademicki Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu, Akademii Bydgoskiej i Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Mgr Wiktor KAPŁAN (ur. 1950), kierownik Czytelni Teologicznej Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Ks. prof. dr hab. Józef KIEDOS (ur. 1943), kapłan archidiecezji katowickiej, wicerektor Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach, kierownik katedry, bibliotekarz (1976-1980) Biblioteki Diecezjalnej w Katowicach.

Mgr Bronisława KOSZAŁKA (ur. 1929), polonistka, bibliotekoznawca, starszy kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, kierownik (1963-?) biura katalogowego, następnie (1970-?) bibliotek zakładowych, wicedyrektor (1979-1991) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Mgr Piotr LATAWIEC (ur. 1947), historyk, etnograf, bibliotekoznawca, nauczyciel akademicki, starszy kustosz dyplomowany, dyrektor (1991-2013) Biblioteki Głównej Akademii Teologii Katolickiej i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ks. mgr Jan LUDWICZAK (ur. 1955), kapłan diecezji kaliskiej, teolog, biblista, dyrektor (1997-2000) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kaliszu.

Mgr Maria ŁABYK (ur. 1951), teolog, bibliotekoznawca, dyrektor (1999-2012) Biblioteki Głównej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Ks. prof. dr hab. Józef MANDZIUK (ur. 1941), kapłan archidiecezji wrocławskiej, historyk, bibliograf, biografista, redaktor, wicedyrektor (1975-1985) Archiwum i Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, kierownik Katedry Historii Kościoła Czasów Nowożytnych, profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Politechniki Rzeszowskiej.

Ks. prof. dr hab. Anastazy NADOLNY (ur. 1937), kapłan diecezji pelplińskiej, historyk, archiwista, dyrektor (1981-1992, 2001-2010) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Pelplińskiej w Pelplinie.

Prof. dr hab. Zbigniew NARECKI (ur. 1948), teolog, socjolog, bibliotekoznawca, kustosz, kierownik (1998-2006) Sekcji Dubletów Biblioteki Uniwersyteckiej, prorektor ds. studenckich Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, profesor uczelniany i kierownik Katedry

Makrostruktur Społecznych Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Filii w Stalowej Woli.

Ks. dr Roman NIR (ur. 1940), kapłan diecezji częstochowskiej, historyk, archiwista, bibliotekoznawca, pracownik Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, dyrektor (1975-1978) Biblioteki Diecezjalnej w Częstochowie, dyrektor (1978-2008) Archiwum Polonii Orchard Lake i Centrum Jana Pawła II (USA).

Ks. dr Ludwik OLSZEWSKI (ur. 1937), kapłan diecezji drohiczyńskiej, biblista, proboszcz, prefekt i dyrektor (1972-1990) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Drohiczyźnie.

Ks. prof. dr hab. Mieczysław OLSZEWSKI (ur. 1943), kapłan archidiecezji białostockiej, historyk, archiwista, bibliotekoznawca, dyrektor (1989-2015) Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku.

O. mgr Andrzej Władysław PABIN OFMObs (ur. 1941), bernardyn, bibliotekoznawca, dyrektor (?-2000) Biblioteki Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie.

Dr Teresa PANKOWSKA (ur. 1946), filozof, kierownik (1974-1992) sekretariatu, następnie pracownik (1993-2008) Ośrodka Komputerowego Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. prof. dr hab. Józef PATER (ur. 1944), kapłan archidiecezji wrocławskiej, prałat, protonotariusz apostolski, historyk, archiwista, wicedyrektor (1984-?) Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego, dyrektor (2001-) Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, profesor, kierownik Katedry Historii Kościoła i Patrologii, prorektor i rektor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Ks. mgr Kazimierz RULKA (ur. 1944), kapłan diecezji włocławskiej, prałat, historyk, archiwista, bibliolog, bibliofil, redaktor, wicedyrektor.

tor (1971-?) i dyrektor (1982-2015) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku.

Ks. mgr lic. Tomasz RUSIECKI (ur. 1949), kapłan diecezji kieleckiej, teolog duchowości, prefekt alumnów, ojciec duchowny, dyrektor (1983-1994) Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach.

Ks. prof. dr hab. Franciszek SIEG SJ (ur. 1929), jezuita, teolog, biblista, dyrektor (1977-1992) Biblioteki Bobolanum, wykładowca Collegium Bobolanum i Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Ks. dr Tadeusz STOLZ (ur. 1952), kapłan archidiecezji lubelskiej, teolog, liturgista, starszy kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, wicedyrektor (1991-1998), dyrektor (1998-2011) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Ks. prof. dr hab. Józef SWASTEK (ur. 1936), kapłan archidiecezji wrocławskiej, prałat, historyk, bibliotekarz, kierownik Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu, Katedry Historii Kościoła w Czasach Najnowszych, prorektor Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Mgr Władysław SZCZĘCH (ur. 1943), matematyk, starszy dokumentalista dyplomowany, nauczyciel akademicki, wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego, wicedyrektor (2000-2012) Biblioteki Papieskiej Akademii Teologicznej i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

S. dr Halina Irena SZUMIŁ CSNJ (ur. 1938), teolog, dogmatyk, filozof, kierownik (1977-1993) Czytelni Teologicznej Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Mgr Jolanta Elżbieta WASILEWSKA (ur. 1952), historyk sztuki, konserwator książki, starszy kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, kierownik (1991-?) Oddziału Konserwacji i Zabezpieczenia Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Mgr Maria WROCŁAWSKA, matematyk, starszy kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, kierownik Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi, dyrektor (2005-2014) Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego.

O. dr Stanisław ZDZIARSTEK OP (ur. 1939), dominikanin, dyrektor Biblioteki Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Dominikanów w Krakowie.

Mgr Barbara ZEZULA (ur. 1957), germanista, bibliotekoznawca, starszy kustosz dyplomowany, nauczyciel akademicki, dyrektor (2011-2018) Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Mgr Elżbieta ŻELECHOWSKA, kierownik (?-2009) Sekcji Oddziału Wymiany Zagranicznej Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Mgr Wacław ŻYWICKI, polonista, kierownik (1983-2019) Biblioteki Arcybiskupiego Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej (2004-?), Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie, Biblioteki Kampusowej Papieża Pawła VI TEO Filii Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego (?-2018).

Bibliografia przedmiotowa do artykułów:

Zmarli dyrektorzy, wicedyrektorzy, kierownicy bibliotek kościelnych w Polsce (1955-2020);

Emerytowani dyrektorzy, wicedyrektorzy i kierownicy bibliotek kościelnych w Polsce (1990-2020).

Barcik S., *Antoni Stanisław Zwiercan (1912-1986)*, „W Nurcie Franciszkańskim”, 2 (1990), s. 227-236.

Barcik S., *Szczepan Józef Krajewski*, „W Nurcie Franciszkańskim”, 2 (1990), s. 236-244.

Bartlewicz J., *Jezuita w służbie książki, śp. o. Felicjan Paluszkiewicz SJ*, „Komunikaty”, 2 (2006), s. 31-32.

- Bejze B., *Ojciec dr Cezar Czesław Baran i jego miłość do Chrystusa*, „Wiadomości z Prowincji”, 38,1 (1997), s. 84-86.
- Bender R., *Andrzej Wojtkowski (20 XI 1891 – 7 VI 1975)*, „Kwartalnik Historyczny”, 83 (1976), s. 252-253.
- Bibliografia historii Kościoła w Polsce 1944-1984*, Warszawa 1972-1997; t. 1, cz. 1-3, red. H.E. Wyczawski, 1972; t. 2: 1971-1972, oprac. F. Stopniak, 1977; t. 3: 1973-1974, oprac. M. Banaszak, 1978; t. 4: 1975-1977, cz. 1-2, oprac. R. Żmuda, P. Latawiec, 1982; t. 5: 1978-1979, oprac. M. Banaszak, wsp. P. Latawiec, 1985; t. 6: 1980-1981, cz. 1-2, oprac. R. Żmuda, P. Latawiec, 1989; t. 7: 1982-1984, cz. 1-3, oprac. R. Żmuda, 1997.
- Bibliografia historii polskiej 1944-2014*, Kraków 1962-2016.
- Biesaga T., *Wkład ks. Tadeusza Ślipki w rozwój etyki tomistycznej*, „Studia Philosophiae Christianae”, 26,2 (1990), s. 101-107.
- Bieś A.P., *Podstawowa bibliografia jezuickich bibliotek w Polsce*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, red. A.P. Bieś, Kraków 2004, s. 193-200.
- Błaszczuk T., *Bibliografia prac ks. Józefa Mandziuka dotycząca historii Kościoła katolickiego na Śląsku*, „Saeculum Christianum”, 18,2 (2011), s. 21-55.
- Błaszczuk T., *Działalność dydaktyczno-naukowa w środowisku wrocławskim ks. prof. zw. dr. hab. Józefa Mandziuka*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 19,2 (2011), s. 195-210.
- Błaszkiwicz M., *Śp. ojciec dr Cezar Czesław Baran*, „Wiadomości z Prowincji”, 38,1 (1997), s. 82-84.
- Boguska E., *Odszedł nasz Ojciec. Wspomnienie o o. Feliksie Zapłacie SVD*, „Misyjne Drogi”, 1,2 (1983), s. 55-56.
- Borzyszkowski J., *Ks. prof. Anasztazy Nadolny a pelpliński krąg historyczny w XX wieku*, „Studia Pelplińskie”, 42 (2010), s. 65-73.
- Brzuszek B., *Apostolstwo pióra o. Leonarda Tatry OFM*, „Studia Franciszkańskie”, 12 (2002), s. 645-652.
- Chibowski A., *Kapłańska odyseja ks. Michała Wilniewczyca – Sybiraka, kapelana w Armii Gen. Andersa, opiekuna duchownego polskich sierot w Persji i Nowej Zelandii*, Ząbki 2013.
- Chomiczewska T., *Ksiądz dr hab. Mieczysław Olszewski – dyrektor Biblioteki Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2016), s. 31-52.
- Chróścik L., *Ojciec Romuald Gustaw OFM, dyrektor Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* [praca magisterska napisana pod kierunkiem

- prof. dr. hab. J. Kapuścika], Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Łódź 1999.
- Chwalewski F., *Wspomnienie o ojcu Romualdzie Gustawie OFM Bern., dyrektorze Biblioteki Uniwersyteckiej KUL w latach 1950-1976*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 106 (2016), s. 443-462.
- Cichosz W., *Świętość jest w zasięgu ręki. Ks. prof. Lucjan Napoleon Balter (1936-2010), nestor polskiej teologii i kultury*, „Communio”, 30,3/4 (2010), s. 292-305.
- Cieślak S., *Jubileusz o. Ludwika Grzebień SJ*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 26 (2010), s. 122-130.
- Cieślak S., *Śp. ks. prof. dr hab. Ludwik Grzebień SJ*, ignatianum.edu.pl/storage/files/March2020/Wspomnienie%20o.%20dr.%20hab.%20Stanis%C5%82awa%20Cie%C5%9Bka%20SJ,%20prof.%20AIK.pdf, 29.01.2021.
- Cyran W., *Ks. kanonik doc. dr hab. Stanisław Chłęd (1946-1993)*, „Collectanea Theologica”, 65,1 (1995), s. 169-181.
- Cyran W., *Siłacz biblijny. Ks. docent dr hab. Stanisław Chłęd (1946-1993)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 26 (1998), s. 236-243.
- Czerwień H., Zbudniewek J., *Bibliografia zakonu paulinów za lata 1500-1990*, t. 1: *Prawodawstwo, stan personalny, klasztory*, cz. 1-2, Warszawa 2008.
- Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Kazimierzowi Doli z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999.
- Darowski R., *Ks. Andrzej Bober SJ (1917-1986)*, „Nasze Sprawy”, 11 (1987), s. 230-231.
- Darowski R., *Ks. Franciszek Bargieł SJ. Biografia-bibliografia w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie”, 10 (1997/1998), s. 163-189.
- Darowski R., *Ks. Tadeusz Tomasz Ślipko SJ*, „Edukacja Filozoficzna”, 25 (1998), s. 185-198.
- Darowski R., *Ks. Tadeusz Tomasz Ślipko SJ*, w: *Polska filozofia powojenna*, t. 2, red. W. Mackiewicz, Warszawa 2001, s. 309-329.
- Darowski R., *Ks. Tadeusz Tomasz Ślipko SJ jako filozof. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie”, 10 (1997/1998), s. 143-161.
- Darowski R., *Sylwetka naukowa ks. Jana Siega SJ*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie”, 9 (1995/1996), s. 92-119.
- Darowski R., *Śp. ks. Andrzej Bober SJ*, „Nasze Sprawy”, 4 (1986), s. 56-59.

- Decowski S., *Przeszedł, dobrze czyniąc. Ks. Henryk Mross (1928-2000)*, Pelplin 2001.
- Duda H., *Laudacja ku czci dyrektora Andrzeja Paluchowskiego*, „Summarium”, 46 (2017), s. 130-140.
- Dwadzieścia pięć lat pracy naukowej JE ks. biskupa Wincentego Urbana (*Misericordia et Veritas – Miłosierdzie i Prawda*), „Wrocławskie Wiadomości Kościelne”, 28,5 (1973), s. 237-238.
- Dzierzkowska D., *Ksiądz Bronisław Ussas 1885-1977*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 39 (1979), s. 57-62.
- Eborowicz W., *Jan Maria Szymusiak SJ*, „Vox Patrum”, 16 (1987), s. 7-41.
- Eckmann A., *Ksiądz Antoni Liedtke (1904-1994)*, „Vox Patrum”, 13/15 (1993-1995), s. 24-29.
- Elektroniczna Bibliografia Nauk Teologicznych „Fides”, biblio.fides.org.pl, 29.01.2021.
- Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, t. 1-2, Lublin 2018.
- Encyklopedia filozofii polskiej*, red. A. Maryniarczyk [i in.], t. 1-2, Lublin 2011.
- Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz [i in.], t. 1-20, Lublin 1985-2014.
- Encyklopedia książki*, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, t. 1-2, Wrocław 2017.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976.
- Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Węckowska, Wrocław 1976.
- Ewertowski S., *W służbie Baranka Bożego na Warmii. Ksiądz profesor Marian Borzyszkowski (1936-2001)*, w: *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 335-353.
- Figarska M., *Halina Irena Szumił*, „Paginae Bibliothecae”, 1,1 (1995), s. 157-158.
- Flisiak M., *Ks. infułat Antoni Liedtke jako bibliotekarz i bibliofil*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia”, 4 (2000), s. 265-281.
- Flisiak M., *Ksiądz Antoni Liedtke – dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie* [praca licencjacka napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Tondela], Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk Historycznych, Toruń 1998.
- Gadacz J.L., *Słownik polskich kapucynów*, t. 1-2, Wrocław 1985-1986.
- Gajda O., *Życie i działalność ks. prof. dr. hab. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego (1918-1993)* [praca magisterska napisana pod kierunkiem

- ks. prof. dr. hab. J. Mandziuka], Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych, Warszawa 2008.
- Garwoliński T., *Powojenne dzieje Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie*, w: *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” (1565-2015)*, red. A. Kopiczko, P. Rabaczyński, Olsztyn 2015, s. 471-502.
- Góra B., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie 1828-2000*, Kraków 2007.
- Grot Z., *Andrzej Wojtkowski i jego badania polsko-niemieckie*, „*Studia Historica Slavo-Germanica*”, 6 (1977), s. 157-165.
- Grunt S., *Złoty jubileusz kapłaństwa ks. prof. dr. hab. Anastazego Nadolnego*, „*Studia Pelplińskie*”, 42 (2010), s. 15-19.
- Grzebień L., *Bronisław Natoński SJ*, „*Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*”, 1989, s. 255-278.
- Grzebień L., *Podstawowa bibliografia do dziejów Towarzystwa Jezusowego w Polsce*, t. 1-2, Kraków 2009-2010.
- Gurdak D., *Ksiądz dr hab. Jan Bednarczyk – życie i działalność na niwie bibliotekarskiej*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 100 (2013), s. 219-229.
- Gurdak D., Górská D., *Dyrektor i budowniczy Biblioteki Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie*, „*Vita Academica*”, 4 (2012), s. 18-19.
- Gzella H., *In memoriam – ks. Feliks Zapłata SVD*, „*Idźcie na cały świat*”, 1/2 (1983), s. 73-77.
- Gzella H., *Zgon czołowego misjologa. Ks. doc. dr hab. Feliks Zapłata SVD (1914-1982)*, „*Collectanea Theologica*”, 53,4 (1983), s. 144-147.
- Hamryszczak A., *Ks. Ludwik Grzebień SJ (1939-2020) – uczeń i asystent naukowy księdza profesora Stanisława Librowskiego*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 113 (2020), s. 187-204.
- Hamryszczak A., *O. Romuald Gustaw OFM, założyciel Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*”, 106 (2016), s. 7-18.
- Hereditas custos. Księga dla uczczenia Księdza Profesora Józefa Patera*, red. A. Tomko, Wrocław 2013.
- Horkey D.E., *Jubileusz księdza Romana Nira*, „*Archeion*”, 101 (2000), s. 313-318.
- Janiak M., Bednarska-Ruszajowa K., *Archiwa i biblioteki kościelne w publikacjach polskich: bibliografia*, „*Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*”, 1/2 (1997), s. 78-172.

- Janiak M., Bednarska-Rusajowa K., *Archiwa i biblioteki kościelne w publikacjach polskich: materiałów do bibliografii ciąg dalszy*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (1999), s. 7-67.
- Jasińska A., Ratajczak Ł., *Biblioteki UW od podszewki. Odc. 2 – Połączone Biblioteki Wydziału Filozofii i Socjologii UW, Instytutu Filozofii i Socjologii PAN oraz Polskiego Towarzystwa Filozoficznego*, buwlog.uw.edu.pl/biblioteki-uw-od-podszewki-odc-2-polaczone-biblioteki-wydzialu-filozofii-i-socjologii-uw-instytutu-filozofii-i-socjologii-pan-oraz-polskiego-towarzystwa-filozoficznego, 29.01.2021.
- Jezierski J., *Biskup Jan Obłąk – biskup warmiński (1982-1988)*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne”, 67 (2003), s. 72-74.
- Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane księdzu profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ*, red. M. Inglot, S. Obirek, Kraków 2001.
- Józwiak F., Ks. Jan Adamecki, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 56,6-8 (1973), s. 187-192.
- Józwiak M., *Archiwalno-biblioteczna działalność biskupa Wincentego Urbana*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2013), s. 107-114.
- Judyccy A. i Z., *Polonia. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Judyccy A. i Z., *W służbie Bogu i światu. Słownik biograficzny. Polacy i polskiego pochodzenia kapłani, zakonnicy i siostry zakonne pełniący posługę w różnych krajach świata. Anno Domini 2002*, Toruń 2002.
- Karski K., *Jubileusz księdza dyrektora Jana Hausego*, „Rocznik Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej”, 41,1/2 (1999), s. 27-28.
- Kasprzyk M., *Prace bibliotekoznawcze o Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM*, „Przegląd Kalwaryjski”, 8 (2003), s. 301-315.
- Kielka R., *Śp. o. Dionizy Śmiałkowski*, „Wiadomości z Prowincji”, 3 (2006), s. 31.
- Kleczaj J., Purta C., *Z książką w ręku. Halina Irena Szumił – pracownik Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, Lublin 2018.
- Koch K., *Pelpliński nestor nauki*, „Studia Pelplińskie”, 42 (2010), s. 21-31.
- Kolano B., *Ksiądz Tomasz Wróbel (1908-1985) – bibliotekarz, archiwista* [praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. A. Masalskiego], Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Wydział Humanistyczny, Kielce 1992.
- Konecki K., *Życie i działalność naukowa ks. prof. dr. hab. Anastazego Nadolnego*, „Teologia i Człowiek”, 11 (2008), s. 9-11.
- Konopacki M., *Wspomnienie o śp. Księdzu profesorze Tadeuszu Paprockim*, „Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej”, 15,2 (1989), s. 142-144.
- Kończak A., *Walenty Wójcik – biskup i profesor*, „Studia Sandomierskie”, 6 (1990), s. 357-378.

- Koszewski M., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego NSPJ w Drohiczyźnie – dzieje i charakterystyka zbiorów*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2018), s. 107-120.
- Kowalak W., *Bibliografia publikacji polskich werbistów (1997-2006)*, Warszawa 2008.
- Kowalak W., *Feliks Zapłata SVD – twórca misjologii w Polsce*, w: *Misjologia XXI wieku. W 20. rocznicę śmierci Ojca Feliksa Zapłaty SVD – twórcy misjologii w Polsce. Materiały sympozjum misjologicznego w Misyjnym Seminarium Duchownym w Pieniężnie, 8-10 listopada 2002*, red. A. Miotk, Warszawa 2004, s. 47-53.
- Kozakiewicz S., *50-lecie kapłańskiej postęgi biskupa Jana Obląka*, „Forum Teologiczne”, 1 (2000), s. 329-339.
- Krawczyński W., *Ojciec Albin Janocha, jeden z pierwszych honorowych członków Związku Sybiraków*, „Zesłaniec”, 4 (1999), s. 123-130.
- Krawczyński W., *Tablica pamięci Ojca Albina Janochy – Sybiraka*, „Zesłaniec”, 9 (2002), s. 126-127.
- Kropidłowski Z., *Ks. prof. Michał Marian Grzybowski – kapłan, uczony i wychowawca*, w: *W kręgu historii i bibliologii. Prace ofiarowane ks. profesorowi Michałowi Mariuszowi Grzybowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z. Kropidłowski, Bydgoszcz 2007, s. 9-119.
- Król R., *Filozofia osoby w koncepcjach Jacka Woronieckiego i Tadeusza Ślipki*, Kraków 2005.
- Królikowski B., *O. Romuald Michał Gustaw (1911-1976), dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „Tygodnik Powszechny”, 30,6 (1976), s. 6.
- Królikowski B., *Romuald Gustaw OFM*, „Summarium”, 5 (1976), s. 169-174.
- Królikowski B., *Romuald Gustaw OFM (1911-1976)*, „Summarium”, 5 (1976), s. 169-174.
- Królikowski B., *Witold Nowodworski (1907-1978)*, „Folia Bibliologica”, 38/39 (1990/1991), s. 109-114.
- Królikowski B., *Wspomnienie o dyrektorze*, „Paginae Bibliothecae”, 1,1 (1995), s. 63-70.
- Krucki Ł., *Jadwiga Rył (1927-2019). Wspomnienie pośmiertne*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112 (2019), s. 545-548.
- Ksiądz biskup Wincenty Urban – szkic biograficzny*, „Nasza Przyszłość”, 37 (1972), s. 7-14.
- Księga pamiątkowa w 75-lecie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – wkład w kulturę polską w latach 1968-1993*, red. M. Rusecki, Lublin 1994.
- Kujawski W., *Ksiądz dyrektor Kazimierz Rulka*, „Studia Włocławskie”, 11 (2009), s. 9-13.

- Kurdybelski J., *Biskup Wincenty Urban 1911-1983*, Wrocław 2012.
- Kurek A., *Ks. doc. dr hab. Feliks Zapłata SVD. Założyciel i kierownik specjalizacji*, „Novum”, 23,3 (1981), s. 149-166.
- Latawiec P., *Ksiądz Mirosław Szegda (1911-1997)*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1/2 (1997), s. 62-69.
- Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ na 50-lecie ofiarnej pracy w Bibliotece Filozoficznej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie*, red. A.P. Bieś, Kraków 2004.
- Longosz S., *O. Andrzej Bober SJ*, „Vox Patrum”, 6/7 (1984), s. 9-17.
- Longosz S., *Ojciec Bober jako filolog i patrolog (1917-1986)*, „Vox Patrum”, 10 (1986), s. 395-410.
- Longosz S., *Pogrzeb o. Andrzeja Bobera SJ*, „Vox Patrum”, 10 (1986), s. 386-389.
- Longosz S., *Wykaz drukowanych prac o. Andrzeja Bobera SJ*, „Vox Patrum”, 6/7 (1984), s. 21-39.
- Lux ex Silesia. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Mandziukowi w 70. rocznicę urodzin*, red. W. Gliński, Warszawa 2013.
- Łopato S., Szczerbik M., *Jubileusz księdza doktora Romana Nira*, „Przegląd Polsko-Polonijny”, 5/6 (2013), s. 13-97.
- Majdański K., *Ks. Jan Adamecki (23 I 1895 – 7 VII 1972)*, „Ateneum Kapłańskie”, 64,3 (1972), s. 331-336.
- Mandziuk J., *Ks. biskup Wincenty Urban. Człowiek – uczony – bibliofil*, „Roczniki Biblioteczne”, 28,1/2 (1984), s. 473-478.
- Mandziuk J., *Słownik księży pisarzy archidiecezji wrocławskiej 1945-1992*, Warszawa 1997.
- Mandziuk J., *Życie i działalność ks. prof. dr. hab. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM Obs. (1918-1993)*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 31,1 (1993), s. 7-17.
- Marecki J., *Albin Janocha OFM Cap.*, „Studia Franciszkańskie”, 12 (2002), s. 701-703.
- Markowski M., *Jerzy Wolny*, „Folia Historica Cracoviensia”, 3 (1996), s. 17-36.
- Markowski M., *Ks. Jerzy Wolny (1921-1999)*, w: *Złota księga Papieskiej Akademii Teologicznej*, red. S. Piech, Kraków 2000, s. 575-578.
- Markowski M., *Marian Borzyszkowski (31.08.1936 – 21.09.2001)*. In *memoriam*, „Studia Warmińskie”, 39 (2002), s. 5-29.
- Mering W., *Śp. ks. Antoni Liedtke 20 IX 1904 – 26 VII 1994*, „Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej”, 9 (1994), s. 25-43.
- Mikołajczyk Z., *Ks. Józef Mandziuk – historyk śląskiego Kościoła katolickiego (w 70. rocznicę urodzin)*, „Saeculum Christianum”, 18,2 (2011), s. 7-20.

- Mroczkowski P., *Historia Biblioteki Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2020), s. 9-23.
- Mross H., *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Wyższego Seminarium Duchownego. Pelplin 1939-1995. Słownik bio-bibliograficzny*, Pelplin 1997.
- M[urawiec] W., *Śp. o. Hieronim Wyczawski*, „Vita Provinciae”, 1/2 (1994), s. 112-113.
- Nadolny A., *Duszpasterz i uczony – ks. kanonik Henryk Mross (1928-2000)*, „Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej”, 4/5 (2000), s. 242-254.
- Nadolny A., *Ksiądz Antoni Lidtke (1904-1994)*, „Zapiski Historyczne”, 4 (1995), s. 192-194.
- Narecki Z., *Wychowawczo-ewangelizacyjne wartości „Hagiografii polskiej” o. Romualda Gustawa*, „Paginae Bibliothecae”, 1,1 (1995), s. 119-123.
- Nasi przyjaciele – ks. prof. dr Andrzej Antoni Luft, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 11 (1998), s. 461-472.
- Nastalska-Wiśnicka J., *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918-2018*, Lublin 2020.
- Nastalska-Wiśnicka J., *Obchody 40-lecia śmierci dr. hab. Romualda Gustawa OFM (1911-1976), dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL w latach 1950-1976*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 106 (2016), s. 463-472.
- Nastalska-Wiśnicka J., Trojnacka M., *Ojciec Romuald Gustaw. Uczony bibliotekarz – dyrektor – człowiek*, w: *W służbie nauki, wychowania, wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, red. R. Skrzyński, M. Łobacz, B. Borowska, Lublin 2015, s. 183-212.
- Nauczycielowi – uczniowie. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Mandziukowi z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. W. Kret, Z. Pałka, K. Szopa, Rzeszów 2011.
- Nierzwicki K., *Kapłan – bibliofil. W pierwszą rocznicę śmierci ks. infułata dr. Antoniego Liedtkego*, „Pielgrzym”, 15 (1995), s. 14.
- Nir R., *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*, „Chrześcijanin w świecie”, 54 (1977), s. 63-86.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce*, Warszawa 1992.
- Nowak K., *Bibliografia prac członków Polskiej Prowincji Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego 1907-1985*, Warszawa 1990.
- Nowodworski W., *O. Romuald Michał Gustaw*, „Informator Bibliotekarza i Księgarza”, 1977, s. 226-232.
- Nowodworski W., *Ojciec Romuald Gustaw*, „Więź”, 19,4 (1976), s. 153-155.
- Nowodworski W., *Słowo wstępne*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 23 (1971), s. 3-6.

- Nowodworski W., *Śp. Emilia Szeliga-Szeligowska*, „Roczniki Humanistyczne”, 4,4 (1953), s. 294-299.
- Ocalić od zapomnienia. Profesorowie Akademii Teologii Katolickiej we wspomnieniach wychowanków, red. J.M. Dołęga, J. Mandziuk, Warszawa 2002.
- Okoń J., *Ks. Bronisław Natoński TJ (1914-1989)*, „Ruch Literacki”, 31,4/5 (1990), s. 347-349.
- Olszewski D., *Ksiądz prałat Tomasz Wróbel (1908-1985) – archiwista i historyk Kościoła*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, 61,5 (1985), s. 365-373.
- Ope et consilio. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Józefowi Swastkowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. J. Pater, Wrocław 2007.
- Owczarski A., *Bibliografia redemptorystów polskich (1883-2008)*, Kraków 2009.
- Pabin W.A., *Bibliografia piśmiennictwa o polskich bibliotekach kościelnych za lata 1901-1965*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 8,2 (1970), s. 349-368.
- Paluchowski A., *Śp. o. Romuald Gustaw OFM (1911-1976)*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, 5,2 (1976), s. 51-53.
- Pamięć wieków kształtuje potomność. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. urodzin*, red. A.P. Bieś, B. Topij-Stempińska, Kraków 2010.
- Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu 1968-2001*, red. I. Dec, Wrocław 2000.
- Pasierb J.S., *W trosce o piękno Domu Bożego. Na 50-lecie kapłaństwa ks. Antoniego Liedtkego*, „Studia Pelplińskie”, 11 (1980), s. 313-319.
- Pater J., *Biskup Wincenty Urban*, „Studia Rzeszowskie”, 3 (1996), s. 177-182.
- Pater J., *Bp profesor Wincenty Urban (13 II 1911 – 13 XII 1983)*, „Archeion”, 79 (1985), s. 376-379.
- Pater J., *Bp Wincenty Urban jako organizator Archiwum i Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu po 1945 r.*, w: *Ludzie wrocławskiego Kościoła po II wojnie światowej*, red. I. Dec, K. Matwijowski, J. Pater, Wrocław 2005, s. 62-76.
- Penkalla A., *Ksiądz biskup Wincenty Urban – historyk Kościoła*, „Życie i Myśl”, 23,4 (1973), s. 38-41.
- Pestka S., *Pogrzeb śp. ks. infułata Antoniego Liedtkego*, „Pielgrzym”, 17 (1994), s. 10.
- Piwoż F.Z., *Kazanie wygłoszone na pogrzebie [o. K. Grudzińskiego OFM Obs]*, „Vita Provinciae” 1 (1988), s. 85-89.
- Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 1994.
- Podrez E., *Etyka ks. Ślipki na tle innych współczesnych ujęć chrześcijańskiej filozofii moralnej*, „Studia Philosophiae Christianae”, 26,2 (1990), s. 99-101.

- Podrez E., *Myśl etyczna księdza profesora Tadeusza Ślipki*, „Studia Philosophiae Christianae”, 25,1 (1989), s. 9-46.
- Podrez E., Kobyliński A., Duchniewski P., Rozmarynowska K., *Tadeusz Ślipko*, Kraków 2019.
- Polak G., *Kto jest kim w Kościele. Ekumeniczne „who is who” chrześcijaństwa w Polsce. Stan na 15 lutego 1999 r.*, Warszawa 1999.
- Poleszak E., *Biblioteka Bobolanum w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2020), s. 25-38.
- Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, cz. 1-2, red. J.R. Bar, Warszawa 1981.
- Polska bibliografia bibliologiczna 1983-2010*, Warszawa 1990-2014.
- Polski słownik biograficzny*, t. 5-53, Kraków – Warszawa 1947-2020.
- Popielarski N., *Miłość do książek i działalność biblioteczna o. Romualda Gustawa (1911-1976)*, „Przegląd Kalwaryjski”, 2 (1996), s. 37-53.
- Popielarski Z., *Działalność biblioteczna i bibliograficzna o. Romualda Michała Antoniego Gustawa (1911-1976)* [praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. M. Kocójowej], Uniwersytet Jagielloński, Wydział Zarządzania i Komunikacji, Kraków 1994.
- Pora M., Górská D., *Pożegnanie Dyrektora Biblioteki ks. dr. hab. Jana Bednarczyka*, „Vita Academica”, 2 (2012), s. 18.
- Przybyszewski B., *Działalność organizacyjna księdza biskupa Wincentego Urbana w Archiwum i Muzeum Diecezjalnym oraz w Bibliotece Kapitułnej we Wrocławiu*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 10,2 (1972), s. 45-65.
- Rulka K., *Bibliotekarze*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, red. W. Hanc, K. Rulka, Włocławek 1997, s. 159-160.
- Rulka K., *Bibliotekarze włocławskiej księżnicy seminaryjnej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 79,9 (1996), s. 359-370.
- Rulka K., *Ks. Jan Adamecki, bibliotekarz seminarium włocławskiego (1932-1956)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999), s. 251-263.
- Rulka K., *Ks. Zygmunt Tyburski, bibliotekarz we włocławskim seminarium duchownym (1953-1967)*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 80,12 (1997), s. 553-567.
- Rulka K., *Księgozbiór ks. Jana Adameckiego, teologa i bibliotekarza włocławskiego*, „Studia Włocławskie”, 2 (1999), s. 377-404.
- Rzadkowolska M., *Polskie słowniki biograficzne – próba charakterystyki*, „Forum Bibliotek Medycznych”, 4,2 (2011), s. 243-298.
- Samboer J., *Zatroskany o Bibliotekę Seminarium Częstochowskiego*, w: *Okruchy z życia. Księga jubileuszowa na pięćdziesięciolecie kapłaństwa Księdza Profesora dr. hab. Jana Kowalskiego*, red. K. Bendkowski [i in.], Częstochowa 2004, s. 179-183.

- Sawicki S., *Andrzej Paluchowski (1933-2017)*, Kielce 2018.
- Sawicki S., *Andrzej Paluchowski – dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „Przewodnik Uniwersytecki KUL”, 16,5 (2004), s. 30-31.
- Schletz A., *Uroczystość wręczenia Księgi pamiątkowej księdzu biskupowi Wincentemu Urbanowi*, „Nasza Przyszłość”, 37 (1972), s. 282-283.
- Siostry Elżbietanki, *Niestrudzony siewca. Biskup Wincenty Urban i jego działalność kaznodziejsko-duszpasterska*, Wrocław 1976.
- Sitnik A.K., *Całe życie wśród księzek. Romuald Gustaw OFM (1911-1976)*, w: *Niezwykły franciszkanie XX/XXI stulecia*, cz. 2, red. S.B. Tomczak, Poznań 2012, s. 131-140.
- Sitnik A.K., *Człowiek, mistrz, przyjaciel – Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFM (1918-1993)*, w: *Źródła wielkości mistrzów. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Piotrowi Pawłowi Gachowi*, red. M. Nowak, R. Jusiak, J. Mazur, Lublin 2013, s. 207-227.
- Sitnik A.K., *Hieronim Eugeniusz Wyczawski OFM (1918-1993)*, w: *Tempus est optimus magister vitae. Prace dedykowane ojcu profesorowi Wiesławowi Franciszkowi Murawcowi OFM*, red. A.K. Sitnik, Kraków 2010, s. 195-204.
- Skoczny W., *Wspomnienie o śp. ks. prof. Jerzym Wolnym*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne”, 6 (2003), s. 348.
- Skrzyniarz R., *35-lecie kapłaństwa ks. dr. Romana Nira, dyrektora Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999), s. 497-498.
- Skrzyniarz R., *Ksiądz Tomasz Wróbel (1908-1985) – archiwariusz diecezji kieleckiej i historyk Kościoła*, „Archiva Ecclesiastica”, 4 (2007), s. 143-147.
- Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX i XX wieku*, t. 1-4, red. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec. Sandomierz 2014-2019.
- Słownik biograficzny polskich archiwistów kościelnych*, t. 1, red. J. Marecki, Kraków 2017.
- Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (Bernardyni i Franciszkanie ślascy, Franciszkanie Konwentualni, Klaryski oraz Zgromadzenia III Reguły)*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981.
- Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1-4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981-1982; t. 5-7, red. L. Grzebień, 1995; t. 8, red. J. Mandziuk, 1985; t. 9, red. J. Mandziuk, 2006; t. 10, red. T. Błaszczyk, W. Gliński, J. Mandziuk, 2019, suplement opracowuje R. Prejs.
- Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa 1972; supl. 1, Warszawa – Łódź 1989; supl. 2, red. H. Tadeusiewicz, wsp. B. Karkowski, Warszawa 2010; supl. 3, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010; supl. 4, red. M. Rzadkowolska, Warszawa 2016.

- Sochacki J.M., *Ojciec Albin – kapelan Wojska Polskiego w ZSRR*, „Niedziela”, 44,17 (2001), s. 17.
- Sokołowski P., *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i twórczość* [praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. W. Kowalaka], Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Teologiczny, Warszawa 2003.
- Solarz F., *Historia Biblioteki Prowincjalnej Franciszkanów w Krakowie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2019), s. 27-50.
- Solarz F., *Szczepan Krajewski OFM Conv. jako teolog fundamentalista*, „W Nurcie Franciszkańskim”, 14 (2005), s. 101-130.
- Spotkanie miłości z miłosierdziem. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Lucjanowi Balterowi SAC z okazji 70. rocznicy urodzin i czterdziestolecia pracy naukowej*, red. P. Góralczyk, F. Mickiewicz, T. Skibiński, Ząbki 2006.
- Sprawozdanie z uroczystości dwudziestolecia pracy o. R. Gustawa na stanowisku dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 23 (1971), s. 10-15.
- Starnawski J., *Andrzej Wojtkowski*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 21,3 (1976), s. 563-567.
- Starnawski J., *Andrzej Wojtkowski*, „Ruch Literacki”, 17,2 (1976), s. 143-145.
- Starnawski J., *Ludzie książki*, Częstochowa 2000.
- Starnawski J., *O profesorze Andrzeju Wojtkowskim*, „Życie i Myśl”, 27,5 (1977), s. 88-96.
- Starnawski J., *Sylwetki lubelskich humanistów XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Lublin 2004.
- Strzelecki S., *Śp. ks. Tadeusz Paprocki*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 3-6 (1990), s. 165-166.
- Studnik M., *Bibliografia publikacji polskich werbistów (2007-2016) z suplementem za wcześniejsze lata*, Górna Grupa 2017.
- Studnik M., *Bibliografia publikacji polskich werbistów za lata 1945-1996*, Warszawa 1998.
- Studnik M., *Biblioteka Misyjnego Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2020), s. 55-66.
- Styk J., *Bibliografia prac doc. dr. hab. o. Romualda Gustawa OFM*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 23 (1971), s. 7-10.
- Szewczyk E., *Duchowni w „Słowniku pracowników książki polskiej”* [praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. H. Tadeusiewicz], Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Łódź 2000.
- Szot A., *Ksiądz Stanisław Sieluk (1904-1960). Duszpasterz, prefekt, ojciec duchowny...*, Białystok 2009.

- Sztafrowski E., *Śp. ks. Marian Aleksander Żurowski SJ*, „Prawo Kanoniczne”, 34,1/2 (1991), s. 5-12.
- Szteinke A.J., *Ojciec Grzegorz Antoni Wiśniowski (1934-2010) – historyk franciszkański*, „Kościół w Polsce”, 10 (2011), s. 369-384.
- Szteinke A.J., *Życie i prace o. Leonarda Mikołaja Jana Tatary OFM (1904-1994)*, „Studia Franciszkańskie”, 12 (2002), s. 599-643.
- Szuta W., *Myśl etyczna Tadeusza Ślipki SJ*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie”, 12 (2006), s. 135-141.
- Szyszkowska E., *Nagroda im. Adama Mickiewicza*, „Notes Wydawniczy”, 6/7 (1998), s. 47-48.
- Ś.P. Ks. dr Aleksander Grabowski, „Biuletyn Informacyjny ATK”, 6 (1973), s. 45.
- Śliwa T., *Ks. Julian Ataman (1906-1989)*, „Premisla Christiana”, 3 (1988/1989), s. 311-314.
- Tomczak S.B., *Baran Cezary Czesław*, „Studia Franciszkańskie”, 9 (1998), s. 371-372.
- 300 lat Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Zarys historii i pracownicy naukowci PWT we Wrocławiu*, red. I. Dec, Wrocław 2002.
- Tylec P., *Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu. Historia i współczesność*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 131-156.
- Tylec P., *Kierownicy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1875-1984*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2019), s. 157-176.
- Tytus S., *Leksykon polskich pallotynów (1915-2012)*, Ząbki 2013.
- Umiński W., *Biblioteka Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu – przeszłość i teraźniejszość*, „Bibliotheca Nostra”, 2 (2009), s. 35-49.
- Wilczyńska G.M., „Medal za Zasługi dla KUL” dla Andrzeja Paluchowskiego, „Bibliotekarz”, 9 (2004), s. 26-27.
- Wilczyńska G.M., *Andrzej Paluchowski Kawalerem Orderu Białego Kraka ze słonecznikiem*, „Bibliotekarz”, 11 (2003), s. 26-27.
- Witczak J., *Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu – między tradycją a nowoczesnością*, „EBIB”, 6 (2002), ebib.pl/2002/35/witczak.php, 29.01.2021.
- Wojtkowski J., *Biskup Jan Władysław Obłak – życiorys*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 6 (1988), s. 202-203.
- Wojtkowski J., *Kapłani archidiecezji warmińskiej zmarli w latach 1992-2002*, „Studia Warmińskie”, 40 (2003), s. 508-509.
- Wojtkowski J., *Śp. ksiądz infułat prof. dr hab. Marian Borzyszkowski*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne”, 54-56 (2001), s. 81-84.

- Wojtkowski J., *Śp. ks. prof. dr hab. Marian Borzyszkowski*, „Poślaniec Warمیński”, 2019 (2001), s. 6-7.
- Woźnicki S.S., *Bibliografia publikacji ks. prof. dr. hab. Anastazego Nadolnego*, „Studia Pelplińskie”, 42 (2010), s. 33-50.
- Wójcik S., *Biskup Wincenty Urban (1911-1983) – nauczyciel, wychowawca, przyjaciel*, w: *Ludzie Kościoła katolickiego na ziemi śląskiej*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1994, s. 183-203.
- Wójcik S., *Takich kapłanów pragnie Chrystus. Bp Wincenty Urban (1911-1983)*, „Legnickie Wiadomości Diecezjalne”, 5,4 (1996), s. 385-394.
- Wójtowicz-Kowalska M., Rebech D., *Niepoprawny marzyciel czy człowiek o otwartym umyśle – bibliotekarska działalność ks. dr. hab. Jana Bednarczyka*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2015), s. 5-24.
- Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, red. J. Kapuścik, t. 1-5, Warszawa 1998-2006.
- Wyczawski H.E., *25 lat pracy ks. biskupa Wincentego Urbana nad dziejami Kościoła na Śląsku*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 10,2 (1972), s. 3-23.
- Zadrozny K., *Zarys dziejów i charakterystyka księgozbioru Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Częstochowskiej i Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2020), s. 39-54.
- Zieliński Z., *Biskup Wincenty Urban – pasterz i uczony*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 49 (1983), s. 353-359.
- Złota księga nauk humanistycznych*, red. K. Pikoń, Gliwice 2004.
- Żmigrodzki Z., *Andrzej Paluchowski*, „Bibliotekarz”, 4 (1998), s. 18-19.
- Żmuda R., *Biografistyka kościelna w świetle polskich słowników i innych publikacji (1945-2013)*, „Przegląd Polsko-Polonijny”, 5/6 (2013), s. 197-203.
- Żmuda R., *Bibliografia publikacji o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2016.
- Żmuda R., *Dokumentacja działalności naukowej i dydaktycznej ks. prof. dr. hab. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM za lata 1947-1992*, Kalwaria Zebrzydowska 1993.
- Żmuda R., *Dokumentacja stanu badań bibliologicznych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1945-2015*, Łódź 2017.
- Żmuda R., *Dyrektor Czesław Cezary Baran (1915-1997)*, „Poradnik Bibliotekarza”, 12 (1997), s. 13-15.
- Żmuda R., *Instrukcje dla autorów haseł biograficznych „Słownika pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2017”*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2017), s. 206-211.
- Żmuda R., *Katalog prac licencjackich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1962-2014*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 2 (2015), s. 171-194.

- Żmuda R., *Katalog prac magisterskich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1946-2014*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2016), s. 197-302.
- Żmuda R., *Katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1952-2012*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1 (2015), s. 207-227.
- Żmuda R., *Katalog rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz prac licencjackich i magisterskich o bibliotekach kościelnych w Polsce za lata 1946-2015*, Łódź 2016.
- Żmuda R., O. Czesław Cezar Baran (1915-1997) OFM Conv., „Saeculum Christianum”, 5,1 (1998), s. 85-91.
- Żmuda R., *Projekt i wykaz proponowanych haseł biograficznych „Słownika pracowników bibliotek kościelnych w Polsce za lata 1945-2017”*, „Forum Bibliotek Medycznych”, 9,1 (2016), s. 464-502.
- Żmuda R., *Wybrane informacje o bibliotekach kościelnych w Polsce z perspektywy 70-lecia (1945-2015)*, w: *Bibliotekarz – biblioteka – historia. Materiały pokonferencyjne z okazji setnej rocznicy powstania Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*, red. A. Wałkowski, Warszawa 2018, s. 186-197.
- Żurawski B., 65-lecie kapłaństwa. Żelazny jubileusz księdza protonotariusza dr. Antoniego Liedtkiego, „Zwiastun”, 21 (1994), s. 7-9.
- Żurek W.W., *Biblioteki Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, Kielce 2005.
- Żyć etycznie – żyć etyką. Prace dedykowane ks. prof. Tadeuszowi Ślipce z okazji 90-lecia urodzin*, red. R. Janusz, Kraków 2009.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 27 (2021) nr 1 (52), s. 251-253
ISSN 1426-3777

LUCYNA SADZIKOWSKA¹

AGNIESZKA GOŁDA, KATARZYNA TAŁUĆ,
MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE DO BIOGRAFII
NAUKOWEJ KS. PROF. WINCENTEGO MYSZORA
(KATALOG Z OPRACOWANIEM),

Księgarnia św. Jacka, Katowice 2020, 206 s.,
ISBN 978-83-8099-083-8

Dwudziesty szósty tom serii Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku został poświęcony materiałom źródłowym do biografii naukowej ks. prof. Wincentego Myszora w postaci katalogu z opracowaniem. Publikacja autorstwa Agnieszki Gołdy i Katarzyny Tałuć, badaczek z Uniwersytetu Śląskiego, jest wydawnictwem komplementarnym wobec opracowania zatytułowanego *Materiały źródłowe do biografii naukowej ks. prof. Wincentego Myszora (wybór korespondencji)* opatrzone wstępem i opracowane przez K. Tałuć (Katowice 2019). I choć samej postaci księdza profesora, znawcy źródeł gnostyckich II i III wieku, badacza tekstów koptyjskich z Nag Hammadi, nie trzeba przybliżać, to na uznanie zasługuje fakt, że na rynku wydawniczym pojawiła się kolejna pozycja dotycząca życia i działalności dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w latach 2001-2008.

¹ Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Nie ulega wątpliwości, że omawiany katalog z opracowaniem porządkuje materiał źródłowy związany z ks. prof. W. Myszorem i jego korespondencją naukową, jednocześnie stanowiąc impuls do podjęcia pogłębionych studiów nad dokonaniem uczonego przez jego przyszłego biografa. Na podstawie zawartego w książce materiału można podjąć próbę zrekonstruowania i zbadania zmieniających się koncepcji i metod pracy naukowej autora pierwszego polskiego podręcznika *Język koptyjski. Kurs podstawowy dialektu saidzkiego* czy też źródeł powstawania koncepcji jego dzieł lub rozpraw naukowych.

Wybrany do katalogu zbiór korespondencji ma charakter pragmatyczny, użytkowy. Wspólnym mianownikiem wyselekcjonowanych listów jest ich cel – powód powstania. Prezentowana korespondencja, będąc swoistym dialogiem uczonego z podmiotami zajmującymi się sprzedażą lub sprowadzaniem materiałów naukowych, pośrednio ujawnia zasady budowania jego prywatnego księgozbioru badawczego w ówczesnych warunkach społecznych.

Książka wydana w 2020 roku przez Księgarnię św. Jacka powstała w ramach grantu Fundacji Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora. Publikacja składa się ze *Wstępu* (*Spuścizny pracowników nauki jako źródło informacji; Zasady porządkowania i opracowania spuścizny pracowników nauki; Opis bibliograficzny listu; Zasady opracowania katalogu*), wykazu skrótów oraz ilustracji, bibliografii, katalogu materiałów źródłowych, indeksu osób (podmiotowo-przedmiotowego), nazw instytucji, organizacji, wydawnictw ciągłych, a także streszczenia w języku angielskim i niemieckim.

Wybrane do publikacji listy ks. prof. Myszora należą do materiałów zachowanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach (zespół Spuścizna Księdza Profesora Wincentego Myszora to dwadzieścia pięć jednostek archiwalnych zamkniętych ramami czasowymi 1965-2012; w książce zaprezentowano korespondencję pochodzącą z sześciu jednostek o sygnaturach od 169/1 do 169/6), opisano je bibliograficznie, nie zaś archiwalnie. Warto dodać, że całość analizowanego materiału podzielono w układzie chronologicznym na dwie części: *Listy od ks. Wincentego Myszora* oraz *Listy do ks. Wincentego Myszora*. Wewnętrzne uporządkowanie opisów listów ułatwia zorientowanie się w rozwoju i dynamice korespondencji patrologa

z poszczególnymi osobami bądź instytucjami. Autorkom przyświecał cel, by jak najrzetelniej odzwierciedlić charakterystyczne cechy indywidualne gromadzonych dokumentów. Należy dodać, że zawartość rejestru stanowią listy oficjalne, mające jednocześnie cechy korespondencji prywatnej. Nie uwzględniono w katalogu korespondencji służbowej, prywatnej ani okolicznościowej, gdyż założono, że zebrane i opisane materiały powinny dokumentować li tylko źródła do badań biografii naukowej ks. prof. W. Myszora.

Wartość źródeł, ze szczególnym uwzględnieniem listów, jest niepodważalna, jako że ujawnia kulisy wydarzeń, motywy postępowania autora i jemu współczesnych. Lektura *Materiałów źródłowych do biografii naukowej ks. prof. Wincentego Myszora (katalog z opracowaniem)* dzięki zebranej w nich korespondencji dowodzi, że autor charakteryzował się nieprzeciętnym zapałem do pracy naukowej, ambicją, dużym poczuciem obowiązku. Wykazywał zdolności prowadzenia zróżnicowanego dialogu listownego z wieloma polskimi podmiotami i instytucjami (wydawnictwami, księgarniami, bibliotekami, redakcjami czasopism, środowiskami teologów, patrologów, filozofów), a kolejne wyzwania badawcze lub organizacyjne traktował jako służbę i misję, by zbudować własny solidny warsztat naukowo-badawczy. Ponadto rzetelnie przygotowany katalog z opracowaniem sprawia, że czytelnicze spotkanie ze wspomnianą publikacją staje się doświadczeniem interesującym i pouczającym.

Głębokie badania materiałowe i opracowanie katalogu źródeł wymagało od Katarzyny Tałuc i Agnieszki Gołdy znawstwa tematu, profesjonalizmu i solidnego warsztatu. Szkoda jednak, że ta rzetelna praca źródłowa została oparta wyłącznie na dokumentach polskojęzycznych. Ks. prof. Wincenty Myszor publikował również na łamach czasopism zagranicznych. Może autorkom uda się w przyszłości wykorzystać materiały napisane w językach kongresowych do kolejnego ważnego opracowania poświęconego wybitnemu patrologowi.

Ks. HENRYK OLSZAR¹

ADAM DZIUROK, JERZY MYSZOR,

***PRYMAS STEFAN WYSZYŃSKI A GÓRNY ŚLĄSK –
KONTAKTY, WIZYTY, WYSTĄPIENIA,***

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko
Narodowi Polskiemu Oddział w Katowicach, Fundacja Centrum
Badań nad Historią Kościoła im. ks. prof. Wincentego Myszczyńskiego,
Katowice – Warszawa 2020, 248 s.,
ISBN 978-83-8098-917-7; ISBN 978-83-955178-0-1

Wśród licznych pozycji o kardynale Stefanie Wyszyńskim wydawnictwo o jego związkach z Górnym Śląskiem jest czymś wyjątkowym, ponieważ relacje te dotychczas były badane jedynie wycinkowo. Autorzy podzielili swoje opracowanie na dwie zasadnicze części: narracyjną (s. 13-131) i dokumentalną (s. 133-239). Od razu też zauważyli, że sprawa kontaktów Stefana Wyszyńskiego z Górnym Śląskiem obejmuje wiele różnorodnych płaszczyzn, jak: wizyty prymasa na terenie diecezji katowickiej (głównie w Piekarach Śląskich) oraz wygłoszone w tym czasie kazania (bądź inne formy wypowiedzi), relacje osobiste lub listowne między prymasem a biskupami śląskimi, kapłanami diecezji i mieszkańcami Górnego Śląska, wszelkie odniesienia do kwestii górnośląskiej w wypowiedziach, zapiskach lub pismach prymasa oraz zachowane relacje i komentarze na temat stosunku

¹ Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

duchowieństwa i wiernych diecezji do prymasa (np. po aresztowaniu lub na wieść o jego śmierci).

Pierwsze kontakty alumna Wyszyńskiego z późniejszym ordynariuszem katowickim Stanisławem Adamskim datują się na okres międzywojenny. Wyszyński spotkał go we Włocławku w 1923 roku, kiedy biskup przyjechał z odczytem na tematy społeczne. Później współpracowali na „odcinku prasowym”, gdy Adamski z ramienia Katolickiej Agencji Prasowej organizował konferencje dla dziennikarzy. Zawsze zlecał wówczas ks. Wyszyńskiemu referat „o czym powinna pisać katolicka prasa naukowa”. Ks. Wyszyński spotkał na swej drodze Górnoślązaków, którzy wywarli na niego swój wpływ. W 1930 roku w Paryżu poznał ks. Bolesława Kominka i miał okazję poznać „śląską mentalność i pobożność”. Potem spotkał swojego mistrza filozofa – ks. profesora Konstantego Michalskiego. W 1937 roku Wyszyński wydał w Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach swoją książkę pt. *Inteligencja w przedniej straży komunizmu*. Jako redaktor „Ateneum Kapłańskiego” w 1939 roku sporządził notatkę na temat książki Adama Bara pt. *Karol Miarka. Studium z dziejów Górnego Śląska*. W czasie Powstania Warszawskiego ks. Wyszyński i bp Adamski przebywali blisko siebie: przyszły prymas posługiwał na Żoliborzu, bp Adamski zaś w Śródmieściu. Na pogrzebie Adamskiego wspominał: „Widziała go Warszawa i w katedrze [...], i w tyłu kościołach, jak od wczesnego ranka zasiadał w konfesjonale. [...] Patrzyłem na to z bliska jako skromny kapelan powstańczy Warszawy”. Potem w 1946 roku współpracowali przy redagowaniu orędzia Episkopatu w sprawie wyborów. Wyszyński był zwolennikiem realizmu politycznego, który popierał też bp Adamski. Omawiając związki Wyszyńskiego z Górnym Śląskiem i jego mieszkańcami, należy zauważyć, że został on prymasem dzięki Ślązakowi, kard. Augustowi Hlondowi, który dostrzegł w nim potencjał i osobowość zdolną do kierowania Kościołem polskim w czasach komunizmu. Na łożu śmierci prymas Hlond prosił papieża Piusa XII o mianowanie jego następcą biskupa lubelskiego Stefana Wyszyńskiego.

Prymas Wyszyński rzadko odwiedzał diecezję katowicką. Mimo zaproszenia nie było go w Katowicach w 1949 roku z okazji jubileuszu pięćdziesięciolecia kapłaństwa bp. Adamskiego. Nie przybył też do Piekar Śląskich w 1950 roku, choć bp Adamski prosił go, aby wziął

udział w pielgrzymce kobiet. Pojawił się po raz pierwszy w bazylice piekarskiej w sobotę 2 czerwca 1951 roku. Powitał go ks. Antoni Godziek. Następnego dnia uczestniczył w pielgrzymce mężczyzn. Ze wzgórza piekarskiego miał okazję zobaczyć 200 tys. mężczyzn i młodzieńców. Wygłosił kazanie „o obowiązkach ojców i synów”, a jego słowa przerywane burzliwymi oklaskami „trafiały do duszy”. „Posmakowanie” istoty śląskiej pobożności wywarło na nim wrażenie. Jesienią 1951 roku prymas Wyszyński przyjechał ponownie na Górny Śląsk i tym razem odwiedził miasta leżące w bezpośrednim sąsiedztwie diecezji katowickiej: Zabrze, Gliwice, Bytom i Racibórz. Wyrażał troskę o stan polskości i katolicyzmu na tym terenie. W sprawach Śląska kierował się polską racją stanu.

W listopadzie 1952 roku, po akcji zbierania podpisów pod petycją do władz w sprawie przywrócenia nauki religii w szkołach, drogi Wyszyńskiego i Adamskiego „rozeszły się”. Prymas uznał, że nie był to czas, aby „brawurować kosztem Kościoła”. Po wysiedleniu biskupów z diecezji katowickiej wygnaniec Adamski przyjechał 17 listopada 1952 roku do Warszawy. Ich rozmowa przebiegała w chłodnej atmosferze. Jednakże 18 listopada 1952 roku prymas Wyszyński oraz wszyscy ordynariusze podpisali obszerny list do prezydenta Bieruta z prośbą o odwołanie zarządzeń wydanych w sprawie biskupów śląskich. Bez skutku. Prymas wykazywał jednak zainteresowanie losem wypędzonych hierarchów. Nie uznał też zmiany nazwy diecezji z katowickiej na stalinogrodzką. Mimo zgody na władzę wikariuszów kapitulnych, aby zachować struktury diecezjalne, 8 maja 1953 roku tajnie mianował wikariuszem generalnym diecezji ks. Romualda Raka.

Potem sam prymas został internowany. Część odosobnienia (1954-1955) spędził w Prudniku Śląskim, w zrujnowanym klasztorze franciszkanów zamienionym na więzienie. Mimo początkowego ochłodzenia relacji bliźniacze losy represjonowanych hierarchów zbliżyły z pewnością prymasa i biskupów śląskich. Prymas na wygnaniu upominał się o los wysiedlonych biskupów, uzależniając nawet swój powrót od ich losu.

Prymas Wyszyński w okresie swego uwięzienia był dobrze poinformowany o sytuacji na Górnym Śląsku. Wyrażał troskę o wiernych i duchowieństwo opuszczonej diecezji. W liście do ks. Romualda

Raka z 15 sierpnia 1956 roku napisał: „Prawdziwie nie są mi obojętne Wasze doświadczenia, przeżycia i cierpienia”. W październiku 1956 roku bp Bieniek w Gliwicach podczas wiecu studentów Politechniki Śląskiej słyszał skandowanie słów: „Wyszyński – Wyszyński” oraz „Adamski – Adamski”. Wyszyński i Adamski cieszyli się z odzyskanej wolności, czego wyrazem była korespondencja, w której biskupi śląscy zameldowali gotowość do dalszej służby, a także wyrazili radość z jego zwolnienia, prymas zaś cieszył się „z ich wielkiego zwycięstwa”.

W 1957 roku biskup Bednorz spotkał prymasa na Jasnej Górze i zaprosił go w imieniu bp. Adamskiego na pielgrzymkę piekarską. Kardynał Wyszyński obiecał skierować kilka słów do robotników śląskich. W 1957 roku Wyszyński wyjechał do Rzymu. W drodze powrotnej witały go tłumy w Zebrzydowicach i w Katowicach. W połowie lat pięćdziesiątych XX wieku kontakt z prymasem nawiązał ks. Franciszek Blachnicki. Połączyła ich pobożność maryjna i Krucjata Wstrzemięźliwości. W 1959 roku prymas Wyszyński zaprosił ks. F. Blachnickiego do prac w Komisji Maryjnej Episkopatu. Pierwszego marca 1961 roku ks. Blachnicki spotkał się z Wyszyńskim, przedstawiając mu swoją prośbę, aby został jego protektorem w sprawie Krucjaty Wstrzemięźliwości. Prymas radził mu działać w ramach diecezji katowickiej. Piętnastego marca 1961 roku ks. Blachnicki został aresztowany, osadzony w więzieniu i skazany. Prymas Wyszyński dostrzegał rozwój Ruchu Światło-Życie założonego przez ks. Blachnickiego. Prymas widział w tym „pracę długodystansową”. W latach siedemdziesiątych XX wieku duże zaufanie prymasa zdobył kapłan diecezji katowickiej, ks. Jerzy Pawlik, który wyjeżdżał często do krajów bloku wschodniego i składał prymasowi relacje ze stanu duszpasterstwa w Niemieckiej Republice Demokratycznej, na Węgrzech, w Czechosłowacji i Bułgarii. W latach siedemdziesiątych takie spotkania z prymasem odbywały się zwykle kilka razy w roku. Ks. Pawlik otrzymywał wówczas wsparcie finansowe na rozwijanie duszpasterstwa wśród polskich emigrantów.

Dwudziestego czerwca 1958 roku prymas Wyszyński złożył krótką, trzygodzinną wizytę w Katowicach: w południe obejrzał katedrę, wysłuchał planów przebudowy kopuły, był na „obiedzie i gawędzie” u biskupa Adamskiego. Cztery dni później bp Bednorz poprosił kard. Wyszyńskiego o wygłoszenie w pierwszej połowie września wy-

kładu dla katowickiego duchowieństwa pt. *Aktualna potrzeba akcji charytatywnej*. Prymas z żalem odmówił, gdyż miał już zaplanowane inne ważne zajęcia. Latem 1959 roku Sąd Wojewódzki w Katowicach wydał wyrok w związku z rewizją w pomieszczeniach Instytutu Prymasowskiego na Jasnej Górze. Osądzono osoby świeckie i zakonne. Prymas skomentował to w słowach: „W Katowicach sądzony jest Prymas”. Był gotów przyjechać do Katowic i stanąć przed sądem. Słowa te wywołały „wielką awanturę, która skończyła się odłożeniem przewodu sądowego”. Jesienią 1959 roku prymas przybył do Katowic na sześćdziesięciolecie kapłaństwa bp. Adamskiego. W katedrze prymas przemawiał przez 55 minut. Górnośląskie wątki w posłudze prymasowskiej nie były związane wyłącznie z Katowicami. Dotyczyły również trzech kapłanów, którzy zostali biskupami na ziemiach zachodnich: Wilhelma Pluty, Jerzego Stroby oraz Ignacego Jeża. W 1960 roku Wyszyński upamiętnił w warszawskiej archikatedrze kardynała Hlonda: odsłonięto wówczas pomnik z napisem „August Kardynał Hlond, Syn Ziemi Śląskiej”.

Piekary Śląskie pozostawały najważniejszą platformą kontaktów między Górnoślązakami a kard. Wyszyńskim. Choć prymas rzadko bywał w Piekarach Śląskich, to nie znaczy, że nie interesował się fenomenem piekarskiego pielgrzymowania Ślązaków. W marcu 1962 roku bp Adamski prosił kard. Wyszyńskiego o poparcie w Stolicy Apostolskiej dla inicjatywy ustanowienia Najświętszej Maryi Panny z Piekar główną patronką diecezji katowickiej. W 1963 roku prymas miał kłopot z ks. Józefem Kurpasem, którego musiał przekonywać w Warszawie, by zgodził się na przyjęcie nominacji biskupiej. Trzynastego czerwca 1965 roku prymas Wyszyński przybył do Piekar na powtórna koronację wizerunku Matki Bożej Piekarskiej. Powitało go 200 tys. osób. Dwudziestego drugiego maja 1966 roku prymas Wyszyński był obecny w Piekarach na obchodach milenijnych, gdzie przemawiał przez 48 minut. Wyszyński zwrócił uwagę na niepowodzenie akcji władz odciągania wiernych od uroczystości kościelnych. W ostatni dzień maja 1970 roku prymas zawiązał po raz ostatni do Piekar Śląskich. Wygłosił dobre kazanie na temat kultury słowa. W 1974 roku kardynał Wyszyński wysłał depeszę do Piekar Śląskich „na powitanie Pielgrzymki Mężów Katolickich”. Bp Bednorz zaprosił go na

jubileusz 50-lecia diecezji katowickiej w 1975 roku. Prymas był w tym czasie w Rzymie, skąd wysłał do pielgrzymów swój list. W 1977 roku prymas wystosował pozdrowienia dla pielgrzymów piekarskich, które zostały odtworzone z taśmy magnetofonowej. W maju 1978 roku pątnicy piekarscy otrzymali list, w którym prymas Wyszyński poruszył sprawę trzeźwości i pracy w niedziele.

W latach sześćdziesiątych XX wieku prymas wyjeżdżał częściej do Rzymu z powodu zwołania II Soboru Watykańskiego. Zawsze był serdecznie witany w Zebrzydowicach i Katowicach. Prymas dostrzegł „uprzejmość wiernego Śląska”. Podczas pobytu w Rzymie na obradach soboru w 1963 roku bp Bednorz co najmniej dwukrotnie spotykał się z prymasem na rozmowach, gdyż kierował komisją prasową. W kwietniu 1964 roku kard. Wyszyński wygłosił przemówienie po poświęceniu pomnika prymasa Hłonda w bazylice archikatedralnej w Poznaniu. Przedstawił swego poprzednika jako postać jednoczącą wszystkie „zespolone cudem Bożym ziemie ojczyste”, nazywając go „czarnym skarbem” ziemi polskiej. Przed pielgrzymką stanową bp Bednorz spotkał się w 1964 roku z prymasem w Warszawie i podziękował mu za przekazanie taśmy z przemówieniem Ojca Świętego „do górników śląskich w Piekarach”. Prymas Wyszyński rozmawiał w Rzymie z papieżem Pawłem VI, który mówił mu, że „zna Śląsk, zwłaszcza Katowice, i że wysoko stawia pobożność i katolickie życie ludu śląskiego”. W sierpniu 1964 roku prymas Wyszyński jechał do Kalwarii Zebrzydowskiej. Nagle w Chełmie Śląskim doszło do „awarii w motorze”. Prymas odnotował, że zanosiło się na dłuższą naprawę, lecz w końcu zdecydowali się skorzystać z zaofiarowanej pomocy trzech młodych ludzi, którzy odholowali samochód prymasa do Zakładu Salezjańskiego w Oświęcimiu. W 1964 roku prymas Wyszyński wraz z biskupem Bednorzem uczestniczyli w Rzymie w pogrzebie abp Józefa Gawliny. Kard. Wyszyński z uznaniem wypowiedział się o kazaniu biskupa katowickiego: „Biskup Bednorz wygłosił piękne przemówienie po polsku”.

Prymasa Wyszyńskiego do biskupów „ze Śląska rodem” zbliżyło orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich z listopada 1965 roku. Skoordynowana akcja władz przeciwko orędziu obejmowała wysyłanie do prymasa rezolucji protestacyjnych przez pracowni-

ków zakładów, instytucji, urzędów, a nawet młodzież szkolną. Jedną z odpowiedzi na petycję prymas Wyszyński wysłał do pracowników Przedsiębiorstwa Budownictwa Inżynieryjnego Przemysłu Węglowego w Rybniku. Latem 1966 roku diecezja katowicka przygotowywała się na przyjęcie nawiedzenia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w ramach ogólnopolskiego programu peregrynacji. Prymas przesłał duchowieństwu i wiernym „wyrazy braterskiej radości”. W styczniu 1967 roku prymas wziął udział w pogrzebie biskupa sandomierskiego Jana Kantego Lorka, który pochodził z Górnego Śląska (urodził się w Błażewicach niedaleko Gliwic). W swoim wystąpieniu zawarł odniesienia do jego śląskiego rodowodu: „Szczęśliwie się złożyło, że w tym przełomowym okresie Polska otrzymała w darze od ziemi śląskiej [...] swoich wspaniałych synów”. W październiku 1967 roku do Panewnik prymas Wyszyński przybył na zakończenie peregrynacji pustych ram bez kopii obrazu jasnogórskiego. Po uroczystości brał udział w spotkaniu z siostrami służebniczkami z okazji 100-lecia istnienia zgromadzenia i wygłosił mowę do zakonnic. Następnego dnia udał się do siedziby ordynariusza katowickiego przy ulicy Francuskiej. Tam złożył krótką wizytę bp. Adamskiemu, który liczył już dziewięćdziesiąt trzy lata i leżał schorowany w łóżku.

Wkrótce wyjątkowe okoliczności spowodowały kolejną wizytę prymasa w Katowicach. Kard. Wyszyński przybył na uroczystości pogrzebowe ordynariusza katowickiego Stanisława Adamskiego, podczas których wygłosił kazanie. Radził bp. Bednorzowi, aby powiadomił władze lokalne o śmierci ordynariusza i równocześnie o objęciu władzy w diecezji, a gdyby pojawiły się zastrzeżenia, wówczas „wejdzie w grę Prymas Polski”. Sprzeciw władz wobec budowy nowych kościołów skutkował narastaniem napięć na linii Kościół – państwo. W końcu lat sześćdziesiątych XX wieku powstały pierwsze napięcia w relacjach Wyszyńskiego i Bednorza. Ordynariusz katowicki wspominał, że podczas posiedzenia Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski we wrześniu 1969 roku w dyskusji na temat ekumenizmu „zderzył się” z prymasem.

Kontakty prymasa Stefana Wyszyńskiego z Górnym Śląskiem w latach 1971-1981 odbywały się „na odległość”. Dojście do władzy Edwarda Gierka sprawiło, że bp Bednorz urastał w oczach Wyszyńskiego do roli eksperta od nowej ekipy rządzącej. Przy okazji spotkań

w czasie obrad Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie poruszał z Wyszyńskim sprawy budownictwa sakralnego oraz wolnych niedziel. Częste podejmowanie przez niego kwestii stawiania nowych kościołów było jednym z powodów powierzenia w 1972 roku ordynariuszowi katowickiemu zadania kierowania pracami Nadzwyczajnej Komisji Episkopatu ds. Budowy Kościołów.

Choć prymas w latach siedemdziesiątych XX wieku nie gościł na terenie diecezji katowickiej, pielgrzymi śląscy spotykali kard. Wyszyńskiego w Warszawie lub Gnieźnie. W czerwcu 1972 roku prymasa odwiedziła pielgrzymka parafialna z Katowic-Janowa. Z kolei pięć lat później prymas spotkał w katedrze gnieźnieńskiej dużą pielgrzymkę pracowników naukowych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W listopadzie 1973 roku prymasa podróżującego do Rzymu po raz ostatni pociągiem witał ks. Stanisław Tkocz. Tym samym zakończyła się ta ograniczona do powitań i pożegnań dworcowych forma kontaktu z Katowicami. Prymas Wyszyński był zmuszony ustosunkować się do nieporozumień między ordynariuszem katowickim a tamtejszą kapitułą katedralną, jakie pojawiły się w początku lat siedemdziesiątych XX wieku w związku z nowym wystrojem katedry Chrystusa Króla w Katowicach. Kanonicy informowali kardynała o istocie sporu i prosili o interwencję. Podczas konferencji biskupów na Jasnej Górze w sierpniu 1973 roku prymas spotkał się z ordynariuszem katowickim i prosił go, by porozmawiał z bp. Juliuszem Bieńkiem w sprawie budowy ołtarza w katedrze.

Gdy w marcu 1974 roku zmarł kard. Bolesław Kominek, jeden z najbliższych współpracowników prymasa, kard. Wyszyński wygłosił słowo pogrzebowe w archikatedrze wrocławskiej. Prymas nie tylko wspominał ich wspólny pobyt w Paryżu w 1930 roku, ale odwoływał się też do śląskiego pochodzenia Kominka. Nazwał go drugim wielkim synem ziemi śląskiej (po Augustie Hlondzie) i pożegnał wszystkich w jego imieniu śląskim „Szcześć Boże”. Po śmierci Wyszyńskiego bp Bednorz był jednym z kandydatów na jego następcę. W styczniu 1978 roku zmarł wysoko ceniony przez prymasa bp Juliusz Bieniek. Ze względu na chorobę prymas nie uczestniczył w uroczystościach pogrzebowych, ale wystosował telegram, w którym nazwał bp. Bieńka „chlubą duchowieństwa śląskiego i Kościoła w Polsce”.

Biskup Bednorz próbował zainteresować prymasa czterobrygadowym systemu pracy. Wciąż ważnym punktem w kontaktach między Katowicami a prymasem pozostawały Piekary Śląskie. Uwrażliwienie na problemy pracy górników znalazło wyraz podczas 162. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski w marcu 1978 roku, gdy to za przyzwoleniem Wyszyńskiego powołano zespół ds. badania warunków pracy w przemyśle ciężkim. W okresie wrzenia społecznego i zawirowania politycznego roku 1980 ordynariusz katowicki na bieżąco informował prymasa o sytuacji na Śląsku. Do ciekawej rozmowy prymasa z bp. Bednorzem doszło 11 września 1980 roku na Jasnej Górze. Ordynariusz katowicki przekonywał prymasa, że Kościół powinien stanąć po stronie robotników.

Postać kard. Wyszyńskiego przywoływano ponownie w Katowicach podczas komentowania wyników konklawe z października 1978 roku. Wśród kurialistów katowickich pojawiły się przypuszczenia, że po wyborze metropolity krakowskiego na papieża dotychczasowy prymas, kard. Wyszyński, „ze względów ambicjonalnych ustąpi”, tłumacząc się najprawdopodobniej zaawansowanym wiekiem i złym stanem zdrowia. Pojawiła się też opinia, że gdyby prymas był przy najmniej dziesięć lat młodszy, to na pewno zostałby papieżem.

Prymas Wyszyński zmarł 28 maja 1981 roku, a datę pogrzebu wyznaczono na niedzielę 31 maja. W tym samym dniu w Piekarach Śląskich odbywała się tradycyjna pielgrzymka mężczyzn. Biskup katowicki wydał specjalnie zarządzenie zobowiązujące kapłanów do poinformowania wiernych, że mimo pogrzebu kard. Wyszyńskiego o godz. 17:00 pielgrzymka piekarska odbędzie się zgodnie z programem. Zapowiedział, że w czasie jej trwania pielgrzymi pomodlą się także w intencji zmarłego i uczczą jego pamięć. Biskup katowicki żegnał się z prymasem, z którym nie zawsze się zgadzał w sprawie diagnozowania sytuacji Kościoła w Polsce i podejmowania środków zaradczych.

Autorzy książki: dr hab. Adam Dziurok, profesor Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, i ks. prof. dr hab. Jerzy Myszor, na kartach swojego opracowania słusznie zauważyli, że kontakty między prymasem Stefanem Wyszyńskim a Górnym Śląskiem nie były może zbyt intensywne, lecz miały swój charakterystyczny

rys. Z pewnością prymas cenił sobie śląski profil posługi kapłańskiej. Dość powiedzieć, że tylko w latach 1950-1963 powołał dziesięciu biskupów z Górnego Śląska. Wielkim szacunkiem darzył ordynariusza katowickiego bp. Stanisława Adamskiego, który był dla niego mentorem w sprawach społecznych. Nawiazywał też do jego posługi podczas Powstania Warszawskiego, wskazując na podobieństwo do swoich losów podczas wojny. Za chlubę Kościoła polskiego kardynał uznawał także wieloletniego sufragana katowickiego bp. Juliusza Bieńka. Z kolei z bp. Herbertem Bednorzem różnił się w niektórych kwestiach, w tym w strategii postępowania z przedstawicielami reżimu komunistycznego. Autorzy wytłumaczyli to czytelnikom swoim profilem posługi, ukierunkowanej w przypadku bp. Bednorza głównie na środowiska robotnicze. Prymas, realizujący projekt „katolicyzmu ludowego”, nie odwoływał się bezpośrednio do robotników. Wielokrotnie za to podkreślał pobożność wiernego Kościołowi ludu śląskiego. Miał możliwość poznać tę pobożność podczas czterech wizyt na pielgrzymkach stanowych mężczyzn w Piekarach Śląskich. Można zauważyć, że prymas niejako uczył się śląskości, którą początkowo łączył wyraźnie tylko z polskością. Priorytetem dla niego było umacnianie katolicyzmu i polskości na ziemiach zachodnich i północnych, nie dziwi więc troska, z jaką podchodził do kwestii kościelnych na Śląsku Opolskim (tereny te odwiedził aż czternaście razy).

Reasumując, według autorów publikacji relacje Wyszyńskiego z diecezją katowicką były najbardziej intensywne w kilku okresach: wysiedlenia biskupów śląskich i procesie instalacji wikariusza kapitulnego (1952-1953), w okresie odwilży październikowej oraz w momencie zakłócenia peregrynacji kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej (1967). Śląsk Czarny, jak określał prymas górnośląski okręg przemysłowy, odwiedził w sumie osiem razy, pozostawiając po sobie kazania, przemówienia i wypowiedzi (często przysyłał także do pielgrzymów piekarskich telegramy lub przemówienia nagrane na taśmie magnetofonowej). Większość dokumentów autorzy opublikowali po raz pierwszy, np. bardzo ważną korespondencję na temat problemów społecznych z lat 1977-1978. Stanowią one do dziś cenne przesłanie, które wymaga dogłębnych studiów i refleksji. Do tej żmudnej pracy zachęca nas Adam Dziurok i ks. Jerzy Myszor.

BARBARA PYTLOS¹

ZOFIA KOSSAK,

SZUKAJCIE PRZYJACIÓŁ. ŁASKA JAKUBOWA,

Fundacja Servire Veritati – Instytut Edukacji Narodowej,
Lublin 2020, 225 s., ISBN 978-83-66618-05-3

Wśród wielu zainteresowań Zofii Kossak (1889-1968), pisarki, której powieści historyczne, np. *Krzyżowcy* (1935), w okresie międzywojennym cieszyły się ogromną popularnością czytelników na całym świecie, znalazło się także harcerstwo, które powstało w 1918 roku. Nic też dziwnego, skoro takie wartości jak Bóg, honor i ojczyzna bliskie były młodzieży zrzeszonej w tej organizacji, także pisarka była im wierna w życiu i twórczości. Warto dodać, że Z. Kossak jest też autorką wielu znakomitych utworów dla dzieci i młodzieży (*Przygody Kacperka, góreckiego skrzata* czy *Puszkarz Orbano*). Tę część jej twórczości przypomniała Fundacja Servire Veritati – Instytut Edukacji Narodowej w Lublinie wydaniem w 2017 roku *Puszkarza Orbano*, w 2018 *Grodu nad jeziorem*, a w 2019 *Trembowli i Warny*.

W twórczym dorobku Zofii Kossak harcerstwo zajmuje miejsce wyjątkowe, o czym można się dowiedzieć z publikacji *Szukajcie przyjaciół. Łaska Jakubowa* (2020), przygotowanej przez wyżej wymienionych wydawców lubelskich. Tym razem autorka *Z miłości* (powieść o św. Stanisławie Kostce) prezentuje się jako znakomita reportażystka. Starsi czytelnicy zapewne pamiętają jej reportaże o Śląsku *Nieznany*

¹ Uniwersytet Śląski w Katowicach.

kraj (pierwsze wydanie w 1932 roku), młodszy zaś, zwłaszcza brat harcerski – *Szukajcie przyjaciół i Laskę Jakubową*, utwory poświęcone światowym złotom skautowskim na Węgrzech w Gödöllő i holenderskim Vogelensang. Z. Kossak brała w nich udział. Harcerski zlot na Węgrzech odbył się w 1933 roku, kolejny zaś w Holandii cztery lata później, w 1937 roku, jako ostatni przed drugą wojną światową.

Harcerskie ideały ważne w dorobku twórczym Zofii Kossak omówiła Krystyna Heska-Kwaśniewicz, badaczka życia i twórczości pisarki, także harcmistrzyni, w posłowie zatytułowanym *O Lasce Jakubowej, harcerstwie i Zofii Kossak*, zamieszczonym w lubelskiej publikacji². Edycję tę opatrzyła również jakże niezbędnymi przypisami. Przypomniła także m.in. artykuły Zofii Kossak drukowane w czasopiśmie „Na Tropie”, poświęconemu tematyce harcerskiej.

Wartości życia harcerskiego wypunktował we *Wstępie do wydania z 1957 roku* Józef Kret, pedagog i działacz harcerski³. Wyjaśniając tytuł reportażu *Laska Jakubowa* (godłem zlotu w Holandii był średniowieczny przyrząd żeglarski zastępujący niegdyś busolę, który nazywał się *Jakobstaf*, czyli „laska Jakubowa”), J. Kret zwrócił uwagę na czas powstania utworów. Czas, który za sprawą polityki Niemiec był dla światowego skautingu naznaczony niepokojem, wystarczy tu przypomnieć zlotowy przemarsz włoskich faszystów w czarnych koszulach. Wstępem tym lubelscy wydawcy poprzedzili teksty Z. Kossak. I słusznie, gdyż w ten sposób ujawniono podstawowe zasady wychowania młodzieży w harcerstwie. Oczywiście zasady te wybrzmiały z całą mocą w reportażach Z. Kossak *Szukajcie przyjaciół. Laska Jakubowa*.

Warto przybliżyć czytelnikom, którzy sięgną po tę książkę, treści, jakie ona ze sobą niesie. Znamiennym przesłaniem dla obu reportaży pisarki są słowa lorda Roberta Baden Powella (1851-1941), twórcy światowego skautingu w latach 1902-1910, brytyjskiego generała i pisarza: „lećcie jako gońce braterstwa, miłości i zgody”⁴. A wiadomo, jaką moc zdaniem Zofii Kossak ma słowo. Pisarka podkreśliła jego siłę w *Lasce Jakubowej*, pisząc: „Słowo! Słowo! Jesteś twórcze, jesteś więk-

² K. Heska-Kwaśniewicz: *O Lasce Jakubowej, harcerstwie i Zofii Kossak*, w: Z. Kossak: *Szukajcie przyjaciół. Laska Jakubowa*, Lublin 2020, s. 199-223.

³ J. Kret: *Wstęp do wydania z 1957 roku*, w: tamże, s. 5-9.

⁴ *Tamże*, s. 142.

sze niż czyn, bo czyn jest twoim wynikiem”⁵. Wypowiedzi B. Powella często przytacza się zwłaszcza w *Lasce Jakubowej*, jak też jego apel, aby szukać przyjaciół. A mówił to człowiek, któremu młodość zabrała wojna, dlatego zwracał się do skautów, by w ich życiu nie było ani jednego dnia bez pozyskania przyjaciela. Wskazywał zadania, jakie przed młodymi stawia współczesny świat: mają być obrońcami pokoju⁶.

Warsztat pisarski Zofii Kossak ujawnił się w pełni w *Szukajcie przyjaciół* i *Lasce Jakubowej*, napisanych zgodnie z zasadami sumiennego reportażysty. Czytelnik może w nich znaleźć dzieje powstania światowego skautingu i polskiego harcerstwa, poznać ludzi, którzy go tworzyli. Pisarka ukazała również historię międzynarodowych spotkań harcerskich, ich znaczenie w poznawaniu kultur i obyczajów innych narodowości, tworzeniu się przyjaźni między narodami. Reportaże mają charakter interesującego przewodnika, jakże odmiennego od przewodników krajoznawczych. Z. Kossak bowiem opisuje szczegółowo podróże harcerskich grup na zloty na Węgrzech i w Holandii, wspomina charakterystyczne zabytki architektury i przyrodnicze mijanych miast, ujawnia ciekawostki historyczne związane z każdą miejscowością, jakich w przewodnikach się nie znajdzie. Każdą grupę skautingową obecną na zlotach opisuje pieczołowicie, łącznie z podkreśleniem charakterystycznych wyróżników narodowych. I oczywiście nie byłaby sobą, gdyby polskim harcerzom reprezentującym Polskę na zlotach na Węgrzech i w Holandii nie okazała miłości wyjątkowej, jedynej, ponieważ w harcerzach Z. Kossak widziała swoich przyjaciół.

Reportaże *Szukajcie przyjaciół* i *Laska Jakubowa* były potrzebne w tamtych latach, gdy świat tracił z oczu wartości, którymi powinny się kierować narody, a każdy człowiek potwierdzać je własnym życiem. Harcerstwo wyznaczało tym wartościom właściwy kierunek. Współczesny młody człowiek również staje przed utratą busoli, która prowadziłaby go we właściwym kierunku. I znowu książka Zofii Kossak tak jak kiedyś może mu podać szalupę ratunkową przed zagubieniem mądrego postępowania. Jest to publikacja cenna i bardzo potrzebna przede wszystkim młodej publiczności czytelniczej. Dla całej harcerskiej wspólnoty powinna być lekturą obowiązkową.

⁵ *Tamże*, s. 135.

⁶ *Tamże*, s. 143, 151.

SPRAWOZDANIA

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 27 (2021) nr 1 (52), s. 267-275
ISSN 1426-3777

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA¹

OBRAZ POWSTAŃ ŚLĄSKICH I PLEBISCYTU W EDUKACJI, HISTORIOGRAFII, KULTURZE I PRZESTRZENI PUBLICZNEJ.

WYSTAWA PRZYGOTOWANA PRZEZ BIBLIOTEKĘ TEOLOGICZNĄ UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO W KATOWICACH

Powstania śląskie i związana z nimi 100. rocznica odbiły się echem w wielu obszarach przestrzeni publicznej Śląska: od konferencji, sympozjów, zjazdów po odczyty, koncerty i wystawy. Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego włączyła się w obchody tych wydarzeń, wykorzystując swoje zasoby gromadzonej przez lata literatury. Ważne jest, aby w roku jubileuszu społeczność akademicka, a także osoby odwiedzające Wydział Teologiczny mogły się zapoznać z materiałem źródłowym dotyczącym przygotowania plebiscytu, przebiegu powstań śląskich oraz z ich percepcją i związanym z nimi dorobkiem publikacyjnym.

W okresie formowania się państwa polskiego, gdy w 1918 roku zakończyła się pierwsza wojna światowa, w latach 1919-1920-1921 przez Górny Śląsk przetoczyły się trzy polsko-niemieckie konflikty zbrojne. Wypadki te zaważyły w znaczący sposób na losie ludności Górnego Śląska i wywarły niezatarty wpływ na przyłączenie tych ziem do macierzy.

¹ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Rok 2019 został ustanowiony Rokiem Powstań Śląskich. Wydarzenie to wpisuje się w bogatą i różnorodną historię Górnego Śląska. Setna rocznica wybuchu pierwszego powstania śląskiego została upamiętniona w wielu ośrodkach regionu, a zwłaszcza w muzeach, bibliotekach i placówkach naukowych.

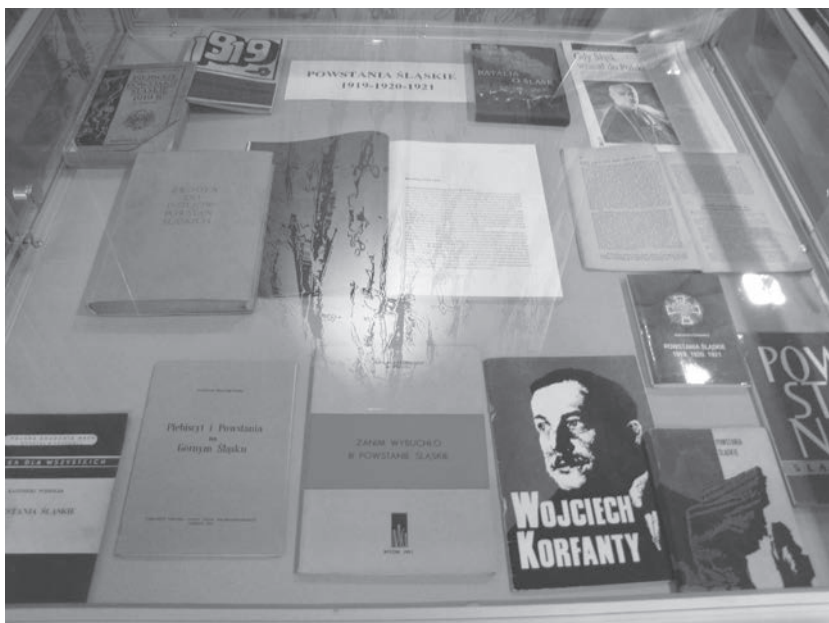
Przygotowana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego ekspozycja towarzyszyła ogólnopolskiej konferencji naukowej *Obraz powstań śląskich i plebiscytu w edukacji, historiografii, kulturze i przestrzeni publicznej. Podsumowanie pierwszego etapu prac projektu Panteon Górnośląski – badania naukowe*, która odbyła się w katowickiej uczelni.

Zgromadzone źródła, dokumenty i materiały wypełniły osiem gablot, przybliżając dawną i współczesną literaturę z takich obszarów badawczych, jak historia powstań śląskich, wykaz dorobku historycznego i literackiego tamtych wydarzeń, stosunek Kościoła i duchowieństwa do akcji powstańczej oraz prezentacja najważniejszych dysertacji powstałych na Wydziale Teologicznym.

Uwagę zwiedzających przyciągała już pierwsza gablota zatytułowana *Powstania śląskie 1919-1920-1921*, w której wyeksponowano wszystko to, co składa się na historię Górnego Śląska, meandry przynależności państwowej, narodowej i społecznej. Zagadnienie to przedstawiono w takich pracach, jak: *Górnego Śląska droga do wolności, Dyskursy o Śląsku. Kształtowanie śląskiej tożsamości regionalnej i narodowej w dyskursie publicznym, Polityka Polski w sprawie Górnego Śląska 1918-1922, Powstania śląskie 1919, 1920, 1921. Przewodnik po miejscowościach* opracowany przez Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, wydawnictwo Śląskiego Instytutu Naukowego *Powstania śląskie*.

Na ekspozycji nie mogło zabraknąć następujących materiałów źródłowych: *Źródła do dziejów powstań śląskich, Pierwsze powstanie śląskie 1919 roku w zarysie* opracowane i wydane nakładem Józefa Grzegorzka w 1935 roku w Katowicach oraz *Śląsk. Przeszołość i Teraźniejszość. Materiał dla organizujących obchody, akademje, odczyty, pogadanki szkolne itp. w czasie „Miesiąca Propagandy Śląska” od 1. XI – 31. XI 1931 r.*

Ważną rolę w akcji powstańczej odegrało wiele osób z obszaru Śląska i spoza niego, co udokumentowano w publikacji *W kręgu po-*

Fot. 1. Powstania śląskie 1919-1920-1921

lityki i władzy. Polskie środowiska przywódcze górnośląskiego obszaru plebiscytowego z lat 1921-1939 opracowanej przez Wandę Musialik. Wśród znanych organizatorów powstań śląskich duże zasługi należy przypisać Wojciechowi Korfantemu. Jego zaangażowanie przedstawiono w pracach: *Wojciech Korfanty, 1873-1939. Polski komisarz plebiscytowy i dyktator III powstania śląskiego* oraz *Nie tylko o Korfantom*. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań. Nieoceniony wkład i wielkie zasługi wniósł swoją determinacją lud śląski w dążenie do przyłączenia tych ziem do Rzeczypospolitej. Zaangażowanie powstańcze omówiono w pracy *Powstania śląskie 1919-1920-1921. Uczestnicy – pomniki – rocznice*, a zwłaszcza w dwutomowym dziele *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 1, z przedmową Wilhelma Szewczyka i *Pamiętniki powstańców śląskich*, t. 2, z komentarzem redakcyjnym Franciszka Szymiczka, a także w materiale dokumentacyjnym *Księga poległych w powstaniach śląskich 1919-1920-1921* przygotowanym przez Edwarda Długajczyka. Konsekwencją tych dziejów była droga do wolności okupiona powstańczym

zrywem, który ilustruje np. praca *Kronika obchodów 50. rocznicy powstań śląskich* oraz *Kronika powstań śląskich 1919-1921*.

Należy pamiętać, że znaczącą działalnością w zmaganiach powstańczych odznaczyły się kobiety, które nie tylko wspierały mężów, ojców, synów i braci w walce o wolność, lecz zachęcały ich do udziału w konkretnych działaniach i wielokrotnie same w nich uczestniczyły jako sanitariuszki, łączniczki i działaczki ruchu narodowego. Zaangażowanie kobiet zilustrowano w pracach: *Udział kobiet w polskim ruchu narodowym na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku* oraz *Kobiety w polskim ruchu narodowym na Górnym Śląsku w okresie plebiscytu i powstań śląskich*. W tym miejscu warto nadmienić, że kobiety na Śląsku nie tylko dbały o ład i porządek w domu, były ostoją życia rodzinnego, zapewniały poczucie bezpieczeństwa mężowi i dzieciom w ognisku domowym. Ich szerokie spojrzenie wyrażało się w budowaniu dobrych relacji sąsiedzkich, zaangażowaniu w działalność społeczną i kulturalną.

Kolejne gabloty poświęcono pamięci historycznej. Można się było z nich dowiedzieć o wydarzeniach z okresu powstań i plebiscytów widzianych oczami historyków, polityków, socjologów, literaturoznawców, teologów i wielu innych badaczy szeroko pojętej historii i kultury Śląska. Dla podkreślenia bogatej twórczości przedstawiono wiele pozycji książkowych, np. *Powstania śląskie i plebiscyt w dokumentach i pamiętnikach. Wybór tekstów, Powstania śląskie we współczesnych opowiadaniach ludowych*. Zaprezentowano również sprawozdania z sesji naukowych: *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy 60-lecia. Materiały na sesję naukową z okazji 60-lecia powstań śląskich w Opolu; Zanim wybuchło III powstanie śląskie. Materiały z sesji naukowych zorganizowanych w Muzeum Górnośląskim w Bytomiu w dniach 9 czerwca 1989 i 20 czerwca 1990 roku w 70. rocznicę I i II powstania śląskiego, Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70. rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*.

Wystawiono również artykuły z czasopism lokalnych, ogólnopolskich i zagranicznych, np. *Echa powstań śląskich i plebiscytu w wybranych czasopismach polsko-amerykańskich* oraz serię opracowań w „Śląskich Studiach Historyczno-Teologicznych” – naukowym pe-

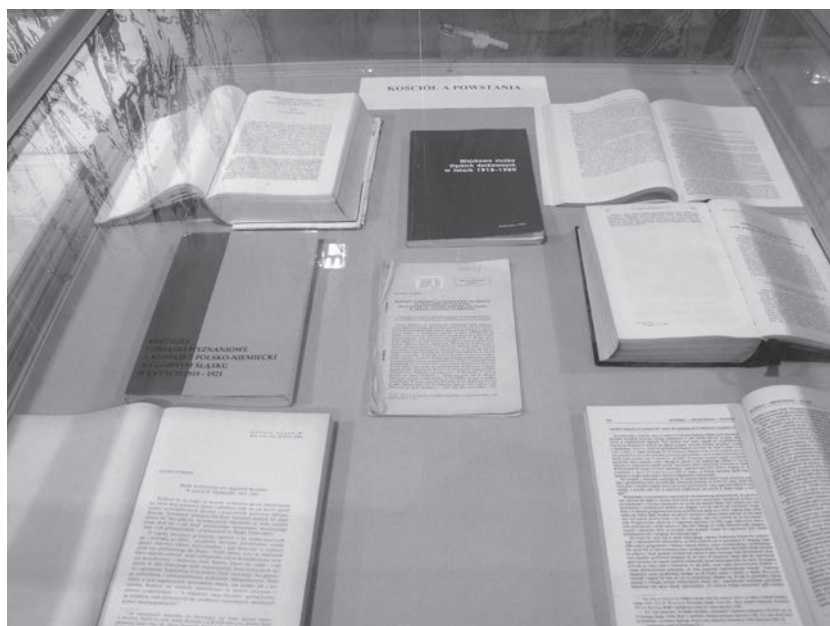
Fot. 2. Echa powstań śląskich w literaturze

riodyku Wydziału Teologicznego, m.in.: *Udział duchowieństwa śląskiego w akcji plebiscytowej i powstaniach (1919-1921)* ks. Hilarego Gwóźdźa, *Udział duchowieństwa śląskiego w życiu narodowym i politycznym II Rzeczypospolitej* ks. Henryka Olszara. Losy powstańcze znalazły swoje przedstawienie również w innych periodykach, m.in. „Saeculum Christianum”, gdzie zamieszczono artykuł ks. Jerzego Myszora *Postawy narodowe duchowieństwa śląskiego na przełomie XIX i XX wieku. Przyczynek do dziejów Kościoła na Śląsku w okresie powstań i plebiscytu*, oraz w „Kwartalniku Opolskim”, który opublikował *Duchowieństwo śląskie wobec plebiscytu i powstań* Michała Pieli, a także w „Studiach Śląskich. Serii Nowej”, które zawierają tekst Kazimierza Rędzińskiego *Stolica Apostolska a plebiscyt na Górnym Śląsku*.

O powstaniach pisano przy wielu okazjach, upamiętniając rocznice, jubileusze, przywołując ważne uroczystości, pielęgnując minione wydarzenia. Echa powstań śląskich odzwierciedlały dwie kolejne gabloty, gdzie wystawiono następujące prace: wydaną przez

Uniwersytet Opolski *Powstania śląskie i plebiscyt z perspektywy osiemdziesięciolecia*, opublikowaną w Londynie nakładem Ośrodka Badań Spraw Polsko-Niemieckich *Plebiscyt i powstania na Górnym Śląsku, Miejsce powstań śląskich i plebiscytu w kształtowaniu społeczno-gospodarczego oblicza Górnego Śląska*, przygotowaną przez Muzeum Powstań Śląskich, *Stosunek społeczeństwa polskiego do powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku (1919-1921)* – materiał Śląskiego Instytutu Naukowego.

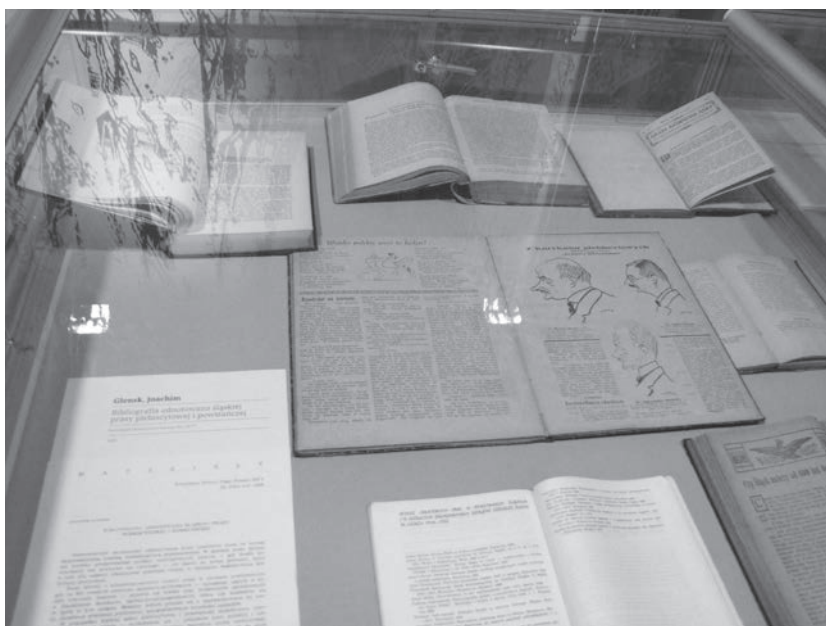
Istotną rolę w okresie powstań i plebiscytu odegrał Kościół i duchowieństwo. Kapłani w tym trudnym okresie na równi z innymi warstwami społecznymi włączyli się w walkę o granice i scalenie ziem polskich oraz kształtowanie odrodzonego państwa. O wielkim zaangażowaniu duchownych świadczą liczne prace wystawiennicze: *Postawy narodowe duchowieństwa śląskiego na przełomie XIX i XX wieku*, *Przyczynek do dziejów Kościoła na Śląsku w okresie powstań i plebiscytu*, *Duchowieństwo a sprawa polska na Górnym Śląsku w XIX-XX w.*, *Kościół i związki wyznaniowe a konflikt polsko-*

Fot. 3. Kościół i duchowieństwo w powstaniach

-niemiecki na Górnym Śląsku w latach 1919-1921, *Wojskowa służba śląskich duchownych w latach 1918-1980*. Księża nie tylko sprawowali posługę kapelanów w poszczególnych oddziałach powstańczych, lecz wspierali powstańców i ich rodziny duchowo, a także materialnie. Ekspozycja obrazuje tylko część z obszernej literatury ilustrującej to zagadnienie

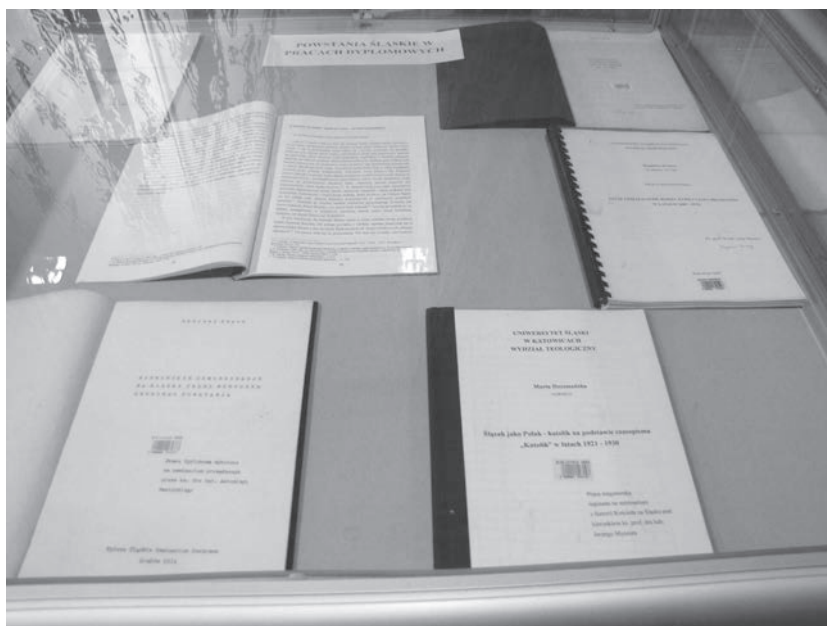
Ciekawe miejsce w dorobku wystawienniczym zajmuje literatura propagandowa, która w sposób jednoznaczny zachęcała do walki powstańczej, a równocześnie dyskredytowała wszelkie poczynania przeciwnika. Znaczną rolę w owej „wojnie papierowej” odegrały plakaty dwujęzyczne (polsko-niemieckie) i pisma satyryczne, np. „Kocynder”. Trud powstańczej propagandy znalazł wyraz w następujących pracach: *Między „zacofaniem” a „modernizacją”. Polsko-niemiecki obraz wroga w okresie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku* Leonarda Smółki, *Wojna papierowa. Powstania śląskie 1919-1921* Józefa Krzyka, *Powstaniec śląski. Barwa i znak* Jarosława Wrońskiego, Grzegorza Grześkowiaka i Wojciecha Czerwińskiego

Fot. 4. Literatura propagandowa w walce powstańczej i plebiscycie

oraz *Stanisława Ligonia opowieści obrazkowe* autorstwa Barbary Maresz i Anny Musialik. W zaprezentowanym materiale tekstowym oraz ilustracyjnym grano bardziej na emocjach odbiorców niż na racjonalnych argumentach.

Ekspozycję zamykał zbiór materiałów o tematyce powstań śląskich zawarty w pracach dyplomowych. Na Wydziale Teologicznym, a wcześniej w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym prowadzono badania nie tylko na polu nauk teologicznych i dziedzin pokrewnych, ale także szeroko pojętych nauk społecznych, zwłaszcza historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki śląskoznawczej. Największy w nich udział mają pracownicy skupieni wokół Katedry Historii Kościoła na Śląsku, gdzie powstały prace dyplomowe: *Niemieckie demonstracje na Śląsku przed wybuchem I powstania*, *Ślązak jako Polak-katolik na podstawie czasopisma „Katolik” w latach 1923-1931*, *Życie i działalność księży Pawła i Jana Brandysów 1869-1976*. Zaprezentowane dysertacje odzwierciedlają całe spektrum przebiegu powstań śląskich, zaangażowanie społeczne

Fot. 5. Powstania śląskie i plebiscyt w dysertacjach

i polityczne ludności oraz skutki powstańczych zmaganiań widziane oczami młodego pokolenia z perspektywy minionych lat.

Wystawa zlokalizowana w holu Wydziału Teologicznego przybliżyła wydarzenia sprzed 100 lat tak przecież ważne dla ówczesnego społeczeństwa, a w konsekwencji i dla obecnego pokolenia oraz dla przyszłości. Zamieszczony materiał wystawienniczy to zaledwie wycinek dorobku pisarskiego o zrywie powstańczym, jednakże znakomicie ukazywał obraz powstań śląskich i plebiscytu przedstawiony w dawnej i współczesnej literaturze. Należy mieć nadzieję, że rocznica powstańczego zrywu zainspiruje uczonych z wielu dziedzin wiedzy do dalszych pogłębionych badań śląskoznawczych.

atla

Collectors & Connectors
in Religion & Theology

Bazy wydawane przez Atla (American Theological Library Association)

Baza Atla Religion Database® (Atla RDB®) jest podstawową bazą bibliograficzną z zakresu teologii i religioznawstwa. Liczy ona obecnie łącznie ponad 3 miliony rekordów, w tym ponad 1,1 miliona opisów artykułów z około 2 300 tytułów czasopism (z których więcej niż 1 000 jest indeksowanych na bieżąco), ponad 275 000 opisów artykułów z prac zbiorowych, ponad 1 milion rekordów recenzji i ponad 411 000 opisów książek. Zakres chronologiczny bazy rozpoczyna się od 1949 roku, a retrospektywne indeksowanie części czasopism sięga XIX wieku. Ostatnio z bazą *Atla RDB* została zintegrowana katolicka baza bibliograficzna *Catholic Periodical and Literature Index® (Atla CPLI®)*.

Baza AtlaSerials® (Atlas®) jest pełnotekstową bazą czasopism, obejmującą ponad 350 tytułów czasopism z zakresu religii dostępnych online. Zawiera ona ponad 678 000 artykułów i jest aktualizowana w cyklu miesięcznym. Ponadto biblioteki w Polsce mające dostęp do pakietu baz EBSCO w ramach licencji krajowej mają również dostęp online do 344 czasopism indeksowanych w *Atla Religion Database*.

Baza AtlaSerials PLUS® (Atlas PLUS®) oferuje pełnotekstowy dostęp online do ponad 540 tytułów czasopism z wielu różnych obszarów religii i teologii, wydawanych w 20 językach w 35 różnych krajach. Baza *Atlas PLUS* zawiera wszystkie tytuły wchodzące w skład podstawowej bazy *AtlaSerials (Atlas)* i dodatkowo ponad 180 nowych tytułów. Między innymi są to czasopisma publikowane przez uniwersytety papieskie w Rzymie. Aktualnie baza zawiera ponad 970 tysięcy artykułów i jest co miesiąc aktualizowana.

Baza New Testament Abstracts Online jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Boston College. Baza jest nieodzownym narzędziem bibliograficzno-abstraktowym dla naukowców, bibliotekarzy, studentów i duchowieństwa do badań nad Nowym Testamentem i jego tłem historycznym. Baza zawiera ponad 84 000 anglojęzycznych abstraktów artykułów, recenzji, książek i oprogramowania. Co roku do bazy dodawanych jest 2 000 abstraktów artykułów z ponad 500 czasopism w różnych językach oraz streszczenia około 900 aktualnie wydanych książek. Archiwa w bazie sięgają 1985 roku.

Baza Old Testament Abstracts Online jest produktem partnerskiej współpracy pomiędzy Atla i Catholic Biblical Association. Baza zawiera abstrakty artykułów z ponad 500 czasopism oraz z monografii, dzieł zbiorowych i oprogramowania, dotyczących badań nad Starym Testamentem. Wszystkie abstrakty są w języku angielskim niezależnie od oryginalnego języka publikacji. Tematyka bazy obejmuje starożytność, archeologię, teologię biblijną, filologię i wiele innych dziedzin. Baza liczy aktualnie ponad 69 000 rekordów. Archiwa w bazie sięgają 1978 roku.

Jedynym dystrybutorem baz Atla online jest firma EBSCO. W Polsce subskrypcja połączonej bazy *Atla Religion Database® (Atla RDB®) with AtlaSerials PLUS® (Atlas PLUS®)* jest objęta dofinansowaniem, które przyznawane jest przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wzrostu dla konsorcjum na okres roku kalendarzowego (do tej pory co roku w wysokości 50 procent). W związku z tym decyzja o ewentualnej prenumeracie musi zapaść na przełomie października/listopada. W 2019 roku bazę *Atla Religion Database with AtlaSerials* prenumerowało sześć bibliotek należących do „Fides”: Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Opolskiego (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dla Biblioteki Wydziału Teologicznego), Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

Więcej informacji: <https://www.atla.com/research/>

Z ŻYCIA FEDERACJI

Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych
Rok 27 (2021) nr 1 (52), s. 277-281
ISSN 1426-3777

Ks. JERZY WITCZAK¹

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES” I ZARZĄDU FEDERACJI ZA OKRES OD 5 WRZEŚNIA 2019 DO 24 WRZEŚNIA 2020 ROKU

1. Od 5 września 2019 roku Zarząd Federacji wybrany podczas XXV Walnego Zgromadzenia w Sandomierzu pracował w składzie: przewodniczący – ks. dr Jerzy Witczak (Biblioteka PWT we Wrocławiu), zastępca przewodniczącego – o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (Biblioteka Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu), skarbnik – ks. dr Piotr Tylec (Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu), sekretarz – ks. dr Tomasz Garwoliński (Biblioteka WSDMW „Hosianum” w Olsztynie), członek zarządu – dr Bogumiła Warząchowska (Biblioteka Teologiczna w Katowicach, od 4 listopada 2019 roku – Czytelnia Naukowa WŚSD w Katowicach). Wyniki wyborów do Zarządu zgodnie ze Statutem „Fides” zostały zgłoszone w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. Ósmego października 2019 roku, podczas 384. Zebrania Plenarnego Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła wybór Zarządu Federacji „Fides” dokonany przez XXV Walne Zgromadzenie. Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski powiadomił o zatwierdzeniu Zarządu również Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, skąd Zarząd otrzymał potwierdzenie.

¹ Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

2. W ciągu roku sprawozdawczego odbyły się dwa protokołowane posiedzenia Zarządu: w Bibliotece WSD w Częstochowie (18-19 lutego 2020 roku) i w Bibliotece Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu (24-25 września 2020 roku). Poza tym Zarząd kontaktował się intensywnie drogą elektroniczną.

3. W kwietniu 2020 roku Zarząd korespondencyjnie zatwierdził nowe logo Federacji, które powstało dzięki staraniom o. Grzegorza Filipiuka.

4. Zaplanowane w dniach 2-4 września 2020 roku XXVI Walne Zgromadzenie „Fides” w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie nie odbyło się z powodu pandemii koronawirusa. W zamian omówiono sprawę Federacji podczas wspólnego spotkania Zarządu i Komisji Rewizyjnej w Zakroczymiu w dniach 24-25 września 2020 roku.

5. Rada ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski, w której ks. Jerzy Witczak pełni funkcję konsultora, organizuje w dniach 11-14 października 2021 roku we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Biblioteką Narodową w Warszawie ogólnopolską konferencję dotyczącą bibliotek kościelnych, ich osiągnięć i problemów, której celem jest zaprezentowanie bogactwa zbiorów kościelnych. Na spotkaniu organizacyjnym w Bibliotece Narodowej 15 stycznia 2020 roku, w którym ze strony „Fides” uczestniczyli: o. Grzegorz Filipiuk, ks. Piotr Tylec i ks. Jerzy Witczak, ustalono m.in. tytuł konferencji: *Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych*. Konferencja będzie połączona z warsztatami dla chętnych na temat konserwacji i digitalizacji. W trakcie konferencji przewidziano również krótkie statutowe walne zgromadzenie „Fides”.

6. Federacja aktualnie liczy osiemdziesięciu trzech członków zwyczajnych, reprezentujących zgodnie ze Statutem tyleż polskich bibliotek kościelnych. Dziewiętnastego lutego 2020 roku Zarząd przyjął do Federacji Czytelnię Naukową Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach oraz Bibliotekę Międzyzakonnego Formacyjnego Studium Teologicznego w Krakowie. Z kolei 24 września 2020 roku Zarząd włączył do Federacji Bibliotekę Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie. Należy jednak z przykrością

zauważyć, że wiele bibliotek członkowskich nie bierze udziału w spotkaniach i pracach „Fides”, a część z nich nie płaci również składek, co może doprowadzić do wykluczenia ich z Federacji.

7. W dniach 7-11 września 2019 roku ks. Jerzy Witczak wziął udział w 48. Walnym Zgromadzeniu BETH w Oksfordzie i połączonej z nim konferencji. Konferencja nosiła tytuł *Winning More Clients for Better Libraries: Challenges and Solutions*. Jeden z referatów pt. *Contemporary Forms of Communication with Library Users – the Experiences of Theological Libraries in Poland* wygłosiła Anna Seweryn z Uniwersytetu Śląskiego. Ponadto w całym okresie sprawozdawczym ks. Jerzy Witczak systematycznie uczestniczył jako członek w pracach Zarządu BETH, a w dniach 27-29 lutego 2020 roku w ramach przygotowań do kolejnej konferencji BETH przebywał we Lwowie na Ukraińskim Uniwersytecie Katolickim. Wskutek pandemii konferencja ta została przełożona na rok 2021.

8. Zarząd Federacji stanowi jednocześnie redakcję czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”. Związane z tym były liczne i czasochłonne prace członków Zarządu, a zwłaszcza B. Warząchowskiej, ks. T. Garwolińskiego i ks. J. Witczaka. W pracy redakcyjnej pomagał ks. Bogusław Dygdała i o. Grzegorz Filipiuk. W pierwszej połowie 2020 roku został wydany numer 1 (2020) „Fides”, liczący 188 stron. Numer 2 (2020) jest przygotowywany do druku.

9. W dniach 25-26 listopada 2019 roku w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie odbyła się druga konferencja z cyklu *Hinc omnia. Zbiory historyczne, artystyczne i specjalne w bibliotekach oraz innych instytucjach kultury*, poświęcona tematyce opracowania zbiorów specjalnych w centralnym katalogu NUKAT. Uczestniczyło w niej wielu przedstawicieli bibliotek kościelnych, a ks. Jerzy Witczak przedstawił prezentację pod tytułem *Współpraca z NUKAT bibliotek kościelnych tworzących Katalog Centralny „Fides”*.

10. Podstawowy cel statutowy Federacji stanowi zbudowanie jednolitego systemu komputerowego i wspólnej bazy katalogowej bibliotek kościelnych oraz umożliwienie szerokiego i łatwego dostępu do informacji katalogowej i bibliograficznej. Aktualnie „Fides” realizuje ten cel, głównie tworząc Centralny Katalog Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” oraz Elektroniczną Bibliografię Nauk Teologicznych. Funkcję administratora wszystkich serwisów informacyjnych

Federacji pełni ks. Jerzy Witczak, prace informatyczne wykonuje głównie o. Janusz Kaczmarek OP.

11. Do Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych w systemie Koha należą obecnie dwadzieścia cztery biblioteki. W okresie sprawozdawczym dołączyło do niego pięć bibliotek: WSD w Gnieźnie (17 października 2019 roku), WSD w Częstochowie (29 stycznia 2020 roku), Międzyzakonnego Formacyjnego Studium Teologicznego w Krakowie (12 marca 2020 roku), Prymasowskiego Instytutu Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy (16 marca 2020 roku) oraz Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie (19 września 2020 roku). Wszystkie współtworzące katalog biblioteki są zarazem widoczne w katalogu NUKAT, piętnaście zaś z nich współpracuje z NUKAT czynnie. Do przeniesienia swoich katalogów do Katalogu Centralnego przygotowują się następne biblioteki. Zarząd nadal usilnie proponuje włączenie się wszystkich bibliotek stosujących wciąż system MAK do tego wspólnego projektu.

12. Według stanu z 31 sierpnia 2020 roku katalog liczył ponad 573 tys. rekordów, w tym ponad 357 tys. unikalnych rekordów NUKAT, a liczba egzemplarzy przekroczyła 1 890 tys. jednostek. Od 15 lutego 2020 roku Katalog Centralny działa w nowej wersji systemu Koha, wersję 3.22.06 zastąpiła aktualna wersja 19.11.02. Jednocześnie uruchomiono automatyczne pobieranie z katalogu NUKAT w odstępach tygodniowych rekordów analitycznych (opisów rozdziałów) dla prac zbiorowych, znajdujących się już w katalogu. Opisy te pełnią rolę aktywnych spisów treści. Pozwalają na wyszukiwanie zawartości tych prac i dotarcie do biblioteki, która przechowuje egzemplarz zawierający wyszukany artykuł.

13. Drugim ważnym statutowym dziełem Federacji „Fides” jest tworzenie Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych. Baza powstaje głównie z opisów otrzymywanych z Zakładu Bibliografii Zawartości Czasopism Biblioteki Narodowej oraz tworzonych przez niektóre biblioteki członkowskie. Po dłuższej przerwie spowodowanej problemami technicznymi 25 lutego 2020 roku baza EBNT została zaktualizowana. Baza powiększyła się o prawie 37 tys. nowych rekordów i zawiera aktualnie niemal 139 tys. opisów bibliograficznych. Baza indeksuje pełną zawartość ponad 230 tytułów polskich czasopism teologicznych, religioznawczych i z szerszej rozumianych

nauk kościelnych oraz ponad 520 prac zbiorowych. Opracowaniem całości bazy zajmuje się ks. J. Witczak, a od strony informatycznej o. J. Kaczmarek.

14. W związku z prowadzeniem katalogu centralnego i Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych ks. Jerzy Witczak utrzymywał robocze kontakty z Centrum NUKAT i Biblioteką Narodową.

15. Federacja od 2006 roku utrzymuje własną bibliotekę cyfrową, Księgozbiór Wirtualny „Fides”. W lipcu 2020 roku nastąpiła istotna aktualizacja oprogramowania. Biblioteka cyfrowa działa teraz w najnowszej wersji systemu dLibra (6.2.9), dużo bardziej nowoczesnej i przyjaznej dla użytkowników. Zmieniona została i rozbudowana struktura kolekcji. Na stronie startowej umieszczono kolekcje publikacji dostarczanych przez poszczególne biblioteki współpracujące. Zakup licencji oraz instalację opłacono ze środków własnych Federacji.

16. Księgozbiór Wirtualny liczy obecnie 1 752 publikacje. W ciągu roku od poprzedniego walnego zgromadzenia przybyło jedynie czterdzieści nowych obiektów. Większość stanowią inkunabuły i stare druki z kolekcji *Silesia sacra*, zdigitalizowane przez Bibliotekę Kapitułną we Wrocławiu. Zarząd zachęca biblioteki członkowskie do umieszczania na tej platformie cyfrowych publikacji ze swoich środowisk oraz proponuje publikację w ramach różnych projektów.

17. Cały czas trwały bieżące prace związane z utrzymaniem multiwyszukiwarki FIDKAR. Program FIDKAR w tym czasie nie był i nie będzie już aktualizowany, a zatem narzędzie to staje się coraz bardziej anachroniczne. W związku z tym, jak również wraz z rozwojem Centralnego Katalogu i EBNT wyszukiwarka FIDKAR zmienia stopniowo swój charakter i traci na znaczeniu. Zmniejsza się wciąż liczba baz objętych wyszukiwaniem. Aktualnie w sekcji bibliotek kościelnych prezentuje swoje bazy dwadzieścia pięć instytucji. Spośród nich dwanaście posiada na serwerze „Fides” swoje strony z katalogami, utrzymywane nieodpłatnie.

18. Utrzymywano i w miarę możliwości czasowych aktualizowano serwis WWW Federacji. Ponadto „Fides” ma własną stronę na portalu społecznościowym Facebook i stopniowo zwiększa się liczba osób nią zainteresowanych. W ostatnim czasie liczba osób obserwujących stronę przekroczyła 800.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Zakroczym, 24-25 września 2020 roku)

1. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” spotkał się w dniach 24-25 września 2020 roku na posiedzeniu w Bibliotece Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu. Obecni byli: ks. Jerzy Witczak (przewodniczący), o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (zastępca przewodniczącego), ks. Piotr Tylec (skarbnik), ks. Tomasz Garwoliński (sekretarz) oraz przedstawiciele Komisji Rewizyjnej: ks. Bogusław Dygdała (przewodniczący) i Tomasz Winiarski (członek).

2. W związku z sytuacją epidemiczną i zagrożeniem COVID-19 oraz po konsultacjach online Zarząd Federacji podjął w czerwcu bieżącego roku decyzję o odwołaniu tegorocznego walnego zgromadzenia, które miało się odbyć w Częstochowie w dniach 2-4 września. Zarząd wyraził wdzięczność ks. dr. Kamilowi Zadrozniemu, dyrektorowi Biblioteki WSD w Częstochowie, za poczynione przygotowania. Wyraził również nadzieję, że Federacja skorzysta z zaproszenia w niedalekiej przyszłości.

Dyskutowano o tym, czy udałoby się przeprowadzenie walnego zgromadzenia w formie online. Wydaje się, że nie ma żadnego darmo-

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

wego urzędu, dzięki któremu byłoby to możliwe. Co do udzielenia absolutorium dla Zarządu, to zaproponowano rozesłanie sprawozdań Zarządu, skarbnika i Komisji Rewizyjnej bibliotekom członkowskim w ramach listy dyskusyjnej i przesłanie głosów przedstawicieli bibliotek na adres mailowy przewodniczącego Komisji Rewizyjnej.

3. Przewodniczący poinformował o Walnym Zgromadzeniu BETH, które odbyło się online 8 września 2020 roku.

4. Ks. Jerzy Witczak podniósł kwestie spraw członkowskich. Zgodnie z artykułami 10-15 i 34 Statutu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” Zarząd podjął uchwałę o przyjęciu na członka zwyczajnego pani dr hab. Iwony Pietrzkiewicz reprezentującej Bibliotekę Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie. Aktualnie do Federacji należą osiemdziesiąt trzy biblioteki.

5. Ks. Piotr Tylec zrelacjonował stan finansów Federacji. Poinformował Zarząd o bibliotekach zalegających z płaceniem składek członkowskich. W związku z tym, że walne zgromadzenie w bieżącym roku się nie odbyło, niewiele bibliotek uregulowało składki. Skarbnik zobowiązał się więc do wysłania na listę dyskusyjną przypomnienia o konieczności uregulowania należności.

6. Członkowie Zarządu jeszcze przed posiedzeniem zatwierdzili w głosowaniu online nowe logo Federacji „Fides”, które zostało już umieszczone na okładce nowego numeru „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych”.

7. O. Grzegorz Filipiuk poruszył sprawy „Fides. Biuletynu Bibliotek Kościelnych”. Nakład czasopisma został zmniejszony do 150 egzemplarzy. Numer 1 z roku 2020 został wydrukowany, a numer 2 oddany do składu. Oba zeszyty zostaną rozesłane do bibliotek, które zgłoszą chęć ich nabycia.

8. Ks. J. Witczak zainicjował dyskusję o wersji angielskiej strony internetowej Federacji „Fides”. Zawiera ona przestarzałe informacje, brakuje zaś osoby, która dobrze znałaby język i dbałaby o zamieszczanie aktualnych informacji. Większość obecnych była zdania, że należy zachować wersję angielską, nawet jeśli nie jest ona aktualizowana na bieżąco.

9. Następnie członkowie Zarządu rozmawiali o ogólnopolskiej konferencji *Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych*, która ma się odbyć w dniach 12-15 października 2021 roku. W sprawie kon-

ferencji 24 czerwca odbyło się spotkanie online. Następne jest planowane w najbliższym czasie. Tymczasem ustalono harmonogram i ramowy program konferencji. Będzie ona podzielona na część referatową i część warsztatową. Trwa zgłaszanie propozycji prelegentów, którzy wygłoszą referaty. Biblioteka Narodowa opracowuje projekt strony internetowej konferencji.

10. Na zakończenie podjęto dyskusję na temat pozyskiwania środków ministerialnych na działalność Federacji.